

KRZYSZTOF KAŁEK

Uczeni w służbie Sargonidów

Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem
prof. dr hab. W. Tyborowskiego

*Pałac Aszurbanipala, dziedzica,
króla wszechświata, króla Asyrii,
któremu Nabu i Taszmetu
ofiarowali rozległą mądrość,
który posiadał bystre oczy,
najwyższy poziom sztuki pisarskiej,
której nie osiągnął nikt spośród
królów, którzy byli przede mną.
Mądrość Nabu, wszystkie znaki
pisma klinowego, jakie tylko istnieją,
zestawiłem, sprawdziłem i spisałem
na tabliczkach złożonych w moim pałacu,
by je podziwiać i czytać.*

Aszurbanipal, kolofon typu C
(BAK 319)

W tym miejscu chciałbym gorąco podziękować kilku osobom, które przyczyniły się w mniejszym lub większym stopniu do powstania i ostatecznego kształtu niniejszej pracy. W pierwszej kolejności wyrazy uznania należą się mojemu promotorowi, prof. Witoldowi Tyborowskiemu, a także pierwszemu opiekunowi naukowemu prof. Stefanowi Zawadzkiemu. Szybkiego kursu astronomii, dzięki któremu możliwe było wydatowanie licznych raportów astrologicznych udzieliła mi Katarzyna Fiebiger. W twórczych dyskusjach oraz doktoranckiej (nie)doli przez większość część prac nad niniejszą dysertacją towarzyszyli mi dr Maria Kloska i mgr Stanisław Chmielowski. Wspomnienia wymaga również dyrekcja i pracownicy Muzeum Pergamońskiego w Berlinie, za dostęp oryginalnych tekstów z Aszur. Mimo, iż ich wkład w dysertację był marginalny to pierwsza możliwość studiowania tabliczek klinowych „na żywo” stanowiła dla mnie niesamowite doświadczenie.

Spis treści

Wstęp	10
Zakres czasowy i chronologiczny	13
Struktura dysertacji	14
Aktualny stan badań.....	15
Faza I.....	15
Faza II	16
Faza III.....	16
Faza IV.....	17
Rozdział I:Uczeni w okresie nowo-asyryjskim- wprowadzenie do problematyki	18
Klasyfikacja uczonych.....	18
Astrologowie (<i>tupšarru Enūma Anu Enlil</i>).....	18
Wróżbici (<i>bārû</i>).....	18
Egzorcyci (<i>āšipu</i>).....	19
Uzdrowiciele (<i>asû</i>).....	19
Kapłani lamentacyjni (<i>kalû</i>).....	19
Imiona w okresie nowoasyryjskim	20
Pochodzenie językowe i etniczne imion w Asyrii	20
Budowa imienia uczonego asyryjskiego.....	21
Sposób zapisu imion	24
Prozopografia Imperium Asyryjskiego	25
PNA- charakterystyka ogólna i problemy.....	26
Metodologia identyfikacji osób	27
Uczeni mezopotamscy przed erą Sargonidów	29
Sargon II i jego następcy- kontekst.....	31
Rozdział II: Wróżbici w zapytaniach i raportach wróżebnych	35
Formularz zapytania.....	35
Części stałe.....	35
Formuła wstępna	35
Pytanie.....	36
Formuły <i>ezib</i>	36
<i>Ina libbi uzuzzamma</i>	37
<i>Muhhu ilūtika lillik</i>	37
Opis znaków.....	37
Klauzule dodatkowe.....	38

Ustalony okres.....	38
<i>Šalimtim kûn</i>	39
<i>Ilūtika rabûti ide</i>	39
<i>Libbu ša šar</i>	40
<i>Amiru immar</i>	40
Podpisy.....	41
Datacja	41
Formularze indywidualne	42
Datowanie zapytań wróżebnych	45
Wątki personalne w zapytaniach wróżebnych	51
Raporty wróżebne	53
Teksty kobiece.....	54
Rozdział III: Główne rody uczonych w świetle kolofonów ich przedstawicieli	57
Elementy składowe	57
Ród Gabbu-ilani-ereša	58
Genealogia potomków Gabbu-ilani-ereša.....	59
Ród Bābu-šumu-ibni	63
Kišir-Aššur	63
Šamaš-ibni.....	72
Kišir-Nabu.....	73
Aššur-nadin-ahhe	75
Mutakkil-Aššur	78
Abu-eriba	80
Šep-Aššur	82
Rozdział IV: Astrologowie babilońscy w świetle ich listów i raportów	84
Charakterystyka ogólna listów od uczonych i raportów astrologicznych.....	84
Struktura tekstu	85
Chronologia tekstów	86
Spisek Šillaii	95
Bel-ušeziš.....	99
Datowanie SAA VII 1	100
Raport SAA VIII 502	100
Raport SAA VIII 474	102
Listy Bel-ušeziša.....	102
Osoby w listach Bel-ušeziša	104
Zakiru	107

Powiązania rodzinne	107
Aktywność Zakiru	108
Ašaredu	109
Teksty Ašaredu Młodszeo	110
Spisek Kutejski	112
Obowiązki Ašaredu Młodszeo	113
Ašaredu Młodszy a inni uczeni	113
Ašaredu Starszy	114
Nabu-iqbi	114
Munnabitu	115
Aplaia	116
Aplaia XVII	117
Aplaia XII	119
Aplaia XVIII	120
Raši-il	121
Syn Nurzanu	122
Šumu-iddina	123
Raši-il w dokumentach	125
Nergal-eṭir	126
List Nergal-eṭira	127
Nergal-eṭir w tekstach gospodarczych	128
Ṭabija i Ṭab-šil-Marduk	129
Bel-našir	130
List Marduk-šapik-zeriego	132
Rozdział V: Astrologowie asyryjscy w świetle ich listów i raportów	135
Issar-duri	135
Issar-duri jako uczoney	135
Issar-duri jako urzędnik	137
Potomkowie Issar-duriego	138
Astrologowie z rodu Gabbu-ilani-ereša	140
Nabu-zero-lešir	140
Synchronistyczna Lista Królów	142
Ištar-šumu-ereš	145
Šumaia VI	156
Balasi	158
Nabu-ahhe-eriba	163

Akkulanu	165
Bulluṭu.....	168
Mar-Issar	169
Rozdział VI: Wróżbici, egzorcyci, uzdrowiciele i kapłani lamentacyjni w świetle ich korespondencji	173
Listy wróżbitów	173
Marduk-šumu-ušur.....	173
Spisek Sasiego.....	176
Listy do następcy tronu	177
Listy egzorcystów	178
Adad-šumu-ušur.....	178
Urdu-Gula	183
Marduk-šakin-šumi	184
Nabu-našir	187
Listy uzdrowicieli i kapłanów lamentacyjnych	189
Urdu-Nanaia.....	189
Urdu-Ea.....	190
Rozdział VII: Uczeni w innych gatunkach tekstów.....	192
Teksty gospodarcze	192
Nabu'a.....	192
Uczeni cudzoziemscy- SAA VII 1	193
Uczeni spoza dworu.....	194
Rozdział VIII: Uczeni Sargonidów w ujęciu kompleksowym.....	197
Profesje i tytuły uczonych.....	197
Chronologiczna dystrybucja źródeł	199
Zmiany w funkcjonowaniu uczonych	200
Pozycja społeczno-ekonomiczna uczonych	202
Ścieżka kariery.....	202
Synchronistyczna Lista Królów	203
Aszurbanipal jako następcę tronu	204
Uczeni Asarhaddona	205
Koterie.....	207
Dwór Senacheryba	207
Wróżbici.....	208
Astrologowie.....	208
Egzorcyci i uzdrowiciele	209

Wnioski	210
Teksty	213
K 241+	213
KAV 76.....	230
KAV 161.....	231
KAV 163.....	232
SAA X 166.....	233
SAA XVIII 187	235
Biogramy.....	240
Bibliografia	320
Wykaz skrótów.....	333

Wstęp

Wers	Tekst Grecki ¹	Przekład
2.1.	Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ἐν ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως, ἰδοὺ μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν παρεγένοντο εἰς Ἱεροσόλυμα λέγοντες	W dniach (panowania) króla Heroda, kiedy Jezus został zrodzony w Betlejem Judzkim, do Jerozolimy przybyli magowie ze Wschodu, mówiąc:
2.2.	Ποῦ ἐστὶν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; εἶδομεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ ἦλθομεν προσκυνῆσαι αὐτῷ.	„gdzie jest (nowo)zrodzony król Żydów? Wszakże zobaczyliśmy jego gwiazdę na Wschodzie i przybyliśmy oddać mu cześć.”
2.3.	Ἀκούσας δὲ ὁ βασιλεὺς Ἡρώδης ἐταράχθη καὶ πᾶσα Ἱεροσόλυμα μετ’ αὐτοῦ,	Król Herod usłyszawszy to, zaniepokoił się, a wraz z nim cała Jerozolima.
2.4.	καὶ συναγαγὼν πάντας τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς τοῦ λαοῦ ἐπυνθάνετο παρ’ αὐτῶν ποῦ ὁ χριστὸς γεννᾶται.	Zebrał więc wszystkich arcykapłanów oraz uczonych z ludu i wypytywał ich, gdzie ma narodzić się Chrystus.
2.5.	οἱ δὲ εἶπαν αὐτῷ Ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας: οὕτως γὰρ γέγραπται διὰ τοῦ προφήτου	Oni zaś odpowiedzieli mu: „W Betlejem Judzkim”. Wszakże prorok pisał:
2.6.	Καὶ σύ, Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλάχιστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα: ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραήλ.	„I ty, Betlejem ziemi Judy, bynajmniej nie jesteś najmniejszym wiodącym (miastem) Judy, ponieważ z ciebie wyjdzie przywódca, który będzie rządził moim

¹ Mt 2.1-12, tekst grecki za B. Westcott, F. Hort; *The New Testament in the original Greek*, przekład własny.

		ludem, Izraelem.”
2.7.	Τότε Ἡρώδης λάθρα καλέσας τοὺς μάγους ἠκρίβωσεν παρ’ αὐτῶν τὸν χρόνον τοῦ φαινομένου ἀστέρος,	Wtedy Herod sekretnie zawezwawszy magów, dowiedział się od nich wszystkiego o czasie pojawienia się gwiazdy
2.8.	καὶ πέμψας αὐτοὺς εἰς Βηθλεὲμ εἶπεν Πορευθέντες ἐξετάσατε ἀκριβῶς περὶ τοῦ παιδίου: ἐπὰν δὲ εὕρητε ἀπαγγείλατέ μοι, ὅπως κἀγὼ ἐλθὼν προσκυνήσω αὐτῷ.	i wysławszy ich do Betlejem, powiedział: „odszukajcie starannie dziecko, a gdybyście (je) znaleźli poinformujcie mnie, abym i ja wyruszywszy, mógł oddać mu cześć.”
2.9.	οἱ δὲ ἀκούσαντες τοῦ βασιλέως ἐπορεύθησαν, καὶ ἰδοὺ ὁ ἀστὴρ ὃν εἶδον ἐν τῇ ἀνατολῇ προῆγεν αὐτούς, ἕως ἐλθὼν ἐστάθη ἐπάνω οὗ ἦν τὸ παιδίον.	Usłyszawszy króla udali się w drogę, a prowadziła ich gwiazda którą (wcześniej) widzieli na Wschodzie, aż do momentu, gdy doprowadziwszy (ich do celu) zatrzymała się nad dzieckiem.
2.10	ιδόντες δὲ τὸν ἀστέρα ἐχάρησαν χαρὰν μεγάλην σφόδρα.	Ujrzawszy gwiazdę bardzo ucieszyli się wielką radością,
2.11.	καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν οἰκίαν εἶδον τὸ παιδίον μετὰ Μαρίας τῆς μητρὸς αὐτοῦ, καὶ πεσόντες προσεκύνησαν αὐτῷ, καὶ ἀνοίξαντες τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν προσήνεγκαν αὐτῷ δῶρα, χρυσὸν καὶ λίβανον καὶ σμύρναν	a wkroczywszy do domu, zobaczyli dziecko z Maryją-jego matką i upadłszy, oddali mu cześć. Otworzywszy swoje szkatuły, złożyli mu dary: złoto, kadzidło i mirrę.
2.12	καὶ χρηματισθέντες κατ’ ὄναρ μὴ ἀνακάμψαι πρὸς Ἡρώδη δι’ ἄλλης ὁδοῦ ἀνεχώρησαν εἰς τὴν χώραν αὐτῶν.	A otrzymawszy ostrzeżenie we śnie, by zawrócić (z drogi) do Heroda, powrócili inną trasą do swojego kraju.

Mimo, iż ewangelista Mateusz opisywał w powyższym fragmencie wydarzenia odległe o 600 lat od śmierci ostatniego z asyryjskich władców możliwe jest wskazanie licznych analogii do epoki Sargonidów. Pierwszą z nich, jest sama gwiazda. Już przed czterema wiekami Johannes Kepler zaproponował teorię, jakoby magowie ze Wschodu ujrzeć mieli długo utrzymujące się zbliżenie Jowisza i Saturna². Na podobne zjawisko u zarania panowania Asarhaddona zwrócił uwagę doświadczony nadworny astrolog z Niniwy, imieniem Bel-ušezib³. W tym przypadku dotyczyło ono Jowisza i Wenus. Mimo licznych innych koncepcji dotyczących gwiazdy betlejemskiej, ta właśnie wydaje się najbardziej prawdopodobna ze względu na silny ładunek ideologiczny, płynący z interpretacji udziału Jowisza w takim zbliżeniu. Planeta ta była bowiem szczególnie łączona z Mardukiem jako władcą bogów, a przez to również z jego ziemskim odpowiednikiem-królem⁴.

Na uwagę zasługują same osoby magów-uczonych mędrców, przybyłych ze Wschodu. Z palestyńskiej perspektywy kierunek ten musiał oznaczać państwo Partów, w którym to nauka czerpała jednak przede wszystkim z dziedzictwa greckiego oraz mezopotamskiego. Tabliczki z pismem klinowym, dotyczące astrologii, kopiowane były w Babilonii jeszcze wiele lat po narodzeniu Chrystusa⁵. Ponadto według późnych, a więc i niepewnych przekazów jeden z opisywanych przez ewangelistę magów miał mieć na imię Baltazar, podobnie jak ostatni następca babilońskiego tronu⁶. Oznacza to, iż nawet w późnych tradycjach przynajmniej jeden z magów kojarzony był z Mezopotamią.

Magowie ze Wschodu nie byli jednak jedynymi osobami przedstawionymi w powyższym fragmencie, mogącymi pochwalić się rozległym wykształceniem. Takowych ludzi posiadał w swoim królestwie również i Herod, który postanowił słowa magów skonfrontować ze swoimi arcykapłanami (ἀρχιερείς) i uczonymi rekrutującymi się z ludu, a więc spoza świątyni (γραμματεῖς τοῦ λαοῦ). Podobny, choć całkowicie nieformalny podział funkcjonował również na terenie Imperium Asyryjskiego.

Należy zauważyć, iż zarówno uczeni cudzoziemscy, jak i pochodzący z Jerozolimy stali się w przekazie ewangelisty elementem złożonej intrygi, obejmującej władcę, jak i jego potencjalnego rywala, która rzutowała również na sytuację w stolicy (ἐταράχθη καὶ πᾶσα Ἱεροσόλυμα μετ' αὐτοῦ), a przez to pewnie i w całym państwie. Dworskie intrygi były codziennością na asyryjskim dworze w końcu VIII i przez cały VII wiek. Udział w nich królewskich uczonych jest jednak tylko jednym z zagadnień, które zamierzamy poruszyć w niniejszej dysertacji. Jej celem jest ukazanie całości funkcjonowania

² S. Parpola; *The Magi and the Star*; s. 22.

³ SAA X 109.

⁴ U. Koch-Westenholz; *Mesopotamian Astrology. An Introduction to Babylonian and Assyrian Celestial Divination*; s.120-122.

⁵ P. Beaulieu; *The Afterlife of Assyrian Scholarship in Hellenistic Babylonia*; s. 11-14.

⁶ Jest to zniekształcona przez Septuagintę (βαλτασαρ) forma akadyjskiego imienia Bel-šarru-ušur, dobrze znanego również z terenów Asyrii Sargonidów.

królewskich uczonych, zarówno tych służących na co dzień na dworze i w Pałacu Sukcesji, jak i tych, którzy z władcą mieli okazjonalny kontakt. Interesować nas będzie ich hierarchia, rola na dworze, stosunki z władcą, wpływ na zarządzanie państwem, a także ich sytuacja prywatna, zarówno w aspekcie społecznym, jak i ekonomicznym. Wszystko zarówno w ujęciu całych grup społecznych, jak i, a może nawet szczególnie, indywidualnym, rozważając przy tym każdego z uczonych osobno.

Zakres czasowy i chronologiczny

Zakres chronologiczny pracy w teorii obejmuje lata 721-609, a więc od momentu wstąpienia na tron Sargona II, aż po ostateczną klęskę Aššur-uballita II, ostatniego asyryjskiego władcy, w bitwie ze wsparciem Egipcjan przeciw Babilończykom i Medom. Niestety jednak, specyfiką materiału źródłowego dotyczącego uczonych (przede wszystkim seria *State Archives of Assyria*, wydania prywatnych archiwów z Aszur oraz publikowane teksty literackie) jest bardzo nierówna dystrybucja chronologiczna tekstów. Najznaczniejsza jej część pochodzi z lat 672-699, stosunkowo liczne są też tabliczki z pozostałych lat 70. i 60. Część z nich rzuca pewne światło również na panowanie Senacheryba. Źródła dotyczące uczonych Sargona II są stosunkowo nieliczne i w znacznym stopniu rozproszone. Po rebelii Šamaš-šumu-ukina niemal całkowicie zanikają archiwa zawierające raporty i korespondencję między uczonymi a królem, przez co podstawą do podjętych badań stają się teksty gospodarcze, których analiza staje się dodatkowo utrudniona z powodu problematyki chronologii okresu post-kanonicznego.

Mimo ogromu terytorialnego Imperium Asyryjskiego, interesujące nas teksty pochodzą przede wszystkim z trzech stolic tego państwa, jakimi były Niniwa, Aszur i Kalhu⁷. Istotnym wyjątkiem są tu tabliczki spisywane przez astrologów, mieszkających w bardziej prowincjonalnych ośrodkach, którzy prowadzili jednak korespondencję z królem.

O szczególnej sytuacji można mówić w przypadku Babilonu. Od roku 668 przez 20 lat był on stolicą państwa rządzonego przez Šamaš-šumu-ukina z dynastii Sargonidów⁸, co w zasadzie kwalifikowałoby uczonych z jego dworu, do bycia przedmiotem niniejszej dysertacji. Niestety, całkowicie odmienny jest status źródeł z tego okresu, w porównaniu z materiałem asyryjskim. Teksty te pozostają w znacznym stopniu nieopublikowane i nieopracowane, przez co uwzględnienie ich w całej

⁷ Źródła z czwartej i bardzo tymczasowej, jakim było Dur-Šarrukin, posiadają marginalne znaczenie.

⁸ Szczegóły złożonego statusu Babilonii w tym okresie nie są przedmiotem niniejszej dysertacji. Problematykę osoby Šamaš-šumu-ukina jako Asyryjczyka na babilońskim tronie opisała S. Zaia; *Going Native: Šamaš-šuma-ukīn, Assyrian King Of Babylon*; s. 247-268.

rozszerzenia znacząco przerosłoby możliwości i objętość pracy doktorskiej. W związku z tym uczonych Šamaš-šumu-ukina opisywać będziemy przede wszystkim z perspektywy źródeł asyryjskich⁹.

Niniejsza praca oparta jest niemalże w całości o materiał dotychczas opublikowany. W toku badań autor miał co prawda możliwość odczytywania oryginalnych, niewydanych jeszcze tekstów z berlińskiego Pergamonmuseum, jednak, jak się okazało, nie posiadają one szczególnej wartości dla poruszanej tutaj tematyki.

Struktura dysertacji

W dalszej części niniejszego wstępu omówiony zostanie podział uczonych ich działalność w epokach poprzedzających panowanie Sargonidów oraz sytuacja Asyrii w dobie tej dynastii. Ponadto szeroko opisana zostanie problematyka imion w okresie nowoasyryjskim i związanych z nimi wyzwań, a także narzędzi i metodologii służących do badań nad nimi. Wcześniej jednak po krótko nakreślony zostanie aktualny stan badań nad mezopotamskimi uczonymi. Stosunkowa zwięzłość w tym przypadku jest wynikiem struktury kolejnych rozdziałów pracy. Oparte zostaną one bowiem o poszczególne kategorie źródeł, służących do badań nad opisywaną tematyką. Będą to kolejno: zapytania i raporty wróżebne, listy i raporty astrologów babilońskich, podobnego rodzaju korespondencja asyryjska, listy od pozostałych grup uczonych. W ostatnim tego rodzaju rozdziale omówiona zostanie problematyka uczonych, o których wiedzę czerpiemy ze źródeł innych, niż wcześniej wymienione. Celem niniejszej pracy są jednak badania nad poszczególnymi osobami, stąd w celu klarowności wyводу, przykładowo, w rozdziale dotyczącym listów opisywane mogą być również teksty gospodarcze lub inne, które wzbogacać mogą naszą wiedzę na temat autora danego listu lub całej ich grupy. Jako, że tematyka uczonych jako takich była dotychczas na marginesie zainteresowań asyriologów to w opisywanych tu rozdziałach zawarta zostanie również bardziej precyzyjna analiza dotychczasowego dorobku badań nad poszczególnymi gatunkami źródeł.

Następnie przedstawione zostaną wnioski ogólne, odnoszące się do uczonych jako grupy społecznej, ale także na temat poszczególnych profesji oraz poszczególnych zespołów. Przede wszystkim jednak zostaną zaprezentowane zmiany jakimi poddane zostało funkcjonowanie uczonych na przestrzeni całego panowania Sargonidów. Dalej nastąpi zwięzłe podsumowanie całej dysertacji.

W toku badań okazało się, iż w przypadku części istotnych, dla niniejszej pracy, tekstów nigdy nie powstał opublikowany przekład na język nowożytny. Ponadto część z nich interpretowana i

⁹ Tzn. tych, które odkryte zostały na terenie Asyrii, a więc również spisanych pismem babilońskim.

tłumaczona była dotychczas w sposób niewłaściwy. W związku z tym w końcowej części niniejszej dysertacji zostały zamieszczone transliteracje i przekłady niektórych z nich.

Ostatnią część dysertacji stanowi bezpośredni efekt przeprowadzonych badań, a więc biogramy wszystkich uczonych, którzy pracowali na rzecz Sargona II i jego następców, ułożone w kolejności alfabetycznej. Opierać się będą one o wyniki analizy źródeł, przedstawione w rozdziałach I-V, jednak w przypadku, gdy selekcja i problematyka źródeł dla danej osoby nie będzie przedstawiała szczególnej trudności to opisanie jej zostanie ograniczone wyłącznie do biogramu.

Aktualny stan badań

Zarówno dwór asyryjski jak i, z pewnymi wyjątkami, nadworni uczeni nie byli dotychczas przedmiotem szczegółowych badań. Studia na ich temat zwykle odbywały się przy okazji analizy uwzględniających ich tekstów. Osiągnięcia nauki w tym zakresie podzielić można na kilka faz.

Faza I

Na przełomie XIX i XX wieku rozpoczęto publikację różnych gatunków tekstów, przede wszystkim w formie kopii. Wiele z nich spisanych zostało przez uczonych, jednakże w ówczesnym czasie asyriolodzy traktowali rytuały i prognozy astrologiczne jako elementy mezopotamskiej religii. Przykładem może być tutaj drugie wydanie zapytań wróżebnych, dokonane przez E. Klaubera pod tytułem *Politisch-Religiöse Texte aus der Sargonidenzeit* (PRT) z roku 1913. Dwadzieścia lat wcześniej tego rodzaju teksty doczekały się swojej pierwszej publikacji autorstwa J. Knudtzona- *Assyrische Gebete an den Sonnengott für Staat und königliches Haus aus der Zeit Assahaddons und Asurbanipals* (AGS). Z kolei rok wcześniej ukazał się pierwszy tom monumentalnej serii *Assyrian and Babylonian Letters* (ABL), autorstwa R. Harpera, zawierał on kopie 124 listów, z czego autorami kilkudziesięciu z nich byli uczeni służący Sargonidom. Ich korespondencja ukazywała się również w kolejnych woluminach. W roku 1900 angielski uczyony R. Thompson wprowadził do naukowego obiegu raporty astrologiczne, poprzez tom *The Reports of the Magicians and Astrologers of Nineveh and Babylon* (RMA).

Nieco inaczej sprawa się miała z tekstami literackimi. W opisywanym okresie nie doczekały się one osobnego opracowania. Pojedyncze teksty z kompendiów astrologicznych, wróżebnych, rytuałów etc. były wydawane w bardziej ogólnych tomach np. *Cuneiform Texts from Babylonian Tablets in the British Museum* (CT, od roku 1896), czy *Keilschrifttexte aus Assur religiösen Inhalts* (KAR), autorstwa

E. Ebelinga.

Faza II

Od lat 20. wśród asyriologów można było zaobserwować wzrost zainteresowania tematyką magiczną. Przejawiało się ono dwutorowo. Z jednej strony zaczęto podejmować próby zebrania mezopotamskiej wiedzy z poszczególnych dziedzin, takich jak medycyna (R. Thompson, *Assyrian Medical Texts*=AMT), czy wróżbiarstwo (F. Nötscher, *Die Omen-Serie šumma âlu ina mêle šakin*). Z drugiej strony zaczęły pojawiać się artykuły poświęcone bardziej szczegółowym zagadnieniom. Do tej drugiej grupy zaliczyć można na przykład publikacje W. von Sodena *Texte zum assyrischen Begräbnisritual, czy Aus einem Ersatzopferritual für den assyrischen Hof*. Zauważyć należy, że w 1938 roku po raz pierwszy asyryjski uczyony pojawił się w centrum uwagi. A. Schott w swoim artykule *Nabû-ahhê-erība, der Astrologe mit den Silbenlesungen* poruszył kwestię glos, pojawiających się w części raportów astrologicznych.

Faza III

Okres po drugiej wojnie światowej, aż do lat 70, charakteryzuje się pogłębionymi badaniami nad magią i wróżbiarstwem. Jednym z wiodących badaczy tej materii był w ówczesnym czasie A. Oppenheim, autor takich publikacji jak: *The Interpretations of Dreams in the Ancient Near East; Analysis of an Assyrian Ritual (KAR 139); A Babylonian diviner's manual, czy też Divination and celestial observations in the last Assyrian Empire*. Jednocześnie trwały prace nad nowymi edycjami źródeł, obejmującymi transliteracje i przekłady. Przykładem może być tutaj *The Omen Series Šumma Izbu*, E. Leichtego. E. Reiner i D. Pingree rozpoczęli również prace nad wydaniem serii *Enuma Anu Enlil* (publikacje z cyklu *Babylonian Planetary Omens*), które jednak po dziś dzień nie zostały ukończone. Niezwykle ważną publikacją, której autor H. Hunger porusza we wstępie kwestię rodów uczonych była wydana w 1968 książka *Babylonische und assyrische Kolophone*, stanowiąca zbiór wszystkich znanych w ówczesnym czasie kolofonów, spisanych pismem klinowym. Symbolicznym zwieńczeniem tego etapu była jednak monumentalna praca S. Parpoli, stanowiąca obszerne wydanie wszystkich znanych listów, spisanych przez asyryjskich uczonych do Asarhaddona i Aszurbanipala (*Letters of the Assyrian Scholars to the Kings Esarhaddon and Assurbanipal*, LAS). Komentarze stanowiące większą część drugiego tomu tej publikacji stanowią po dziś dzień podstawowy punkt

wyjścia do badań nad autorami tychże listów. Przed wydaniem LAS ukazał się jeszcze jeden, bardzo istotny z punktu widzenia niniejszej dysertacji, artykuł, jakim był *Magical Expert (=āšipu) and physician (=asû): notes on two complementary professions in Babylonian medicine*, autorstwa E. Ritter, traktujący o różnicach i podobieństwach między egzorcystami i uzdrowicielami.

Faza IV

Trwająca po dziś dzień faza IV zaowocowała kolejną, bardzo nowoczesną edycją źródeł w serii *State Archives of Assyria*, a także dalszymi pracami nad seriami *Šumma Alu* (S. Freedmann, trzy tomy), czy *Enuma Anu Enlil*. Z biegiem lat zaczęto również dostrzegać w charakterze przedmiotu zainteresowań samych starożytnych uczonych, głównie jednak przedstawicieli rodu Gabbu-ilani-ereša, których działalność posiada silną dokumentację źródłową. Przykładami mogą tu być *Nabu-zuqup-kenu das Gilgameš-Epos und der Tod Sargons II*, autorstwa E. Frahma, *The Administrative Roles of the “Chief Scribe” and the “Palace Scribe” in the Neo-Assyrian Period*, (M. Luukko), *The Scholar and Politics: Nabû-zuqup-kēnu, his Colophons and the Ideology of Sargon II* (N. May), *L'ideologo Adad-šumu-ušur* (F. Fales). Co ciekawe, wątkiem, który w publikacjach pojawiał się stosunkowo często było zbieranie tabliczek, poświęconych magii i wróżbiarstwu, przez asyryjskich władców. Na ten temat pisał między innymi G. Frame (*The Royal Libraries of Nineveh: New Evidence for King Ashurbanipal's Tablet Collecting*). Na osobne omówienie, w innym podrozdziale zasługuje wydawana od końca XX wieku *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire*.

O ile więc w bardzo pieczołowity sposób w chwili obecnej opublikowane i częściowo opracowane są źródła, a także techniczny aspekt pracy mezopotamskich uczonych został w sposób mniej lub bardziej zaawansowany opisany, o tyle większość asyryjskich i babilońskich astrologów, uzdrowicieli, wróżbitów, egzorcystów i kapłanów lamentacyjnych pozostaje dla większości współczesnych badaczy znana głównie z imienia. W ostatnim czasie N. May przeprowadziła co prawda badania prozopograficzne nad uczonymi, jednak dotyczyły one w większości ludzi niezwiązanych z dworem, zamieszkujących Aszur. Jej artykuł *Exorcists and Physicians at Assur: More on their Education and Interfamily and Court Connections* ocenić należy bardzo wysoko i stanowi on doskonałą podstawę do badań na środowiskiem uczonych z Aszur w ogóle.

Rozdział I:Uczeni w okresie nowo-asyryjskim- wprowadzenie do problematyki

Klasyfikacja uczonych

Podstawą dotychczasowej klasyfikacji uczonych jest tekst SAA VII 1 i komentarz do niego S. Parpoli z wstępu do LAS¹⁰. Fiński asyriolog koncentrował się na pięciu profesjach, których przedstawiciele byli również autorami listów do władców. Spis zawiera jednak także trzy inne grupy, które umówione zostaną w dalszej części pracy: dwa typy uczonych egipskich (*hartibu* i *tupšarru mušuraia*) oraz ornitomantów (*dāgil iššūri*). Ze względu na bardzo słabą ewidencję źródłową pozostają oni na marginesie niniejszej pracy i omówieni zostaną w rozdziale VI, zaś tutaj uwagę skupimy na opisie lepiej znanych profesji.

Astrologowie (*tupšarru Enūma Anu Enlil*)

Określenie współczesne, zarówno w wersji polskiej, jak i angielskiej (astrologer) oddaje jedynie częściowo charakter pracy astrologów. Obserwacja gwiazd, planet i innych ciał niebieskich stanowiła największą część ich obowiązków, jednak celem była interpretacja wszelkich zjawisk opisanych w *Enūma Anu Enlil*. Zbiór ten składa się nie tylko z opisów astrologicznych, ale także np. z wróżb opartych o składowe pogody jak burze, wiatr, czy mgła. Astrologami w niniejszej pracy będziemy więc określać wszelkie osoby raportujące władcy na temat zjawisk *Enūma Anu Enlil* w formie raportów lub poprzez listy. Jednocześnie zauważyć należy, że tego rodzaju teksty uzupełniane były również o opisy zaczerpnięte z innych zbiorów jak np. *Šumma Izbu*.

Wróżbici (*bārû*)

Mimo istnienia na terenie Mezopotamii różnych technik wróżbiarskich to określenie „wróżbici” w niniejszej pracy pozostaje zarezerwowane dla osób, które wolę bogów poznawały za pośrednictwem wnętrzości owiec ofiarnych. Metoda ta znana była także między innymi w starożytnym Rzymie, a ich

¹⁰ S. XIV.

znawców określano mianem *haruspices*. Mimo, iż praktyki asyryjskie i babilońskie mogły stać u podstaw technik rzymsko-etruskich to ze względu na dyktans między tymi kręgami kulturowymi pozostaniemy przy określeniu polskim. Za wróżbitów uznawać więc będziemy przede wszystkim osoby, których imiona widnieją pod raportami i zapytaniami wróżebnymi zebranymi w SAA IV.

Egzorcyci (*āšīpu*)

W przypadku tej grupy uczonych najprostszym i całkiem racjonalnym wyjściem jest użycie kalki z angielskiego „exorcist”. Celem egzorcystów było zwalczanie wszelkiego rodzaju nieszczęścia, najczęściej chorób, za pomocą odpowiednich zabiegów o charakterze magicznym. W odróżnieniu od uzdrowicieli zwalczali oni przede wszystkim przyczynę złego losu, jakim według wierzeń mezopotamskich był boski gniew, wynikający z niewłaściwych postępów człowieka lub też rzuconej na niego klątwy¹¹. Od tego rodzaju praktyk istniały jednak pewne wyjątki, a więc sytuacje, w których egzorcyci decydowali się na „leczenie objawowe”. Przykładem mogą być tu rytuały substytucyjne, których celem nie było zapobieżenie złu zwiastowanemu przez zaćmienie, ale przeniesienie jego skutków z króla na inną osobę.

Uzdrowiciele (*asû*)

W odróżnieniu od egzorcystów uzdrowiciele zajmowali się leczeniem pacjentów w sposób bliższy medycynie we współczesnym pojmowaniu tego słowa, stąd w literaturze zagranicznej najczęściej określa się ich mianem „physicians”. Ich podstawowymi metodami było wykorzystywanie w procesie leczenia środków takich jak maści, zioła, czy napary, stąd J. Scurlock określa związek między uzdrowicielami, a egzorcystami jako w pewien sposób analogiczny do aktualnie funkcjonującego zestawienia farmaceuty i lekarza¹². Z drugiej jednak strony większość środków zalecanych pacjentom przez uzdrowicieli miała charakter w najlepszym stopniu para-naukowy, stąd kojarzenie ich z współczesną medycyną lub farmacją budziłoby zbyt daleko idące skojarzenia.

Kapłani lamentacyjni (*kalû*)

Ostatnia spośród podstawowych grup uczonych specjalizowała się w rytuałach opartych o pieśni

¹¹ *Vide*: T. Abusch; *Witchcraft and the Anger of Personal God*, s. 81-85.

¹² J. Scurlock; *Physician, Exorcist, Conjurer, Magician: A Tale of Two Healing Professions*; s. 78.

lamentacyjne. Ich działalność na terenie Asyrii jest słabo udokumentowana, co doprowadziło do powstania teorii o ich babilońskim pochodzeniu i powolnej adaptacji w strukturach świątyń asyryjskich w VII wieku¹³. W Południowej Mezopotamii ich zadania związane były z uczestnictwem w regularnych ceremoniach kultowych (wraz ze śpiewakami), a także z rytuałami budowlanymi, czy wojennymi, a także z zapobieganiem złu zwiasotwanemu przez zaćmienia. Ich rola częściowo więc dublowała i uzupełniała zadania egzorcystów, uzdrowicieli, czy astrologów.

Imiona w okresie nowoasyryjskim

Jednym z elementów prac nad niniejszą dysertacją są mikrohistoryczne badania nad poszczególnymi uczonymi funkcjonującymi na asyryjskim dworze w ostatnim stuleciu tego państwa. Dość oczywistym stwierdzeniem będzie, że z punktu widzenia historyka podstawowym atrybutem pozwalającym na identyfikację człowieka jest jego imię. Kwestia imion oraz ich zapisu na terenie Mezopotamii, sama w sobie stanowi dość szerokie zagadnienie, jednak zasadnym wydaje się, przynajmniej w pewnym stopniu naświetlenie tej problematyki, oraz przede wszystkim przyjęcie pewnych standardów na potrzeby kolejnych rozdziałów.

Pochodzenie językowe i etniczne imion w Asyrii

Imperium Asyryjskie w szczycie swego rozwoju terytorialnego obejmowało tereny od Egiptu na południu, znaczną część Azji Mniejszej na północy, zaś niektóre wschodnie prowincje i terytoria zależne znajdowały się na terenie dzisiejszego Iranu. W związku z tym pod panowaniem Sargonidów znajdowało się wiele różnych ludów- mówiący swoimi dialektami języka akadyjskiego Asyryjczycy i Babilończycy, wiele różnorodnych plemion zachodniosemickich, jak choćby Fenicjanie, czy Żydzi, indoeuropejscy Grecy¹⁴ i Irańczycy¹⁵, jak również grupy etniczne, których pochodzenie i przynależność stanowi współcześnie osobny problem, przykładem mogą być tu Urartejczycy¹⁶. Zaznaczyć tu należy, że posiadanie imienia z danego języka nie implikowało przy tym przynależności do tego etnosu. Przykładowo poza jednym, aramejskim podpisem na zapytaniu wróżebnym nic nie świadczyłoby o

¹³ U. Gabbay; *The kalû Priest and kalûtu Literature in Assyria*, s. 115-116.

¹⁴ Na Cyprze i w Egipcie.

¹⁵ Przede wszystkim Medowie.

¹⁶ W prawdzie Asyria nigdy nie podbiła państwa Urartu, jednak językiem urartyjskim lub blisko z nim spokrewnionym posługiwała się ludność północnych terytoriów Asyrii, na przykład na obszarze Šubrii.

posługiwaniu się językiem aramejskim przez Nabu-(u)šallima, którego imię jest typowo akadyjskie. Zwykłą praktyką było nadawanie pochodzących z różnych języków imion dzieciom. Najbardziej znanym przykładem jest tu staroasyryjski król Šamši-Adad, który jednego ze swych synów nazwał po akadyjsku Išme-Daganem, drugiego zaś w języku amoryckim Jasmah-Addu. Co ciekawe oba komponenty czasownikowe (*išme* i *jasmah*) oznaczają dokładnie to samo- „usłyszał, wysłuchał” i pochodzą od jednego prasemickiego rdzenia. W imionach tych królewiczów pierwsze człony zwykle zapisywano sylabicznie, jednak w okresie nowoasyryjskim czasownik *šemû*, wyrażany był znakiem HAL¹⁷. Jednocześnie często w piśmie klinowym wyrazy obcego pochodzenia (w tym imiona bóstw) zapisywano tym samym sumerogramem co ich akadyjskie odpowiedniki. Stąd hipotetyczny zapis ^mHAL-^dIŠKUR mógłby oznaczać nie tylko akadyjskiego Išme-Adada, ale również Jasmah-Addu. Podobna sytuacja występować mogła również w okresie nowoasyryjskim w przypadku imion zachodniosemickich, a być może również innych. Dla niniejszej dysertacji sprawę nieco upraszcza fakt, że uczeni dworscy stanowili elitę ówczesnej Asyrii. Przynależność do tej grupy społecznej wymagała pewnego stopnia asymilacji, która przejawiała się między innymi wychowaniem w języku akadyjskim (w dialekcie asyryjskim lub babilońskim) lub aramejskim¹⁸, aczkolwiek i tu istniały wyjątki, takie jak kilku Egipcjan wymienionych na liście uczonych SAA VII 1.

Budowa imienia uczonego asyryjskiego¹⁹

Imiona asyryjskie składały się najczęściej z jednego, dwóch lub trzech słów²⁰. Najszerzej charakterystyki wymaga pierwsza z tych grup, a więc imiona jednoczłonowe, które możemy podzielić na kilka rodzajów. Pierwszą z nich są proste imiona aramejskie w rodzaju Puglu (rzodkiewka) czy Gulusu, pochodzą one zwykle od pospolitych rzeczowników lub rdzeniów czasownikowych (określimy je tutaj jako typ Ia). Wśród uczonych pojawiają się one jednak stosunkowo rzadko, podobnie jak druga podgrupa, a więc pospolite rzeczowniki, lub przymiotniki akadyjskie w rodzaju Asqudum (chomik) lub Remutu (prezent; typ Ib). Trzecią podgrupę stanowią skróty i hipokorystyki od dwu- i trój-członowych imion akadyjskich w rodzaju Banî (od imienia opartego o czasownik *banû*) Zakiru (skrót od DN-*zakir-šumi*), czy Aqarâ (od Aqar-DN-lumur; Ic). Czwarty rodzaj imion jednoczłonowych składa się z rzeczownika połączonego z sufiksem zaimkowym (Id). Zwykle w tym przypadku rzeczownik oznacza

¹⁷ CAD Š vol II, *šemû*.

¹⁸ S. Parpola, *Neo-assyrian ruling class*, s. 260-264.

¹⁹ Ta sekcja w pewnym stopniu opiera się o artykuł w RLA *Name, namengebung. B*. Przykłady imion zaczerpnięte z PNA.

²⁰ Przy czym sufiksu zaimkowego nie traktujemy tu jako oddzielnego słowa.

coś co stało wysoko w hierarchii wartości mieszkańców Mezopotamii, jak to ma miejsce w przypadku imienia Balassu (Balaṭ-šu- jego życie, Apl-i- mój syn), lub też elementy teoforyczne (Bessunu, od Bel-ṣunu-ich pan, Nabu'-a-mój Nabu). Do pierwszej grupy zaliczyć można również etnikony takie jak Arbaiu (Arab), Arbailaiu (Arbelijczyk), Gargamišaiu (człowiek z Karkemisz; Ie).

Imiona dwuczłonowe podzielić można na dwa rodzaje, które określić można jako nieczasownikowe i czasownikowe. Te pierwsze posiadają dwojaką strukturę, z jednej strony funkcjonują imiona w formacie „X jest Y”, gdzie X oznacza zwykle boga lub krewnego, zaś Y to rzeczownik wskazujący na swoisty podziw, umiłowanie lub podległość, do którego dołączony jest sufix zaimkowy (IIa). Do tej grupy należą między innymi Nabu-ra'-i (Nabu jest moim pasterzem), Inurta-daian (Ninurta jest sędzią), czy Issar-dur-i (Isztar jest moim murem). W oparciu o członka rodziny lub bóstwo tworzone były również pozostałe nieczasownikowe imiona dwuczłonowe. Można je opisać jako „posesywne”, bowiem składają się z formy *status constructus*, poprzedzającej bóstwo lub krewnego (IIb). Przykładem tutaj może być najbardziej rozpowszechnione imię akadyjskie Urdu-Sin²¹, czy też Nur-Issar (światło Isztar) oraz Kakki-Abi (oręż ojca). W ten sposób zbudowana jest również część imion aramejskich (IIc). W przypadku imion czasownikowych czasownik znajdować się może zarówno na pierwszej jak i na drugiej pozycji (IId). Występuje on w bardzo zróżnicowanych formach, od prostego trybu oznajmującego (Marduk-ibni, Marduk stworzył), przez życzący (Lu-baṭat, niech ona żyje), rozkazujący (Nannaia-kilinni, Nannaio trzymaj mnie), statywny (Nabu-dan, Nabu jest potężny) i imiesłowy (Mukin-Aššur, umacniający Aszura), po wykorzystujące tematy Š i D Nabu-ušabši (Nabu powołał do istnienia), Marduk-ukin (Marduk-ustanowił).

Zdecydowana większość imion trójczłonowych to rozwinięcia czasownikowych imion dwuczłonowych o dopełnienie (IIIa). Przykładem może być tu imię Senacheryba, mające również swój krótszy odpowiednik, brzmiący Sin-eriba. Po dodaniu środkowego członu otrzymujemy Sin-ahhe-eriba, (Sin zastąpił braci). Do imion trójczłonowych zaliczyć można również te, które co prawda składają się jedynie z orzeczenia i dopełnienia, przy domyślnym podmiocie, jednak z przyczyn gramatycznych wymagają także obecności przyimka, w rodzaju Ana-Bel-taklak (Ufam w Bela; IIIb). Inną, stosunkowo typową dla Asyrii formą imion trójczłonowych były pytania oparte o porównania np. Mannu-ki-Aššur (Któż jest jak Aszur?). Należy tu zaznaczyć, że dwu- lub -trójczłonowe imiona, z elementem teoforycznym, często charakteryzowały elity asyryjskie, do których z całą pewnością można zaliczyć uczonych.

Zdarzały się również imiona dłuższe i bardziej złożone, jednak nadawano je bardzo rzadko, w

²¹ Zgodnie ze standardowym akadyjskim: Warad-Sin.

związku z czym należy traktować je bardziej jako wyjątek niż oddzielną kategorię (IV). Przykładem może być tu jeden z synów Asarhaddona, imieniem Aššur-etel-šame-eršeti-muballissu (Ożywiający jest Aszur- księżę nieba i ziemi). Osobną grupę stanowią jedno- i wielo-członowe imiona niesemickiego pochodzenia (np. egipskie), które występują również w środowisku uczonych z dworu asyryjskiego (V). Ponadto etymologii pewnej ilości imion asyriologia wciąż nie jest w stanie przekonująco wytłumaczyć (VI).

Poniżej znajduje się zestawienie imion wszystkich uczonych z podziałem na kategorie. Dwa ostatnie wiersze uwzględniają sytuację, w której jedno imię noszone jest przez dwóch lub więcej uczonych.

Typ	Imiona	Liczba
Ia	Abdâ, Dalûwa, Puglu, Sûkinu	4
Ib	Asqûdu, Bulâlu, Ikkâru, Kalbu, Kudurru, Munnabitu, Pûlu, Rēmûtu, Šāpiku, Šemahu	10
Ic	Ahhēšaia, Aplāia, Ašarēdu, Balasî, Bānāia, Bānî, Bulluṭu, Dādāia, Dannāia, Iqīšâ, Kāširu, Marduku, Nādinu, Nāširu, Saiâ, Šillāia, Šaddûnu, Šumāia, Šulâ, Tabnî, Ṭābīja, Zākiru, Zārūtî	23
Id	Nabû'a	1
Ie	Nīnuāiu	1
Iia	Aššūr-šarrāni, Bēl-Kundi-ilā'ī ²² , Issār-dūri, Nabû-šaddûni, Nabû-šarrani, Nabû-tukultî, Šarrat-samme-ila'ī, Šarru-nūrî	8
Iib	Aqar-Aia, Mār-Issār, Qurdi-Arbail, Ubru-Issār, Urdu-Ea, Urdu-Nabû, Urdu-Nanāia	7
Iic	Ah-abû,	1
Iid	Ahu-illika, Aššūr-nāšir, Bēl-ēpuš, Bēl-eṭir, Bēl-iqīša, Bēl-lē'i Bēl-nāšir, Bēl-upahhir, Bēl-ušallim, Bēl-ušēzib, Dāri-šarru, Ilu-šabtanni, Inūrta-ubalissu, Kišir-Aššur, Kišir-Nabû, Nabû-bani, Nabû-erība, Nabû-gāmil, Nabû-iqbi, Nabû-iqīša, Nabû-mušēši, Nabû-nāšir, Nabû-šabši, Nabû-šallim, Nabû-šallimšunu, Nabû-taklāk, Nabû-ušallim, Nergal-ēṭir, Rāši-il, Šamaš-erība, Šumu-iddina	31

²² Bel-Kunda jest imieniem bóstwa, dlatego należy je traktować jako jeden człon.

IIIa	Adad-šumu-ušur, Aššūr-da''in-šarru, Aššūr-šumu-iddina, Bābu-šumu-iddina, Bel-ahhē-eriba, Bēl-šumu-iškun, Inūrta-ahu-iddina, Issār-nādin-apli, Issār-šumu-ereš, Marduk-šumu-ibni, Marduk-šumu-ušur, Nabû-ahhē-balliṭ, Nabû-ahhē-erība, Nabû-ahhē-iddina, Nabû-ahhē-šallim, Nabû-ahu-erība, Nabû-aplu-iddina, Nabû-bēl-šumāti, Nabû-nādin-šumi, Nabû-nādin-apli, Nabû-šākin-šulmi, Nabû-šarru-ušur, Nabû-šumu-iddina, Nabû-šumu-iškun, Nabû-šumu-lēšir, Nabû-zēru-iddina, Nabû-zēru-lešir, Nabû-zuqup-kēnu, Nergal-šarru-ušur, Nergal-šumu-iddina, Pālil-bāni-ahhē, Sīn-balāssu-iqbi, Sīn-šarru-ibni, Sīn-šarru-ušur, Šamaš-ahu-iddina, Šamaš-zēru-iqīša, Ṭāb-šil-Marduk	37
IIIb	Ana-Nabû-atkal	1
IV		0
V	Hūru, Hur-waši, Niharā'u, Ra'ši, Ši-hû, Ši-Huru	6
VI	Akkulānu, Bammāia, Isputu, Zīzī	4
	Suma bez powtórzeń	134
Powtarzające	Aplāia (3), Ašarēdu (2), Nabû-šarru-ušur (2), Nabû-šumu-iddina (2), Nādinu (2), Rāši-il (2), Šumāia (3)	9
	Suma z powtórzeniami	143

Tabela 1

Sposób zapisu imion

Podstawowym problemem jeśli chodzi o odczytywanie imion zapisanych pismem klinowym jest wykorzystanie na szeroką skalę ideogramów. Przykładowo znak UD, nawet poprzedzony determinatywem DINGIR pozostawia ogromne pole do interpretacji. Może on bowiem oznaczać nie tylko Szamasza, ale również każde inne bóstwo o charakterze solarnym znane pisarzowi odpowiedzialnemu za sporządzenie danego tekstu. Dla terenu Asyrii standardem jest przypisywanie ideogramom, przez współczesnych badaczy, wartości akadyjskich, jednak należy zauważyć, że nie jest to postępowanie całkowicie oczywiste i nieobarczone ryzykiem błędu. Hipotetyczny zapis DI-KU₅-i-DINGIR, można interpretować nie tylko akadyjskie Dajjani-ilu, ale także wyrażać hebrajskie imię

biblijnego proroka Daniela, oznaczające dokładnie to samo (Sędzią moim jest Bóg). W skrajnych przypadkach brzmienie słowa ukrytego za ideogramem pozostaje trudne, lub wręcz niemożliwe do ustalenia. Taki stan rzeczy ma miejsce w wypadku głównej bogini solarnej hetyckiego panteonu, której imię zawsze jest zapisywane jako ^DUTU, a jego oryginalne brzmienie pozostaje wciąż dla nas zagadką. Szczęśliwie, by nieakadyjskie imię zostało zapisane ideogramami konkretny skryba musiał być zaznajomiony z jego znaczeniem, a taka sytuacja wystąpić mogła niemal wyłącznie wtedy gdy skryba znał dany język. Posługiwanie się językami obcymi było w Imperium Asyryjskim zjawiskiem stosunkowo rzadkim. Wyjątek stanowił tu jedynie język aramejski, który z czasem zajmował coraz istotniejszą pozycję nie tylko wśród zwykłej ludności, ale również w administracji. W związku z tym szansa, że przykładowo imię pochodzenia irańskiego w rodzaju Baga-farna (Z boskim blaskiem), zostało zapisane przykładowo w formie DINGIR-SIG₅ jest absolutnie znikoma, dlatego w przypadku imion cudzoziemskich dominuje zapis sylabiczny, w tym wypadku np. ^mba-ga-par-na.

Jeśli chodzi o zapis imion akadyjskich to, szczególnie w przypadku uczonych, dominuje wykorzystanie ideogramów, zarówno jeśli chodzi o elementy teoforyczne (z wyjątkiem Aszura), jak i czasownik oraz rzeczownik, pełniący zwykle funkcję dopełnienia. O ile identyfikacja bóstwa raczej nie sprawia problemów (ewentualnie zamiast akadyjskiego może być ono zachodniosemickie), podobnie jak drugiego rzeczownika, który zwykle wynika z kontekstu, o tyle forma czasownika bywa trudna do ustalenia. Za przykład można tu wziąć szefa wróżbitów Asarhaddona - Marduk-šumu-ušur. Jest on wzmiankowany w licznych zapytaniach wróżebnych, raportach oraz listach. Jego imię zapisywano na aż osiem różnych sposobów, przy czym w zaledwie kilku tekstach pierwszego z wymienionych wyżej rodzajów pojawia się sylabiczny zapis czasownika. Bez tego można by jedynie spekulować czy ideogramy PAP i ŠEŠ wyrażają w tym przypadku formę *u(s)šur*, *našir*, *šuššir*, lub jakkolwiek inną, pochodzącą od czasownika *našāru*.

Prozopografia Imperium Asyryjskiego

Do kwestii problematyczności odczytu niektórych imion według nowoczesnych standardów, dochodzi jeszcze kolejna, związana z brzmieniem danych słów na terenie Asyrii w VIII i VII wieku przed Chr. Język akadyjski w swej trwającej trzy tysiące lat historii podlegał znaczącym zmianom, z których najistotniejszą wydaje się wytworzenie u zarania II tysiąclecia przed Chr. podziału na dwa podstawowe dialekty: babiloński i asyryjski. W publikacjach naukowych, zarówno traktujących na temat języka, jak i w pozostałych dominuje transkrypcja odwołująca się do literackiego (standardowego)

dialektu babilońskiego, który dość znacząco różni się od nowoasyryjskiego. Przez lata wyjątkiem był tu najbardziej wyczerpujący słownik języka akadyjskiego jakim jest *Chicago Assyrian Dictionary*, w którym starano się oddawać nowoasyryjskie brzmienie poszczególnych słów. Z czasem badacze zaczęli zdawać sobie sprawę z różnic między ogólnie przyjętą konwencją opartą o babiloński standardowy a rzeczywistym brzmieniem wyrazów na poszczególnych etapach rozwoju języka akadyjskiego, zaś w części publikacji przestano odwoływać się do standardów. W związku z tym powstała potrzeba pewnej systematyzacji sposobu odczytywania imion. Dla epoki nowoasyryjskiej na tę potrzebę odpowiedzieli autorzy monumentalnego dzieła jakim jest *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire* (PNA). Stanowi ono próbę zebrania wszystkich postaci, wraz z podstawowymi informacjami na ich temat, występujących w znanych źródłach z tego okresu. Poszczególne imiona zostały zapisane według proponowanej przez autorów konwencji, mającej być w zamierzeniu jak najbliższą dialektowi nowoasyryjskiemu. Stąd w przypadku na przykład imion boskich formy Istar>Issar, Ninurta>Inurta etc. Mimo, że autor niniejszej dysertacji niekoniecznie uznaje podane rekonstrukcje za właściwe to dla uniknięcia niepotrzebnego chaosu wszystkie imiona zawarte w tej pracy występować będą w formie podanej przez PNA, z pominięciem dyskusyjnej kwestii jaką jest długość poszczególnych samogłosek, chyba, że będzie to na danym etapie rozważań istotne. Wyjątkiem będą tu imiona królewskie, funkcjonujące już w języku polskim np. Aszurbanipal, które zostaną zachowane w formie powszechnie przyjętej.

PNA- charakterystyka ogólna i problemy

Dotychczas ukazały się cztery tomy PNA, z których każdy z wyjątkiem ostatniego podzielony został na dwie części. PNA I-III stanowią zestawienie wszystkich znanych imion wraz z tekstami, w których zostały zawarte oraz krótkimi charakterystykami poszczególnych postaci. Czwarty tom to swoisty indeks do poprzednich trzech, dzielący osoby według kryterium zawodowego i geograficznego.

PNA uwypukla kilka podstawowych problemów związanych z imionami, których nie wymieniono w tym rozdziale wcześniej. Po pierwsze, co dość oczywiste, imiona nie były całkowicie unikatowe. Znaczna część z nich noszona była przez więcej niż jedną osobę. Nie chodzi tu jedynie o cały okres nowoasyryjski oraz całe terytorium tego państwa, należy bowiem zauważyć, że nawet w jednym momencie, na obszarze jednego miasta żyło i zostało potwierdzonych poprzez źródła kilka osób o tym samym imieniu. Przykładem mogą być tu Kišir-Aššurowie w VII-wiecznym Aszur. Zdarzyło się

nawet, że jeden Kišir-Aššur był świadkiem transakcji dokonywanej przez swojego imiennika²³. Oczywiście nie każda tabliczka, zawierająca dane imię automatycznie „generuje” kolejnego człowieka, noszącego je. Niemniej autorzy PNA w sposób niezwykle ostrożny podchodzili do kwestii przypisywania różnych tekstów jednej osobie. Poglądanie analizy w tym kierunku stanowi jeden z celów niniejszej dysertacji.

Kolejny podstawowy problem to niejako odwrócenie tego, który omówiony został wyżej. Do jednej osoby jesteśmy bowiem w stanie przyporządkować więcej niż jedno imię. Dzieje się tak bowiem z dwojakich przyczyn. Po pierwsze, na terenie Asyrii funkcjonowali nie tylko Asyryjczycy, ale także ludzie posługujący się na co dzień dialektem babilońskim. Tyczy się to również specjalnej, z punktu widzenia badań historycznych, grupy ludzi jakimi byli skrybowie. Wyłącznie od ich woli zależało, czy podyktowane im imię, w wypadku różnic dialektalnych, zapiszą zgodnie z regułami własnej mowy, czy też spróbują w jak najdokładniejszy sposób oddać jego obce brzmienie. Stąd, mimo znaczących różnic w zapisie, mamy podstawy do identyfikacji na przykład ludzi o imionach Sumāia i Šumâ jako jedną i tę samą osobę. Zaznaczyć w tym miejscu należy, że nawet w sytuacjach kiedy dialekt nie był istotny, skrybom zdarzało się popełniać błędy. Tutaj jako egzemplifikację podać można jednego z przedstawicieli rodu egzorcyistów z Aszur- Aššur-nadin-ahhe, pojawiającego się w innych tekstach, z powodu pisarskich omyłek, również jako Aššur-nadin-ahi (pominięto ostatni znak MEŠ) oraz Aššur-iddin-ahhe (na błąd wskazuje nietypowa forma czasownika na drugiej pozycji).

Metodologia identyfikacji osób

W związku z powyżej opisanymi problemami pojawia się potrzeba wykształcenia odpowiedniej metodologii, która pozwoliłaby skonsolidować rozrzucone po PNA wpisy, przyporządkowując je do konkretnych uczonych asyryjskich. W odróżnieniu od zwykłych mieszkańców tego państwa średnia długość ich życia musiała być stosunkowo wysoka. Nie byli oni narażeni na trudy związane z ciężką pracą fizyczną, w przypadku chorób sami dla siebie stanowili najlepszą opiekę, być może nawet w skali światowej, poza tym raczej nie brali bezpośredniego udziału w walkach podczas wielu konfliktów prowadzonych przez Asyrię, raczej pozostając w trakcie bitew stosunkowo bezpiecznymi w umocnionych obozach, jeśli w ogóle zostawali zabierani na wyprawy wojenne, co z całą pewnością nie dotyczy całego powiązanego z dworem personelu uczonych. Przypuszczać raczej należy, że dowódcy

²³ StAT II 183.

towarzyszyło raczej dwóch wróżbitów²⁴, a zapewne również egzorcysta i uzdrowiciel. Dlatego nie należy wykluczać, że uczoney asyryjski często dożywał 70 lat, chociaż zaznaczyć należy, że jego osobista aktywność może być notowana najwcześniej od 14 roku życia, kiedy to uzyskane wykształcenie pozwalałoby mu na spisywanie własnych tekstów. Oczywiście nie należy wykluczyć, że w niektórych źródłach wzmiankowane zostały dzieci. W związku z tym można nakreślić tu pierwsze z kryteriów identyfikacji, jakim jest **datacja tekstów**. Im bliższe czasowo są wystąpienia danego imienia w stosunku do innego, datowanego tekstu wzmiankującego uczonego, tym większa szansa, że dane źródła dotyczą tej samej osoby.

Pewnym potwierdzeniem potencjalnej długowieczności jest pewien tekst z Huziriny, który wymienia między innymi określenia związane z wiekiem²⁵. Przy liczbie 40 figuruje „pełnia życia” (*la-lu-tu₄*), 50 to krótkie dni (U₄.MEŠ LUGÚD.DA.MEŠ), 60 dojrzałość (*met-lu-tú*), 70 długie dni (U₄.MEŠ GÍD.DA.MEŠ), 80 starość (*ši-bu-tú*), zaś 90 późna starość (*lit-tu-tu₄*).

Kolejne dwa kryteria, choć nie wyłącznie, przydają się zwykle w trakcie analiz list świadków. W okresie nowoasyryjskim zdarza się, że dla niektórych osób podawana jest **filiacja**, oraz, co nieco częstsze, **profesja**. Filiacja w dokumentach pojawia się wyjątkowo rzadko, częściej o byciu czyimś synem lub ojcem wspominają listy. Wydaje się, że w przypadku tych drugich „winien” tego jest stosunkowo luźniejszy styl tej formy źródeł, a także chęć swoistego wprowadzenia postaci, której adresat mógł przecież nie znać lub nie pamiętać. Natomiast w przypadku dokumentów celem wprowadzenia filiacji może być zaznaczenie, że ojciec świadka jest osobą wysoko postawioną lub odróżnienie dwóch osób o tym samym imieniu. Nieco częściej z filiacją podawane są strony umowy oraz właściciele pieczęci odcisniętych na tabliczce. Wiele zależało również od indywidualnego stylu i jednostkowej decyzji skryby sporządzającego tekst. Podobne motywy stały za dodawaniem do imienia profesji. Z jednej strony pozwalały na rozróżnienie poszczególnych osób, z drugiej podkreślały pozycję ludzi, parających się zawodami uznanymi za prestiżowe.

Przyporządkować teksty do osób można również na podstawie ich **lokalizacji**. Tę zaś można rozumieć na wiele sposobów. Część tabliczek sama, poprzez swoją treść, wskazuje na miejsce jej sporządzenia, która oczywiście nie musi być tożsama z miejscem odnalezienia danego źródła. Należy mieć świadomość ciągłej cyrkulacji zarówno dokumentów jak i listów, tak prywatnych, jak i służbowych. Szczególnie w przypadku „urzędującej” stolicy²⁶ możemy spodziewać się tekstów, których

²⁴ K. Kałek; *Esarhaddon's Eastern Campaigns*; s. 5-13.

²⁵ G. van Buylaere; *The Secret Lore of Scholars*; s. 855.

²⁶ To znaczy tej, w której znajdowała się siedziba królewskiej administracji i pozostawał przez większość czasu jego dwór. Są to Dur-šarrukin dla późnego panowania Sargona, Kalhu dla początkowej części jego rządów oraz Niniwa dla Senacheryba i jego następców.

istota dotyczy spraw bardziej prowincjonalnych. Dla tekstów odnalezionych w XX i XXI wieku pomocne są również dane oparte o dokumentację archeologiczną, które pozwalają ustalić w bardzo precyzyjny sposób położenie tekstu w momencie jego odkopania i przynależność do konkretnego archiwum lub biblioteki. Pierwsze tak szczegółowe wykopaliska wykonywano od początku ubiegłego stulecia na terenie Aszur, dzięki czemu możliwe było powstanie monumentalnej publikacji *Archives and Libraries in the City of Ashur*, autorstwa O. Pedersena. Dzięki niej możliwe jest określenie między innymi odległości między domami poszczególnych osób uwzględnionych w danym tekście.

Podstawą do identyfikacji konkretnej osoby jako uczonego pozostaje jednak **kontekst** tekstu. Jeżeli dane imię znajduje się pod zapytaniem wróżebnym lub raportem astrologicznym to oczywistym jest, że należy ono do wróżbity albo astrologa. W przypadku gdy list do króla dotyczy rytuału, czy metody leczenia jakiejś choroby to należy uznać, że zaangażowani w sprawę są egzorcyści i uzdrowiciele etc.

Ostatnia zaproponowana tutaj metoda to **analiza prozopograficzna**. Można założyć, że nadworni uczeni przebywali zdecydowanie częściej wśród innych przedstawicieli elity społeczności asyryjskiej, niż mieli styczność z niższymi jej warstwami. Dlatego poprzez sprawdzenie czy inne osoby wymieniane w danym tekście należą do elit możemy wnioskować to samo o człowieku noszącym interesujące nas imię. Podobna zasada funkcjonuje także w innych sytuacjach, jeżeli uczonego wymieniany jest kilkakrotnie „w towarzystwie” innej osoby, nawet pozostającej dla nas stosunkowo enigmatyczną, to można zakładać, że kiedy to samo imię pojawia się w jej kontekście po raz kolejny to również mowa jest o tym samym uczonego.

Należy zaznaczyć, że żadna z powyżej opisanych metod nie jest niezawodna. Pozwalają one przede wszystkim przekreślić możliwość utożsamienia dwóch osób o tym samym imieniu, na przykład gdy różnica między wymienianymi owo imię tekstami wynosi 90 lat. Natomiast w zasadzie nie stanowią całkowitego potwierdzenia, że dane osoby są w istocie jedną i tą samą, a jedynie czynią to bardziej prawdopodobnym. Wykorzystanie dla danych tekstów kilku opisanych metod jedynie zwiększa to prawdopodobieństwo, które jednak nigdy nie osiągnie 100%, w miarę możliwości należy jednak korzystać ze wszystkich dostępnych kryteriów.

Uczeni mezopotamscy przed erą Sargonidów

Oczywistym jest, iż instytucja „uczonego” towarzyszy ludzkości już od zarania dziejów. W kontekście mezopotamskim od III tysiąclecia, aż po upadek Aszur, Niniwy i Harran ich rola i

kompetencje musiały oczywiście ulegać pewnym przemianom, choć ze względu na magiczny charakter świata mieszkańców Mezopotamii, uczonych musiała charakteryzować pewna wiedza niedostępna (lub dostępna w bardzo ograniczonym stopniu) osobom spoza ich kręgu. Można w tym miejscu określić ją mianem „wiedzy tajemnej”. O jej istnieniu świadczą już amulety z okresu wczesnodynastycznego²⁷. W drugiej połowie III tysiąclecia pojawiają się też duże figury u wrót świątyń, mające w sposób magiczny chronić sanktuarium²⁸. Najstarsze opisy znaków wróżebnych odwołują się do panowania Sargona Akadyjskiego²⁹. O ile na podstawie zachowanego materiału źródłowego trudno jest mówić o sumeryjskiej astrologii, o tyle jednak o pewnym zainteresowaniu ciałami niebieskimi i interpretacji występujących wśród nich zjawisk wiemy już w czasach rządów Gudei³⁰. Uczeni III tysiąclecia pozostają dla nas jednak całkowicie anonimowi, a o ich istnieniu wnioskować możemy jedynie pośrednio.

Sytuacja zmienia się diametralnie w okresie starobabilońskim. Następuje wtedy proces spisania (acz nie zestandaryzowania) wiedzy dotyczącej między innymi astrologii³¹, czy wróżbiarstwa, choć spośród 39 kolofonów z tego okresu żaden nie został sporządzony pod tekstem z dziedziny typowej dla uczonych³². Jednocześnie listy z Mari, zapewne reprezentatywne również dla innych współczesnych sobie państw, wskazują na bardzo wysoką pozycję uczonych. Szczególnie wartościowi dla władców byli wróżbici, którzy jednocześnie pełnili wysokie funkcje państwowe, jako gubernatorzy prowincji, czy też dowódcy wojskowi³³.

Podobnego archiwum listów, które pokazywałyby kulisy pracy uczonych próżno szukać w drugiej połowie II tysiąclecia. O działalności uczonych świadczą jednak ich kolofony³⁴. Trudno jednak ustalić, czy ich wpływ na Asyrię i Babilonię był tak duży jak wcześniej. Na terenie Asyrii sytuacja zmienia się na przełomie XI i X wieku, za rządów Tiglat-Pilesera I, który wprost w swoich inskrypcjach wspomina o korzystaniu z wróżbitów przy podejmowaniu decyzji³⁵. Przynajmniej od tego momentu można uznawać, że był to pewien standard w polityce władców asyryjskich. Nie jest pewne, czy to Tiglat-Pileser, czy też np. Senacheryb w charakterze łupu sprowadził do świątyni Aszura tabliczki z serii *Enuma Anu Enlil* z Babilonu współczesne pierwszemu z tych władców³⁶, jednak na uwagę zasługuje

²⁷ E. Braun-Holzinger; *Apotropaic Figures at Mesopotamian Temples*; s. 152.

²⁸ *Ibid.* s. 154-155.

²⁹ BLO, s. 193.

³⁰ F. Rochberg; *Babylonian Horoscopes*; s. IX.

³¹ *Ibid.* Wtedy to ma miejsce początek spisywania serii *Enuma Anu Enlil*.

³² BAK 1-39.

³³ Najbardziej znanym przykładem takiego uczonego był Ašqudum. K. Kałek; *Asqudum. Od rządzanego do rządzącego*; s. 75-89; D. Charpin; *Patron and client: Zimri-Lim and Asqudum the diviner*; s. 248-269.

³⁴ BAK 40-72.

³⁵ RIMA II A.0.87.1.

³⁶ SAA X 100.

fakt, że takowe uznawane były za cenną zdobycz.

Po rządach Tiglat-Pilesera następuje luka w naszej wiedzy dotyczącej sytuacji uczonych. Pewien wyjątek w tej kwestii przynosi jednak Synchronistyczna Lista Królów³⁷. Od rządów Adad-nirariego II przy imionach władców zaczynają pojawiać się imiona ich głównych uczonych (*ummânu*). Byli to: Qalia (dla Adad-nirariego II), Gabbu-ilani-ereš (dla Tukulti-Ninurty II i Aszurnasirpala II) oraz Meluhhaia (dla Salamansara III). Można by uznać te postaci za historycznie wątpliwe, zważywszy na skompilowanie Listy ponad 200 lat później, jednak drugi z wymienionych uczonych jest dobrze znany za sprawą swoich licznych potomków, wywodzących od niego właśnie swój ród, którego złoty okres wypada na drugą połowę rządów Asarhaddona i panowanie Aszurbanipala. W tym czasie jego przedstawiciele piastowali między innymi urzędy *ummânu*, jak i szefa egzorcystów. Kolejne stulecie (824-722) nie przynosi widocznej zmiany w sytuacji uczonych.

Sargon II i jego następcy- kontekst

Dzięki zachowanemu materiałowi źródłowemu posiadamy znacznie więcej informacji na temat rządów Sargonidów, niż większości pozostałych władców asyryjskich. Niektóre wydarzenia z tego okresu nie mogły pozostać bez wpływu również na sytuację nadwornych uczonych. W związku z tym wydaje się zasadnym wydatkować nakreślenie zmian w sytuacji Asyrii od objęcia władzy przez Sargona II w roku 722, po upadek państwa 110 lat później³⁸.

Władca ten objął tron w wyniku uzurpacji i zamachu na swojego poprzednika Salmanasara V-króla Asyrii i Babilonii. O ile w pierwszej z tych krain zmiana władzy wydaje się, iż nastąpiła w sposób płynny, o tyle w południowej części Imperium nastąpił bunt, który wyniósł na tron Merodach-Baladana II, który ustabilizował swoją władzę po zwycięskiej bitwie pod Der w roku 720. Wydaje się, że w tym okresie dworzanami, a zapewne również uczonymi pozostawali niemal wyłącznie Asyryjczycy. Sytuacja zmienia się po 10 latach, kiedy to Sargon II odzyskał kontrolę nad Babilonią, a na pierwszy rok panowania na tym terenie datowany jest, spisany pismem babilońskim, raport astrologiczny SAA VIII 501. Jest to jedyny tego rodzaju tekst znany z VIII wieku, z powodu braku zachowanego podpisu trudno więc ustalić, czy został on napisany przez Babilończyka, który został przyjęty na dwór Sargona, czy też władca postanowił założyć (lub odtworzyć, jeżeli taka funkcjonowała wcześniej) siatkę astrologów, która obserwowałaby niebo w Babilonii. Najbardziej prawdopodobne wydaje się jednak, iż tekst

³⁷ KAV 216.

³⁸ Niniejszy podrozdział oparty jest przede wszystkim o F. Joannes, *Historia Mezopotamii w I tysiącleciu przed Chrystusem*, s. 29-34.

stanowił demonstrację wiedzy uczonego, a więc jedynie prośbę do władcy o zainteresowanie się jego osobą. Taką interpretację sugeruje fakt, że raport zawiera wyłącznie informacje o wzajemnym położeniu słońca i księżyca, nie zaś o jakimś unikatowym zjawisku, związanym z układem planet.

W roku 705 roku miało miejsce najważniejsze dla uczonych wydarzenie w trakcie panowania ostatniej asyryjskiej dynastii. Król Sargon II zginął w walce przeciw Kimmerom na terenie wschodniej Anatolii, a jego ciało nigdy nie zostało odnalezione i nigdy nie powróciło do domu. Nowy władca, Senacheryb postawił przed uczonymi, szczególnie wróżbitami, zadanie by dowiedzieli się co stało się przyczyną tak straszliwego losu, jaki spotkał jego ojca. Opisujący te wydarzenia tekst niestety nie precyzuje kto należał ówczas do grona królewskich uczonych³⁹. Niemniej wydaje się, że był to punkt, od którego status nadwornego uczonego oraz ich wpływy zaczęły silnie zyskiwać na znaczeniu. Sam Senacheryb między innymi w tekście SAA XII 86 uwzględnił informację, iż zastosował się do polecenia (wydanego poprzez wróżby) od Szamasza i Adada. W okresie rządów tego władcy miały miejsce regularne bunty na terenie Babilonii, przeplatane krótkimi etapami asyryjskiej kontroli, początkowo przez samego Senacheryba, następnie przez wasala- Bel-ibniego, aż do roku 699, kiedy to tron babiloński objął syn króla, imieniem Aššur-nadin-šumi. Książę władał Babilonią przez kilka lat, jednak w końcu został zdradzony i wywieziony do Elamu, co wywołało gniew Senacheryba, który po pięciu latach walki o Babilonię nakazał całkowite zburzenie stolicy kraju i deportacje ludności, które jednak przeprowadzał także po wcześniejszych wyprawach na południe. Jasnym jest, a potwierdzają to źródła późniejsze, że wśród uprowadzonych na północ Babilończyków znajdowali się również uczeni, którzy z czasem zyskali silną pozycję na dworze w Niniwie.

Wylimitowanie Aššur-nadin-šumiego zmieniło układ sił wśród konkurujących o względy ojca synów Senacheryba. Jako swojego drugiego następcę władca wyznaczył najmłodszego spośród nich- Asarhaddona, co w konsekwencji doprowadziło do spisku starszych synów i zamordowania króla w roku 681. Władzę na czas kilkutygodniowej wojny domowej objął Urdu-Mulissu, któremu zarówno historycy starożytni, jak i współcześni poświęcili niewiele uwagi⁴⁰. W przypadku niniejszej pracy jest to jednak władca szczególnie istotny. Mimo, iż zamachu na władcę dokonali jego synowie to z całą pewnością musieli oni mieć swoich licznych stronników wśród dworu Senacheryba. Pewne echa

³⁹ SAAB III. Na stronach 31-32 wydawcy tekstu sugerują, że tekst powstał w dobie polemik i dyskusji między Babilończykami a Asyryjczykami na dworze w Niniwie, jednak czasowo lokalizują go dopiero na przełomie lat 80. i 70. Na pewną obecność Babilończyków u boku władcy wskazuje wzmianka dotycząca Bel-ibniego, który miał mimo pochodzenia babilońskiego wychować się w Asyrii; RINAP III 2.

⁴⁰ Jego imienia nie wymieniają babilońskie kroniki, ani listy królów, w przeciwieństwie do np. Sin-šumu-lišira, który znalazł się na liście królów z Uruk. Wynikać to może z faktu, iż Asarhaddon posiadał dobrą opinię zarówno w Asyrii, jak i Babilonii, zaś posiadanie wymienionego z imienia konkurenta do władzy (który zapewne przetrwał wojnę domową) podważałoby jego autorytet.

rywalizacji między koteriami, zrzeszającymi również uczonych, widoczne są w źródłach z czasów panowania Asarhaddona.

W okresie rządów tego władcy widoczne jest we wczesnym etapie korzystanie z uczonych babilońskich, którzy z czasem zostają zastąpieni Asyryjczykami. Ten stan rzeczy zdaje się mieć kilka przyczyn, acz zaledwie jedna z nich powinna zostać w niniejszym podrozdziale wspomniana. Jest to traktat sukcesyjny tego władcy, zapowiadający podział Imperium między synów-Asurbanipala w Asyrii i starszego, Šamaš-šumu-ukina w Babilonii. Ten drugi w końcowym etapie rządów swego ojca był już w Babilonii, prawdopodobnie konstruując przy tym załóżki swego przyszłego dworu. Założyć można, że „odziedziczył” on sporą część babilońskich uczonych po śmierci swojego ojca.

Znaczące w opisywanym kontekście są jeszcze dwa fakty z życia Asarhaddona. Wspomnieliśmy już, że początkowo nie był on przewidywany do objęcia schedy po ojcu. Kolejne pokolenie także przyniosło ze sobą kryzys sukcesyjny. W roku 677 następcą tronu został mianowany Sin-nadin-apli, który jednak kilka lat później zmarł. Utrata pierworodnego syna z pewnością przyczyniła się do zwiększonej troski o życie i zdrowie pozostałych dzieci, co w dużej mierze zależne było od egzorcystów, uzdrowicieli i kapłanów lamentacyjnych. Ich rola wzrosła jeszcze bardziej w skutek stosunkowo częstych chorób, na które zapadał sam władca.

Pokojowe stosunki między królami Asyrii i Babilonii przetrwały kilkanaście lat, by w roku 652 przerodzić się w otwartą wojnę między braćmi, która po czterech latach zakończyła się zdobyciem Babilonu, śmiercią Šamaš-šumu-ukina i ustanowieniu Kandalanu wasalnym królem Babilonii. Do Asyrii sprowadzono także liczne łupy, w tym bogate zbiory tabliczek z bibliotek, należących również do czołowych urzędników Šamaš-šumu-ukina. Teksty te weszły z czasem w skład potężnej biblioteki Asurbanipala w Niniwie. Sam władca był piśmienny i jednocześnie świetnie obeznany z wiedzą, która zwykle dostępna była jedynie uczonym.

Ostatni rok trwania rebelii jest także ostatnim, do którego możliwe jest przyporządkowanie, bez cienia wątpliwości, imienia urzędnika eponimicznego. Oznacza to, że chronologia Asyrii od roku 647 pozostaje bardzo niepewna, choć kadencję niektórych *limmu* można ustalić z pewnym marginesem błędu⁴¹.

Sukcesja po Asurbanipalu również wiązała się z konfliktem, tym razem jednak na szerszą skalę, zaś w rywalizacji wzięło udział aż czterech pretendentów. Jeden z synów króla- Aššur-etel-ilani po

⁴¹ W tej kwestii będziemy bazować na ustaleniach przedstawionych przez M. Millarda w SAAS II s. 72-78, zaś piątkę eponimów Mušallim-Aššura, Aššur-gimili-terre, Zababa-eribe, Sin-šarru-ušura i Bel-lu-dariego, na podstawie artykułu S. Zawadzkiego SAAB VIII uznajemy za pełniących swój urząd w środkowej części lat 30. Ponadto pewną wskazówką będzie zestawienie trzech dotychczas funkcjonujących list eponimów post-kanonicznych, ze strony CDLI: http://cdli.ox.ac.uk/wiki/doku.php?id=list_of_neo_assyrian_limmu_officials, ostatni dostęp 6 czerwca 2020.

kilkuletnich rządach został zastąpiony przez swojego brata Sin-šarru-iškuna, który początkowo zmagał się jednak z wysokim dostojnikiem swoich poprzedników- Sin-šumu-liširem, który przejął kontrolę nad częścią Babilonii, jednak szybko został pokonany a w siłę zaczął rosnać przyszły władca tej krainy- Chaldeczyk Nabopolassar. Podobnie jak miało to miejsce w przypadku sukcesji po Senacherybie, tak również i w latach 20. każda ze stron dysponować musiała swoim zespołem nadwornych uczonych, jednak ubóstwo źródeł z tego okresu nie pozwala na potwierdzenie tej tezy.

W kolejnych latach szala konfliktu asyryjsko-babilońskiego przechylała się raz na jedną, raz na drugą stronę. Sytuację zmienił sojusz babilońsko-medyjski, dzięki któremu inicjatywę odzyskał Nabopolassar, który na czele sprzymierzonych wojsk w roku 614 zdobył Aszur, zaś dwa lata później Niniwę. W zachodnich prowincjach, ze stolicą w Harran, jeszcze przez kilka lat opór stawiał ostatni asyryjski władca- Aššur-ubališ II, jednak w roku 609 również i to miasto zostało zdobyte, co zakończyło istnienie Imperium.

Rozdział II: Wróżbici w zapytaniach i raportach wróżebnych

Formularz zapytania

Zjawisko korzystania z formularzy, do sporządzania tekstów klinowych było stosunkowo popularne w starożytnej Mezopotamii, zaś same formularze dla wielu gatunków tekstów zostały już poddane gruntownym badaniom⁴². W przypadku interesujących nas tekstów najważniejszym opracowaniem pozostaje wciąż wstęp do SAA IV⁴³, którego tezy w pewnych aspektach powinny zostać uzupełnione. Typową cechą tekstów opartych o formularze jest istnienie dwóch rodzajów formuł: standardowych, czyli pojawiających się w każdym tekście, oraz dodatkowych, umieszczanych zależnie od okoliczności, lub ewentualnie indywidualnego stylu skryby. W przypadku zapytań wróżebnych nie mamy do czynienia z tak ścisłym sposobem sporządzania dokumentów, jak na przykład w tekstach o charakterze gospodarczym, poszczególne elementy, mimo w miarę jednolitego brzmienia, różnią się bardzo często formą zapisu. W związku z tym zasadne wydaje się sporządzenie transkrypcji poszczególnych klauzul. W zestawieniach podajemy dodatkowo przekład polski, oraz numer tekstu, z której zaczerpnęliśmy transliterację.

Części stałe

Formuła wstępna

Tekst	Transkrypcja	Przekład
43	<i>Šamaš bēlu rabû ša ašalluka annam kênam appalanni</i>	Szamaszu, wielki panie, zaprawdę daj mi jasną odpowiedź na to o co cię pytam.

Dotychczas drugą część zdania, *annam GI.NA⁴⁴ appalanni*, tłumaczono jako prośbę o "firm yes",

⁴² Np. dla pożyczek nowoasyryjskich: ADD III s. 4-28; dla najmu zwierząt w okresie starobabilońskim: W. Tyborowski, *Złoto Mezopotamii. Najem siły roboczej w Babilonii okresu starobabilońskiego (XIX-XVII w. przed Chrystusem)*, s.511-529.

⁴³ SAA IV, XVI-XXXV.

⁴⁴ Zawsze zapisywane sumerogramem.

z czym trudno się jednak zgodzić. Formuła ta jest absolutnie standardowa, jednak nie zawsze pozytywny (akad. *annam*, ang. *yes*) rezultat wróżby był tym, którego wróżbici i władca oczekiwali. Nie wydaje się by w sprawie na przykład zawiązania się anty-asyryjskiego sojuszu w Medii (tekst nr 41), lub pokonania asyryjskiej przez Medów (61) Asarhaddon chciał usłyszeć odpowiedź twierdzącą. Należy więc założyć, że *annam* pełni tu raczej funkcję partykuły wzmacniającej, niż możliwej odpowiedzi.

Pytanie

Kolejne wersy każdego z tekstów zawierają pytanie, jakie zostaje zadane bóstwu. Często poprzedzone jest ono ogólnym nakreśleniem sytuacji, sama treść zaś zwykle jest bardzo rozbudowana. Na przykład, gdy pytano o los oblężonego miasta wymienia się wszystkie możliwe sposoby przejęcia nad nim kontroli, w tym negocjacje. Sprawy, jakie władca chciał konsultować z bóstwem miały bardzo wieloraki charakter, jednak ich związek z samym formularzem jest nikły, w związku z czym nie ma potrzeby analizowania ich w tym miejscu. Pytanie zostaje powtórzone po raz drugi, czasem w skróconej formie, po formułach *ezib*.

Formuły *ezib*

Słowo *ezib*, wywodzi się od czasownika *ezēbu*⁴⁵, oznaczającego „opuszczać”, „zaniedbać”, „pozostawić” czy „lekceważyć”. W opisywanym kontekście, najlepszym przykładem byłoby jednak „nie zważać”. Stanowiły one istotną część rytuału, bowiem na tym etapie wróżbita prosił bóstwo, by zignorowało wszelkie uchybienia względem czystości rytualnej lub samej procedury. Przykładem może być tu pomylenie słów inwokacji, niewłaściwy strój wróżbity, czy też niedoskonałość ofiarnego zwierzęcia. Starr dzieli *eziby* na dwie grupy, określone przez niego jako standardowe i niestandardowe⁴⁶, te ostatnie umieszczane były jednak zależnie od sytuacji, nie zaś od osoby spisującej tabliczkę, w związku z czym ten element formularza pozostaje na marginesie zainteresowania niniejszej dysertacji. Został on zresztą opisany przez Starra w sposób wyczerpujący.

⁴⁵CAD, *ezēbu*.

⁴⁶SAA IV; s. XX-XXVII.

Ina libbi uzuzamma

Tekst	Transkrypcja	Przekład
43	<i>ina libbi immeri anni uzuzamma annī kittu ušurtū šalmūtum šīrū tāmīt damāqatim ša šalmūtīm ša pī ilūtika rabūti šuknamma lumur</i>	Bądź obecny we wnętrzu tej owcy. Rozkazem twego wielkiego bóstwa, umieść dla mnie ten jasny obraz, wiadomość (opartą o) pomyślne znaki. Obym (ją) ujrzał.

W momencie wypowiedzania powyższej formuły Szamasz miał sprawić, by we wnętrznościach zwierzęcia ofiarnego pojawiły się znaki, mające dać wróżbicie odpowiedź na zadane wcześniej pytanie. W strukturze formularza zdania te, umieszczane są zawsze po formułach *ezib*, a więc pod koniec tekstu, jednak ich pozycja jest zamienna z opisem znaków wróżebnych, oraz formułą *muhhu ilūtika lillik*.

Muhhu ilūtika lillik

Tekst	Transkrypcja	Przekład
43	<i>muhhu ilūtika rabūti Šamaš bēlū rabū lillik šipru litappal</i>	Tym samym, Szamaszu, wielki panie, niech (te słowa) pójdą przed tve wielkie bóstwo a wiadomość niech będzie odpowiedzią.

W tej formule wróżbita po raz kolejny prosi bóstwo o wysłuchanie prośby o odpowiedź na zadane wcześniej pytanie. Początkowo zapewne stanowiła ona zamknięcie formularza, jednak z czasem pozycja tego zdania stała się zmienna.

Opis znaków

Znajdował się zawsze pod koniec tekstu, po powtórzeniu pytania, oraz formułach *ezib*. Mimo, że nie w każdym zapytaniu wróżebnym ten element występował, należy jednak zaliczyć go do formuł standardowych, stanowił bowiem najistotniejszą część tekstu, przez co nawet jeśli nie spisano go na samej tabliczce to zapewne przesyłany był osobno. Innym wytłumaczeniem braku tego elementu mogła być bliska obecność króla, który zlecał wróżenie. Według Starra ta część formularza była, niezależnie

od swego umiejscowienia w strukturze danego tekstu, spisywana zawsze na końcu, w przeciwieństwie do pozostałych wymienionych wyżej elementów, umieszczanych na bieżąco wraz z postępem rytuału. Kolejność opisywania znaków była stała i ściśle powiązana z kolejnością sprawdzania poszczególnych organów⁴⁷. W przypadku formularza zapytania wróżebnego nie znajdujemy informacji o tym czy dany znak uchodził za pozytywny czy negatywny, ponadto wróżbici często zapisywali fakt, że odpowiedni odcinek danego organu nie był w żaden sposób atypowy, a więc nie stwierdzono na jego obszarze wystąpienia jakiegokolwiek znaku pozytywnego lub negatywnego. W takim przypadku można mówić o znaku neutralnym⁴⁸.

Klauzule dodatkowe

Ustalony okres

Tekst	Transkrypcja	Przekład
43	<i>ištu ūmi annī ūmi X ša arhi annī arhi MN₁ ša šatti anniti adi ūmi Y ša arhi MN₂ ana X+Y ūmī X+Y mūšī annūtīm šikin adanni epešti barūti ina šikin adannu šuatu</i>	Od tego dnia, dnia X, tego miesiąca, miesiąca MN ₁ do dnia Y, miesiąca MN ₂ , X+Y jest ustalonym okresem rytuału wróżebnego. Czy w tym ustalonym okresie....

Zdecydowana większość pytań kierowanych do Szamasza odnosiła się do wydarzeń, które miały dopiero nadejść. Zwykle jednak odpowiedź pozytywna, wskazująca, że do danego zdarzenia dojdzie w całkowicie nieokreślonej przyszłości, była dla króla informacją mało znaczącą. Nie potrzebował on wróżb by wiedzieć, że kiedyś, wcześniej czy później, przykładowi Kuzurakejczycy, Tabalijczycy lub Cylicyjczycy zaatakują Que (*vide* zapytanie nr 14), było to bowiem oczywiste. Dlatego w wielu zapytaniach zawężano czas, dla którego bóstwo miało udzielić odpowiedzi, okres ten wahał się między 7 a 100 dniami. Pozwalało to na uzyskanie informacji dotyczących wydarzeń bieżących, które miały mieć miejsce w najbliższej przyszłości, dzięki czemu możliwe było przygotowanie się na nie, choćby

⁴⁷BLO; s.40.

⁴⁸Np. (BE) NA GAR, z tekstu nr 280.

poprzez relokację wojsk. Obecność powyższej formuły zależna była jedynie od kontekstu zapytania, nie zaś od indywidualnego stylu konkretnego wróżbity spisującego tabliczkę.

Šalimtim kûn

Tekst	Transkrypcja	Przekład
43	<i>šalimtim ina pî ilūtika rabûti Šamaš belû rabû qabi kûn</i>	Czy jest to jasne i potwierdzone słowem twego wielkiego bóstwa, Szamaszu wielki panie ?

Powyższa klauzula, wraz z formułami wstępną, *muhhu ilūtika lillik* oraz *ina libbi uzuzamma* uzupełnia serię prośb i upewnień się, że wezwanie do Szamasza zostało wykonane poprawnie, zaś zesłana przez niego odpowiedź była zgodna z prawdą. Klauzula ta pojawia się już w zapytaniach starobabilońskich, w związku z czym jej geneza jest wyjątkowo wczesna⁴⁹. W okresie nowoasyryjskim była pomijana przez część wróżbitów, wykorzystywał ją jednak zawsze Marduk-šumu-ušur, który jako szef wróżbitów, należał zapewne do starszego pokolenia.

Ilūtika rabûti ide

Tekst	Transkrypcja	Przekład
23	<i>ilūtika rabûti ide</i>	Czy twoje wielkie bóstwo wie ?

Ta sekcja zdaje się nie przedstawiać szczególnej wartości. Zwykle umieszczana była przed ciągiem *ezib*, w towarzystwie formuł *šalimtim kûn*, *amiru immar* lub *libbu ša šar*. Oczywiście nie wszystkie te klauzule musiały występować, ponadto ich kolejność jest zmienna. Fakt, że opisywanego fragmentu brakuje w tekstach 88 i zapewne 110, spisanych przez Marduk-šumu-ušura a jednocześnie pojawiają się na większości jego tabliczek sugeruje, że *ilūtika rabûti ide*, była klauzulą całkowicie opcjonalną, niezwiązaną ściśle z żadnym z wróżbitów. Być może pomijano ją z powodu zbyt małej przestrzeni na tabliczce.

⁴⁹ BOQ 1.

Libbu ša šar

Tekst	Transkrypcja	Przekład
7	<i>libbu ša Aššur-aḫa-iddina šar māt Aššur iṭâb inammir ihaddî</i>	Czy serce Asarhaddona, króla Asyrii będzie zadowolone, rozweselone i radosne ?
119	<i>libbu ša Aššur-aḫa-iddina šar māt Aššur imarraš ilammin</i>	Czy serce Asarhaddona, króla Asyrii będzie strapione i zezłoszczone ?

Formuły tego rodzaju, zależne od zadawanego pytania, występują w kilku wersjach, ich szczegóły nie mają jednak większego znaczenia, na potrzeby niniejszego rozdziału, prowadzącego do ustalenia indywidualnych cech formularza, można potraktować je zbiorczo. Nie występują one nigdy w tekstach spisanych przez Marduk-šumu-ušura. Z wyjątkiem dwóch tabliczek (nr 117 i 177), używane były przez wróżbitów piszących znakami babilońskimi. Pytania o stan serca króla nie występują też nigdy w jednym tekście z zachowaną formułą *šalimtim kûn*.

Amiru immar

Tekst	Transkrypcja	Przekład
43	<i>amiru immar šemû išamme</i>	Czy widzący zobaczy? Czy słyszający usłyszy?

Określenie tej formuły mianem „dodatkowej” jest nieco problematyczne. Posiadamy bowiem zaledwie cztery teksty (24, 75, 152, 209), w których klauzula ta nie występowała i dwa, w której jest to bardzo prawdopodobne (110 i 111). Różnią się one w wielu elementach, takich jak rodzaj pisma czy obecność formuły *šalimtim kûn*, ponadto spisane były przez różne osoby- Bel-Epuša, Marduk-šumu-ušura, czy Šumaię. Być może braki tej klauzuli są efektem pomyłki skryby, lub też po prostu mogła ona być w pomijana.

Podpisy

Zaledwie 42 teksty zachowane są na tyle dobrze by określić przynajmniej jednego z wróżbitów uczestniczących w rytuale. Z kolei 23 tabliczki z całą pewnością nie były podpisane. Najprawdopodobniej imiona wróżbitów umieszczano tylko wtedy mogło być to istotne, na przykład kiedy wróżby nie przeprowadzano w bezpośredniej bliskości króla lub kiedy daną sprawą zajmował się więcej niż jeden zespół wróżbitów⁵⁰. Jak słusznie zauważyła E. Robson, trudno jest wskazać jakikolwiek wzorzec, według którego umieszczano kolejne imiona⁵¹. Znajdowały się one zwykle na końcu tekstu, lub na krawędziach tabliczki.

Datacja

Typowym zjawiskiem dla tabliczek klinowych są ich uszkodzenia przede wszystkim na krańcach. Nie inaczej jest z zapytaniami wróżebnymi. O ile formuła wstępna jest identyczna we wszystkich tekstach, co czyni jej rekonstrukcję trywialną, to inaczej ma się sprawa z dolną częścią tabliczek oraz krawędziami, mogącymi zawierać datę sporządzenia tekstu⁵². Znane jest 39 tabliczek zawierających datacje (niekoniecznie możliwą do odczytania), w tym dziewięć, w których poza dniem i miesiącem podano także imię eponima, oraz 21 tekstów niedatowanych. W związku z tym trudno rozstrzygnąć, czy umieszczanie daty było czymś typowym, czy też zdarzało się raczej sporadycznie. Niemniej zauważyć można, że stosunkowo często kiedy zachowane jest miejsce sporządzenia tabliczki, była ona także datowana⁵³. Jest to jednak dość rzadka sytuacja, zapewne będąca rezultatem przeprowadzania wróżb w konkretnym⁵⁴, acz innym niż zwykle miejscu. Kolejność poszczególnych elementów (dzień, miesiąc, eponim, podpisy, miejsce) w ogólności nie wyglądają na z góry ustalone. Warto jednak zauważyć, że zespół w składzie Šumaia, Bel-ušallim i Nabu-ušallim zwykł umieszczać najpierw imiona wykonujących rytuał a następnie miesiąc i dzień. W niektórych ze swych tekstów Marduk-šumu-ušur przed miejscem dodaje formę czasownika *epešum*⁵⁵.

⁵⁰ Jak chociażby w przypadku poszukiwania celu przyszedłego ataku wojsk Kaštaritu. Przypis do artykułu.

⁵¹ E. Robson; *Empirical Scholarship in the Neo-Assyrian Court*; s. 608.

⁵² Możliwe jest jednak ustalenie datacji na podstawie okresu ustalonego dla zapytania. K. Kałek; *Wojna o Melid (676-675p.n.e.)*; s. 108.

⁵³ Wyjątek mogą stanowić silnie uszkodzone w końcówce teksty 122 i 129, ale jest to mało prawdopodobne.

⁵⁴ Kwestia ta nie dotyczy obozów przemieszczającej się armii, co nigdy nie było odnotowane w zapytaniach, jednak z całą pewnością miało miejsce. K. Kałek; *Esarhaddon's Eastern Campaigns*; s. 5-13; K. Ulanowski; "Shamash, great lord, whom I am asking, answer me with reliable 'Yes!'" *The Influence of Divination on the Result of War*; s. 70-71.

⁵⁵ W tym przypadku mającą oznaczać „wykonano”.

Tekst	Miejsce	Dzień	Miesiąc	Eponim
13	Kalhu	16	IX	Nieczytelny
89	Pałac Następstwa	4	I	Nieczytelny
122	Kalhu	?	?	?
129	Fort Salmanasara ⁵⁶	?	?	?
155	Tarbišu	13	III	Brak
156	Nowy pałac	18	XI	?
183	Fort Salmanasara	Nieczytelny	Nieczytelny	Nabu-bel-uşur (672)
185	Adian	22	IV	Brak
195	Arbela	22	VIII	Brak
262	Pałac (Sukcesji?)	23	I	Mari-Iarim (668)

Tabela 2

Formularze indywidualne

Podczas opisywania poszczególnych formuł, można było zauważyć, że część z nich jest typowa dla niektórych wróżbitów. Pozwala to więc na określenie dla nich indywidualnego formularza, dzięki któremu możliwe będzie przyporządkowanie do autorów tabliczek, pozbawionych podpisów, lub uszkodzonych w końcowej części. To z kolei poszerzy bazę źródłową dla rozważań nad związkami poszczególnych wróżbitów z konkretnymi miejscami, terenami lub sferami.

Wśród indywidualnych cech pozwalających na zrekonstruowanie indywidualnych formularzy zaliczyliśmy rodzaj pisma (asyryjskie lub babilońskie) obecność klauzul *libbu ša šar, šalimtim kûn*, oraz kolejność formuł *muhhu ilūtika lillik* i *ina libbi uzuzamma* oraz opisu znaków. Punktem wyjścia były teksty zawierające sekcję *šalimtim kûn*. Wśród nich wyróżniały się liczne tabliczki, w których po opisie znaków następowały w kolejności klauzule *muhhu ilūtika lillik* i *ina libbi uzuzamma*. Ta grupa zapytań była spisywana zarówno pismem asyryjskim, jak i babilońskim. Dwa z nich (13 i 44), spisane pismem babilońskim podpisane były przez Marduk-šumu-uşura i Naşiru. Jak pokazują jego listy⁵⁷ Marduk-šumu-uşur posługiwał się pismem asyryjskim, stąd jasnym wnioskiem jest, że teksty 13 i 44 zostały

⁵⁶ Akad. Ekal māšarti, Starr tłumaczy jako „Review Palace”. O problematyce tej nazwy *vide*: J. Oates, D. Oates; *Nimrud. An Assyrian Imperial City Revealed*; s.145.

⁵⁷ Np. SAA X 173. Zdjęcie tabliczki uzyskane z Cuneiform Digital Library, dostęp 12 VII 2017.

spisane przez Naširu. Marduk-šumu-ušur korzystał prawdopodobnie z identycznego formularza. Potwierdzić to może fakt, że w ten sposób spisane są zapytania związane z wróżbami, które wykonywane były przez większą ilość wróżbitów (teksty 18 i 139), nad którymi pieczę sprawował przełożony.

Kolejnym krokiem była analiza zapytań zawierających pytania o stan serca króla. Tych znamy stosunkowo niewiele- 13, z czego 11 pisanych pismem babilońskim, z czego tylko jedno (nr 5) zawiera kompletną listę wróżbitów uczestniczących w rytuale, byli to Šumaia, Bel-ušallim i Nabu-ušallim. Należy zauważyć, że w tekstach, w których występują jedynie Šumaia i Nabu-ušallim klauzula *libbu ša šar* nie występuje. Analizując pozostałe teksty wymieniające tych wróżbitów można znaleźć zaledwie jedną możliwą kombinację, jeśli chodzi o przyporządkowanie opisywanych cech indywidualnym formularzom tych trzech osób. Została ona przedstawiona w tabeli poniżej.

Żaden z tych wróżbitów nie wykorzystywał formuły *šalimtim kûn*. Nie mogą oni być więc autorami tekstu 108, poza nimi wymieniony jest tam tylko Bel-epuš, w związku z tym to jemu należy przypisać formularz, według którego to zapytanie zostało sporządzone.

Kompletny formularz zwiera również tekst nr 3. Został on podpisany przez Nadinu i Tabniego. Znany jest co najmniej jeden pewny list drugiego z wymienionych wróżbitów. Zapisany jest on pismem asyryjskim, co oznacza, że opisywane zapytanie pismem babilońskim zapisał Nadinu⁵⁸.

W poniższej tabeli zawarliśmy zestawienie cech indywidualnych formularzy wróżbitów, dla których takie ustalenia były możliwe. Kolumny 3-5 wskazują na kolejność poszczególnych elementów w tekstach. Z kolei druga i szósta- na obecność danych formuł. W ostatniej kolumnie zamieściliśmy listę zapytań sporządzonych przez danego wróżbitę. Numer w nawiasie oznacza, że imię skryby zostało zatarte, lub tabliczka nie zawierała podpisów. Z kolei znak zapytania wskazuje na niepewność autorstwa, spowodowaną zwykle niewystarczającym stanem zachowania tekstu, przez co niemożliwe jest wskazanie wszystkich cech indywidualnych formularza.

Imię	<i>Libbu ša šar</i>	<i>Muhhu ilūtika lillik</i>	<i>Ina libbi uzuzamma</i>	Opis znaków	<i>Šalimtim kûn</i>	Pismo	Teksty
Marduk-šumu-ušur	Nie	2	1	3	Tak	Asyryjskie	(11?), (17?), 18?, 23?, (87), (88), (100), 110, 139, (142), (154),

⁵⁸ SAA X 181. Zdjęcie tabliczki uzyskane z Cuneiform Digital Library, dostęp 12 VII 2017.

							155, (156), 157, (159), (163), (168), (186), (188), 204, (213), 227?, (233), (266)
Naširu	Nie	2	1	3	Tak	Babilońskie	(2?), 13, (20), (21?), (22?), (37), (41), (43), 44, 49, (63), 94, (149)
Šumaia	Nie	3	1	2	Nie	Babilońskie	9, 12, 45, 76, 152
Bel- ušallim	Nie	3	2	1	Nie	Babilońskie	(51)
Nabu- ušallim	Tak	3	2	1	Nie	Babilońskie	5, (59?), 77?
Bel-Epuš	Nie?	3	1	2	Tak	Babilońskie	(14?), (30?), 108, (150)
Nadinu	Nie	2	1	3	Nie	Babilońskie	3, (64)
Sukinu	?	?	?	3	?	Babilońskie	35
W79 ⁵⁹	?	3	2	1	Tak	Asyryjskie	79
W24	Tak	3	1	2	Nie	Babilońskie	(24)
W56 ⁶⁰	?	3	2	1	Tak	Babilońskie	(56)

Tabela 3

Dla Sukinu i Aqar-Aii niemożliwe było odtworzenie pełnych formularzy. Trzy ostatnie wersy tabeli pokazują hipotetyczne istnienie trzech kolejnych formularzy, których autorzy są trudni do wskazania.

Rekonstrukcja indywidualnych formularzy ujawnia jednak pewną szczególnie istotną informację. Pokazuje, że mamy do czynienia z dwiema niemalże rozłącznymi grupami wróżbitów, które czerpały z dwóch różnych tradycji. Obie, a szczególnie Marduk-šumu-ušur, mieli zapewne za zadanie kształcenie swoich następców, stąd wykorzystywanie tej formuły było typowe dla ich uczniów, zapewne nie tylko tych znanych z formularzy indywidualnych. Ich imion możemy poszukiwać we wspólnych

⁵⁹ Być może Tabni, jako syn Marduk-šumu-ušura mógł korzystać z klauzuli *Šalimtim kûn*,

⁶⁰ Prawdopodobnie Naširu, znaki są w tym tekście umieszczone na końcu awersu, a jednocześnie pomiędzy formułami *ezib*, wydaje się, że autorowi zabrakło miejsca na tabliczce by wypisać je na końcu rewersu.

podpisach z opisywaną parą. Do drugiej grupy możemy zaliczyć Šumaia, Bel-ušallima i Nabu-ušallima, którzy prawdopodobnie uczeni byli wróżenia według „żywej” tradycji babilońskiej. Podobnie sprawa musiała kształtować się z Nadinu, który jednak nie pojawia się w żadnym tekście wspólnie z wymienioną trójką. Wróżby wykonywane wspólnie przez członków obu grup wydają się być zjawiskiem bardzo rzadkim, obecnie zgromadzony materiał ogranicza je jedynie do kilku dużych rytuałów, w których brało udział więcej niż trzech wróżbitów. Co ciekawe, wydaje się, że jedynie tradycja grupy A posiadała swoją kontynuację. Formuła *šalimtim kûn* była bowiem powszechna w zapytaniach z czasów Aszurbanipala, aż do zastąpienia ich przez raporty wróżebne.

Grupa A	Grupa B
Marduk-šumu-ušur	Šumaia
Naširu	Nabu-ušallim
W56	Bel-ušallim
W79	-----
Sukinu	Nadinu
Saya	

Tabela 4

Datowanie zapytań wróżebnych

Istnieje kilka metod, pozwalających ustalić czas powstania tekstów, zawierających zapytania wróżebne. Najbardziej oczywistą jest odczytanie imienia eponima, który to jednak na tego rodzaju tabliczkach używany był bardzo rzadko. Możliwe jest również przypisanie zapytań do wydarzeń, których umiejscowienie w czasie jest wykonalne na podstawie innych źródeł. W przypadku stosunkowo licznych tekstów, wymieniających Aszurbanipala jako następcę tronu, datację można zawęzić do lat 672-669, jeżeli zaś wymienieni są w nim Egipcjanie jako potencjalni buntownicy, pominąć można pierwszy rok po traktacie sukcesyjnym. Miesiące i dni są najczęściej rekonstruowane na podstawie początku okresu obowiązywania zapytania. Zestawienie datowalnych tekstów prezentuje poniższa tabela.

Nr	Skryba	Pozostali uczestnicy	Wyprawa/ przedmiot zapytania	Data
1	?	?	Melid	676 III 23 ⁶¹
3	Nadinu	Tabni	Melid	676 II 10
4	?	?	Melid	676 I 11
5	Nabu-ušallim	Šumaia, Bel-ušallim	Melid	676 II 11
7	?	?	Melid	676 V
8	?	?	Melid	676 V 10
9	Šumaia	Bel-ušallim	Melid	676 V
10	?	?	Melid	675 IV
11	Marduk-šumu- ušur?	?	Melid	675
12	Šumaia	Bel-ušallim	Melid	675
13	Naširu	Marduk-šumu-ušur	Melid	676 IX 19
14	(Bel-epuš?)	?	Melid	676 VI/VII 10
16	?	?	Melid	676 VI/VII 26
18	Marduk-šumu- ušur?	Naširu, Tabni, Nabu-šallim, Balasi, Sukinu, Kudurru, Kaširu	Šubria ⁶²	673 I
19	?	?	Šubria	673 XII ⁶³
28	?	?	Mannea ⁶⁴	676 III 10
29	?	?	Mannea	676
30	Bel-epuš?	?	Mannea	676
31	?	?	Mannea	676
32	?	?	Mannea	676
33	?	?	Mannea	676
34	?	?	Mannea	676
35	Sukinu	Marduk-šumu-ušur	Scytowie/Kimmerowie	III 25

⁶¹ Więcej na temat zapytań wróżebnych dotyczących konfliktu o Melid (SAA IV 1-17) MELID.

⁶² Tekst pochodzi sprzed wyprawy na Šubrię, opisanej przez EPHAL.

⁶³ Zapewne zapytanie poprzedzało SAA IV 18.

⁶⁴ Wyprawa przeciw Mannei miała miejsce w roku 676. Więcej na ten temat w podrozdziale poświęconym Bel-ušeżibowi.

41	Naširu	?	Media I ⁶⁵	II 1/2
42	?	?	Media I	II 1
43	Naširu	?	Media I	II 3
44	Naširu	Marduk-šumu-ušur	Media I	II 5/7/9
45	Šumaia	Bel-ušallim	Media I	II 3
49	Naširu	Marduk-šumu-ušur	Media I	II 6
50	?	?	Media I	II 8
51	Bel-ušallim	?	Media I	II 10
52	?	?	Media I	XII
57	?	?	Media I	II 17
60	?	?	Media I	XI
65		?	Media II	XII 8
74	?	Šumaia, Bel-ušallim	Elam	674 II 6 ⁶⁶
76	Šumaia	Bel-ušallim	Elippi	VI 22
77	Nabu-ušallim?	Šumaia	Elippi	V 22
79	W79	?	Elippi	672-669
81	?	Naširu	Aszkelon	III 21
84	?	?	Egipt I ⁶⁷	674
85			Egipt I	674
86			Egipt I	674
87	Marduk-šumu-ušur	?	Egipt I	674
88	Marduk-šumu-ušur	?	Egipt ⁶⁸	670
89	?	?	Arwad	672-669 I 4
90	?	?	Egipt	672-669 I 4
94	Naširu	Marduk-šumu-ušur	?	II 27
96	?	?	?	V

⁶⁵ Na temat zapytań wróżebnych w sprawie wypraw do Medii K. Kałek; *Esarhaddon's Eastern Campaigns*; s. 5-13.

⁶⁶ Rok 674 był pierwszym, zawierającym miesiąc II, podczas którego rządził Urtaku. Prośba o pokój ma zapewne związek z elamickim najazdem na Babilonię, mającym miejsce rok wcześniej. G. Frame; *Babylonia 689-627 Political History*; s. 82-83.

⁶⁷ Podczas drugiej wyprawy na Egipt korzystano już z zapytań odwołujących się do utajnionych kwestii spisanych na papirusie, przykładem jest tu SAA IV 130.

⁶⁸ Dotyczy buntu książąt Dolnego Egiptu, których Asarhaddon osadził po zwycięstwie nad Taharką w roku 671.

105	?	?	Papirus ⁶⁹	674-669
106	?	?	Papirus	674-669
107	?	?	Papirus	674-669
108	Bel-epuš	Bel-ušallim, Nabu-ušallim	Papirus	674-669
109	?	?	Papirus	674-669
110	Marduk-šumu-ušur	?	Papirus	674-669 17
111	?	?	Papirus	674-669
113	?	?	Papirus	674-669
114	?	Nadinu	?	III 16
124	?	Marduk-šumu-ušur	?	XI
125	?	?	?	XII
126	?	?	?	VII
127	?	?	?	IV
129	?	Marduk-šumu-ušur, Naširu, Bel-ušallim, Aqar- Aia, Bel-iqiša	Papirus	674-669
130	?	?	Egipt II	671
131	?	?	Papirus	674-669
132	W56	?	Papirus	674-669
133	W56	?	Papirus	674-669
134	?	?	Papirus	674-669
135	?	?	Papirus	674-669
136	?	?	Papirus	674-669
137	?	Nabu-ušallim	Papirus	670 VI/2 24
138	?	?	Papirus	674-669
139	Marduk-šumu-ušur	Naširu, Tabni, Aqar-Aia, Marduk-šumu-ibni, Bani	Rebelia	670-669 XII 6
142	Marduk-šumu-ušur	Naširu, Aqar-Aia	Rebelia	670-669 II
143	?	?	Rebelia	672-669

⁶⁹ Zapytania odwołujące się do treści zapisanej na papirusie pojawiły się dopiero po przegranej wyprawie na Egipt.

144	?	?	Rebelia	671-669
145	?	?	Rebelia	672-669
149	Naširu	?	Sin-nadin-apli	677/6
151	?	Nadinu	Zatrudnienie	VII 3
152	Šumaia	Nabu-ušallim	Zatrudnienie	VI 8
155	Marduk-šumu-ušur	Naširu, Tabni	Zatrudnienie	III 13
156	Marduk-šumu-ušur	?	Zatrudnienie	672-669 XI
157	Marduk-šumu-ušur	Naširu, Nabu-ahhe-ballit, Baniya	Zatrudnienie	672-669 XII 2
158	Nabu-šallim	?	Zatrudnienie	672-669 I
159	Marduk-šumu-ušur	?	Zatrudnienie	672-669
160	?	?	Zatrudnienie	672-669
161	?	?	Zatrudnienie	672-669
162	?	Nabu-ušallim, Aqar-Aia	Zatrudnienie	672-669
163	Marduk-šumu-ušur	?	Papirus	673-669
164	?	?	Zatrudnienie	672-669
165	?	?	Zatrudnienie	672-669
166	?	?	Zatrudnienie	672-669
167	?	?	Zatrudnienie	673-672
168	Marduk-šumu-ušur	?	Zatrudnienie	673-672
169	?	?	Zatrudnienie	673-672
170	?	?	Zatrudnienie	673-669
171	?	?	Zatrudnienie	673-669
172	?	?	Zatrudnienie	673-672
173	?	?	Papirus	673-669
174	?	?	Papirus	673-669
175	?	?	Papirus	673-669
176	?	?	Papirus	673-669
177	?	?	Papirus	673-669
178	?	?	Papirus	672-669
179	?	?	Papirus	673-669
180	?	?	Papirus	673-669

181	?	?	Papirus	673-669
183	?	?	Choroba	672 V
185	?	Marduk-šumu-ušur, Naširu, Tabni, Nabu-ahhe- ballit, Nabu-šabši	Choroba	672 ⁷⁰ IV 22
186	Marduk-šumu-ušur	?	Choroba	672-669
187	?	?	Choroba	672-669
190	?	?	Choroba	670 IV/V
191	?	?	Choroba	670 IV/V
195	?	?	Choroba	VIII 22
196	?	?	Choroba	672-669
202	?	?	Sen	672-669 VII
203	?	?	?	III
210	?	?	?	XII 22
212	?	?	?	VI 16
228	?	Šumaia	?	670 VI/2? 22
229	?	?	?	XI 13
230	?	?	?	XI 10
262	?	?	Posąg Marduka	668 I 23
263	?	?	Posąg Marduka	668
264	?	?	Posąg Marduka	668? II
265	?	?	Posąg Marduka	668? II
266	?	?	Zatrudnienie	669?
271	?	?	Gambulu	658
272	?	?	Gambulu	657
273	?	?	Gambulu	658/7 VIII 17
274	?	?	Zatrudnienie	653 ⁷¹
278	?	?	Choroba	657

Tabela 5

⁷⁰ LAS, app. K.

⁷¹ Na rok 653 wskazuje tytulatura Aszurbanipala, zawierająca tytuł Króla Elamu oraz fakt, że w kolejnym roku obowiązywały już raporty wróżebne, w miejsce zapytań.

Wątki personalne w zapytaniach wróżebnych

Zapytania wróżebne cechują się, szczególnie jak na teksty spisywane przez uczonych, dość mocno sformalizowaną strukturą, która zazwyczaj nie pozwalała na umieszczanie w nich treści niepowiązanych z samym wrózeniem. Trzy tabliczki są pod tym względem wyjątkowe. Koniec awersu SAA IV 162 zawiera imiona wróżbitów uczestniczących w rytuale, które zostały wyrze pismem aramejskim. Byli nimi Nabu-šallim oraz Aqar-Aia. Fakt, że pozostała część tekstu została zapisana znakami asyryjskimi zdradza, że to ten drugi uczony znał również język i pismo aramejskie.

O dziedziczeniu profesji wróżbity świadczy tekst SAA IV 142. W rytuale udział brali Marduk-šumu-ušur⁷², Naširu, ich synowie (DUMU.MEŠ-šú-nu) oraz Aqar-Aia. Sufiks zaimkowy wskazuje, że na każdego z dwóch wróżbitów przypadał co najmniej jeden syn, zatem wróżenia dokonywało co najmniej pięć osób. Jako, że nic nie wskazuje na to by Aqaraya należał do rodziny Marduk-šumu-ušura lub Naširu to można go w tej sytuacji pominąć i skupić się na zapytaniach, pod którymi podpisane są co najmniej cztery osoby, takich zaś znamy jeszcze cztery. Potencjalnymi synami wróżbitów są więc: Tabni (SAA IV 18, 139, 185), Marduk-šumu-ibni (SAA IV 139), Bani(a) (SAA IV 139, 157), Nabu-ahhe-ballit (SAA IV 157, 185), Nabu-šabši (SAA IV 185), Bel-ušallim (SAA IV 129), Bel-iqiša (SAA IV 129), Nabu-ušallim (SAA IV 18), Balasi (SAA IV 18), Sukinu (SAA IV 18), Kudurru (SAA IV 18) i Kaširu (SAA IV 18).

Bel-ušallima i Nabu-ušallima można wykluczyć z tego grona na wstępie, spodziewać się bowiem można, że synowie odziedziczyli po ojcu klauzulę *šalimtim kûn*, zaś formularze tych wróżbitów jej nie zawierają. Nie należy również uwzględniać Balasiego, który z większym prawdopodobieństwem jest raczej synem Nabu-nadin-ahi, zaś jego główną sferą zainteresowań są egzorcyzmy (SAA X 289, 291). Praktycznie żadnych informacji z innych źródeł nie można otrzymać na temat Bel-iqišy, Marduk-šumu-ibniego i Kaširu. Liczne źródła dotyczą popularnego, asyryjskiego imienia Kudurru, jednak wydaje się, że wymienieni w PNA uczeni byli w zbyt zaawansowanym wieku pod koniec panowania Asarhaddona, by dopiero uczyć się fachu od swego ojca⁷³.

Nabu-ahhe-ballit figuruje na liście SAA VII 1 jako uzdrowiciel, zaś jego imię pojawia się w zapytaniach wróżebnych zaledwie trzykrotnie- w tekstach dotyczących Šubrii i Urartu (SAA IV 18), nominacji na stanowisko, którego nazwa i imię kandydata nie zachowało się (SAA IV 157) oraz sposobu

⁷² Rekonstruowany na podstawie formularza.

⁷³ PNA, Kudurru, 4,5,6, 11, 14, 15, 19.

leczenia króla (SAA IV 185). Szczególnie symptomatyczne jest to ostatnie zapytanie. Wydaje się, że Nabu-ahhe-ballit miał pewną wiedzę na temat wróżenia, jednak brał udział w rytuałach jedynie w kwestiach związanych ze swym podstawowym zajęciem, jakim było leczenie władcy oraz zapewne przyjęcie na służbę nowego uczonego, a także w bardzo szczególnych sytuacjach, jaką był planowany konflikt o Šubrię, kiedy autorytet monarchy był niezwykle nadszarpnięty przez klęskę w Egipcie. W takim ujęciu Nabu-ahhe-ballit jawił by się jako uznany już specjalista, mało więc wskazuje na to by był synem któregoś z wróżbitów.

Karierę wróżbity kontynuował Nabu-ušabši, przeszedł on jednak (zapewne krótko przed rebelią) na stronę Šamaš-šumu-ukina, najpierw donosząc mu na temat sytuacji w Asyrii, z czasem zaś wraz z dwójką synów zbiegł do Babilonii⁷⁴. Nie należy wykluczać, że uciekającymi był syn i wnuki Naširu, który sam był babilońskiego pochodzenia. Jego imienia nie zawiera żadne zapytanie ani raport wróżebny z czasów Aszurbanipala, co wskazuje na to, iż nie znalazł uznania w oczach syna Asarhaddona lub zmarł krótko przed albo po śmierci tego władcy. Obie możliwości utrudniałyby karierę jego synowi, co mogło skłonić go do zdrady na rzecz Babilonii.

Nie można wykluczać „kandydatury” Sukinu do bycia synem Naširu. Znany jest bowiem spisany prawdopodobnie właśnie przez niego, babiloński tekst zapytania, oznaczony numerem SAA IV 35, w którym drugim wróżbitą był Marduk-šumu-ušur. Przypisywanie autorstwa tabliczki Sukinu nie jest jednak pewne, bowiem w miejscu, w którym I. Starr rekonstruuje zapis roku przy pomocy eponima, równie dobrze mogło znajdować się jeszcze jedno imię wróżbity, np. Naširu. Niestety Sukinu nie jest znany z innych źródeł. Podobnie prawdopodobne jest ojcostwo Naširu względem Baniego. Znany jest on z jednego z babilońskich raportów z czasów Aszurbanipala (SAA IV 285) oraz znajduje się on na liście SAA VII 1 jako wróżbita. Niemniej za taką identyfikacją stoją jedynie względy chronologiczne i być może używanie tego samego rodzaju pisma⁷⁵.

Jedynym „pewnym” Asyryjczykiem spośród możliwych synów wróżbitów był Tabni. Znane są bowiem dwa asyryjskie listy przypisywane temu uczoneму (SAA X 181, 182), jednak w przypadku drugiego z nich z imienia nadawcy zachował się jedynie znak *i*. Niemniej oba teksty wyglądają bardzo podobnie zarówno jak chodzi o kolor gliny, kształt znaków oraz ich stosunkowo niewielką głębokość, skutkującą podatnością na zatarcia SAA X 182 stanowi skargę do następcy tronu na marginalizację pozycji uczonego oraz wywyższenie obcego wróżbity⁷⁶. Podstawowym argumentem skarżącego się jest fakt, że jego ojciec był szefem wróżbitów Asarhaddona, a odsunięcie od wpływów i pozycji jego syna

⁷⁴ SAA XVIII 152.

⁷⁵ Raport mógł zostać bowiem napisany przez Babilończyka Bel-ušallima lub Šamaš-šabatanniego.

⁷⁶ Prawdopodobnie mowa tu o Aqar-Aii, który posługiwał się również językiem aramejskim.

byłoby złamaniem obietnic ojca następcy tronu. Biorąc pod uwagę stosunkowo liczne zapytania dotyczące wróżb wykonywanych wspólnie przez Marduk-šumu-ušura, Naširu i Tabniego oraz fakt, że ten ostatni posługiwał się pismem asyryjskim, jego pokrewieństwo z szefem wróżbitów można uznać za pewny.

Raporty wróżebne

Między Bitwą Nad Rzeką Ulai i podbojem Elamu (653r.⁷⁷), a III 652 formularze zapytań wróżebnych zostały zastąpione przez prostsze i czytelniejsze raporty⁷⁸. Niestety, spośród około 72 tekstów (SAA IV 279-354, wyłączając 331 i 332) w pełni zachowały się zaledwie dwa, oznaczone numerami 280 i 282. Na ich podstawie możliwa jest rekonstrukcja struktury pozostałych raportów. Składały się one z kolejno: opisu znaków, identycznego jak w przypadku zapytań, po którym następowała lista znaków mających wartość pozytywną lub negatywną wraz z podsumowaniem ich liczby i wnioskiem na temat wyniku wróżby. Dalej następuje pytanie jakie zostało zadane bóstwu oraz odpowiedź na nie, pozytywna lub negatywna. Po niej zaś umieszczano datację (z imieniem eponima) oraz imiona uczestników rytuału. Te określane są na dwa sposoby, tradycyjnie jako wróżbita (^{LÜ}HAL) lub też jako EN-UMUŠ (akad. *bēl tēmi*, „pan raportu”). Wydaje się, że ten drugi tytuł występuje częściej, choć standardem był udział obu osób. Jako, że Marduk-šumu-ušur jest również określane jako EN-UMUŠ można założyć, że to rozróżnienie wiązało się z podziałem pracy. Pan raportu zajmował się przede wszystkim spisywaniem tabliczki na bieżąco, w trakcie rytuału, zaś głównym zadaniem wróżbity było rozcinanie ofiarnego baranka i wyciąganie z niego wnętrzości, które były później oglądane przez cały zespół. Raporty mogły być wieńczone miejscem wykonywania wróżby lub życzeniami dla władcy, jak ma to miejsce w przypadku SAA IV 282.

Ze względu na stopień uszkodzenia poszczególnych tekstów oraz ich uproszczoną strukturę nie wydaje się możliwe zrekonstruowanie indywidualnych formularzy, tak jak miało to miejsce w przypadku zapytań. Niemniej, w tym przypadku nie jest to w tak znacznym stopniu istotne, bowiem wszystkie datowane i datowalne raporty⁷⁹ mieszczą się w latach 652-650. Jest to sytuacja o tyle niefortunna, iż tego rodzaju teksty stanowić by mogły doskonałą bazę do ustalenia chronologii okresu

⁷⁷ Bitwa ta miała miejsce po IV 653, Frame, *op. cit.*, s. 122. W jednym z tradycyjnych zapytań Aszurbanipal tytułowany jest królem Elamu, SAA IV 274.

⁷⁸ Pierwszy raport pochodzi z III 652, pod jego treścią dopisano treść kolejnego, w tej samej sprawie, sporządzonego miesiąc później, tj. po upływie czasu wymienionego w pierwszym pytaniu do Szamasza, SAA IV 279.

⁷⁹ To jest, dotyczące rebelii Šamaš-šumu-ukina, czyli jedyne wydarzenie, wzmiankowanego w raportach, możliwego do umiejscowienia w chronologii Teksty, które dotyczą tego konfliktu Starr oznaczył jako SAA IV 279-291.

post-kanonicznego.

Teksty kobiece

W skład korpusu opublikowanego w SAA IV wchodzi dwa teksty różniące się znacząco od dotychczas omówionych. Są to SAA IV 321 i SAA IV 322. W obu tekstach w miejscu Szamasza występuje inne bóstwo- Manlaharban⁸⁰, nieznanne z jakiegokolwiek innego źródła. Tabliczki częściowo zachowują strukturę typową dla zapytania wróżebnego, jednak poszczególne jej elementy znacząco różnią się od analizowanych we wcześniejszych częściach niniejszego rozdziału. Oba teksty rozpoczynają się od pytania skierowanego do bóstwa, wprowadzonego przez informację, że dotyczy ono pogłoski przekazanej królowi Aszurbanipalowi. Pięte wersy awersów (i kolejne trzy znaki w następnej linii) wyglądają w obu przypadkach identycznie i stanowią cytat z wieści, przekazanej władcy, o planowanej rebelii przeciwko niemu. Dalsza część tekstu SAA IV 321 zdaje się nawiązywać do opcjonalnej w zapytaniach formuły *šalimtim kûn*, jednak zamiast pełnego zdania zakończonego *qabi kûn* w treści SAA IV 321 znajduje się jedynie *qabi kûnnu*. Dalej w obu tekstach następuje właściwe pytanie, kolejno o los autorki (SAA IV 321) i los Aszurbanipala (SAA IV 322). Obie tabliczki kończą się pojedynczą formułą *ezib*, wskazującą jasno, że zostały one spisane przez kobietę (MÍ). W obu przypadkach opisywane tu wersy są niemal identyczne, jedyną różnicę stanowi sposób zapisu czasownika *tašku*⁸¹. Z tego względu można pokusić się o wniosek, że oba teksty, nawet jeśli nie pochodziłyby spod tej samej ręki, to przynajmniej ich autorki musiałyby uczyć się w tym samym środowisku skrybów, co jest szczególnie prawdopodobne ze względu na unikatowość obu tekstów.

Podobieństwo obu tekstów wyraża się także w formie tabliczek (zorientowanych, nietypowo dla zapytań, poziomo) oraz paleografii. Odstępy między wersami, a także pomiędzy poszczególnymi znakami są stosunkowo duże, same znaki sprawiają wrażenie bycia spisanyymi przez osobę niewprawioną w korzystaniu z pisma klinowego.

Wśród bardzo niewielu tekstów spisanych przez kobiety z dworu Sargonidów jednym z najbardziej znanych przykładów jest list SAA XVI 28, wysłany przez siostrę Aszurbanipala (będącego następcą tronu), imieniem Šerua-eṭerat do jego małżonki- Liballi-šarrat. Treść tego tekstu świadczy o

⁸⁰ W SAA IV 322 Manlaharbanuni.

⁸¹ *ta-áš-ku-nu* w SAA IV 321, *taš-ku-nu* w SAA IV 322. Forma ta jest mocno nietypowa, niemniej zarówno I. Starr, jak i E. Frahm oraz S. Svaard interpretują prefiks *ta-* jako wprowadzający formę żeńską, mimo, że taką funkcję spełnia jedynie dla 2. os. E. Frahm; *Royal Hermeneutics: Observations on the Commentaries from Ashurbanipal's Libraries at Nineveh*; s. 45; S. Svaard; *Female Agency and Authorship in Mesopotamian Texts*; s. 272-273.

piśmienności obu kobiet. Zwolennikiem przypisywania żonie króla autorstwa SAA IV 321 jest E. Frahm, jednak nie przytacza on w związku z tym żadnych argumentów. Z kolei S. Parpola twierdzi, iż oba zapytania zostały spisane przez różne osoby, z czym nie zgadza się S. Svaard. Niestety zarówno zapytania wróżebne jak i list są tekstami stosunkowo krótkimi, w związku z czym przekrój bardziej złożonych znaków, wrytych na wszystkich tabliczkach jest niewielki. Pod uwagę wzięliśmy w związku z tym trzy znaki: *ki*, *la* oraz DUMU.

Znak	SAA IV 321	SAA IV 322	SAA XVI 28
Ki			
La			
DUMU			

Tabela 6

Powyższe znaki posiadają jedną bardzo wyraźną cechę wspólną. Jeżeli podzielimy je w sposób umowny, na część lewą i prawą, to pierwsza z nich jest bardzo wąska, druga zaś znacząco wydłużona. W związku z tym jest całkiem realne, iż autorką wszystkich trzech tekstów jest Šerua-eṭerat. Ewentualne różnice paleograficzne można wyjaśnić stosunkowo małym doświadczeniem piszącej i/lub różnicą czasową⁸². Należy też zauważyć, że ewentualne różnice w hipotetycznych tekstach Šerua-eṭerat i Liballi-šarrat powinny być znaczące. Ta druga bowiem, towarzysząc następcy tronu, musiała mieć kontakt i

⁸² O ile list SAA XVI 28 można względnie precyzyjnie datować na końcówkę panowania Asarhaddona, kiedy Aszurbanipal był oficjalnym następcą tronu, tak zapytania wróżebne mogą pochodzić z dowolnych etapów rządów Aszurbanipala, uznanie ich za bliskie chronologicznie byłoby bowiem pochojne. Gdyby przyjąć założenie, o możliwym dystansie czasowym to wydaje się, że SAA IV 321 jest wcześniejszy niż SAA IV 322, bowiem w pierwszym z tekstów linie pionowe wyglądają bardzo prymitywnie, przypominając raczej wydłużone trójkąty niż linie. Z kolei w drugim zapytaniu te same elementy wyglądają już znacznie bardziej typowo. Analogiczną cechę jak w pierwszym z zapytań zaobserwować można w SAA XVI 28.

pobierać naukę od uczonych związanych z Pałacem Sukcesji, zaś siostra władcy zapewne kształcona była w zupełnie innym miejscu.

Istnieje jeszcze jeden tekst, który jest częściowo paralelny do omawianych tutaj zapytań. Jest to SAA IV 289. Dotyczy on działań elamickiego króla Tammaritu II, co sytuuje tekst w tym samym okresie co raporty z czasów rebelii Šamaš-šumu-ukina, jednak jego struktura jest od nich odmienna. Rozpoczyna się ona od informacji o wieściach przyniesionych Asurbanipalowi, dalej są one zacytowane, dotyczą ewentualnej interwencji Elamu w wojnę między braćmi, następnie pada pytanie o prawdziwość tych pogłosek, opisanie miesięcznego okresu trwania zapytania i powtórzenie pytania o elamicki atak. Awers tabliczki kończy się podkreśleniem poziomą linią. Rewers zawiera pytanie o zachowanie Puqudejczyków w przypadku otwartego konfliktu z Elamem, które także podkreślone jest poziomą linią. W ostatnim wersie, również podkreślonym, znajdujemy informację, iż tekst dotyczy wieści przekazanych przez Kudurru.

Wizualnie tabliczka nie wyróżnia się szczególnie spośród innych tekstów asyryjskich, choć należy zauważyć, że jej format, podobnie jak omawianych wyżej, jest poziomy, zatem różni się od tego używanego w zapytaniach i raportach wróżebnych. Znaki są pisane wąsko, z niewielkimi odstępami od siebie wzajemnie⁸³ i między poszczególnymi wersami. W niektórych miejscach zaobserwować można jednak zwężenia poziomych klinów w lewych częściach znaków oraz brak „pociągnięć” w przypadku klinów pionowych, przez co przypominają raczej jedno, wydłużone, trójkątne wgłębienie. Obie te cechy są charakterystyczne dla SAA IV 321, SAA IV 322 oraz SAA XVI 28, w SAA IV 289 występują jednak w znacznie mniejszym stopniu. Zarówno wygląd jak i struktura tekstu sugeruje, że powstał w tym samym środowisku co zapytania omawiane wyżej. Być może autorką tego tekstu również jest Šeru-a-ęterat⁸⁴ lub jej nauczyciel, który jednak w tym okresie musiałby być już starym człowiekiem.⁸⁵

⁸³ Od ostatniego wersu awersu tabliczki zdarzają się linie z powiększonymi przestrzeniami między niektórymi znakami, nawet składającymi się na jedno słowo, jednak wydaje się, że była to kwestia konwencji, a poszczególne formuły miały z jednej strony znajdować się w jednym w wersie, z drugiej zaś być wryte na całej przestrzeni między jedną boczną krawędzią wersu, a drugą.

⁸⁴ Która żyła jeszcze w czasach konfliktu między braćmi, o czym świadczy aramejski tekst opisujący wojnę. E. Steiner, C. Nims; *Ashurbanipal and Shamash-shumu-ukin: A Tale of Two Brothers from Aramaic Text in Demotic Script Part I*; s. 73.

⁸⁵ Przykładem uczonego, który mógł być nauczycielem dzieci Asarhaddona, a działał jeszcze w trakcie rebelii Šamaš-šumu-ukina jest Marduk-šumu-ušur, wydaje się więc, że księżniczka edukację mogła odbierać u jego rówieśnika.

Rozdział III: Główne rody uczonych w świetle kolofonów ich przedstawicieli

Elementy składowe

Mianem kolofonu określamy w asyriologii krótką adnotację umieszczaną na końcu tabliczki zawierającej najczęściej tekst literacki. Jak wskazuje H. Hunger, w swym monumentalnym katalogu kolofonów⁸⁶, w skład tej formuły mogły wchodzić informacje, które podzielić można na trzy grupy:

- Dane „bibliograficzne”:
 - Wers łączący (niem. Die Stichzeile, ang. Catchline)⁸⁷
 - Numer tabliczki
 - Tytuł dzieła
 - Ilość wersów
 - Informacja o skolacjonowaniu
 - Źródło⁸⁸

- Osoby:
 - Skryba
 - Właściciel
 - Klient⁸⁹
 - Kontroler⁹⁰

- Inne:
 - Cel⁹¹

⁸⁶ BAK s.1-15

⁸⁷ Jest to pierwszy wers kolejnej tabliczki z danej serii, ułatwiający zachowanie kolejności. Por. S. Freedmann; *The Akkadian Omen Series Šumma Alu ina Mēlê Šakin Volume I: Tablets 1-21*; s. 6.

⁸⁸ Zdecydowana większość tabliczek, zawierających kolofony, to kopie starszych tekstów.

⁸⁹ Tabliczka mogła być sporządzana na czyjeś zamówienie.

⁹⁰ Osoba sprawdzająca poprawność tekstu. Rzadko spotykany w Mezopotamii, funkcjonował głównie w sytuacji kiedy tekst źródłowy spisany był w języku obcym.

⁹¹ Hunger wyróżnia dwa: wotywny i użytkowy.

- Życzenia⁹²
- Klątwy
- Modlitwy
- Datacja

Prawdopodobnie żaden z kolofonów nie zawierał wszystkich wymienionych elementów, każdy z nich był opcjonalny i jedynie od skryby i zleceniodawcy zależało, które z nich miały zostać umieszczone na tabliczce.

W niniejszym rozdziale przyjrzymy się kolofonom powstałym w czasach panowania Sargonidów. Niemniej należy tutaj zauważyć, że geneza tego rodzaju formuł w Asyrii jest znacznie starsza bowiem najstarsze z nich pochodzą z biblioteki Tiglat-Pilesera I⁹³.

Ród Gabbu-ilani-ereša

Do Najstarszych kolofonów z czasów Sargonidów należą formuły datowane na czwarty rok panowania Sargona II (716), opublikowane jako AAT 29 i AAT 35⁹⁴.

Wers	Transliteracja	Przekład ⁹⁵
r.6'	DUB 36 ^{KAM} U ₄ AN ^D EN.LIL <i>ki-i</i> [<i>pi-i</i>] GIŠ ^L LI.U ₅ .UM <i>gab-ri</i> KÁ.DINGIR.RA ^{KI} SAR- <i>ma</i> BA.AN.É	Tabliczka 36 (serii) <i>Enūma Anu Enlil</i> spisana i skolacjonowana według słów kopii tabliczki ⁹⁶ (z) Babilonu.
7'	<i>tup-pi</i> ^{MD} AG <i>zu-qu-up</i> -GI.NA DUMU ^{mD} AMAR.UTU-MU-BA-šá DUB.SAR- <i>ri</i>	Tabliczka Nabu-zuqup-kenu, syna Marduk-šuma-iqišy- skryby,
8'	[<i>lip li-p</i>] <i>í</i> ^M <i>gab-bu</i> DINGIR.MEŠ- [KA]M-[<i>e</i>] <i>š</i> ^{LÚ} <i>ráb</i> DUB.SAR.MEŠ	[potomka potom]ka Gabbu-ilani-ereša szefa skrybów. Kalhu, miesiąc <i>simānu</i> (III), dzień 29.

⁹² Np. w kwestii trwałości tabliczki.

⁹³ BAK 43-64.

⁹⁴ BAK 293, poza nimi również BAK 313. Podwójna/potrójna datacja była cechą typową dla kolofonów spisanych przez przedstawicieli omawianego rodu w tym okresie i świadczyły o ich wysokiej pozycji : N. May; *The Scholar and Politics: Nabû-zuqup-kēnu, his Colophons and the Ideology of Sargon II*; s. 110-164.

⁹⁵ Transliteracja i przekład na podstawie AAT 29 oraz zdjęcia z CDLI (dostęp 29 VII 2017). Uzupełnienia na podstawie BAK 293.

⁹⁶ Drewnianej (GIŠ).

	URU ^{ka-làh} ITI SIG ₄ UD 29 ^{KAM}	
9'	[<i>lim-mu</i>] ^M [D]ÛG-GIŠ.MI-É.ŠAR.R[A] MU 4 ^{KAM} ^{Mš} ar ₅ -r[u]-[GI.NA] LU[GAL] ^K [UR]D a[š-šur] ^{KI}	<i>Limmu</i> Ṭab-šil-Ešarra, czwarty rok Sargona, króla kraju Aszur.

Zostały one spisane przez Nabu-zuqup-kenu, syna Marduk-šuma-iqišy, potomka Gabbu-ilani-ereša i znajdują się na tabliczkach zawierających omina astrologiczne. Czas powstania tekstów jest interesujący, zważywszy na to, że z jednej strony kopie miały być babilońskiego pochodzenia, z drugiej zaś w okresie poprzedzającym powstanie kolofonu nie miała miejsce żadna, zakończona sukcesem, asyryjska wyprawa na południe. Poprzednią okazją do złupienia Babilonii i sprowadzenia do Asyrii tekstów astrologicznych był konflikt Tiglat-Pilesera III z Nabu-mukin-zerim, mający miejsce kilkanaście lat wcześniej⁹⁷. W związku z tym, zgodnie z sugestią E. Frahma, skryba ten musiał mieć dostęp do biblioteki świątyni Nabu w Kalhu⁹⁸. Jest to o tyle prawdopodobne, że zawierała ona również, zbierane od czasów Aszuranaširpala II⁹⁹, teksty wróżebne¹⁰⁰. Świadczy to o wysokiej pozycji uczonego wśród stołecznych elit, bowiem nic nie wskazuje by był on zawodowo związany ze świątynią. Przyczyn takiego stanu rzeczy możemy szukać wiele pokoleń wcześniej. Przodek Nabu-zuqup-kenu, Gabbu-ilani-ereš, był szefem skrybów na dworze Aszuranaširpala II, który zdecydował o przeniesieniu stolicy do Kalhu, oraz budowie tam wspomnianej świątyni. Z pewnością jego wysoki urzędnik miał bardzo duży wpływ na przebudowę miasta mającego być nową, główną siedzibą władcy.

Genealogia potomków Gabbu-ilani-ereša

Według kolofonu tekstu CTN IV 45¹⁰¹ synem Nabu-zuqup-kenu był Adad-šumu-ušur. Z kolei jego syn- Urdu-Gula (określony w ten sposób w BAK 498) w liście SAA X 284 wspomina, że jest bratankiem Nabu-zeru-lešira. Ten zaś posiadał dwóch synów- Issar- šumu-ereša (BAK 344) oraz Šumaię (SAA X 257). To ostatecznie imię jest jednak wysoce problematyczne. Jak wskazuje M. Lukko, wśród uczonych na dworze Asarhaddona funkcjonować mogły dwie osoby o tym imieniu, z czego jedna (nr 6) pochodziła z asyryjskiej rodziny i zapisywała swoje imię w formie ^{mš}u-ma-a-a a więc w wersji bliżej

⁹⁷ F. Joannes; *op. cit.*; s. 28-29.

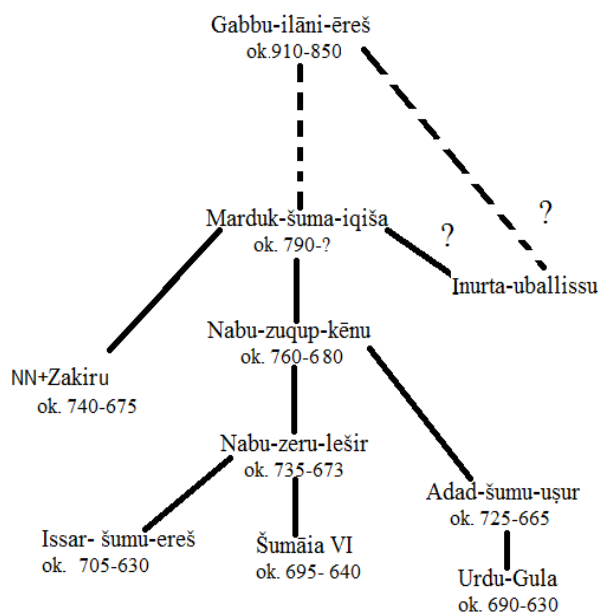
⁹⁸ E. Frahm; *Nabu-zuqup-kenu das Gilgameš-Epos und der Tod Sargons II*; s. 80.

⁹⁹ *Vide infra*.

¹⁰⁰ Oates, *op. cit.*, s. 207.

¹⁰¹ Nieznany Hungerowi.

dialektowi asyryjskiemu, druga zaś (nr 8) wzmiankowana jest jako *mšu-ma-a*¹⁰². Fiński asyriolog dopuszcza możliwość, że mamy tu do czynienia z jednym i tym samym uczonym, wtedy babiloński zapis *mšu-ma-a* miałby być używany na przykład przez współpracowników Šumai. Lukko pozostaje jednak sceptyczny względem tej teorii, wskazując na małe prawdopodobieństwo takiej sytuacji lub nawet ewentualną, jeszcze mniej wiarygodną, zmianę podpisu przez samego Šumaię, jednocześnie zauważając, że uczonego opisywany jako nr 6 w PNA stosunkowo często wymieniany jest wraz ze swym *patronymicum*, co może świadczyć o celowej potrzebie odróżnienia go od wróżbity o tym samym imieniu (nr 8). W części niniejszej pracy poświęconej indywidualnym formularzom zapytań wróżebnych udało nam się ustalić, że autor kilku z nich o tym imieniu posługiwał się pismem babilońskim, co w połączeniu z faktem, że ród Gabbu-ilani-ereša to rodowici Asyryjczycy pozwala z całą pewnością stwierdzić, że na dworze Sargonidów w podobnym czasie pracowały dwie osoby o imieniu Šumaia. Dla ułatwienia, za PNA, syna Nabu-zeru-lešira będziemy oznaczać jako Šumaia VI, zaś jego imiennika, parającego się wróżbiarstwem, jako Šumaia VIII¹⁰³. Podobny problem występuje w przypadku Issar-šumu-ereša. L. Pearce wymienia kilku ludzi o tym imieniu, z czego jeden (nr 2) miałby być synem Nabu-zuqup-kenu, drugi zaś (nr 3) synem Nabu-zeru-lešira¹⁰⁴. Informacja o ojcostwie Nabu-zuqup-kenu pochodzi jedynie

Genealogia rodu Gabbu-ilani-ereša; częściowo na podstawie E. Frahm; *Nabû-zuqup-kēnu, das Gilgameš-epos und der Tod Sargons II*; JCS 1999 (51); s. 78.

¹⁰² PNA Šumāia 6 i 8.

¹⁰³ Tę zasadę będziemy stosować również w innych, analogicznych przypadkach.

¹⁰⁴ PNA, Issar-šumu-ereš.

¹⁰⁵ Najczęściej stosuje się formę DUMU DUMU-ia, czyli *mār mārīa*-syn mojego syna.

z kolofonu BAK 299, jednak nie wydaje się by miał on zarówno syna jak i wnuka o tym samym imieniu. Biorąc pod uwagę, że w języku akadyjskim nie istnieje proste tłumaczenie dla słowa „wnuk”¹⁰⁵, jest wysoce prawdopodobne, że tabliczka ta była w istocie prezentem od dziadka dla wnuka, a więc Issar-šumu-ereš nr 2 i 3 to tak naprawdę jedna i ta sama osoba.

Trzecim potwierdzonym źródłowo wnukiem Nabu-zuqup-kēnu był Urdu-Gula, syn Adad-šumu-ušura, odpowiedzialny między innymi za spisanie tekstu opatrzonego kolofonem BAK 498.

Znany jest jeszcze jeden potomek Gabbu-ilani-ereša, imieniem Inurta-uballissu, autor tabliczki opatrzonej kolofonem BAK 313, podobnie jak dwa

teksty zakończone formułą BAK 293, datowana ona jest na rok 716. Mimo, że tekst znaleziony został na terenie Aszur, uderza niesamowita zbieżność z czasem powstania pierwszych kolofonów Nabu-zuqup-kēnu. Nie wydaje się by była to zbieżność przypadkowa, można założyć, że obaj skrybowie byli blisko spokrewnieni. Inurta-uballissu może być wymieniony jako uzdrowiciel na liście nadwornych uczonych SAA VII 1, gdzie druga część imienia zapisana jest w formie *bal-liṭ-su*. Zakładając, że tabliczka pochodziłaby z końcówki rządów Asarhaddona, a więc około roku 670¹⁰⁶, to dystans czasowy między powstaniem kolofonu a spisaniem listy wynosiłby 46 lat. Przy założeniu, że członek rodu Gabbu-ilani-ereša spisywał kolofon, krótko po zostaniu skrybą, to będąc wpisany na listę musiałby mieć ponad 70 co nie jest niemożliwe. Ponadto, należy dodać, że imię uzdrowiciela znajduje się również na wcześniejszej chronologicznie liście SAA VII 2¹⁰⁷, zapisane w formie ^dMAŠ-TIN-su. Uprawomocnia to nieco tezę o ewentualnym, omyłkowym pominięciu znaku *u*, przez skrybę sporządzającego listę SAA VII 1.

Początki kariery synów Nabu-zuqup-kēnu

Skrybowie z Kalhu wracają do królewskich łask na przełomie VIII i VII w. Dzięki zebranych przez ojca tabliczkom poświęconym magii i wróżbiarstwu edukacja synów Nabu-zuqup-kenu daleko wykracza poza poziom typowy dla zwykłych pisarzy. Najwcześniejszy ich kontakt z dworem można znaleźć w roku 710, kiedy to Nabu-zeru-lešir spisuje tekst pożyczki, którą bierze między innymi Balasi¹⁰⁸. PNA co prawda rozróżnia wymienione osoby¹⁰⁹, jednak zbieżność imion wskazuje, że nie jest to działanie słuszne. Ponadto wśród świadków i uczestników transakcji wymienieni są: Madaiu, znany z tabliczki sprzedaży ziemi przylegającej do drogi do Kalhu¹¹⁰; Izbu-prawdopodobnie wojskowy lub urzędnik, również z Kalhu¹¹¹; Šeranu-dworzanin z Kalhu¹¹² oraz Sin-na'di- zapewne również z Kalhu¹¹³. Wszystko wskazuje więc na to, że transakcja miała miejsce w rodzinnym mieście Nabu-zeru-lešira, co potwierdza tezę, że skryba z kontraktu pożyczki i późniejszy uczony to jedna i ta sama osoba. Znajomość z dowódcami wojskowymi oraz urzędnikami zaowocowała zapewne przyjęciem do służby w pałacu doskonale wyedukowanego pisarza. Nie bez znaczenie pozostawała oczywiście osoba ojca Nabu-zeru-

¹⁰⁶ Datowanie SAA VII 1 omówione zostanie w późniejszym rozdziale.

¹⁰⁷ Wróżbitami tam wymienionymi są Naširu i Bel-epuš, typowi w zapytaniach Asarhaddona.

¹⁰⁸ SAA VI 29.

¹⁰⁹ *Vide*: PNA Balassî 1 i 3, Balässu, Nabu-zeru-lešir 1 i 4.

¹¹⁰ SAA VI 10.

¹¹¹ PNA *Ezbu* 2-3.

¹¹² PNA Šērānu 1-2.

¹¹³ PNA Sin-na'di.

lešira.

Kolejny tekst, również dotyczący pożyczki, spisany przez Nabu-zeru-lešira pochodzi z roku 694¹¹⁴. Możliwość identyfikacji skryby z synem Nabu-zuqup-kenu wskazała już H. D. Baker w PNA. Tabliczka ta stanowiła część archiwum haremu w Niniwie, którego zarządczyni obracała znacznym majątkiem, co pokazuje tekst SAA VI 86, w którym kupuje aż 20 niewolników. Odpowiadała ona przed wezyrem (SAA VI 83), ponadto w innych jej dokumentach pojawiają się osoby związane z rodziną królewską¹¹⁵. Stawia to ją bardzo wysoko w hierarchii asyryjskiego społeczeństwa. Znajomości z nią oraz przedstawicielami dworu króla i jego następcy z pewnością miały wpływ na późniejsze związki Nabu-zeru-lešira z pałacem. Istnieje możliwość, że omawiana pożyczka została udokumentowana nie przez syna Nabu-zuqup-kēnu a przez Nabu-šallima. Świadczyć by o tym mogła pozycja tych dwóch osób na liście świadków. Normalną praktyką w dokumentach asyryjskich był podpis skryby jako ostatniego świadka, którym w tym przypadku jest Nabu-šallim, jednak to figurujący jako pierwszy Nabu-zeru-lešir opisany jest jako skryba z Niniwy. W niniejszych rozważaniach kwestia autorstwa tego tekstu nie jest szczególnie istotna, ważniejsze jest, że możemy mieć tu do czynienia ze skrybą, który może być identyczny z wróżbitą z czasów Asarhaddona¹¹⁶. Wśród świadków transakcji z omawianego archiwum należy zwrócić uwagę jeszcze na dwie osoby- uzdrowiciela imieniem Šamaš-ahu-iddina¹¹⁷, oraz Šamaš-iddinę¹¹⁸. To drugie imię pojawia się na liście osób pracujących w bibliotece Asarhaddona¹¹⁹, nie możemy wykluczać, że kopista oraz świadek to jedna i ta sama osoba. Jeżeli tak byłoby w istocie to naturalnym byłoby stwierdzenie, że Šamaš-iddina to skrót od imienia Šamaš-ahu-iddina. Takie utożsamienie jeszcze bardziej dosadnie pokazywałoby kontakty Nabu-zeru-lešira z uczonymi powiązanymi z pałacem już na początku VII wieku.

Wydaje się, że o podobnej drodze możemy mówić również w przypadku brata Nabu-zeru-lešira, a więc Adad-šumu-ušura. W źródłach brak jest śladów jego wczesnej edukacji i praktyki pisarskiej, niemniej z racji dziedziczności profesji w Mezopotamii należy uznać za oczywiste. Po raz pierwszy późniejszy szef egzorcystów jest wzmiankowany na liście świadków w dokumencie zakupu ziemi w okolicach Kalhu¹²⁰. O sporządzeniu tabliczki w tym mieście świadczy powołanie się na Ninurtę z Kalhu, w przypadku zakwestionowania transakcji. Datacja na rok 707 oraz miasto, z którego pochodził Nabu-

¹¹⁴ SAA VI 81.

¹¹⁵ W SAA VI 86 skryba następcy tronu, zastępca skryby pałacowego oraz ktoś z otoczenia królowej. W SAA VI 85 sługa następcy tronu.

¹¹⁶ SAA IV 18. Imię to w tym kontekście występuje również w formie Nabu-ušallim.

¹¹⁷ SAA VI 81, a więc w tekście w którym pojawia się Nabu-zeru-lešir.

¹¹⁸ SAA VI 85.

¹¹⁹ SAA XI 156.

¹²⁰ SAA VI 32.

zuqup-kenu pozwalają uznać Adad-šumu-ušura z listy świadków za późniejszego uczonego z królewskiego dworu. Umożliwia też stwierdzenie, że rodzina opuściła Kalhu między rokiem 707 a 694. Warto zaznaczyć, że wśród pozostałych świadków znajdują się również Pulu oraz Nergal-ibni, których imiona figurują również w zdecydowanie militarnym kontekście¹²¹.

Kolejnym dokumentem, w którym można doszukiwać się interesującego nas uczonego jest kontrakt sprzedaży niewolnicy¹²². Tabliczce brakuje większości listy świadków oraz datacji, jednak niezmiernie istotne jest, że Adad-šumu-ušur, określony jest tam jako ARAD ša LÚ*.GAL-SAG, a więc sługa szefa eunuchów¹²³. Za panowania Asarhaddona był nim Ša-Nabu-šu, poza swoimi licznymi obowiązkami, również militarnymi, sprawował on nadzór nad kopistami w królewskiej bibliotece¹²⁴.

Dalsze losy potomków Nabu-zuqup-kenu zostaną przedstawione w rozdziale dotyczącym listów.

Ród Bābu-šumu-ibni¹²⁵

Wiemy już, że z biblioteki pałacu w Niniwie możliwy był awans do kręgu najbardziej zaufanych doradców Asarhaddona, zajmujących się dla niego przewidywaniem przyszłości. W związku z tym zasadna wydaje się próba odnalezienia wśród autorów kolofonów wróżbitów, którzy pozostają dla nas trudni do uchwycenia w źródłach innych niż zapytania wróżebne i raporty. Jedną z takich osób jest Kaširu, znany z zapytania dotyczącego ewentualnego ataku Urartu na Šubrię¹²⁶. Imię to stanowi skrót oparty o czasownik *kašāru*, oznaczający „zbierać” lub „łączyć”. Występuje on w różnych kontekstach takich jak grupowanie wojska, naprawa lub konstruowanie budynków (czyli łączenie ze sobą cegieł), ale także tworzenie tekstów literackich. W związku z tym znakomicie pasuje jako imię dla kopistów czy też skrybów zajmujących się układaniem hymnów oraz przepisywaniem i systematyzowaniem wielotabliczkowych zbiorów znaków wróżebnych.

Kiṣir-Aššur

PNA dostarcza znacznej ilości imion w rodzaju Kiṣir-DN lub DN-kašir. Wśród kolofonów

¹²¹ *Vide* PNA Pulu, Nergal-ibni.

¹²² SAA XIV 472.

¹²³ Termin ten bywa różnie tłumaczony, alternatywnie również jako „generał”.

¹²⁴ SAA XI 156.

¹²⁵ Tematem tym zajmował się już S. Maul w artykule *Die »Tontafelbibliothek« einer assyrischen Gelehrtenfamilie des 7. Jh. v. Chr.*; s. 10-51.

¹²⁶ SAA IV 18.

znajdujemy dwie osoby pasujące do tego wzorca syna Nabu-bessunu¹²⁷ Kišir-Aššura, oraz jego bratanka Kišir-Nabu¹²⁸. Postacie te są jednak wysoce problematyczne, bowiem PNA wymienia kolejno 62 oraz 18 postaci o tym imieniu. Na wstępnym etapie identyfikacji, posiadamy jedynie jedną pewną datę, do której można się odnosić, a więc rok 658 z kolofonu BAK 199. Zapytanie wróżebne SAA IV 18 z kolei pochodzi z roku 674, a więc jest około 16 lat wcześniejsze niż kolofon, co już samo w sobie pozwala domniemywać, że Kišir-Aššur- autor kolofonu a jednocześnie kapłan z Aszur niekoniecznie był w grupie zajmującej się przewidywaniem działań władcy Urartu. W związku z tym należy przeanalizować wszystkich Kišir-Aššurów wymienionych przez PNA zarówno pod kątem ich identyczności z autorem kolofonu, jak i wróżbitą.

Nr PNA	Wróżbita	Kapłan	Komentarz	Teksty
1	Nie	Nie	Tekst z czasów panowania Sargona II lub Tiglat-Pilešara III, dotyczy zaopatrzenia.	ND 2687
2	Nie	Nie	Tekst z roku 722.	VAT 10022
3	Nie	Nie	Tekst z Kalhu.	ND 2475
4	Nie	Nie	Tekst z Kalhu, dotyczy dowódcy wojskowego.	CTN III 101, CTN III 107
5	Nie	Nie	Tekst z Kalhu.	ND 3488
6	Nie	Nie	Tekst i koperta z Aszur datowane na rok 717.	StAT II 34, StAT II 35
7	Nie	Nie	Gubernator Dur-Šarrukin.	Wiele
8	Nie	Nie	Zarządca robotników z Kalhu.	CTN II 193
9	?	?	Słabo zachowana lista świadków uniemożliwia analizę prozopograficzną, niepewne pochodzenie tekstu.	SAA VI 132

¹²⁷ Jedynym tekstem, niezawierającym kolofonu, który mógłby odnosić się do ojca Kišir-Aszura jest lista Babilończyków przekazana Belowi jako wotum za życie Nabu-bessunu. Brak jest jakichkolwiek przesłanek by łączyć osobę odpowiedzialną za jej spisanie z kapłanem z Aszur.

¹²⁸ BAK 197-220.

10	Nie	Tak	Odległość między domem kapłanów a archiwum, w którym znaleziono tekst, jest mniejsza niż 500m ¹²⁹ . Autorem tego tekstu jest Kišir-Aššur, który w momencie powstania tekstu- roku 695, mógł być już młodym skrybą, ponadto na liście świadków znajduje się również syn Aššuraiu, imieniem Tarditu-ahhe, obaj są powiązani ze świątynią w Aszur.	StAT II 64
11	Nie	Tak	Obecność Mutaqqin-Aššura ¹³⁰ oraz Nabu'a ¹³¹ .	SAAB IX 122
12	Nie	Tak	Obecność Mutaqqin-Aššura ¹³² , Qurdi-Aššura ¹³³ i Nabu'a.	SAAB V 726
13	Nie	Nie	Kišir-Aššur jest w tym tekście na liście tłoczycieli oliwy (LÚ Ī-ŠUR).	KAV 197
14	Nie	Tak	Dokument adopcyjny z Aszur z roku 650, Kišir-Aššur występuje na liście świadków w towarzystwie między innymi uzdrowiciela, oraz kapłana.	StAT II 95
15	Nie	Nie	Woźnica rydwanu z Niniwy.	SAA VI 298, SAA VI 350
16	Nie	Tak	Kontrakt małżeński z roku 675, pochodzący z archiwum Egipcjan N31. Kišir-Aššur jest w nim tytułowany SANGA GAL, poprzedza on na liście świadków dwie inne osoby, określone jako kapłani.	StAT II 164
17	Nie	Tak	Potwierdzenie spłaty pożyczki ze świątyni Aszura, jednym ze świadków jest Kišir-Aššur.	StAT II 1

¹²⁹ Mapa pokazująca rozłożenie poszczególnych archiwów w Aszur: Pedersen II s. 10. Archiwum kapłanów autor oznacza jako N4, zaś tabliczkę znaleziono w N20.

¹³⁰ Mutaqqin-Aszur jest jedną z najlepiej udokumentowanych osób z północnej części Aszur. Znany materiał źródłowy świadczy o jego zamożności, a co za tym idzie przynależności do wyższych warstw społecznych, podobnie jak kapłani. W związku z tym jego obecność w dokumentach obok Kišir-Aszura uprawdopodobnia możliwość, że przy transakcji obecny był kapłan. *Vide*: PNA Mutaqqin-Ašur 7.

¹³¹ Nabu'a może być identyczny ze lekarzem/astrologiem z dworu Asarhaddona i/lub Aszurbanipala. *Vide*: PNA 36, 38.

¹³² W tekście Aszur-mutaqqin, wygląda to jednak na pomyłkę skryby.

¹³³ *Vide*: nr 36 w powyższej tabeli.

18	Nie	Tak?	Tekst pożyczki z roku 670. Kišir-Aššur na liście świadków. Jednym z pożyczkobiorców jest Atanhalu, być może będący jednocześnie autorem listu do Kišir-Nabu. Ponadto na liście świadków może występować Szamasz-eriba, mogący być jednocześnie synem Aššur-mudammiqa, jednak w przypadku pozostałych osób analiza prozopograficzna nie daje przekonujących rezultatów.	StAT II 282
19	Tak?	Nie	Tekst z Niniwy, spisany przez Nabu'a. Być może identyczny z nr 20.	SAA XIV 8
20	Nie	Nie	Kišir-Aššur jako <i>hazannu</i> .	SAA VI 319
21-24	Nie	Nie	Prawdopodobnie wymienione w PNA teksty dotyczą jednej osoby- dowódcy i właściciela ziemskiego, opisanego najszerszej pod nr 24. Tabliczki z Niniwy datowane są eponimami niekanonicznymi, tak więc od zapytania w sprawie działań Rusy II, dzieli je co najmniej ćwierć wieku.	Wiele
25	Nie	Nie	Teksty z Kalhu.	ND 2316, ND 2332, ND 2334
26	Nie	Tak	Przede wszystkim opis kolofonów Kišir-Aššura.	Wiele
27	Nie	Tak	Tekst związany ze świątynią Aszura, obecność Darišarru- być może wróżbity Aszurbanipala.	SAA XIII 155
28, 29	Nie	Tak	Umowa sprzedaży domu, z której zachowana jest niemal wyłącznie lista świadków wymieniająca dwóch Kišir-Aššurów, z czego jeden jest autorem dokumentu. Tekst niedatowany jednak fakt, że późniejszy wysoki urzędnik świątynny spisuje dokument dla środowiska strażników bramy, wskazuje, że prawdopodobnie pochodzi on z początków kariery Kišir-Aššura.	StAT II 14

30	Nie	Nie	Syn Hanṭasu z Aszur.	TCL IX 57
31	Nie	Tak	Kiṣir-Aššur występuje jako świadek Eriba-Aššura ¹³⁴ .	RA XXIII 4
32	Nie	Tak	Dokument pożyczki z roku 657. Kiṣir-Aššur jest wymieniony jako świadek na brzegu tabliczki, zapewne jest jednocześnie autorem tekstu.	StAT II 38
33	Nie	Nie	Syn Nabu-na'di z Aszur	VAT 8683
34	Nie	Tak	Tekst niepublikowany, wzmiankowany przez Pedersena. Kiṣir-Aššur występuje tam jako świadek Eriba-Aššura ¹³⁵	VAT 9745
35	Nie	Nie?	Tekst pożyczki z roku 646, analiza prozopograficzna nie wykazuje szczególnych powiązań z kapłanem Kiṣir-Aššurem.	StAT I 3
36	Nie	Tak	Teksty z Archiwum N21, znajdującego się tuż obok archiwum N20, z którego pochodził tekst omówiony pod nr 10.	SAAB IX 105, SAAB IX, 116
37	?	?	Mało czytelny i niedostępny autorowi tekst.	VAT 9832
38	Nie	Tak?	Dokument kupna niewolnicy z Aszur. Występujący na liście świadków Ki-mama oraz Aszur-ereš mogą być powiązani ze świątynią, ponadto ostatnie częściowo zachowane imię na liście świadków może należeć do Kiṣir-Nabu. Ponadto tekst pochodzi z archiwum N29, które znajdowało się mniej niż 500 metrów od archiwum N4.	StAT II 146

¹³⁴ *Vide*: nr 36 w powyższej tabeli.

¹³⁵ *Ibid.*

39	Nie	Tak	<p>Dokument adopcyjny, zawierający na liście świadków imiona trzech synów Kišir-Aššura: Eriba-Aššura, Qurdi-Aššura oraz Mukin-Aššura. Wydaje się, że mogą to być synowie kapłana, będącego autorem kolofonów. Z tego rodzaju źródeł nie posiadamy żadnej informacji na temat jego potomków, zaś w warunkach Mezopotamii przy wysokim statusie społecznym oraz stosunkowo długim życiu, wydaje się, że musiał takowych posiadać. Co więcej, każdy z wymienionej trójki posiada w swoim imieniu komponent „Aszur”, co byłoby najbardziej naturalne właśnie w przypadków synów kapłana tego bóstwa.</p> <p>Ponadto Kišir-Aššur był już świadkiem adopcji A2644+, udział kapłana mógł w tego typu sprawach zalecany, a typowym zjawiskiem w Mezopotamii było dziedziczenie profesji.</p>	Rfdn 30
40	Nie	Nie	Błędna wstępna transliteracja tekstu. Według S. Parpoli Kišir-Aššur nie jest pożyczkodawcą w tej umowie.	StAT II 31 StAT II 32
41	Nie	?	Fragment tekstu, prawdopodobnie raportu ze żniw.	StAT II 133
42	Nie	Nie	Ojciec Ahu-nakira i Šummaiu.	SAAB V 11, SAAB V 27, SAAB V 33, SAAB V 35, SAAB V 36, SAAB V 39, VAT 19511, VAT 20373
43	Nie	Tak	Świadek dokumentu pożyczki, związanej z ofiarami dla Aszura.	SAA XIV 60, SAA XIV 61,
44	Nie	Nie	Tekst z Kalhu.	ND 2084

45	Nie	Tak	<p>Teksty z archiwum Egipcjan, obejmującego 69 tabliczek opublikowanych w StAT II . Imię Kišir-Aššur pojawia się w tych dokumentach stosunkowo często, zarówno na liście świadków jak i jako jedna ze stron, zdarzają się sytuacje, w którym przy sporządzaniu tabliczki obecnych było więcej osób o tym imieniu. Datowane są one eponimami niekanonicznymi, łączonymi raczej z panowaniem następców Aszurbanipala. Prawdopodobnie najczęściej wzmiankowany tam jest Kišir-Aššur nr 49, będący strażnikiem grobowców królewskich, co potwierdza zarówno tekst VAT 8247 jak i częsta obecność strażników grobowców lub bram wśród świadków. Niemniej w pierwszym tekście (StAT II 164), Kišir-Aššur jest wprost określony jako kapłan, co świadczy o istnieniu pewnej znajomości między nim a Egipcjanami. Nie należy wykluczać, że spisywał on dla nich tabliczki, czy też brał udział jako świadek również w okresie późniejszym, zwłaszcza gdy teksty wskazują na obecność dwóch Kišir-Aššurów. Ze względu jednak na brak tytułury i niekoniecznie ostatnią (często zarezerwowaną dla skryby) pozycję na listach świadków, precyzyjne ustalenie związków kapłana z archiwum N31 pozostaje niemożliwe do wykonania.</p>	wiele
----	-----	-----	--	-------

46a	Nie	Tak	Kiṣir-Aššur jest w tym tekście świadkiem transakcji swojego imiennika (prawdopodobnie piekarza). Kapłan nie jest stroną w tym kontrakcie nabywcą niewolników, ponieważ drugi z kupujących-Aszur-šeha, jest całkowicie nieobecny wśród innych dokumentów z nim związanych. Wśród świadków pojawiają się również Aszur-nadin-ahhe, oraz Kiṣir-Nabu.	StAT II 183, A 1896
46b	Nie	Nie	Tekst z czasów panowania Aššur-eṭel-ilaniego.	StAT II 202
47	Nie	Nie	Tekst spisany prawdopodobnie w czasach następców Aszurbanipala.	StAT II 190
48	Nie	Tak	Spis racji żywnościowych, wymieniający między innymi Kiṣir-Aššura i Kiṣir-Nabu.	MAss 24
49	Nie	Nie	Strażnik grobów królewskich, robiący interesy z Egipcjanami, co pozwala sądzić, że jest identyczny z nr 45.	VAT 8274
50	Nie	Nie	List królewski do Bel-ibniego.	SAA XXI 48
51-53	Nie	Nie	Teksty z Niniwy z czasów panowania następców Aszurbanipala.	SAA XIV 31, SAA XIV 155, SAA XIV 171
54	Nie	Nie	Złotnik.	StAT I 22
55	Nie	Nie	Piekarz.	StAT I 22
56	Nie	Nie?	Teksty klinowe, uważane za spisane w języku medyjskim, dla których nie zaproponowano wiarygodnego tłumaczenia, niemniej StAT I 62 wygląda na dokument pożyczki, zaś StAT I 65 stanowi zestawienie osób i liczb. Żadna z tabliczek medyjskich nie jest datowana.	StAT I 62, StAT I 65
57	Nie	Nie	Piekarz.	StAT II 79, StAT II 81
58	Nie	Nie?	Dokument adopcji z czasów następców Aszurbanipala.	StAT II 81

59	Nie	Nie	Piećdziesiątnik, prawdopodobnie wcześniejszy strażnik grobowców (nr 45).	StAT II 214
60	Nie	Nie	Tekst z czasów następców Aszurbanipala.	TCL IX 63
61	?	Nie	Tekst niepublikowany, szczegóły nieznane.	K 764
62	Nie	Nie	Syn Kunnanu z Aszur.	KAV 124
63	Nie	Nie	Strażnik.	SH 98/6949 I 366
64	?	?	Fragment tekstu z Niniwy, kontekst trudny do ustalenia.	SAA XI 139
65	?	?	Szczegóły nieznane.	ADD App 2

Tabela 7

Na łamach N.A.B.U 1998/1¹³⁶ P. Villard zasugerował, że autor kolofonów mógł być jednocześnie wymieniony w liście SAA X 102, jako kopista tekstu do biblioteki w Niniwie. Według autora artykułu, świadczyć by za tym miało domniemane autorstwo listu Akkulanu¹³⁷, który na stałe przebywał w Aszur, hipotetyczna datacja na rok 655 (a więc 3 lata po datowanym kolofonie) oraz sporządzenie przez niego kopii tekstu z Niniwy¹³⁸. Analiza wystąpień imienia „Kišir-Aššur” nie wykazuje jakichkolwiek związków z Niniwą, niemniej działalność zarówno Kišir-Aššura jak i Akkulanu w tej samej świątyni oznacza, że niemal na pewno młodszy z nich (zapewne Kišir-Aššur) znał starszego. Potwierdza to tekst SAA XIII 39 w którym Nabu-bessunu nakazuje Aššur-mudammiqowi, przekazanie Akkulanu żądanej przez niego ilości srebra na renowację cokołów¹³⁹ Aszura i Mulissu, a następnie wspólne z nim nadzorowanie tej sprawy. Wydaje się, że pozycja Nabu-bessunu i Akkulanu jest podobna, lecz jednocześnie pracują oni w odmiennych „wydziałach” świątyni. Za koncepcją Villarda przemawia dodatkowo argument prozopograficzny. Tekst SAA X 102 informuje, że kopiowaniem *Urra* razem z Kišir-Aššurem zajmować się miał Dugul-pan-ili. Figuruje on na liście świadków zakupu ziemi przez Nabu’a¹⁴⁰, który również wielokrotnie pojawia się wspólnie z Kišir-Aššurem. Wydaje się więc, że teza Villarda jest generalnie poprawna, choć wymaga pewnego uzupełnienia. Jako, że nie znajdujemy innego wiarygodnego połączenia Kišir-Aššura z Niniwą, ani bezpośrednio z Akkulanu wydaje się, że mógł on

¹³⁶ P. Villard; *Kišir-Aššur et la bibliothèque de Ninive*; s 19.

¹³⁷ Parpola, LAS s. 347, 366-367.

¹³⁸ LKA 83.

¹³⁹ Akd. *šubtu*, może oznaczać również tron.

¹⁴⁰ SAA XIV 79, 82-5-22,110.

kopiować tę konkretną tabliczkę, była to jednak sytuacja wyjątkowa, mogąca wynikać z rzadkości tego typu tekstu, który mimo to znajdował się bibliotece Nabu-bessunu. Prawdopodobnie była to część szeroko zakrojonej, acz wyjątkowej i jednorazowej akcji kopiowania tekstów, która zostanie opisana w rozdziale poświęconym listom od egzorcystów. Jest to zarazem koronny argument przeciwko identyfikowaniu go z Kaširu. Najstarszy datowany tekst, który możemy powiązać z kapłanem datowany jest na rok 681¹⁴¹, jednocześnie identyfikacja autora kolofonu w dokumentach z okresu post-kanonicznego pozwala wnioskować, że urodził się zapewne na początku VII w. W momencie kiedy Asarhaddon zwracał się do wróżbitów w sprawie planów Rusy II miał więc około 20 lat, w związku z czym nie mógł posiadać bratanka na tyle dorosłego by brać udział w najtajniejszych rytuałach królewskiego dworu, w związku z czym jego Kišir-Nabu z rodu Bābu-šumu-ibniniego również nie mógł być tą samą osobą co Kaširu. Ponadto teksty z Niniwy, w których pojawia się imię Kišir-Aššur również są przede wszystkim datowane poprzez *limmu*, których nie jesteśmy obecnie w stanie połączyć z konkretnym rokiem. Okres ten miał miejsce w zasadniczej części lub być może w całości ponad 40 lat po spisaniu zapytania SAA IV 18, w związku z tym wstępna propozycji identyfikacja któregośkolwiek z Kišir-Aššurów z Kaširu również okazuje się być chybiona.

Šamaš-ibni

Niewiele możemy powiedzieć na temat Šamaš-ibniniego, brata Kišir-Aššura. Można z dużym prawdopodobieństwem założyć, że podobnie jak inni członkowie rodziny związany był ze świątynią Aszura. PNA wymienia kilka osób o tym imieniu pochodzących z dawnej stolicy Asyrii. Oprócz nr 5, opisującego występowanie Šamaš-ibniniego w kolofonach, jako członka opisywanego rodu, rozpatrzyć należy numery 6-10. Łatwo można wykluczyć z rozważań nr 8, syna Šamaš-remanniego, którego teksty datowane są na czasy po śmierci Aszurbanipala. Nr 9¹⁴² i 10¹⁴³ związane są ze świątynią Aszura, co sprawia, że należy je łączyć z bratem Kišir-Aššura. Nie można wykluczać identyczności z nr 6, jednak jedynymi argumentami za taką identyfikacją jest datacja tekstu VAT 20339¹⁴⁴ na rok 659, oraz osoba udzielająca kredytu imieniem Nergal-iddina. Może być on kapłanem z tekstu StAT II 164¹⁴⁵, oraz współnikiem Kišir-Nabu¹⁴⁶. Nic nie wskazuje jednak by w podobnym okresie funkcjonował w Aszur

¹⁴¹ SAA V 7.

¹⁴² SAAS V 13.

¹⁴³ SAA VII 211.

¹⁴⁴ Opublikowany w SAAB IX s. 134.

¹⁴⁵ *Vide* PNA Nergal-iddina nr 5,6.

¹⁴⁶ *Ibidem*, nr 13. Tekst do którego odwołuje się PNA jest niedostępny autorowi. *Vide* tabela poświęcona Kišir-Aszurowi w

inny człowiek o tym imieniu. Także nr 7, odnoszący się do tekstu StAT II 229, również sugeruje, że wciąż chodzi o jedną i tę samą osobę. Pochodzi on z archiwum Egipcjan i dotyczy spora zakończonego spłaceniem długu brata (zapewne Kišir-Aššura) przez Šamasz-ibniego.

Kišir-Nabu

Podobnie jak w przypadku Kišir-Aššura, także imię jego bratanka pojawia się stosunkowo często w materiale źródłowym. Z tego względu wyniki analizy również przedstawimy przy pomocy tabeli. Kolumna „astrolog” wskazuje na możliwość identyfikacji danego człowieka z astrologiem opisanym pod nr 1. Analogicznie kolumna „kapłan” wskazuje na możliwość połączenia osoby z autorem kolofonów (nr 5 w PNA).

Nr PNA	Astrolog	Kapłan	Komentarz	Teksty
1	Tak	?	Lista uczonych, prawdopodobnie zatrudnionych na dworze królewskim. Tekst musi pochodzić z okresu panowania Aszurbanipala, ponieważ wśród wróżbitów (HAL.MEŠ) brakuje znacznej ilości imion typowych dla zapytań wróżebnych z czasów Asarhaddona takich jak Naširu, Šumaia, Bel-ušallim etc.	SAA VII 1

2	Nie?	?	Dokument zakupu niewolnicy z Niniwy, w którym Kišir-Nabu występuje jako skryba. Datowany jest eponimem post-kanonicznym, zaś nabywcą jest oficer gwardii następcy tronu imieniem Kišir-Aššur, najwyraźniej jest to przypadkowa zbieżność z imieniem wuja. Nie należy jednak wykluczać, że astrolog będąc w Niniwie mógł również spisywać tego rodzaju dokumenty. Na niekorzyść tej tezy działa aramejski dopisek na krawędzi tabliczki. Nic nie wskazuje na to by ktoś z rodu Baba-šumu-ibniego był Aramejczykiem, lub znał używane przez ten lud pismo.	SAA XIV 29
3	Nie	Nie	Tekst datowany eponimem Sin-šarru-iškuna.	ZA LXXIII 13
4	Nie	Nie	Syn Nabu-ahu-iddiny.	VAT 9825
5	?	Tak	Autor kolofonów.	wiele
6	Nie	Nie	Piekarz z Aszur.	StAT I 22
7	?	Tak	Patrz tabela dotycząca Kišir-Aššura, wers 46a.	StAT II 183
8	?	?	Tekst z Aszur, analiza prozopograficzną nie dostarcza informacji, pozwalających na wyciągnięcie wniosków odnośnie Kišir-Nabu, występującego na liście świadków.	SAAB IX 131
9	Tak?	Tak	Spis racji żywnościowych, wymieniający między innymi Kišir-Aššura i Kišir-Nabu. W przypadku tego drugiego znajdujemy informację o jego podróży, może to potwierdzać tezę o tym, że część swojego życia spędził w Niniwie, służąc Aszurbanipalowi jako astrolog.	MAss 24
10	Nie	Nie	Syn Gabbu-[x] z miasta Qar-[x]],	SAA XIV 147
11	Nie	Nie	Tekst z Kalhu,	Rfdn 19
12	?	Nie	Dokument adopcji z okresu post-kanonicznego.	StAT III 18
13	Tak?	Tak	Świadek w procesie Šamaš-ibniego, opisany jako pięćdziesiątnik.	SAAS V 13

14	Tak?	Tak?	Imiona Ša-la-mašê, Nabu-šumu-iddina, są szeroko opisane w PNA, występują też w znacznym stopniu w kontekście dworu Aszurbanipala i jego następców.	SAAB V 62
15	?	Tak?	Dokument niepublikowany z Aszur- szczegóły nieznane.	VAT 8671
16	?	Tak	Tekst datowany eponimem niekanonicznym. Obecność Nergal-iddiny sugeruje, że sprawa ma związek ze środowiskiem świątyni Aszura.	RA XXIV 3
17	Nie	Nie	Syn Mardî	SAAB IX 74
18	?	Nie	List dotyczący Medów i wyrobów skórzanych.	KAV 213
-	?	Nie	Dokument adopcyjny prawdopodobnie z Aszur, spisany przez Kišir-Nabu i datowany imieniem Bel-iqbiego, będącego eponimem w czasie panowania Sin-šarru-iškuna.	SCH 54

Tabela 8

Funkcjonowanie na dworze wróżbity, imieniem Kišir-Nabu, poświadczane jest przez zaledwie jeden tekst. Z drugiej zaś strony znane jest kilka tekstów z drugiej połowy VII w., których ewidentnie występuje Kišir-Nabu, syn Šamaš-ibniego. Można w związku z tym sądzić, że potomek Babu-šumu-ibniego przebywał na królewskim dworze stosunkowo krótko, zaś jego pozycja wśród uczonych nie była zbyt wysoka. W takim wypadku mógł zostać wysłany z powrotem do Aszur na bardziej odpowiedzialne stanowisko, na przykład pięćdziesiątnika, jak określony jest w dokumencie SAAS V 13.

Aššur-nadin-ahhe

W nielicznych źródłach wzmiankowana jest również druga gałąź omawianego rodu. Nieznany Hungerowi kolofon niepublikowanego tekstu VAT 13830 spisany został w okresie panowania Aššur-eṭel-ilaniego przez Aššur-nadin-ahhe, młodszego ucznia pisarskiego¹⁴⁷ wnuka Abu-eriby¹⁴⁸, potomka Baba-šuma-ibniego. Jako, że drugi i trzeci komponent imienia autora tabliczki pisany był zazwyczaj sumerogramami PNA sugeruje by poszukiwać informacji na temat Aššur-nadin-ahhego również pod

¹⁴⁷ [LÚ ŠA]B.TUR TUR. Brzmi okropnie, da się inaczej?

¹⁴⁸ Imię ojca nie zachowało się.

hasłami Aššur-nadin-ahi¹⁴⁹ oraz Aššur-iddin-ahhe¹⁵⁰. Ponieważ w czasach Aššur-etel-ilaniego autor był zaledwie uczniem w związku z tym za warte rozważenia można uznać jedynie teksty spisane w okresie datacji eponimami niekanonicznymi. Wyniki analizy przedstawia tabela.

Nr PNA	Skryba	Komentarz	Teksty
Aššur-nadin-ahhe			
1	Nie	Król Asyrii	wiele
2	Nie	Król Asyrii	wiele
3	Nie	Tekst z czasów Adad-nirariego III	CTN II 78
4	Nie	Tekst z czasów Salmanasara V	VAT 9764
5	Nie	Tekst z czasów Tiglat-pilesera III	SAA VI 1
6	Nie	Tekst z czasów Sargona II	SAA I 48
7	Nie	Tekst z czasów Asarhaddona	SAA VII 9
8	Nie	Teksty z roku 656.	StAT II 39, StAT II 40
9	Nie	Garncarz	wiele
10	Nie?	Tekst datowany imieniem Mušallim-Aššur. Specjaliści od chronologii umieszczają go pod latami 637, 639 lub 642, a więc minimum 7 lat przed początkiem rządów Aššur-etel-ilaniego. Jest mało prawdopodobne by po tylu latach Aššur-nadin-ahhe wciąż był tylko młodszym uczniem. Niemniej stroną umowy jest tutaj Kakkulanu, który jak pokazaliśmy zapewne miał pewną styczność z opisywanym rodem.	SAAB IX 88
11	Nie	Tekst z Guzany.	BaM XVI 31
12	Tak?	Aššur-nadin-ahhe na liście świadków dokumentu z Aszur.	StAT III 34.
13	Nie?	Patrz tabela dotycząca Kišir-Aššura, wers 46a. Tekst nie jest datowany, jednak jest mała szansa by Aszur-nadin-ahhe mógł być uważany za świadka jeszcze za życia Kišir-Aššura.	StAT II 183

¹⁴⁹ Zapis różni się wyłącznie brakiem znaku MEŠ. Przykład pominięcia tego znaku widoczny jest np. w przypadku PNA Aszur-nadin-ahhe 10, gdzie występuje on jedynie na kopercie a brakuje go we właściwym tekście.

¹⁵⁰ Nietypowe ze względu na składnię i występujące zaledwie raz.

14	Tak	Tekst z kolofonem, dotyczący kultowych rytuałów na cześć Mulissu. Imię ojca Aššur-nadin-ahhego zostało tu błędnie zrekonstruowane jako Kišir-Aššur. Analiza oryginalnej tabliczki wskazuje, że znacznie realniejszy byłby odczyt ^m [mu-t]a-k[il]-aš-šur.	SAA XX 17
Aššur-nadin-ahi			
1	Nie	Tekst z Kalhu.	CTN II 29
2	Nie	Tekst z Kalhu.	ND 2629
3	Nie	Teksty z czasów Senacheryba.	SAAB IX 73, StAT II 157, StAT II 169
4	Nie?	Teksty z Niniwy, jeden z nich datowany na rok 650. Aššur-nadin-ahi w drugim z nich opisany jest jako kapłan.	SAA XIV 14, SAA XIV 15
5	Nie	Syn Abu-ila'i, niepublikowany tekst datowany najprawdopodobniej imieniem Belšunu, co do którego badacze dość zgodnie przypisują rok 648.	VAT 9758
6	Nie	Aššur-nadin-ahi jest w tym tekście, ojcem żony w procesie rozwodowym. Nie wydaje się możliwe by uczeń skryby mógł mieć dorosłą córkę, zwłaszcza, że tekst datowany jest imieniem Nabu-šar-ahhešu, zwykle uznawanym za eponima roku 645.	VAT 9745 ¹⁵¹
7	Nie?	Świadek dokumentu adopcyjnego. Tytułatura niepewna, jednak zaczynająca się do GAL. Tabliczka datowana imieniem Aszur-gimilli-terre, któremu przypisuje się rok 641 lub 636.	Rfdn 30
8	Nie	Świadek transakcji, nic nie wskazuje by był osobą spisującą tabliczki.	PSBA XXX 2, VS I 87, VS I 91
9	Nie	Wnuk kowala, tekst z Niniwy.	SAA XIV 38
10	Nie?	Tekst z Niniwy.	SAA XIV 154

¹⁵¹ Opublikowany w SAAS VI s. 170-171.

11	Tak	Tekst z Aszur. Syn Mutakkil-Aššura. Człowiek o tym imieniu w liście SAA XIII 33 tytułuje się ^{LÚ} SANGA 2-u, zaś opisywana tam sprawa dotyczy Aszur. Wydaje się, że może to być ojciec kapłana Aššur-nadin-ahhe.	SAAB IX 128
12	Nie	Syn Katesi.	RA XXIV 8
Aššur-iddin-ahhe			
1	Tak	Dokument spadkowy, Aššur-iddin-ahhe figuruje w nim jako świadek, w towarzystwie innych znaczących osób, w tym prawdopodobnie związanych ze świątynią. Jednym z beneficjentów spadku jest Aššur-nadin, jednak jest on określony jako syn Aššur-[...], w związku z czym nie mógł być synem Mutakkil-Aššura.	StAT II 263

Tabela 9

W świetle powyższych analiz można założyć, że Aššur-nadin-ahhe był synem Mutakkil-Aššura. Jednak jak wskazuje imię nie był on jego jedynym dzieckiem. Rozsądnym wydaje się więc próba znalezienia jego rodzeństwa, poprzez przestudiowanie tekstów, wymieniających jego ojca. W okresie panowania Aššur-eṭel-ilaniego Aššur-nadin-ahhe jako młody skryba miał zapewne około 20 lat. Stąd jego narodziny musiały przypadać na połowę VII wieku, w związku z czym jego ojciec mógł pojawiać się w tekstach najwcześniej za panowania Asarhaddona.

Mutakkil-Aššur

Nr PNA	Kapłan	Komentarz	Teksty
1	Nie	Tekst z czasów Tiglat-Pilešara III.	SAA XII 75
2	Nie	Eponim rok 706.	Wiele
3	Nie	Tekst z czasów Senacheryba.	StAT II 156
4	Nie	Tekst z Imgur-Ilil.	BT 103

5	Tak?	Datowanie umowy sprzedaży niewolnicy niepewne. Na liście świadków występują poza Mutakkil-Aššurem między innymi także Aššur-matu-taqqin-skarbnik świątyni oraz Kanunaiu-woźnica rydwanu Aszura.	Rfdn 6
6	Tak?	Dokument procesowy z roku 676, Mutakkil-Aššur figuruje na liście świadków, razem z kilkoma innymi osobami powiązanymi ze świątynią.	StAT III 111
7	Nie	Strażnik matki króla.	SAA VII 5
8	Tak	Kapłan z Aszur, opisany wyżej.	SAA XIII 32, SAA XIII 33
9	Tak?	W roku 661 udziela pożyczki pięciu mężczyznom, w tym Qurdi-Aššurowi, mogącym być synem jego kuzyna- Kišir-Aššura. Przeciwno takiej identyfikacji świadczy jednak chronologia.	StAT I 1
10	Nie	Browarnik z Aszur.	SAA XIV 60, SAA XIV 61, SAA XIV 62
11	Tak?	Pożyczka pobrana przez Mutakkil-Aššura od świątyni Isztar z Arbel w roku 655.	StAT III 109
12	Nie	Syn Ereš-Aszura.	Wiele
13	Nie	Kamieniarz z Aszur	VAT 9759, VAT 9825
14	Nie	Tekst z czasów panowania Sin-šar-iškuna.	StAT II 27
15	Nie?	Ojciec Aszur-šarru-ušura na liście świadków bliżej nieokreślonego dokumentu. Pozostali świadkowie sugerują powiązanie z Mutakkil-Aszurem 14.	StAT II 7
16	?	Tekst procesowy, jakoś zdjęć dostępnych autorowi uniemożliwia wykonanie zadowalającej transliteracji.	VAT 15579
17	?	Człowiek z otoczenia następcy tronu z Aszur, tekst niepublikowany, niedostępny autorowi.	VAT 21000
18	Nie?	Tekst pożyczki z czasów następców Aszurbanipala.	StAT II 288
19	Tak	Ojciec Aššur-nadin-ahhe.	SAAB IX 128
20	Tak	Świadek w procesie Šamaš-ibniego.	SAAS V 13

21	Nie	Człowiek z Bit-Zaman.	SAAB V 35
22	Nie?	Ojciec czterech synów, z których żadnym nie jest Aššur-nadin-ahhe. Imiona Dagil-ilu, oraz Taklišu-ul-ibaš nie mają konstrukcji typowej dla opisywanego rodu.	SAAB IX 74
23	Nie	Syn Kusayu.	StAT I 55
24	Tak	Tabliczka znaleziona w świątyni É.ŠAR.RA, zawierająca spis personelu świątynnego.	KAV 161
25	?	Wyjątkowo mały fragment tabliczki.	CT LIII 548

Tabela 10

Jak widać, znane dotychczas teksty nie dostarczają zbyt wielu informacji na temat Mutakkil-Aššura. Można jednak stwierdzić, że stał on stosunkowo wysoko w świątynnej hierarchii, jako, że wysłane przez niego listy adresowane są bezpośrednio do króla. Trudne do określenia w sposób bardziej precyzyjny pozostają ramy czasowe jego życia. W ich ustaleniu może jednak pomóc analiza tekstów, wzmiankujących założyciela tej linii rodu, a więc Abu-eribę.

Abu-eriba

W tym przypadku zasadne wydaje się odrzucenie z góry tabliczek spisanych w czasach następców Aszurbanipala, mało prawdopodobne wydaje się by Abu-eriba był w ogóle wzmiankowany w tekstach datowanych eponimami niekanonicznymi.

Nr PNA	Kaplan	Komentarz	Teksty
1	Nie	Tekst z czasów Salmanasara V.	SAA VI 24
2	Nie	Tekst z czasów Salmanasara V.	VAT 10022
3	Nie	Żołnierz z Kalhu.	CTN III 99, CTN III 101, CTN III 108
4	Nie	Członek rodziny królewskiej, otrzymał polecenie od Aqar-Bel-lumura, urzędnika znanego wyłącznie z terenu Babilonii.	SAA XVII 122

5	Nie	Wojskowy z Niniwy.	SAA VI 125, SAA VI 137
6	Nie	Ojciec garbarza z Aszur.	SAAB IX 73
7	Nie	Syn Issar-...	StAT II 287
8	Nie	Właściciel domu z Gezer w roku 652.	PEF XXXVI 229
9	Tak	Ojciec Šep-Aššura z Aszur. Šep-Aššur jest wymieniony na liście personelu świątyni KAV 161.	StAT III 46, StAT III 49
10	Nie	Tekst z Kalhu.	CTN III 17
11	Nie	Tekst z Guzany.	TH 106
12	Nie	Tekst dotyczący ziemi w Qurrubu, datowany eponimem niekanonicznym.	SAA XIV 41
13	Tak	Pierwszy z tekstów stanowi listę racji żywnościowych, na której figurują również Kišir-Aššur, oraz Kišir-Nabu. W drugim tekście według PNA ma być krewnym kobiety imieniem Ahassunu, jednak pod sygnaturą Ass1990-29 w <i>Ausgrabungen in Assur</i> umieszczony jest tekst zawierający jedynie imię Nabu-eriby.	MAss 24, MAss 29
14	Tak	Kolofon Aszur-nadin-ahhe.	VAT 13830
-	Tak	Opublikowana dopiero w 2007 ¹⁵² roku tabliczka nieznana Hungerowi ani autorom PNA, kolofon opatrzony jest imieniem Abu-Eriby.	VAT 13619

Tabela 11

Wydaje się, że za wyjątkiem tabliczek z kolofonami, oraz niedatowanego tekstu MAss 24 nie są znane żadne ślady działalności Abu-eriby, stąd i określenie ram czasowych jego życia zdaje się być niewykonalne, jednak warto upewnić się na ile realnie można identyfikować go z ojcem Šep-Aššura z tekstów VAT 9331 i VAT 9339.

¹⁵² KAL II 34.

Šep-Aššur

Šep-Aššur, jako domniemany brat Mutakkil-Aššura i kuzyn Kišir-Aššura musiałby żyć w mniej więcej połowie VII w. Stąd najwcześniejsze teksty, które mogłyby świadczyć o jego istnieniu pochodzić by mogły z czasów panowania Asarhaddona. Rozpatrzyć także należy tabliczki datowane eponimami niekanonicznymi.

Nr PNA	Kaplan	Komentarz	Teksty
1	Nie	Tekst z czasów Salmanasara III..	Billa 72
2	Nie	Tekst z czasów Adad-Nirariego III.	StAT II 257
3	Nie	Tekst z Kalhu, z czasów Tiglat-Pilesara III.	BaM XXIV 5
4	Nie	Tekst z czasów Tiglat-Pilesara III.	CTN V 132
5	Nie	Tekst z Kalhu, z czasów Tiglat-Pilesara III.	ND 2622
6	Nie	Tekst z Kalhu, z czasów Sargona II.	CTN III 99, CTN III 108A
7	Nie	Gubernator Dur-šarru-kin z czasów Sargona II,	SAA I 124, SAA I 126
8	Nie	Tekst z Niniwy z czasów Senacheryba.	SAA VI 158
9, 10	Nie	Teksty z Aszur z czasów Senacheryba, Šep-Aszur w drugim z nich występuje jako ojciec tłoczyciela oliwy.	StAT II 156, SAAB IX 73
11	Nie	Tekst z Niniwy.	SAA VI 220
12	Nie	Strażnik z Niniwy.	SAA VI 265
13	Nie	Tekst z Niniwy.	SAA VI 273
14	Nie?	Wpis na liście osób zakwaterowanych w Niniwie. Znajdują się na niej przede wszystkim wojskowi.	SAA VII 9
15	Tak?	Dokument spłaty długu zaciągniętego u Šep-Aššura z roku 672. Krótka lista świadków uniemożliwia analizę prozopograficzną.	StAT II 36
16	Nie?	Dokument wykupu niewolnicy z roku 668. Šep-Aššur występuje na liście świadków, jednak nic nie wskazuje na powiązania osób zaangażowanych ze świątynią.	SAAB V 30

17	Nie	Umowa sprzedaży niewolnicy. Analiza prozopograficzna stron i świadków nie potwierdza by figurujący na liście Šep-Aššur był kapłanem.	Rfdn XVII 5
18	Nie	Syn [...] -ahhe.	StAT III 16
19	Nie	Piekarz.	VAT 9755
20	Tak?	Sprzedaje ziemię razem a Aššur-rešuwą. Imię eponima nie zachowało się.	StAT III 77
21	Nie?	Mały fragment listy świadków.	AUS II.12
22	Tak?	Syn Abu-eriby.	StAT III 43, 46
23	Nie	Ojciec Aššur-reši-iši, otrzymujący profity prawdopodobnie z handlowej wyprawy do Egiptu. Analiza prozopograficzna nie uprawiania do utożsamiania go z kapłanem.	AUS I.41, AUS I.57
24	Nie	Aramejski dokument pożyczki, bez powiązań prozopograficznych.	VA 7497
25	Nie	Teksty ekonomiczne, prawdopodobnie dotyczące nr 23.	StAT I 37, StAT II 241
26	?	Dokument sądowy, uszkodzony w znacznym stopniu.	VAT 20398
27	Tak	Lista personelu świątyni w Aszur.	KAV 161

Tabela 12

Z powyższych analiz wynika, że praktycznie nie znamy tekstów, dzięki którym byłoby możliwe przybliżenie życia Šep-Aššura, oraz jego ram chronologicznych. Jednocześnie nic nie wskazuje by, poza epizodycznym udziałem Kišir-Aššura i Kišir-Nabu w kopiowaniu tekstów ród Babu-šumu-ibniego był w jakikolwiek sposób związany z dworem królewskim.

Rozdział IV: Astrologowie babilońscy w świetle ich listów i raportów

Charakterystyka ogólna listów od uczonych i raportów astrologicznych

Wzmiankowane w tytule niniejszego rozdziału gatunki tekstów stanowiły przedmiot badań asyriologów już u zarania tej dyscypliny. Jeszcze w XIX wieku publikacji doczekały się pierwsze tomy serii ABL podobnie jak wydane przez R. Thompsona RMA. Pod koniec XX wieku tego rodzaju teksty z okresu nowoasyryjskiego zostały zawarte w odświeżonej formie w serii SAA, w której tom VIII stanowi zbiór raportów astrologicznych, zaś X listów od uczonych. Podkreślić należy również znaczenie poprzedniego, dwutomowego wydania listów, w którym drugi wolumin (LAS) zawiera obszerne komentarze do tekstów asyryjskich. Naturalnie, w niniejszym oraz dwóch kolejnych rozdziałach, analizowane będą nie tylko listy pisane przez uczonych, ale także te, które dotyczą osób z tej grupy. Część tych tabliczek ujęta została w innych, niż wymienione wyżej, tomach SAA.

Porównanie raportu astrologicznego z lewej (SAA VIII 322) z listem (SAA X 222). Źródło: CDLI.

Teksty te mają ze sobą bardzo wiele punktów wspólnych, począwszy od bardzo zbliżonej datacji, przez postacie nadawców, tematykę, aż po budowę wewnętrzną. Mimo to zazwyczaj traktowano i publikowano je oddzielnie. Powód takiego stanu rzeczy mógł być przede wszystkim natury technicznej. Typowe tabliczki tego typu mają wymiary ok. 5x2 cm, przy czym wiersze raportów astrologicznych były zwykle dłuższe, a zarazem było ich mniej, teksty spisywano bowiem na tabliczkach zorientowanych „poziomo”. Dokładnie odwrotnie było w przypadku listów gdzie „górną” i „dół” tabliczki był jej krótsze

boki. Taka ustalona charakterystyka ułatwiała asyriologom kwerendy muzealne, zbierając bowiem materiały do publikacji skupiać się musieli wyłącznie na tabliczkach o konkretnym wyglądzie.

Struktura tekstu

Zarówno listy jak i raporty składają się z tych samych elementów. Należy tu jednak zauważyć, że nie wszystkie teksty zawierają wszystkie wyróżnione tutaj części składowe. Dla relacji astrologicznych¹⁵³ H Hunger wymienia następujące sekcje¹⁵⁴:

1. Cytaty z serii *Enuma Anu Enlil*. Zależnie od rodzaju zaobserwowanego zjawiska w tym miejscu mogły się znaleźć również fragmenty z innych tekstów np. *Šumma alu* lub *Šumma izbu*. Sekcja ta pisana była pismem babilońskim, nawet przez skrybów posługujących się na co dzień pismem asyryjskim.
2. Wyjaśnienie podanego wcześniej cytatu, zarówno jeśli chodzi o protazę, jak i apodozę.
3. Komentarze do zaobserwowanych zjawisk, często zawierające propozycję reakcji na danych znak, którą mogło być na przykład przeprowadzenie odpowiedniego rytuału, mającego odsunąć zagrożenie od króla.
4. Część „listowa”, w przypadku raportów umieszczana by „przemycić” pewne treści do króla. Zwykle dotyczyło to spraw osobistych takich jak prośby lub skargi. Przykładowo Nergal-eṭir w tekście SAA VIII 244 prosi o osła. Umieszczanie tej sekcji w raporcie było szczególnie istotne w przypadku uczonych, pozostających czasowo lub permanentnie poza asyryjskim dworem. W tym miejscu ujawniają się również podstawowe różnice między raportami a listami. Te ostatnie zaczynają się od pozdrowień (zwykle nieobecnych w raportach), często pozwalających zidentyfikować nadawcę. Ewentualne fragmenty dotyczące astrologii lub innych niecodziennych zjawisk pojawiają się w dalszej części tekstu, w raportach zaś stanowią część początkową.
5. Nadawca- w raportach jego imię znajduje się na końcu, zaś w listach na samym początku, jeszcze przed pozdrowieniami.
6. Data- umieszczana na końcu tekstu składała się z imienia eponima, dnia i miesiąca. Dla znanego korpusu omawianych tekstów datowane tabliczki są jednak zjawiskiem wyjątkowym. Posiadają ją jedynie cztery listy z Arbeli, autorstwa Issar-nadin-apli (SAA X 138-141, z lat 651-648), oraz trzy raporty SAA VIII 8, 186 (z roku 657), 501. Lata powstania tych tekstów nie dziwią zważywszy na fakt, że w podobnym okresie pojawiają

¹⁵³ Do tej grupy zalicza się również wróżby z pogody, ponadto analogiczną strukturę posiadają raporty na temat innych wyjątkowych zjawisk, interpretowanych jako znaki od bogów.

¹⁵⁴ SAA VIII, s. XVI-XVIII.

się również datowane raporty wróżebne. Prawdopodobnie na początku lat 50. VII wieku Aszurbanipal zażyczył sobie by jego uczeni datowali teksty, aczkolwiek należy zauważyć, że epizodycznie zdarzały się również tabliczki sporządzone później, które nie zawierały daty (SAA VIII 487 oraz SAA X 134)¹⁵⁵. Całkowicie unikatowym przypadkiem jest raport SAA VIII 501, datowany metodą babilońską (i spisany tego rodzaju pismem) na pierwszy rok panowania Sargona II. Tabliczka jest w znaczącym stopniu uszkodzona, ale co ciekawe jej zachowana struktura zdaje się całkowicie odpowiadać tekstom późniejszym.

Chronologia tekstów

Kwestią chronologii niemal wszystkich omawianych w tym rozdziale tabliczek zajmował się dotychczas S. Parpola¹⁵⁶. Za wyjątkiem problematycznego listu SAA X 149, wydatowanego na rok 621¹⁵⁷, wszystkie dotychczas listy uczonych asyryjskich, o ustalonym czasie powstania, spisane zostały w przedziale 674-648. Raporty, których czas powstania fiński uczonych ustalał na podstawie opisów stanu nieba i tabel astronomicznych, miały być spisane w latach 680-657¹⁵⁸. Chronologia listów babilońskich mieści się w podobnych ramach, aczkolwiek należy zwrócić uwagę, że na przykład część listów Bel-ušezi, pochodzi z pierwszych lat panowania Asarhaddona. Zestawienie tych i innych tekstów, których datowania dokonał autor niniejszej dysertacji znajduje się poniżej. Tabela zawiera również wykaz tekstów, co do których można z datowaniem Parpoli i Hungera polemizować.

Tekst	Autor	Data	Komentarz
SAA X 109	Bel-ušezi	680 II	Zbliżenie Jowisza i Wenus ¹⁵⁹ , ponadto kontekst wskazuje na początek panowania Asarhaddona.

¹⁵⁵ Czas powstania tekstów został ustalony na podstawie danych astronomicznych, *vide* LAS 80 dla SAA X 134 oraz *ibid.* App. F dla zaćmienia opisanego w SAA VIII 487.

¹⁵⁶ LAS, s. 411-427.

¹⁵⁷ Datowanie to opiera się między innymi o miesiąc zapisany w wersie trzecim. Stan zachowania tabliczki nie daje pewności co do prawidłowości odczytu Ch. Fossey'a. *Vide* L. Oppenheim, R. Harper; *Notes to the Harper-letters*; s. 196; LAS 105. Jedynymi pewnymi informacjami są przypadku opisu tego zaćmienia: 2 palce magnitudy i zasłonięcie dolnej części tarczy. Zaćmienie miało mieć miejsce w III, acz patrząc na oryginał tabliczki nie można też wykluczać I i V, nie ma przy tym jakichkolwiek podstaw by twierdzić, że wypadło ono w 14 dniu. Bardzo wiele wątpliwości niosą wymienione przez wydawcę nazwy gwiazdozbiorów.

¹⁵⁸ Za wyjątkiem wspomnianego już tekstu SAA VIII 501.

¹⁵⁹ Datowanie na podstawie danych astronomicznych na użytek tej dysertacji zostało wykonane z wykorzystaniem

SAA X 2	Nabu-zero-lešir	674	Parpola datuje na 5 VIII 674, Hunger sugeruje jako możliwą alternatywę rok 679. W obu tych momentach tron obejmował substytut władcy, co implikowało adresowanie listów do „rolnika” (<i>a-na</i> ^{LÚ} ENGAR). Nic nie wskazuje na to by w początkowym etapie panowania Asarhaddona ród Gabbu-ilani-ereša miał dostęp do dworu królewskiego.
SAA X 169	Zakir	679-678	Szersze omówienie w podrozdziale „Šillaia-dowódca”.
SAA VIII 205	?	679-678	Zbliżenie Jowisza i Regulusa nastąpiło w latach 680-663 dwukrotnie: w sierpniu/wrzeźniu 679 oraz od lutego do maja 678.
SAA VIII 309	Zakir	Ok. 678	Szersze omówienie w podrozdziale „Šillaia-dowódca”.
SAA VIII 305	Zakir	Ok. 678	Szersze omówienie w podrozdziale „Šillaia-dowódca”.
SAA VIII 400	Rašil Starszy	678 VI	Zbliżenie Marsa do Perseusza miało miejsce w sierpniu 678. Ponadto w gwiazdozbiore Blizniąt, wzmiankowanym w wersie czwartym rewersu znajdował się wtedy Saturn.
SAA X 114	Bel-ušezi	677/676 XI	Bel-ušezi działał jedynie za panowania Asarhaddona. W tym czasie Księżyc był dobrze widoczny ze Słońcem 4 XI wyłącznie w latach 677 i 676.

dotatków A-F w LAS s. 381-408 oraz obserwacji przeprowadzonych w programie Stellarium. Aplikacja uwzględnia istnienie roku zerowego, stąd wszystkie daty sprzed narodzenia Chrystusa muszą być do niej wprowadzone z roczną korektą. Ten sam „błąd” funkcjonuje w zestawieniu zaćmień księżyca umieszczonego na stronie NASA, wykorzystanej do datowania tekstów opisujących to zjawisko. <https://eclipse.gsfc.nasa.gov/LEcat5/LEcatalog.html>. Ostatni dostęp: 1 maja 2020.

SAA X 111, SAA X 112	Bel-ušeziḫ	676	Oba teksty dotyczą tego samego wydarzenia- najazdu na Manneę. W SAA X 112 autor wspomina o upadku Sydonu rok wcześniej, co miało miejsce w roku 677 ¹⁶⁰ .
SAA VIII 412	Rašil	676 IV	Opis wskazuje na lokalizację Marsa w przestrzeni ekliptycznej na 13-15° ¹⁶¹ .
SAA X 9	Issar-šumu-ereš	677-672	Według Parpoli w liście wzmiankowane są przygotowania do pogrzebu członka rodziny królewskiej. Może być to Sin-nadin-apli, który zmarł krótko po zostaniu następcą tronu. ¹⁶²
SAA VIII 429	Nabu-iqbi	675 I/II	Dotyczy jednej z kombinacji Wenus, Marsa i Saturna obserwowanych w kwietniu i maju 675.
SAA X 113	Bel-ušeziḫ	675 II/III	Kontekst wskazuje na czas powstania po podboju Mannei. Po tym wydarzeniu Saturn znajdował się na skraju gwiazdozbioru Raka oraz stosunkowo niedaleko Słońca w maju 675.
SAA VIII 96	Balasi	675 V/VI	Jedynie zniknięcie Wenus na miesiąc w piątym miesiącu w okresie aktywności Balasiego.
SAA VIII 302	Zakir	675 VI	Jedynie zniknięcie Wenus na miesiąc krótko przed zbliżeniem się Saturna do Regulusa w latach 680-663.

¹⁶⁰ ABC 14.

¹⁶¹ Asyryjski podział ekliptyki :LAS App. B, s. 385-386.

¹⁶² PNA, Sin-nadin-apli.

SAA X 110	Bel-ušeziḫ	674/3	Według Hungera w tym liście Bel-ušeziḫ proponuje sprowadzenie na dwór Adad-šumu-ušura. Regularnie wysyła on listy do króla od 672 roku, dlatego ten tekst musi być nieco wcześniejszy.
SAA VIII 448	Ṭab-ṣil-Marduk	674 VIII	Zbliżenia Wenus i Jowisza miały miejsce w latach 674, 670, 664 i 663. Fakt, że nadawca listu jest synem Bel-upahhira, służącego dla Senacheryba sugeruje, że najbardziej prawdopodobna jest najwcześniejsza z potencjalnych dat sporządzenia tekstu.
SAA VIII 36	Issar-šumu-ereš	672 XI	Jedyny moment kiedy w XI znikają zarówno Jowisz, jak i Wenus.
SAA X 160	Marduk-šapik-zeri	672-671	Jowisz widoczny był w gwiazdozbiornie Ryb w tym okresie wyłącznie w tych dwóch latach.
SAA VIII 296	Nabu-iqiša	672-669	W liście SAA X 324(672-669) Urdu-Nanaia wspomina o zwolnieniu go z pracy przymusowej (<i>ilku</i>). Można założyć, że takie zwolnienie przysługiwało wszystkim uczonym. Nabu-iqiša aktywny jest wyłącznie w okresie rządów Asarhaddona.
SAA VIII 142	Nabu'a	672/669 I	Teksty SAA VIII 141 i 142 informują o terminie równonocy wiosennej. Parpola datuje je na lata 671 i 670. Prawdopodobnie SAA VIII 142 sporządzono rok wcześniej lub później.
SAA X 319	Urdu-Nanaia	672-669	Z podobnego okresu co SAA X 298.
SAA X 168	Zakir	671 X 15	Jedynie pasujące zaćmienie.

SAA X 371	Kudurru	669	Sporządzony po zaćmieniu po wyprawie na Egipt (IV 671). Następujący po nim miesiąc I miał już miejsce w kolejnym roku (670), jednocześnie uczony pisze, iż sprawa mająca miejsce w tym czasie miała miejsce przed rokiem.
SAA X 114	Bel-ušeziab	671 I	Prawdopodobnie to samo uderzenie pioruna co w SAA X 42.
SAA X 69	Nabu-ahhe-eriba	671 I	J.w.
SAA VIII 2	Issar-šumu-ereš	670 II/III	Parpola podaje trzy możliwe daty: maj 670, wrzesień 668 i luty 667. Według PNA jedyne znane imię które pasuje do zapisu [x-Z]I-AŠ to Šamaš-napištu-iddin ¹⁶³ . Jest ono znane wyłącznie z okresu panowania Asarhaddona.
SAA VIII 46	Nabu-ahhe-eriba	670 III	Hunger, za Parpolą, podaje wrzesień 670. Trudno powiedzieć na jakiej podstawie została ustalona ta datacja. Jeżeli rok jest poprawny to tekst należy datować raczej na krótko przed oczekiwanym brakiem zaćmienia.
SAA VIII 536	[...]a, syn Bel-ušalima	669 I	Jedyny moment kiedy Wenus wieczorem widoczna jest w Plejadach.
SAA VIII 282	Nergal-eṭir	669 I/VIII	J.w. Niemniej tekst mógł powstać w rekonstruowanym miesiącu VIII i jedynie wspominać sytuację z początku roku.
SAA VIII 34	Issar-šumu-ereš	668/665 XII	Jedynie lata z interkalarnym XII, które mieszczą się w okresie aktywności Issar-šumu-ereša.
SAA VIII 279	Nergal-eṭir	667 I 16	Jedynie zaćmienie pasujące do opisu.

¹⁶³ Lub Šamaš-kettu-iddin.

SAA VIII 323	Ašaredu Starszy	667 II 30	Hunger proponuje czerwiec 679 lub lipiec 667. Zważywszy na wzmianki o początku panowania i wróżbitach (których aktywność wzrosła w drugiej połowie rządów Asarhaddona) bardziej prawdopodobna wydaje się druga data.
SAA VIII 338	Ašaredu Młodszy	672 VIII/IX	Hunger proponuje grudzień 672 lub 664. Nie są znane żadne teksty, które Ašaredu Młodszy adresuje do Aszurbanipala stąd bardziej prawdopodobna wydaje się ta pierwsza data.
SAA VIII 415	Rašil	664/663	W tych dwóch latach Mars i Wenus znajdowały się stosunkowo blisko siebie.
SAA X 337	?	657 XII	Uszkodzone imię eponima sugeruje, że tekst powstał najwcześniej na przełomie lat 60. i 50. Najbardziej pasującym rokiem z interkalarnym XII był 657.
SAA X 154	Aplaia	670 IV/V	Pozdrowienia dla królowej, mają zapewne związek z jej chorobą w tym okresie, znaną z innych źródeł. Podobne pozdrowienia przesyłał Ašaredu Młodszy.
SAA VIII 280	Nergal-eṭir	669 II	Jedynie zaćmienie słońca z okresu aktywności Nergal-eṭira, ponadto początek tekstu wspomina o wschodzie słońca, a więc czasie kiedy przebiegało zaćmienie.

SAA X 165	Nergal-eṭir	669/8	List został wysłany do Aszurbanipala, krótko po objęciu przez niego władzy. Autor wskazuje w nim swoją dotychczasową funkcję. Szczegóły przedstawionej przez Nergal-eṭira sprawy ma znać major-domus, co byłoby zrozumiałe w związku z brakiem wtajemniczenia nowego władcy w niektóre kwestie znane poprzednikowi.
SAA VIII 294	Nabu-iqiša	667 I	Jeżeli rekonstrukcja Hungera, opisująca zaćmienie na początku roku, jest prawidłowa to jedyne takie zjawisko w miesiącu <i>Nisanu</i> , dla opisywanego okresu, miało miejsce 16 I 667, a więc dwa dni po jednoczesnej obserwacji słońca i księżyca.
SAA X 167	Rašil syn Nurzanu	672-669	List adresowany do następcy tronu.
SAA X 166	Rašil syn Nurzanu	Ok. 667.	List wysłany stosunkowo krótko po objęciu władzy przez Aszurbanipala. Autor listu liczy na to, że będzie mógł pozostać w kręgu nadwornych uczonych.
SAA VIII 459	Bel-le'i	677 III	Apodozy wskazują na śmierć króla Akadu, jednocześnie zaś autor wspomina o pełni w 14 dniu miesiąca. Podobny opis zawiera raport SAA VIII 336, opisujący zaćmienie z roku 677.
SAA VIII 461	Bel-le'i	669 I/II	W tym czasie Wenus znajdowała się w Plejadach, a zarazem z innych źródeł wiemy o potężnych powodziach na terenie Babilonii (SAA X 361, 364).

SAA X 159	Bel-našir	657 I	Jedyne zaćmienie słońca, mające miejsce 28 dnia miesiąca miało miejsce w I, w związku z czym rekonstrukcja ^{ITI} KIN jest nieuprawniona. Ponadto miesiąc I jest wzmiankowany w dalszej części tekstu.
SAA VIII 463	Bel-našir	Ok. 675	Astrolog informuje króla, iż wróżbita Bel-epuš jest poważnie chory. Jego zapytania wróżebne kończą się na roku 676, co sugeruje, że choroba mogła być przyczyną jego śmierci.
SAA VIII 489	Remutu	679/678	Remutu znajduje się na liście aresztowanych uczonych po zdobyciu Niniwy przez Asarhaddona (SAA XI 156), dlatego wcześniejsza datacja jest bardziej prawdopodobna, niż rok 666.
SAA VIII 495	Šapiku	672 XI	Nocne trzęsienie ziemi w XI zostało opisane również w SAA VIII 36.
SAA XVI 34	Šumaia VI	672	Adresowany do następcy tronu, krótko po śmierci Nabu-zero-lešira.
SAA XVI 35	Šumaia VI	672	Adresowany do następcy tronu, krótko po śmierci Nabu-zero-lešira.
SAA VIII 125	Bulluṭu	668 XII/I	Dotyczy prawdopodobnie tego samego zbliżenia Marsa i Saturna co SAA VIII 327. Inne datowalne listy Bulluṭu pochodzą z lat 669-668.
SAA X 191-193	Adad-šumu-ušur	672 II poł.	Choroba Aszurbanipala, szczegóły w podrozdziale dotyczącym Adad-šumu-ušura.
SAA X 187	Adad-šumu-ušur	669 IV	Śmierć Sin-per'u-ukina. Szczegóły w podrozdziale dotyczącym Adad-šumu-ušura.

SAA X 238, 239	Marduk-šakin-šumi	672 II poł.	Choroba Aszurbanipala z roku 672.
SAA X 333	Bani	669	List dotyczy konfliktu między egzorcystami a uzdrowicielami w Pałacu Sukcesji, jednakże jeszcze w grudniu 670 Bani wzmiankowany jest jako wróżbita w Niniwie.

Tabela 13

W tym miejscu należałoby zadać pytanie, dlaczego omawiane teksty pochodzą wyłącznie z lat 680-648? Tekst SAA VIII 501, wskazuje na korzystanie z astrologów już za Sargona II. Babiloński styl pisma oraz datowanie na pierwszy rok panowania tego króla w południowej Mezopotamii może sugerować, że władca mógł zażądać tego rodzaju raportów od uczonych, których zastał w podbitej przez siebie Babilonii. Alternatywą może być spisanie tego tekstu przez babilońskiego uczonego funkcjonującego na dworze w Kalhu. Najbardziej prawdopodobne wydaje się jednak, iż autor raportu chciał zareklamować swoje usługi nowemu władcy. Świadczy o tym tematyka, jaką było położenie słońca i księżyca, a więc nie unikatowe zjawiska, związane z ruchem planet. Podobnie przedstawia się sytuacja z dwoma raportami astrologicznymi z Aszur, opisującymi zaćmienie z 10 kwietnia 704¹⁶⁴. Zostały one odkryte stosunkowo niedawno i nie funkcjonują w szerszym dyskursie. Drugi z tych tekstów pisany był pismem babilońskim i podobnie jak SAA VIII 501 był datowany. Według J. Fincke, autorki artykułu na ich temat uczoney spisał go w Babilonii lub przebywał na dworze Sencheryba. W dalszej części publikacji czytamy iż obie tabliczki znalazły się w Aszur, ponieważ władca przebywał tam w celach kultowych, zapewne na okoliczność obchodów święta Akitu. Niestety nie jest znane dokładne miejsce, w którym znaleziono obie tabliczki, natomiast ich odkrycie potwierdza funkcjonowanie pisemnych raportów z czasów Senacheryba w ogóle. Wciąż jednak nie wiadomo, czy taka forma przesyłania informacji była regułą, czy też korzystano z niej wyłącznie kiedy władca przebywał poza Niniwą.

Nie wydaje się również by Aszurbanipal porzucił praktykę zbierania raportów z różnych miast na terenie kraju. Być może na przełomie lat 50 i 40. VII wieku nakazał on zmianę miejsca przechowywania tabliczek przysyłanych mu przez astrologów. Nie należy również wykluczać, że teksty

¹⁶⁴ J. Fincke; *Astrologische Omenreporte aus Assur: Mondfinsternisse im Monat nisannu*; s. 35-64. Autorka wspomina również o raporcie CTN IV 29 z Kalhu, który najprawdopodobniej jest znacznie starszy niż omawiane tu teksty oraz nieopublikowanym jeszcze raporcie z Aszur na temat zaćmienia słońca.

zaczęto spisywać na luksusowych tabliczkach drewnianych (akad. *lē'u*), które w ostatnim wieku istnienia Asyrii stawały się coraz popularniejsze wśród skrybów, zwłaszcza przepisujących teksty literackie¹⁶⁵.

Spisek Šillaia

Jednym z pierwszych wątków pojawiających się w listach uczonych na początku panowania Asarhaddona są spiski przeciwko królowi. Jedną z kluczowych postaci jest tu człowiek imieniem Šillaia¹⁶⁶, z punktu widzenia niniejszej dysertacji może być szczególnie interesująca, ponieważ jego imię znajduje się na liście Babilończyków, którzy przymusowo zajmowali się kopiowaniem tekstów literackich¹⁶⁷. Według S. Parpoli byli to zakładnicy, którzy mieli zostać poddani „asyrianizacji”¹⁶⁸. W moim odczuciu sytuacja tych uczonych była diametralnie inna. By ją opisać należy najpierw zwrócić uwagę na dwie kwestie. Obecność na liście imion takich jak Bel-ušezi, wróżbita Bel-epu, czy późniejszy spiskowiec Sasi, świadczą, że tekst pochodzi ze stosunkowo wczesnego etapu panowania Asarhaddona. Ponadto fakt, że pierwsi dwaj pozostają potem na służbie króla w Asyrii, stanowi argument przeciw tezie Parpoli. Branie zakładników w celu wpojenia im „asyryjskiego stylu życia” ma sens, kiedy „goście” po powrocie w rodzinne strony szerzą kulturę (która przecież niewiele różniła się od babilońskiej) i wspierają dwór na którym byli przetrzymywani. W mojej ocenie opisywana tu tabliczka powstała u samego zarania panowania Asarhaddona, krótko po zdobyciu przez niego Niniwy, w której to zastał on uczonych, którzy wcześniej działali dla Urdu-Mulissu. Przymusowa praca w skrytorium stanowić miała dla nich rodzaj aresztu, trwającego do czasu aż król postanowi o ich losie. Zawodową solidarność złamał wtedy Bel-ušezi, który w długim liście do Asarhaddona¹⁶⁹ informuje go o spisku zawartym przez uczonych jego ojca, którzy postanowili nie informować go o niepomyślnych znakach. List zawiera również sugestię, że podobny pakt został zawiązany również pod władzą nowego króla. Wyjątkowo unizony ton, przejawiający się choćby określeniu się jako „twój sługa, twój pies i drżący przed tobą” (ARAD-ka UR.[KU]-ka ú pa-lih-ka), oraz pytania dlaczego król jeszcze go nie wezwał świadczą o tym, że sytuacja astrologa nie była dobra.

¹⁶⁵ D. Wiseman; *Assyrian Writing-boards*; s. 3-13.

¹⁶⁶ Lub w wersji asyryjskiej Šallaia.

¹⁶⁷ SAA XI 156. O przymusie świadczy, że Ninurta-gimili po ukończeniu zadania w skrytorium został zakuty w łańcuchy (*si-par-ri AN.BAR šá-kin*).

¹⁶⁸ S. Parpoli; *A Letter from Šamaš-šumu-ūkin to Esarhaddon*; s. 33

¹⁶⁹ SAA X 109.

Na osobę Šillaii zwracali już uwagę M. Groß wraz z R. Pirngruberem¹⁷⁰ oraz G. Frame¹⁷¹. Szczególnie ten ostatni podjął próbę odtworzenia działalności spiskowca, sugerując, że wszystkie wzmianki w asyryjskich listach dotyczą tak naprawdę jednej osoby. Wydaje się to trudne do zaakceptowania, rozpiętość czasowa źródeł wymieniających to imię wynosi ponad 40 lat, ponadto trudno wyjaśnić dlaczego kluczowy dla Sargona II zarządca terenów w Babilonii miałby znaleźć się w skrytorium po zajęciu Niniwy przez Asarhaddona. Wydaje się, że mamy tu do czynienia z co najmniej dwiema osobami. Pewność w tej kwestii dają dwaj ojcowie Šillaii- Mannu-yari (SAA XI 144) oraz Belaiu (SAA XVII 139) Propozycję podziału tekstów, wymienionych przez PNA, zawiera poniższa tabela.

Šillaia-dowódca Sargona II	Šillaia-uczony	Pozostałe
CTN III 99, 108, StAT II 66, SAA III 29, SAA VI 150, SAA VII 3, SAA VIII 309, SAA X 2, 112, 117 161, 169 SAA XV 220, SAA XVI 42, SAA XVII 139, SAA XVIII 2, 3, 17, 54 68, 69, 70 82, 84, 100, 176	SAA VI 309 SAA XI 156, SAA XIV 165?, SAA XXI 118, ABL 1204?	SAA VII 3, SAA XI 144, SAA XIV 165?

Tabela 14

Šillaia-dowódca

Kariera chaldejskiego dowódcy i urzędnika z terenów babilońskich nie jest przedmiotem niniejszej dysertacji. Niemniej, należy zwrócić uwagę na moment kiedy staje się istotną postacią w sferze antykrólewskich spisków, szczególnie dlatego, że donoszeniem na niego zajmują się również babilońscy uczeni. Według nieznanego autora listu SAA XVIII 100, Šillaia wraz z Nabu-šuma-iškunem, złapali uczestnika spisku na życie Senacheryba, który gotów był donieść królowi, że zamierza zamordować go własny syn. Zamiast jednak zabrać aresztowanego przed oblicze władcy, przyprowadzili go do Urdu-Mulissu, gdzie z powodu zasłoniętych oczu, nie będąc świadom przed kim stoi miał wypowiedzieć słowa „^mARAD-[^dNIN.LÍL] DUMU-ka i-dak-ka¹⁷² ”. Następnie donosiciel

¹⁷⁰ M. Groß, R. Pirngruber; *On Courtiers in the Neo-Assyrian Empire: ša-rēši and mazzāz pāni*; s.12-15.

¹⁷¹G. Frame *op. cit.*, s. 84-88.

¹⁷² Urdu-Mulissu, twój syn, zabije cię.

został zabity na rozkaz przywódcy spisku. SAA XVIII 100 to pierwszy z serii kilku tekstów, które stanowią w istocie donosy kierowane do Asarhaddona na osobę Šillaii. W związku z tym, że list ten odnosi się do zamordowania Senacheryba należy uznać go za najwcześniejszy, spisany zapewne w pierwszych tygodniach po objęciu władzy przez najmłodszego syna ofiary spisku.

Według Nabu-zero-lešira Šillaia, miał ponadto szukać sojuszników do potencjalnej anty-asyryjskiej rebelii. Wiemy to z listu SAA X 2, w którym poprzez uczonego o sprawie informuje Asarhaddona jego substytut. Sługa Šillaii miał wypytywać o Nikkal-iddinę (gubernatora Ur), Na'id-Marduka (gubernatora Kraju Nadmorskiego, syna Merodach-Baladana II) oraz Šamaš-ibniego (rebelianta straconego w roku 678¹⁷³). W połączeniu z informacją, że na tronie urzędował królewski substytut informacja o przyszłym buntowniku pozwala datować ten tekst na rok 679.

Kolejnym chronologicznie tekstem jest prawdopodobnie SAA X 169. Zakiru, astrolog znany z pierwszej połowy panowania Asarhaddona, donosi, że Šillaia sprzeciwia się lub wręcz sabotuje królewskie plany względem odbudowy Babilonu oraz defrauduje środki na ten cel i podżega Babilończyków przeciw królewskim zamiarom. Według Frame'a przedsięwzięcie to miało rozpocząć się krótko po objęciu rządów przez Asarhaddona¹⁷⁴. Jednocześnie słowo *šaddaqad* z wersu szóstego, oznaczające poprzedni rok jasno wskazuje, że list powstał nie wcześniej niż pod koniec roku 680. Można więc założyć, że tekst spisany został w latach 679-678 z założeniem, że miało to miejsce raczej wcześniej niż później.

Krótko potem oskarżony postanowił zemścić się na Zakiru, który skarży się królowi, że Šillaia poprzez człowieka imieniem Šakin-šumi grozi mu śmiercią i zarzuca kłamstwo w sprawie przejęcia mienia¹⁷⁵. Świadkiem w tej sprawie miał być rywal Zakiru- Munnabitu, którego dwa datowalne teksty pochodzą z lat 678-675, co potwierdza teorię o bezpośrednim związku tekstów SAA X 169 i SAA VIII 309. Jednocześnie sugeruje to, że Zakiru miał swój udział w realizacji odbudowy Babilonu. Wydaje się, że konsekwencją oskarżenia był napad na dom Zakiru, wzmiankowany w SAA VIII 305. O odpowiedzialności Šillaii za tę sprawę świadczy bardzo prawdopodobna rekonstrukcja wersu dziewiątego wersu rewersu tej tabliczki. W wymienionym tam imieniu o końcówce „*ú-šal-li*” nie zachował się element teoforyczny. Z listu SAA X 2 wiemy jednak, że do dyspozycji Šillaii pozostawał sługa imieniem Nabu-ušalli.

Możliwe, że list SAA XVI 42 stanowi próbę wytłumaczenia się z zarzucanych malwersacji. Šillaia, określający się jako majordomus (LÚ.GAL-É), informuje w nim króla, że gubernatorzy (w tym

¹⁷³ ABC 14.

¹⁷⁴ G. Frame *op. cit.*, s.67.

¹⁷⁵ SAA VIII 309.

gubernator Arraphy) splądrowali dom jego zwierzchnika¹⁷⁶. W tekście pojawia się również prośba o przysłanie kogoś w celu zbadania sprawy.

Zarzuty względem Šillaii potwierdza nieznany autor listu SAA XVIII 54, powołując się przy tym na wspomnianego już Zakiru, ale również na dowódcę z Kisz, którego imię nie zachowało się. Ponieważ rewers tabliczki wspomina o werbowaniu łuczników można założyć, że w czasie spisywania listu zanosi się lub wręcz trwa rebelia Šamaš-ibniego i gubernatora Nippur. Wydaje się, że w tym momencie Šillaia nie wystąpił zbrojnie przeciwko asyryjskiej władzy, a jedynie ograniczył się do biernego oporu, związanego na przykład ze wzmiankowanym zwlekaniem z mobilizacją. Mimo to późniejsza tradycja wskazuje na bliski związek między oboma zdrajcami. Tekst SAA III 29, określany jako „Ostrzeżenie dla Bel-eṭira”, straconego przez Šamaš-šumu-ukina w roku 668¹⁷⁷, wśród licznych inwektyw nazywa Šillaie „poddanym (akad. *dagil*) Šamaš-ibniego”.

Kolejne zarzuty pojawiają się dwa lata później, tym razem ich autorem jest inny babiloński astrolog- Bel-ušezi. List SAA X 112 poza wspomnianymi oskarżeniami, zawiera również odniesienia do konfliktu w Mannei i zdobycia Sydonu rok wcześniej, co pozwala datować go na rok 676¹⁷⁸. W tym przypadku Šillaia nie jest jednak postacią pierwszoplanową, bowiem wyrasta na nią gubernator Nippur imieniem Šuma-iddin, zaś w gronie jego współspiskowców mieli znaleźć się- Sasi, być może późniejszy gubernator Harran¹⁷⁹, Egipcjanin Šarru-lu-dari¹⁸⁰, oraz Bel-eṭir (zapewne ten, do którego odnosi się SAA III 29). Z kronik¹⁸¹ wiemy, że w kolejnym roku doszło do pokonania Šuma-iddiny oraz Kudurru (wodza Bit-Dakurri). Wydaje się, że postawa Šillaii w roku 675 była przez długi czas niejednoznaczna, trudne do określenia jest przeciw komu- spiskowcom, czy królowi wymierzone były takie działania jak odcięcie Nippur od wody (SAA XVIII 70) czy aresztowanie królewskiego szefa pasterzy (SAA XVIII 17), który został wysłany do tego miasta przez nieznanego z imienia *šandabakku*. Być może z tego okresu pochodzi tekst, w którym Bel-ušezi sugeruje wezwanie Chaldecyżka przed oblicze króla (SAA X 117) oraz list Asarhaddona, w którym stwierdza, że zajmie się tą sprawą (SAA XVIII 2). Wydaje się, że ostatnim listem Šillaii jest SAA XVIII 68, który ze względu na wzmiankowany w niej konflikt z Elamem musiał powstać w roku 675. Píše on w nim, że nie przybył na audiencję¹⁸² ponieważ obawiał się, że zostanie zamordowany po drodze, ze względu na fałszywe plotki o jego rzekomej zdradzie. Jednocześnie stwierdza, że powinien bez zwłoki spotkać się z władcą.

¹⁷⁶ Wnioskując po tytule i ogólnie wysokiej pozycji Šillaii musiał być nim Ubaru- gubernator Babilonu.

¹⁷⁷ ABC 14.

¹⁷⁸ *Ibid.*

¹⁷⁹ PNA Sāsi 7.

¹⁸⁰ Temat późniejszego spisku Šarru-lu-dariego i Sasiego został rozwinięty w E. Frahm, *Hochverrat in Assur*, s.89-138.

¹⁸¹ ABC 1, 14.

¹⁸² Zapewne tę, podczas której król miał się zająć jego sprawą pod wpływem sugestii Bel-ušezi.

Nie wiadomo w jaki dokładnie sposób wydarzenia potoczyły się później. Niemniej biorąc pod uwagę, że nie są znane teksty, które można by łączyć z dawnym oficerem Sargona II po roku 675 oraz w tekście SAA III 29 jest on ukazany jako wzorcowy zdrajca pozostają dwie możliwości dalszej rekonstrukcji przebiegu wypadków. Šillaia mógł sam udać się na spotkanie z królem, gdzie po śledztwie został zabity lub ewentualnie zginął w walkach z oddziałami wiernymi Asarhaddonowi.

Poza wspomnianymi wyżej istnieje jeszcze jeden tekst, który można łączyć z Chaldecykiem, opublikowany jako SAA X 161. Wzmiankowany wyżej jako sojusznik Šillaii astrolog Munnabitu skarży się na kłamstwa wygłaszane przez syna Šillaii- Aššur-ešira. Znany jest jedynie początek i koniec tekstu, co uniemożliwia datowanie i poznanie szczegółów sprawy, jednak w finalnej sekcji listu uczony twierdzi, że wraz z braćmi boją się o swoje życie. Biorąc pod uwagę częste uciekanie się do gróźb przez opisywanego tutaj Šillaię oraz jego wcześniej wzmiankowaną znajomość z Munnabitu można z dużą dozą prawdopodobieństwa stwierdzić, że Aššur-ešir rzeczywiście był synem Chaldecyka.

Pozornie wydawać by się mogło czymś niezwykłym, że pozycja Šillaii, mimo oskarżeń dostarczanych między innymi przez Zakiru i Bel-ušeziaba przez kilka lat pozostawała nienaruszona. Jednak kiedy zwrócimy uwagę na to, że sprawą Šuma-iddiny król zajął się dopiero w następnym roku, zaś jego domniemanymi współspiskowcy funkcjonowali spokojnie jeszcze przez 5 lat zauważymy, że przypadek Šillaii wcale nie jest niezwykły. W kontekście niniejszej dysertacji należy zwrócić uwagę na coś innego. Wbrew szczególnie starszym tezom Asarhaddon podejmował decyzje ignorując swoich uczonych, niezajmując się zdrajcą przez długi czas. Oznacza to, że Zakiru i Bel-ušeziab nie cieszyli się szczególnym zaufaniem władcy i to mimo, że tego pierwszego król wyznaczył do wyjątkowo istotnej sprawy jaką była odbudowa Babilonu.

Ze względu na mniejszą ilość źródeł i ich mniej zawiły charakter postać Šillaii-uczonego zostanie przedstawiona w późniejszej części dysertacji.

Bel-ušeziab

Bel-ušeziab stanowi z kilku względów wyjątkową postać pośród uczonych Asarhaddona. Po pierwsze, z uwagi na jakość i ilość listów Parpola lokalizuje go w obrębie wewnętrznego kręgu doradców króla, co czyniłoby Bel-ušeziaba jedynym Babilończykiem w tym gronie¹⁸³. Po drugie, jego listy pochodzą w dużej mierze z pierwszej połowy panowania syna Senacheryba, w przeciwieństwie do zdecydowanej większości tekstów z SAA VIII i X. Po trzecie Bel-ušeziab jest praktycznie nieobecny w

¹⁸³ SAA X, s. XXV-XVII.

źródłach, wyłączając te które zostały spisane przez niego samego. Wyjątkiem są tutaj, opisywany już wcześniej tekst SAA XI 156, spis uczonych SAA VII 1 oraz raport SAA VIII 502.

Datowanie SAA VII 1

Obecność na liście Egipcjan sugeruje, że tekst został spisany przynajmniej po pierwszym ataku na Egipt (674), a co jeszcze bardziej prawdopodobne po jego zdobyciu w roku 671. Interesujący jest dobór uczonych, którzy zostali wymienieni na tabliczce. Brakuje szefów poszczególnych grup, nawet tych którzy piastowali swój urząd jeszcze długo po śmierci Asarhaddona, a więc np. Marduk-šakin-šumiego (egzorcyści). Na pierwszym miejscu znajduje się Issar-šumu-ereš, którego pozycja szefa skrybów sytuowała jako jedną z kilku najważniejszych osób w państwie¹⁸⁴. Świadczy to o swoistym podziale, który mógł wynikać z nieobecności ważnej części personelu w miejscu sporządzenia tabliczki z powodu udziału w toczącej się wyprawie wojennej (być może z udziałem króla). Jaki cel miałyby jednak spisywanie tego rodzaju listy w sytuacji kiedy kluczowi dla niej uczeni są na niej nieobecni? Z pomocą przychodzi tu datacja tabliczki wskazująca na 17 dzień X miesiąca oraz fakt, że w roku 671 dwa dni wcześniej miało miejsce całkowite zaćmienie księżyca. Wymagało to podjęcia szybkich, a zarazem przemyślanych kroków, które w normalnych warunkach powinni wyznaczyć najważniejsi specjaliści jak Marduk-šakin-šumi czy Adad-šumu-ušur. W takim przypadku najprawdopodobniej Asarhaddon (lub Aszurbanipal, jeśli jego ojciec dowodził wyprawą¹⁸⁵) zdecydował, że decyzje powinny zostać przedyskutowane w szerszym gronie, które to zostało spisane w tekście SAA VII 1. Interesującym jest, że Bel-ušeziab znajduje się w gronie egzorcystów (MAŠ.MAŠ.MEŠ), mimo, że jego listy praktycznie nie podejmują tej tematyki.

Raport SAA VIII 502

Tabliczka SAA VIII 502 jest jedyną, w której przez inną osobę Bel-ušeziab wymieniony jest w sposób indywidualny. Imię autora raportu nie zachowało się, jednak wydaje się ono możliwe do identyfikacji. Tekst posiada bowiem pewne cechy charakterystyczne. Po pierwsze, pisany jest pismem babilońskim. Po drugie, elementy „listowe” zostały wplecione po pierwszym znaku oraz na końcu tabliczki. Po trzecie, raport jest nadzwyczaj długi (17 i 19 wersów nieprzeciętnie dużej tabliczki). Po

¹⁸⁴ M. Luukko; *The administrative Roles of Chief Scribe and the Palace Scribe in the Neo-Assyrian period*; s. 227-256.

¹⁸⁵ Być może przeciwko buntownikom w Harran.

czwarte, w stosunku do władcy użyte zostało określenie „pan królów (EN LUGAL.MEŠ), które pojawia się stosunkowo rzadko. W całym korpusie SAA VIII i X używa go zaledwie siedem osób- sam Bel-ušezib, Ašaredu Młodszy, Marduk-šapik-zeri (SAA X 160), Marduk-šumu-ušur (SAA X 174), Adad-šumu-ušur (SAA X 227), Nabu-iqbi oraz Bel-upahhir (SAA VIII 472). Sześć wróżbitów i egzorcyistów możemy wykluczyć z grona potencjalnych autorów raportu, ponieważ posługiwali się pismem asyryjskim. Tabliczka bardzo różni się także od tekstów Ašaredu, którego raporty charakteryzują się zwięzłością oraz charakterystycznym pozdrowieniem przed podpisem „LUGAL KUR.KUR (lub EN LUGAL.MEŠ) *lu-da-ri*”, którego brak w SAA VIII 502. Tabliczka Marduk-šapik-zeriego, jako szczególnie interesująca zostanie przeanalizowana w innym miejscu, niemniej do wykluczenia go z grona możliwych autorów omawianego raportu wystarczy zauważyć, że najprawdopodobniej jej autor znajdował się w chwili wysłania listu w Elamie, ponadto był Babilończykiem, który zapewne nigdy nie służył na dworze, a jeżeli w ogóle wcześniej kontaktował się z królem to jedynie poprzez raporty przysyłane z Babilonu¹⁸⁶. Nabu-iqbi z kolei był stosunkowo nisko postawionym uczonym, przebywającym w Kucie.

Znaczne podobieństwo SAA VIII 502 wykazuje z raportem Bel-upahhira. Oba teksty należą do tego samego gatunku, pierwszy z nich na końcu wspomina o możliwych babilońskich, którzy w czasie rządów poprzedniego władcy znacząco wzbogacili się łupami ze swej zniszczonej stolicy. W drugim czytamy o pewnym zadaniu, które Bel-upahhir dostał od króla w mieście Kar-Mulissu, autor(zy) nie ogranicza(ją) się więc jedynie do przekazania informacji astrologicznych, ale również wypowiada(ją) się w innych sprawach. Warto zwrócić również uwagę na przeszłość Bel-upahhira i Bel-ušeziba. Pierwszy, według Synchronistycznej Listy Królów był *ummânu* Sennacheryba, drugi, jak sam stwierdza w liście SAA X 109, pracował na dworze od ok. 700 roku¹⁸⁷. Znajomość tych uczonych musiała trwać od lat, w związku z tym nie dziwiłaby sugestia Bel-upahhira by Asarhaddon słuchoł rad Bel-ušeziba. Powyższe argumenty zdają się być wystarczającymi by uznać SAA VIII 502 za raport dawnego *ummânu* Sennacheryba i stwierdzić, że obaj uczeni darzyli się szacunkiem. Zauważyć tu jednak należy, że SAA VIII 472 zawiera typowe dla wspomnianego wcześniej Ašaredu pozdrowienie „Niech król krajów będzie wieczny (LUGAL KUR.KUR *lu-da-ri*)”, co może sugerować istnienie powiązania między Bel-upahhirem a Ašaredu, polegające na przykład na wywodzeniu się ze wspólnej tradycji pisarskiej.

¹⁸⁶ Najazd elamicki na Babilonię miał miejsce w roku 675. Kolofon BAK 396 określa go jako mieszkańca Babilonu, brak jest jakichkolwiek innych źródeł, które wskazywałyby na jego pobyt w Asyrii.

¹⁸⁷ „Te 20 lat odkąd dałem 3 talenty srebra [...] jako dar audiencyjny” wersy 22-23. Tekst pochodzi z roku 680.

Raport SAA VIII 474

Zanim przejdziemy do charakterystyki listów Bel-ušezi, należy najpierw przeanalizować jedyny, według domniemań Hungera, napisany przez niego raport, znany jako SAA VII 474. Informacje na temat pełni księżyca stanowią w tekście jedynie pretekst do napisania skargi na złą sytuację materialną nadawcy. Hunger nie informuje na jakiej podstawie przypisuje autorstwo tabliczki Bel-ušezi, można jednak domniemywać, że powodem są tu bóstwa wymienione w częściowo zachowanych pozdrowieniach. Zapis w transliteracji ^{d+}E[N...^d]AMAR.UTU interpretuje on jako Bela, Nabu i Marduka. O ile ten ostatni nie budzi wątpliwości, o tyle znak EN może stanowić część digrafu, rekonstruowany ^{d+}AG pozostaje zaś spekulacją. Nawet gdyby jednak przyjąć taką interpretację to podany zestaw bóstw nie jest znany dla pozdrowień żadnego z uczonych. Najbliższe pozdrowieniom z SAA VIII 474, wydają się ich odpowiedniki z SAA VIII 296, gdzie Nabu-iqiša wzywa Bela i Nabu. Sam Bel-ušezi regularnie powołuje się na Bela, Nabu i Szamasza. Nie wydaje się więc by można było przypisywać mu autorstwo tego raportu, szczególnie, że wiadomości o znakach na niebie zwykł zawierać w listach.

Listy Bel-ušezi

Znane jest 17 listów Bel-ušezi, z których 13 opublikowano w SAA X (109-121), zaś pozostałe w SAA XVIII (125-128). Dla zdecydowanej większości z nich możliwe jest ustalenie, mniej lub bardziej precyzyjnego, datowania. O większość tabliczek z SAA X została już wydatowana wcześniej, o tyle dla pozostałych tekstów wyniki badań nad ich datacją przedstawia tabela poniżej.

Tekst	Data	Komentarz
SAA XVIII 125	680	Rok jest sugestią R. Mattili zawartą w PNA pod hasłem Aššur-našir 11. W liście człowiek ten występuje jako szef eunuchów, na którym to urzędzie zostaje zastąpiony pod koniec panowania Asarhaddona przez Ša-Nabu-šu. Brak jest uzasadnienia dla takiej właśnie daty powstania tekstu.
SAA XVIII 124	675	Bel-ušezi nawiązuje tu do listu SAA X 113, w którym powtarza się informacja o lunarnym halo w gwiazdozbiornie raka.

SAA X 118	Początek panowania Aszurbanipala	Wspomniane jest stosunkowo niedawne objęcie władzy przez króla. Musi nim być Aszurbanipal, ponieważ, jak wykazano wyżej na początku panowania Asarhaddona pozycja Bel-ušeziaba była słaba, co raczej nie skłoniłoby go do rekomendowania Bel-ahhe-eriby na ważne stanowisko, co stanowi główny temat zachowanej części listu.
SAA XVIII 126	679-671	Wtedy w VI miesiącu na nowo pojawiała się na niebie planeta.
SAA X 115	Po 678 V	List informuje o aresztowaniu Ina-teši-eṭira, który jeszcze 23 IV 678 jest świadkiem transakcji w Uruk ¹⁸⁸ .
SAA X 117	Przed 674	W tekście wspomniany jest Šillaia, z którym Asarhaddon rozprawił się w roku 674.

Tabela 15

Połączenie obu powyższych zestawień pozwala określić aktywność Bel-ušeziaba na dworze na lata ok. 700-668. Mimo, że na SAA VII 1 uczony ten figuruje jako egzorzysta to w jego listach tematyka rytuałów jest właściwie nieobecna. Jego teksty charakteryzują się przede wszystkim znaczną długością (nawet do 30 wersów na jednej stronie tabliczki) oraz dużym zróżnicowaniem zagadnień. Mimo dużej wiedzy między innymi z zakresu serii *Enuma Anu Enlil*, *Šumma izbu*¹⁸⁹ oraz literatury sumeryjskiej¹⁹⁰ najszerszej poruszaną kwestią jest szeroko pojęta polityka. W tej materii mieszczą się na przykład donosy na temat spisków przeciw królowi¹⁹¹, rekomendacje osób na różnorodne stanowiska¹⁹², czy sprawy militarne¹⁹³. Często są również nawiązania do decyzji podejmowanych przez Senacheryba. Takie zróżnicowanie obszarów, w których Bel-ušeziab czuł się kompetentny może wskazywać na diametralnie odmienną rolę uczonych na dworach Senacheryba i Asarhaddona. W okresie rządów tego pierwszego mieli oni pełnić zdecydowanie istotniejszą rolę, działając w zakresie polityki, administracji, może również prowadząc do boju asyryjskie wojska. Z kolei za panowania jego syna wpływ uczonych na funkcjonowanie państwa został znacząco ograniczony, jednocześnie zaś zacieśnieniu uległy

¹⁸⁸BM 118964. Tabliczka ta nie jest znana autorowi dysertacji, informacja zaczerpnięta z PNA Ina-teši-eṭir 5a.

¹⁸⁹ SAA X 120, XVIII 128- ten ostatni tekst nie zawiera imienia, Bel-ušeziabowi przypisują go J. Reynolds i S. Parpola, odpowiedzialni za edycję SAA XVIII.

¹⁹⁰ SAA X 112, w. 20-24.

¹⁹¹ SAA X 109, 112, 113, 115, 117, SAA XVIII 125.

¹⁹² SAA X 110, 116, 118.

¹⁹³ SAA X 111, 112, SAA XVIII 125.

bezpośrednie więzy między nimi a władcą. W ten sposób najlepiej wykształceni ludzie w Asyrii niejako zostali odcięci od szerszego zaplecza, które mogłoby dopomóc im w obaleniu władcy. Szczególne znaczenie, a zarazem obawę o brak kontroli nad działaniami wróżbitów wskazuje SAA XVIII 131. Czytamy tam, że król zakazał ukrywania ludzi o tej profesji, nakazując każdemu z nich stawienie się w pałacu.

Interesującym wątkiem jest sposób komunikacji między królem a Bel-ušeziem. Uczony skarży się lub wyraża wątpliwość, czy jego listy w ogóle docierają do króla¹⁹⁴, raz zaś stwierdza, że fragment jego korespondencji został sfałszowany¹⁹⁵. Ten ostatni zarzut sugeruje, że pośrednikiem między królem a Bel-ušeziem była osoba piśmienna. Naturalnymi kandydatami na „sabotażystę” kontaktów między władcą a uczonym wydają się więc inni uczeni. Wielu z nich miało motyw do tego rodzaju działań, Bel-ušezi jako jedyny z wewnętrznego kręgu był Babilończykiem, na jego pozycję rzutował także fakt pracy dla Senacheryba, nie należy również zapominać o opisanym wyżej złamaniu solidarności zawodowej oraz szerokim donoszeniu królowi o spiskach rodzących się za jego plecami. Można więc założyć, że stosunki, które łączyły go z większością uczonych Asarhaddona nie należały do przyjaznych. Jak wspomnieliśmy wcześniej, za wyjątkiem tekstu Bel-upahhira, nie znajdujemy w korespondencji żadnych śladów istnienia Bel-ušezi, nie licząc oczywiście jego własnych listów. W związku z tym teksty te to jedyne źródła, które mogą coś nam powiedzieć na temat jego powiązań z innymi osobami.

Osoby w listach Bel-ušezi

Tekst	Osoba	Komentarz
SAA X 109	Dada(/Dadi)	Egzorcysta, któremu Bel-ušezi pod koniec rządów Senacheryba przekazał treść przepowiedni, opartej o dane astrologiczne, na temat objęcia tronu przez Asarhaddona i odbudowy przez niego Babilonu. Adad-šumu-ušur w liście SAA X 227 z roku 666 pisze, że chciałby podzielić los Dady, wnosząc po kontekście miałyby to być dotrwanie do późnej starości i otrzymanie królewskiego wsparcia dla potomków. Być może za imieniem Dada kryje się

¹⁹⁴ SAA X 109, 115 (?), 116.

¹⁹⁵ SAA XVIII 124, mowa o liście SAA X 113. Oskarżenie Bel-ušezi wspiera nieco mniejszy rozmiar oraz wklęsłość znaków w wersach 6-7, a więc tych, w których znajduje się omen, mający być sfałszowany.

		Dadi, urzędnik E.ŠAR.RA z czasów Asarhaddona ¹⁹⁶ . Jest to o tyle prawdopodobne, że świątynia ta zatrudniała również innych egzorcystów (LÚMAŠ.MAŠ) jak Kišir-Aššur i Kišir-Nabu. Równie dobrze jednak może to być na przykład człowiek znany z prac w odbudowywanej Esagili ¹⁹⁷ .
SAA X 109	Królowa (Naqi'a)	Matka Asarhaddona, z którą podobnie jak z Dadą Bel-ušezi b podzielił się wynikami obserwacji nieba pod kątem panowania najmłodszego z synów Senacheryba ¹⁹⁸ .
SAA X 109	Kalbu	Syn Nabu-eṭira i <i>ummanu</i> Senacheryba ¹⁹⁹ . Bel-ušezi b informuje, że zorganizował on znowę milczenia w przypadku występowania niekorzystnych znaków na niebie i we wnętrznościach zwierząt, która została przerwana przez demona <i>alû</i> .
SAA X 110	Na'id-Marduk, Illil-zera-ibni, gubernator Babilonu (Ubaru)	O sprawach w Babilonii z tymi osobami Bel-ušezi b donosi, najprawdopodobniej są to wieści z trzeciej ręki.
SAA X 110	Adad-šumu-ušur	Egzorcysta Asarhaddona i Aszurbanipala, Bel-ušezi b udziela mu rekomendacji.
SAA X 112	Šumu-iddina	Gubernator Nippur, późniejszy spiskowiec- Bel-ušezi b informuje króla, że powinien zbadać sprawę przeniesienia miejsca kultu w Nippur przez Šumu-iddinę.
SAA X 112	Sasi, Šillaia	Późniejszy spiskowcy, Bel-ušezi b donosi, że mieli wzbogacić się na łupach z Babilonu.
SAA X 112	Šarru-lu-dari	Bel-ušezi b donosi o jego udziale w spisku.
SAA X 113	Mardia, Nergal-ašared	Bel-ušezi b informuje o przyłączeniu się Mardii do Nergal-ašareda, stronnika Urdu-Mulissu w Mannei.
SAA X 115	Ina-teši-eṭir,	Gubernator Uruk, Bel-ušezi b donosi o jego aresztowaniu.
SAA X 116	Szef skrybów	Bel-ušezi b sugeruje królowi, że powinien zapytać o opinię szefa

¹⁹⁶ PNA Dādī 11.

¹⁹⁷ PNA Dādāia 8.

¹⁹⁸ Co ciekawe, sprawa ta, podobnie jak w ogóle kwestia relacji między królową a uczonymi nie została poruszona w monografii jej poświęconej. SAAS IX.

¹⁹⁹ SLK.

		skrybów, by uniknąć zirytowania go.
SAA X 116	Nabu-šarru-ukin	Kandydat na stanowisko, którego nazwa nie zachowała się tekście, praktycznie nieznanymi z innych źródeł.
SAA X 117	Nadin-ahi, Sin-eriba	Kontekst niepewny, praktycznie nieznanymi z innych źródeł.
SAA X 118	Bel-ahhe-eriba	Kandydat z Borsippy na trudny do ustalenia urząd w tym mieście. Być może syn astrologa La-abaši-ilu.
SAA X 120	Sin-ereš	Bel-ušeził oskarża go o zjedzenie lwa urodzonego przez krowę ²⁰⁰ .
SAA X 120	Nabu-ahu-ereš	Zapewne prefekt dworu, kontekst nie zachował się.
SAA XVI 125	Hinnumu, Ša-Nabu-šu, Ahhešaia, Bulluṭu, Nuria, Aššur-našir, Bel-iqiša	List stanowi opis sytuacji politycznej w Uruk, w związku z czym nic nie wskazuje na istnienie jakichś szczególnych relacji między wymienionymi w nim osobami a Bel-ušeziłem.

Tabela 16

Z wymienionych w powyższym zestawieniu informacji możliwe jest wyciągnięcie dwóch wniosków. Po pierwsze, wiedza na temat spisku Kalbu, a szczególnie bezpośredni kontakt z Naqi'ą wskazują na bardzo znaczącą pozycję Bel-ušeził na dworze Senacheryba w końcówce jego rządów. Po drugie, uderzająca jest wręcz wiedza jaką uczony, pozostający w Niniwie, posiadał na temat wydarzeń na terenie Babilonii, od Borsippy po Uruk²⁰¹. K. Fabritius wysunęła tezę, według której Bel-ušeził pochodzić miał z Nippur²⁰². Koncepcja ta wydaje się być dość przekonująca, SAA XVIII 124 pokazuje szczególne zainteresowanie uczonego losem tego miasta. Należy jednak uzupełnić ją o założenie, że przybywając po raz pierwszy przed oblicze Senacheryba musiał on reprezentować któryś z wielkich rodów Babilonii lub jakąś część tamtejszej społeczności. Co najmniej 3 talenty srebra²⁰³, które otrzymał

²⁰⁰ Urodzenie lwa przez krowę jest znakiem pozytywnym. N. De Zorzi; *La serie teratomantica Šumma izbu : testo, tradizione, orizzonti culturali*, vol. II; s. 796.

²⁰¹ Wiadomo, że Bel-ušeził na stałe przebywał w Niniwie, możliwe byłoby, że podróżował do Babilonii, jednak fakt, że jego listy dotyczące tego regionu są mocno rozrzucone w czasie wydaje się to bardzo mało prawdopodobne. Należy jednak zauważyć, że on sam prosi króla o możliwość pomocy w repulacji Babilonii w SAA X 109.

²⁰² Na podstawie listu SAA XVIII 124, PNA Bel-ušeził 1b.

²⁰³ SAA X 109 w. 20-24, fragment ten jest uszkodzony, jednak wielkość uszkodzenia sugeruje, że srebro nie było jedynym darem, zapewne Senacherybowi zostało wtedy wręczone również złoto.

od Bel-ušeziaba król Asyrii to dla pojedynczego człowieka kwota ogromna stąd niemożliwe jest by przekazywał ją wyłącznie w swoim imieniu. Fabritius szukała przyczyn dobrego poinformowania uczonego o sprawach babilońskich w jego koneksjach, czy też więzach rodzinnych z krewnymi, którzy pozostali w Nippur. Nie tłumaczy to jednak jego wiedzy na temat stosunków i sytuacji panującej w Uruk czy Borsippie. By to wyjaśnić można więc zaryzykować stwierdzenie, że Bel-ušeziab, jako jedyny uczony babiloński bliski Asarhaddonowi z doświadczeniem politycznym i administracyjnym, był przełożonym jakiejś części struktur asyryjskiej władzy w Babilonii. W związku z tym zbieranie informacji z różnych miast na południu Mezopotamii byłoby częścią jego obowiązków, a zarazem miałyby pod sobą ludzi, których zadaniem byłoby takie informacje mu przekazywać.

Zakiru

Powiązania rodzinne

Znane są dwa teksty, w których znajdujemy informacje na temat rodziny Zakiru. Pierwszy to SAA X 371, dowiadujemy się z niego, że Nabu-zeru-lešir, bratanek (DUMU-ŠEŠ) Zakiru jest egzorcystą i przeprowadził rytuał dla Bel-eṭira. Nabu-zeru-lešir był przedstawicielem rodu Gabbu-ilani-ereša, a także pierwszym *ummanu* Asarhaddona i jego szefem skrybów. Ta wysoko postawiona asyryjska rodzina nie posługiwała się jednak, w przeciwieństwie do Zakiru, pismem babilońskim. Wyjaśnić ten problem można w prosty sposób, najprawdopodobniej Marduk-šumu-iqiša- dziadek Nabu-zeru-lešira wydał za Zakiru swą córkę, w związku z czym nie byłby on dla ojca Nabu-zeru-lešira bratem, a szwagrem.

Zapewne ten sam Bel-eṭir, dla którego przeprowadzony był rytuał, próbował ożenić swojego syna z córką Zakiru, mariaż ten jednak nie doszedł do skutku. Astrolog jest w tym tekście, wydanym jako SAA XVIII 161²⁰⁴, określony jako DUMU ^m*dam-qu*. M. Groß, odpowiedzialna w PNA za hasło „Zakiru” sugeruje, że zapis ten oznacza raczej przynależność rodową niż stwierdzenie, że Zakiru był synem Damqu. PNA nie wykazuje innych wystąpień tego imienia, niemniej odsyła do czterech innych haseł. Dwa z nich dotyczą imion kobiecych, jednak znacznie ciekawsze są pozostałe. Damqî, syn *šatammu* z Akadu był substytutem króla w roku 671. Miasto to miało być odbudowywane w trakcie panowania Asarhaddona, trudno przypuszczać by dziadek Zakiru wciąż żył i jednocześnie uzyskał takie stanowisko za rządów tego władcy. Koncepcję według której Damqî byłby ojcem Zakiru należy więc odrzucić. Z

²⁰⁴ Tekst znajduje się w części poświęconej tekstom z okresu panowania Aszurbanipala, jednak brak jest jakichkolwiek argumentów za takim datowaniem.

kolei raporty astrologiczne Ašaredu Starszego SAA VIII 233 i 235 zawierają filiację ich autora, który określa się jako DUMU *dam-qa*. Biorąc pod uwagę, że SAA XVIII 161 nie był pisany ani przez Zakiru, ani przez Ašaredu to różnica w ostatniej samogłosce nie wydaje się przeszkodą do połączenia *dam-qu* i *dam-qa*. W związku z tym należy uznać, że obaj astrologowie byli braćmi.

Aktywność Zakiru

Datowalne listy i raporty wzmiankujące Zakiru mieszczą się w latach 679-671, najpóźniejszym zaś tekstem, w którym pojawia się to imię jest SAA VII 1, gdzie uczony ten figuruje jako kapłan lamentacyjny. Podobnie jak w przypadku Bel-ušeziba praktycznie nie znamy śladów działalności, z którą uczonego połączył twórca tabliczki zawierającej wspomniane zestawienie. Za wyjątkiem omawianego już tekstu SAA X 169, dotyczącego się Šillaii wszystkie raporty Zakiru oraz jego list (SAA X 168) poświęcone są głównie obserwacjom astronomicznym oraz innym zjawiskom opisanym w *Enuma Anu Enlil*. Spisek Chaldejczyka jest właściwie jedynym wątkiem, który pojawia się między cytatami z tej serii oraz komentarzami do nich. W związku z tym na temat innych aspektów życia Zakiru wiemy stosunkowo niewiele. Jego osoby mogą dotyczyć teksty CT LIV 118 i 455, jednak stopień ich uszkodzenia uniemożliwia wyciągnięcie zeń konstruktywnych wniosków.

Ramy chronologiczne dla działalności Zakiru wyznaczają teksty spoza SAA VIII i X. W tomie XIV pod numerem 347 znajdujemy umowę dokumentującą najwcześniejszy etap działalności Zakiru. Jest to kontrakt zakupu niewolnika, w którym uczony znajduje się w towarzystwie superintendenta pałacowego oraz szefa, którejs z grup działających na dworze. Imię eponima jest uszkodzone, jednak zachowany znak EN nakazuje datować dokument na rok 686, oznaczany imieniem Bel-emuranniego. Podejrzewać więc można, że późniejszy uczony swą karierę na dworze rozpoczynał od stanowiska administracyjnego.

Ostatnim tekstem wspominającym Zakiru jest list Aszurbanipala opublikowany jako SAA XXI 16 Na mocno uszkodzonej tabliczce zwraca się on do Zakiru i Kabtii²⁰⁵ w sprawie Kutejczyków, wspomina też o synu uczonego. Czas powstania tekstu, spisane go 5 VII 652, jest szczególny w dziejach Mezopotamii, bowiem w tym roku wybuchła rebelia Šamaš-šumu-ukina. Kuta zaś, jako miasto leżące w pobliżu Babilonu miała szczególne znaczenie strategiczne, jako potencjalne zaplecze dla wojsk oblegających stolicę buntownika. Niewiele wiadomo na temat przebiegu konfliktu w momencie wysłania listu. Z dotychczasowych ustaleń wiemy, że Aszurbanipal nie podjął ataku na stolicę brata z

²⁰⁵ Imię to, w charakterze uczonego, wraz z Zakiru, pojawia się również w SAA X 371.

uwagi na niekorzystny wynik wróżb. Sytuacja w Kucie była zaś wyjątkowo złożona²⁰⁶. Roczniki asyryjskie nie wymieniają tego miasta wśród ośrodków, które stanowiły w początkowym etapie bastiony buntowników (Babilonu, Sippar i Borsippy), jednak stwierdzają, że bóstwu tego miasta nie dostarczano asyryjskich ofiar. Jednocześnie wiemy, że pierwsza ofensywa asyryjska ruszyła dopiero w X miesiącu, zaś w kolejnym roku miasto oblegane było przez wojska Šamaš-šumu-ukina. W związku z tym list wysłany do Zakiru i Kabtii, mógł zostać przemycony do wrogiego względem Asyrii miasta, gdzie uczeni podburzyli załogę przeciwko buntownikowi, skłaniając wojska do przejścia na stronę Aszurbanipala. To tłumaczyłoby dwojaką naturę roczników względem Kuty. Z jednej strony prawdą było, że w pierwszej połowie roku Asyryjczycy nie kontrolowali tego ośrodka, z drugiej zaś miasto nie jawi się w źródłach negatywnie, ponieważ ostatecznie jego mieszkańcy opowiedzieli się przeciwko rebelii.

Wyjaśnić należy jednak rolę wspomnianych dwóch uczonych w całej sprawie, począwszy od tego dlaczego w ogóle znaleźli się w Kucie. Otóż wydaje się, że zostali tam osadzeni pod koniec rządów Asarhaddona lub zostali sprowadzeni do Babilonii przez Šamaš-šumu-ukina, jako część jego schedy po ojcu. Poprzez pozostawienie syna Zakiru w Asyrii Aszurbanipal zyskiwał jednak bardzo silny element nacisku na uczonego. Dzięki temu mógł wymagać od niego lojalności, większej niżli tej, którą mógłby przejawiać w stosunku do drugiego z braci. Wysoka pozycja społeczna, wynikająca z edukacji, doświadczenia na dworze, wpływu na odbudowę Babilonu oraz zapewne majątku, sytuowała Zakiru bardzo wysoko w strukturach społecznych miasta, mógł ją zatem wykorzystać do przekonania lokalnych elit do przejścia na stronę Aszurbanipala.

Ašaredu

Podstawowy problem związany z imieniem Ašaredu związany jest z faktem noszenia go przez dwóch astrologów w bardzo zbliżonym okresie. Zachowane teksty wskazują wprost na tę sytuację przede wszystkim poprzez podpisy, jeden z uczonych określa się jako „starszy” (*mahrû*) lub syn Damqa oraz sługa króla (*İR ša LUGAL*), drugi zaś jako młodszy (*qatnu*). Ponadto, jak to zostało już wcześniej zaznaczone w sekcji dotyczącej Bel-ušeziaba, drugi z astrologów tytułuje króla w charakterystyczny sposób jako Pana Królów (*EN LUGAL.MEŠ*) lub Króla Krajów (*LUGAL KUR.KUR*), życząc mu na końcu raportów nieśmiertelności (*lu-dari*). Publikując SAA VIII Hunger wszystkie teksty niezawierające podpisu typowego dla Ašaredu Starszego przyporządkował jego młodszemu imiennikowi, co wydaje się działaniem nieco pochopnym, na co zwrócił uwagę S. Luppert-Barnard w

²⁰⁶ G. Frame, *op. cit.*, s.141-150.

swoim wpisie w PNA, dotyczącym omawianego imienia. Z jego podziałem tekstów pomiędzy astrologów oraz grupę raportów niesprecyzowanego autorstwa wypada się w zasadniczej części zgodzić. Wyjątek stanowi tutaj tekst SAA VIII 336, zaliczany przez niego do tabliczek, co do których niemożliwe jest ustalenie autorstwa, a który zaś Hunger przypisuje Ašaredu Młodszemu. Należy tu zwrócić uwagę na fakt, że raport ten został spisany w roku 677, a więc trzy lata przed najwcześniejszymi z pozostałych tekstów. Dość logiczną wydaje się koncepcja według, której pierwszy służbę dla asyryjskiego władcy rozpoczął Ašaredu Starszy, dlatego to jemu należałoby przypisać najstarszy ze znanych tekstów.

Teksty Ašaredu Młodszego

Istnieje szereg tekstów niebędących raportami astrologicznymi, które zostały spisane przez Ašaredu lub jest w nich wzmiankowane to imię. Większość z nich powiązać można z Ašaredu Młodszym. List SAA X 155 (podobnie jak SAA X 159) opatrzony jest jego podpisem, ponadto w nagłówku występuje tytuł Króla Krajów. Tym samym określeniem opisany jest odbiorca SAA X 156, z kolei w SAA X 157 władca nazwany jest Panem Królów, zaś sam ten list zwieńczony jest pozdrowieniem *lu-dari*.

Oba tytuły charakterystyczne dla Ašaredu Młodszego występują również w skargach astrologa Nabu-iqbiego z Kuty (SAA X 163-164 i SAA XVIII 131). Donosy wskazują na gubernatora tego miasta, nazywającego się właśnie Ašaredu. Wydaje się to wystarczającą poszlaką by uznać gubernatora i astrologa za tę samą osobę. Potwierdzeniem tej tezy mogą być trzy inne listy. W SAA XVIII 10 Ašaredu (bez dodatkowych określeń), informuje królową Naqię o swoich codziennych modlitwach do bóstw Kuty (Nergala i Laš) w jej intencji. Te same bóstwa²⁰⁷ występują w SAA XVIII 11, adresowanym do Króla Krajów, w którym jednak imię nadawcy nie zachowało się. Kuta i bogini Laš pojawiają się również w bardzo uszkodzonym tekście SAA XVIII 12²⁰⁸.

Powiązany ze skargą Nabu-iqbiego z tekstu SAA XVIII 131 jest list Šamaš-šumu-ukina do ojca, relacjonujący tę samą sprawę. Babiloński następca tronu donosi w nim ojcu, iż otrzymał list od „*mšá-ri-du*^{md}PA-PAB.MEŠ-APIN-*eš* DUMU KÁ.DINGIR.RA^{ki}mEN-SUM-*na* DUMU BÁR.SIPA^{ki}”. Mimo, że Parpola²⁰⁹ i S. Luppert-Barnard twierdzą, iż zarówno (A)Šaridu jak i Nabu-ahhe-ereš są osobami, do których odnosi się określenie „syn Babilonu” to stwierdzenie to wydaje się być nieuprawnione z dwóch

²⁰⁷ Rekonstruowane, aczkolwiek z częściowo zachowanym imieniem bogini Laš.

²⁰⁸ Wydaje się, że teksty te powstały w podobnym okresie, a przynajmniej SAA XVIII 10 łączyć można z chorobą Naqii w roku 670. LAS, s. 429.

²⁰⁹ S. Parpola, *op. cit.*, s. 21-34.

powodów. Po pierwsze znak DUMU nie poprzedza znaku MEŠ, który powinien w takim przypadku wprowadzać liczbę mnogą, po drugie zaś gubernator Kuty był znany Asarhaddonowi, w związku z czym nie było potrzeby by dokładniej identyfikować go w liście.

Istnieje jeszcze jeden tekst wzmiankujący Ašaredu jako gubernatora Kuty. Jest to tabliczka BM 33905 datowana na rok 656. W związku z tym podział tekstów, między astrologów przedstawia się następująco: Numery w nawiasie oznaczają, że tabliczka nie została spisana przez Ašaredu a jedynie jest na niej wymienione to imię.

Ašaredu Starszy	Ašaredu Młodszy	Autor nieustalony
SAA VIII 323	SAA VIII 337	SAA VIII 343
SAA VIII 324	SAA VIII 338	SAA VIII 344
SAA VIII 325	SAA VIII 339	SAA VIII 345
SAA VIII 326	SAA VIII 340	SAA VIII 349
SAA VIII 327	SAA VIII 341	SAA VIII 350
SAA VIII 328	SAA VIII 342	SAA VIII 353
SAA VIII 329	SAA VIII 346	SAA VIII 355
SAA VIII 330	SAA VIII 347	
SAA VIII 331	SAA VIII 348	
SAA VIII 332	SAA VIII 351	
SAA VIII 333	SAA VIII 352	
SAA VIII 334	SAA VIII 354	
SAA VIII 335	SAA X 155	
SAA VIII 336	SAA X 156	
	SAA X 157	
	SAA X 158	
	SAA XVIII 10	
	SAA XVIII 11	
	SAA XVIII 12	
	(SAA X 163)	
	(SAA X 164)	
	(SAA XVI 21)	
	(SAA XVIII 131)	

Tabela 17

Spisek Kutejski

W ostatnich latach panowania Asarhaddona Kuta była siedzibą licznych uczonych, którzy w pewnym momencie weszli ze sobą w poważny konflikt. Z serii SAA znamy cztery teksty odnoszące się do tej kwestii: SAA XVI 21, SAA X 163 i 164 oraz SAA XVIII 131. Niestety jedynie pierwszy z nich możemy, w sposób przybliżony, datować. Fakt, że jest to list Šamaš-šumu-ukina do ojca nakazuje lokalizować go w okresie 672-699. S. Parpola w przekonujący sposób określa czas powstania tabliczki na rok 670²¹⁰. Względna chronologia tych listów jest trudna do ustalenia, jednak wydaje się, że cała sprawa rozpoczęła się od zagarnięcia domu rodziny Nabu-iqbiego w Kucie przez jej gubernatora, co poświadczono jest w skargach zawartych w SAA X 163 i 164. Nie mogąc uzyskać sprawiedliwości Nabu-iqbi wytoczył przeciw Ašaredu oskarżenia znacznie cięższej natury, miał on bowiem potajemnie przetrzymywać u siebie wróżbitę, co stanowiło złamanie królewskiego zakazu²¹¹. Nabu-iqbi nie wiedział jednak, że gubernator postanowił zmanifestować swoją lojalność wobec króla przesyłając następcy babilońskiego tronu informacje o tym, iż Bel-eṭir i Šamaš-zeru-iqiša obserwują niebo, zaś Aplaiia wróży z wnętrzości a mimo to nie dostarczają raportów ze swoich działań²¹². Co więcej, mieli oni również porozumieć się z ludźmi, którzy dostarczyli do Elamu najstarszego syna Senacheryba. Późniejsze wydarzenia pozwalają stwierdzić, że król stanął po stronie Ašaredu. Świadczy za tym kilka faktów, po pierwsze Nabu-iqbi sugeruje, że gubernatora powinni sądzić, między innymi, Sasi oraz gubernator HAR, mający być zaangażowani w zdławiony spisek z roku 670 (a więc krótko po liście SAA XVI 21). Po drugie, w roku 668 Asurbanipal nakazał stracić za udział spisku Bel-eṭira²¹³, po trzecie zaś, jak wiemy z BM 33905, Ašaredu zachował swoje stanowisko jeszcze przez kilkanaście lat. Co ciekawie na sprawie nie ucierpiał Nabu-iqbi, którego raporty kończą się na roku 665.

Niezależnie od tego czy jakkolwiek spisek uczonych w Babilonii miał miejsce w roku 670, rysuje się nam obraz dwóch rywalizujących koterii. Pierwszej przewodzić miał Ašaredu z którym współpracowali Nabu-ahhe-ereš oraz prawdopodobnie Bel-iddina²¹⁴, w drugiej zaś znajdowali się Nabu-

²¹⁰ *Ibid.*

²¹¹ SAA XVIII 131

²¹² SAA XVI 21.

²¹³ ABC 14.

²¹⁴ Nabu-iqbi twierdzi jednak, że również on skarżył się na działania gubernatora, SAA XVIII 131.

iqbi, Aplaia²¹⁵, Bel-eṭir, Šamaš-zeru-iqiša, Sasi i gubernator HAR a być może również Aššur-ereš i Urdu-Gula, co potencjalnie angażowałoby w spisek również pozostałych członków rodu Gabbu-ilani-ereša. Wydaje się jednak, że jeżeli Urdu-Gula miał swój udział w całej sprawie to jednak były to jego indywidualne działania, które zaowocowały późniejszym popadnięciem w niełaskę Aszurbanipala.

Obowiązki Ašaredu Młodszego

Kariera Ašaredu młodszego znana jest z lat 674²¹⁶-656. Trudno ustalić, w którym momencie został gubernatorem wiadomo jednak, że piastował to stanowisko w latach 670-656. Wydaje się, że jednym z jego bezpośrednich, wyznaczonych od króla zadań, była odbudowa świątyń²¹⁷, ponadto sprowadzał dla króla teksty pochodzące z czasów Hammurabiego i dawniejszych (SAA X 155). Jako uczoney miał też obowiązek przesyłania raportów astrologicznych. Tego rodzaju teksty, spisane przez Ašaredu, są wyjątkowo zwięzłe i praktycznie nie zawierają żadnych poza-astrologicznych wątków. Nieco dłuższe i mniej lapidarne są jego listy (SAA X 155-158), jednak stan ich zachowania nie pozwala na uzyskanie z nich zbyt wielu informacji. Wart uwagi jest fakt, że nie kontaktuje się on bezpośrednio z Aszurbanipalem po śmierci jego ojca, nie wspominają go również Zakir i Kabtia z listu z początku rebelii, w związku z czym należy uznać, że zmarł lub przynajmniej zakończył karierę pomiędzy 656 a 652 rokiem.

Ašaredu Młodszy a inni uczeni

W podrozdziale dotyczącym spisku z roku 670 udało się ustalić głównych antagonistów Ašaredu Młodszego w środowisku uczonych babilońskich. Zastanawiającym jest dlaczego, poza ewentualnym zagarnięciem dóbr Nabu-iqbiego, gubernator stał się ofiarą tak radykalnego ataku. Używane przez Ašaredu tytuły w stosunku do władcy, a więc EN LUGAL.MEŠ i LUGAL KUR.KUR, nakazują łączyć uczonego ze starą społecznością uczonych Senacheryba, jednak należy zauważyć, że podobnych używał również Nabu-iqbi, jest całkiem możliwe więc, że był on przez pewien czas uczniem lub bliskim podwładnym Ašaredu. Za związkami z Niniwą przemawia również sposób w jaki określa się sam uczoney- gdyby nie przebywał przez dłuższy czas na asyryjskim dworze to zapewne nie miałby

²¹⁵ O jego udziale *vide infra*.

²¹⁶ Z tego roku pochodzą raporty SAA VIII 337 i 399.

²¹⁷ O ich dobrym stanie informuje on w liście SAA XVIII 10, zaś w SAA XVIII 12 w mocno uszkodzonym kontekście wzmiankowana jest główna świątynia Nergala w Kucie. Ponadto w tę kwestię zaangażowany był Aplaia, SAA XVI 21.

świadomości istnienia swojego imiennika, również zajmującego się astrologią, nie podpisywałby się więc jako „Młodszy”. W związku z tym wydaje się, że Ašaredu, mimo babilońskiego pochodzenia²¹⁸ wychowywał się wśród uczonych z Niniwy by z czasem otrzymać stanowisko w Kucie, co mogło nie podobać się tamtejszym elitom.

Ašaredu Starszy

Dla Ašaredu Starszego nie posiadamy właściwie żadnych źródeł poza jego własnymi raportami. Na temat jego życia prywatnego jedynym faktem jaki udało się ustalić jest jego, opisane już wcześniej, pokrewieństwo z Zakiru. Sam uczoney w swojej korespondencji z królem nie podnosi spraw innych niż astrologiczne. Wyjątkiem jest tu tekst SAA VIII 334, w którym Ašaredu pisze o gniewie króla na swoje sługi (zapewne innych uczonych) oraz jego krewnych, jednak uszkodzenie tabliczki w kluczowym miejscu nie pozwala poznać istoty sprawy. Astrolog jest aktywny źródłowo w latach 677- 666 (SAA VIII 336-SAA VIII 328). O ile początek jego służby dla dworu w Niniwie jest trudny do uchwycenia, o tyle ostatni raport Ašaredu Starszego został spisany na dwa miesiące przed rekonstrukcją swojego otoczenia przez Aszurbanipala, przez co założyć można, że uczoney nie znalazł wtedy uznania władcy i został odsunięty od dworu.

Nabu-iqbi

Imię Nabu-iqbi pojawia się w szeregu gospodarczych tekstów asyryjskich²¹⁹, jednak nic nie sugeruje by astrolog z Kuty przebywał przez dłuższy czas na terenie Asyrii, w związku z tym tabliczki te dotyczyć muszą jego imienników. Sam uczoney nie wydaje się odgrywać szczególnie znaczącej roli ani w mieście, w którym mieszkał, ani wśród agentów królewskich w Babilonii, ani też między astrologami Asarhaddona, Aszurbanipala, czy Šamaš-šumu-ukina. Świadczy o tym nie tylko brak jakichkolwiek wzmianek na jego temat w źródłach innych, niż te które sam napisał oraz, pokazana wyżej, podległość względem Ašaredu Młodszego, ale również jego własna korespondencja z królami Asyrii. Tę zaś można podzielić na dwa rodzaje-raporty z obserwacji nieba oraz donosy w formie listów. Jeśli chodzi o te pierwsze to ich datowalna część obejmuje lata 675-665, przy czym zaledwie jeden tekst (SAA VIII 429) pochodzi z roku 675, cała reszta zaś spisana została w okresie panowania Aszurbanipala.

²¹⁸ Niewykluczone, że pochodził z miasta, którym przyszło mu z czasem zarządzać.

²¹⁹ SAA XIV 163, 164, 438, StAT II 37, ND 2325, SAAB XII s. 72.

Szczególnie warte uwagi są raporty zawierające pozdrowienia i życzenia długich i pomyślnych rządów²²⁰, zwłaszcza, że SAA VIII 421-423 informują króla o terminie nowiu. Tego rodzaju tekstów dostawał on bardzo wiele od innych astrologów, w związku z czym nasuwa się sugestia, że w pierwszych latach panowania Aszurbanipala uczony poszukiwał uwagi króla, która pozwalałaby mu wyjechać z Kutu, którą zarządzał skonfliktowany z Nabu-iqbim Ašaredu Młodszy. Raporty na temat nowiu byłyby więc jedynie pretekstem do przypomnienia królowi o swoim istnieniu poprzez przesłanie życzeń i pozdrowień. Tego rodzaju teksty kończą się na roku 665, kiedy to prawdopodobnie astrolog zrozumiał, że świta uczonych Aszurpanibala wykryzalizowała się na tyle, że nie ma już większych szans na dołączenie do niej.

Nabu-iqbi jest również autorem sześciu listów, także w ich tematyce również widać, dość desperacką, próbę podniesienia swojej pozycji, tym razem kosztem innych uczonych. Donosy na Ašaredu z tekstów SAA X 163, 164 oraz SAA XVIII 131 zostały już omówione wyżej. List SAA X 162 jest mocno uszkodzony, jednak autor pisze w nim o Erišu i Dari-šarru, uczestnikach spisku Sasii²²¹. Tej samej tematyki dotyczy SAA XVIII 132, jednak imiona osób, które sprzymierzyły się przeciwko królowi nie zachowały się. Nabu-iqbi jest także autorem listu SAA XVIII 133, niestety zachował się z niego jedynie nagłówek oraz ostatnie wersy dotyczące ofiar w świątyni Marduka.

Munnabitu

Osoba Munnabitu wspomniana została już we wcześniejszej części niniejszego rozdziału przy okazji konfliktu na linii Zakiru-Šillaia, gdzie miał wspierać tego drugiego, będąc przy tym osobistym rywalem babilońskiego astrologa. Niestety źródła dotyczące Munnabitu są wyjątkowo skąpe, poza wspomnianą skargą Zakiru (SAA VIII 309) i listem zawierającym oskarżenie względem syna Šillaia, Munnabitu znany jest jedynie ze swoich siedmiu raportów (SAA VIII 316-322), z których zaledwie dwa są datowalne. SAA VIII 317 pochodzi z roku 674, zaś SAA VIII 316 jest trzy lata wcześniejszy. Tekst ten jest szczególnie z kilku względów. Między innymi zawiera bardzo szczegółowy opis zaćmienia i jego interpretacji zwieńczony zaleceniem by szef egzorcystów²²² uczynił z jednego z chaldejskich lub aramejskich możliwych substytutów króla. Ponadto początek i koniec listu wskazują na to, iż astrolog krótko przed zaćmieniem był na audyencji u Asarhaddona, od którego dostał polecenie informowania władcy o wszelkich interesujących zjawiskach na niebie.

²²⁰ SAA VIII 418, 421-423, 430.

²²¹ O udziale tego pierwszego znajdujemy informacje w tekstach SAA XVIII 92 i 101.

²²² Niestety trudno stwierdzić, czy w roku 677 urząd ten pełnił już Marduk-šakin-šumi.

Źródła nie precyzują gdzie na co dzień mieszkał Munnabitu, jednak biorąc pod uwagę jego konflikt o nieruchomości z Zakiru wskazuje na to, że musieli żyć w sąsiedztwie, a więc gdzieś na terenie Asyrii. Istnieje jednak znaleziony w Kalhu tekst który przypuszczalnie może wymieniać interesującego nas Munnabitu. Wydany on został jako ND 2456 w tomie CTN V, zaś H. Baker w PNA datuje go na czasy Tiglat-pilesara III lub Sargona II. List ten jest mocno uszkodzony, jednak poza Munnabitu wymienieni są w nim Aplaia, Nabu-ahhe-iddin oraz Sula. Mogą to być późniejsi uczeni, jednak na uwadze należy mieć, że są to imiona dość popularne i taka identyfikacja jest dość niepewna. Jeżeli jednak pokusimy się na identyfikację obu Munnabitu jako jednej osoby to astrolog na początku rządów Asarhaddona musiałby mieć ponad 40 lat, co wydaje się realne. Ponadto SAA VIII 317 wskazuje raczej na początek znajomości z królem, co sugerowałoby, że wcześniej Munnabitu nie przebywał na dworze królewskim, a raczej był na służbie u któregoś z prowincjonalnych, asyryjskich urzędników lub magnatów.

Aplaia

Osoba Aplaii pojawiała się już na kartach niniejszego rozdziału jako członek jednej z babilońskich koterii uczonych. Niestety, imię to na terenie całej Mezopotamii było w I tysiącleciu przed Chrystusem szczególnie popularne, na jego temat PNA zawiera 68 wpisów²²³. Pewnym ułatwieniem w tej kwestii jest fakt, że zapisywane ono było niemal wyłącznie z wykorzystaniem sumerogramów. Możliwe było użycie do tego celu formy DUMU.UŠ lub znaku A, z uzupełnieniem w postaci komplementów fonetycznych. Tutaj również istniało kilka opcji, mogło być to więc *-a*, *-a-a*, *-ia* lub *-i*. Oczywiście kwestia zapisu pomocna jest tylko w ograniczonym stopniu, w sytuacji kiedy próbujemy zidentyfikować, który z Aplaiów był autorem danego tekstu lub ewentualnie, który z nich uwzględniony został w tekście znanego sobie skryby. Założyć można bowiem, z umiarkowanym ryzykiem, że jeżeli pisarz miał styczność z tabliczkami spisanyymi przez Aplaię, to w swoich tekstach starał się wykorzystywać formę zapisu, którą stosował właściciel imienia. Dotyczy to jednak w pierwszej kolejności użytego sumerogramu, komplement fonetyczny zaś wydaje się być kwestią bardziej indywidualną.

²²³ 10 z nich dotyczy wersji Apli, niemniej ze względu na między innymi kwestie wykorzystywania różnych dialektów oraz degeneracji języka akadyjskiego należy, przynajmniej potencjalnie, traktować je jako jedno imię.

Aplaia XVII

Najlepszym punktem wyjścia do badań nad uczonymi o tym imieniu są raporty astrologiczne, których zachowało się 12. Te z nich, które możliwe są do wydatowania pochodzą wyłącznie z czasów panowania Asarhaddona²²⁴. Autor podpisuje się w nich jako ^mDUMU.UŠ -a DUMU BĀR.SIPA^{ki}. Istnieje jeszcze jeden tekst, który dotyczy Borsippy, w którym pojawia się imię Aplaia zapisane w ten sam sposób- jest to SAA XXI 13, który został przetłumaczony i szerzej umówiony przez G. Frame'a i A. George'a²²⁵. Pierwsze wersy tabliczki warte są bezpośredniego zacytowania.

1	<i>a-mat LUGAL a-na</i> ^m šá-du-nu	Słowo króla do Šadunu: ze mną wszystko w porządku, niech raduje się Twoje serce. W dniu, kiedy zobaczysz tę tabliczkę, weźmiesz ²²⁶ Šumaię, syna Šum-ukina, Bel-Etira-jego brata, Aplaie-syna Arkat-Ilaniego oraz (innych) uczonych ²²⁷ Borsippy, których znasz i zbierzesz tabliczki, tyle ile ich jest, w ich (uczonych) domach i tabliczki, które złożono w Ezidzie. (W dalszej części tekstu pojawia się lista szczególnie poszukiwanych tabliczek, głównie medycznych, oraz informacja o wsparciu ze strony gubernatora i zarządcy świątyni, gdzie zostały wysłane oddzielne listy.)
2	<i>šul-mu i-a-ši lib-ba-ka lu-u ta-ab-ka</i>	
3	<i>u₄-mi tup-pi ta-mu-ru</i> ^m šu-ma-a	
4	DUMU-šu šá ^m šum-GI.NA ^{md} EN.KAR-ir ŠEŠ-šú	
5	DUMU.UŠ-a DUMU-šu šá ^m ár-kát-DINGIR	
6	<i>ù</i> ^{lu} um-ma-nu šá BĀR.SIPA ^{ki}	
7	<i>šá at-ta ti-du-ù ina</i> ŠU ^{II} -ka ša-bat-ma	
8	DUB.MEŠ <i>ma-la ina</i> É.MEŠ-šú-nu i-ba-áš-šú-ú	
9	<i>ù</i> DUB.MEŠ <i>ma-la ina</i> É.ZI.DA šak-nu	
10	<i>hi-pi-ir-ma</i>	

Warto zauważyć, że tekst stanowi nowo-babiloński odpis, prawdopodobnie spisany już po upadku Asyrii. Frame, w swoim artykule, zajmuje się przede wszystkim kwestią zbierania tabliczek do biblioteki Asurbanipala i to raczej na późniejszy okres jego rządów datuje oryginał omawianego tekstu. Mimo to nie wyklucza, że dotyczy on Asarhaddona. Za tym ostatnim miała, według autora artykułu,

²²⁴ Tekstami granicznymi są tu pochodzący z 678 (lub 676) roku SAA VIII 364 oraz sporządzony w XII lub I 672 SAA VIII 357.

²²⁵ G. Frame, A. George; *The Royal Libraries of Nineveh: New Evidence for King Ashurbanipal's Tablet Collecting*; s 265-284.

²²⁶ Dosł. Weźmiesz/uchwycisz w swoje ręce.

²²⁷ W tekście l. poj.

świadczą lista poszukiwanych tabliczek, na której dominowały teksty medyczne, apotropaiczne i rytuały ochronne, które mogły być użyte do wyleczenia króla z choroby²²⁸. O ile analiza tytułów żądanych przez władcę tekstów prowadziła w dobrą stronę, to z końcową jej interpretacją nie można się zgodzić, bowiem sam król pisze, iż jest zdrowy. Nie można jednak wykluczyć, że konfiskatę zarządzono z powodu choroby Naqii lub któregoś z synów Asarhaddona. Za datowaniem tekstów na ostatnie lata rządów tego władcy świadczą także dwa inne argumenty, których Frame nie dostrzegł. Po pierwsze, w nowo-babilońskiej historiografii to Asarhaddon jest tym asyryjskim władcą, który wspominany był względnie pozytywnie, co mogło być motywacją do tego by to właśnie jego list, wysłany do Borsippy, został skopiowany. Po drugie, co wydaje się szczególnie silnym argumentem, za takim datowaniem przemawia prozopografia. W tekście wymienione są następujące osoby: Šadunu, Šumaia, syn Šum-ukina, Bel-Eṭir-jego brat i Aplai-a-syn Arkat-ilaniego. Część z nich trudno powiązać z postaciami znanymi z PNA, niemniej jest niemal pewne, że Aplai-a jest tą samą osobą co astrolog wysyłający raporty z Borsippy, zaś Bel-Eṭir organizatorem spisku rozbitego na początku rządów Asarhaddona. Ponadto, wydawanie poleceń przez króla administracji zarówno cywilnej, jak i świątynnej, jasno pokazuje, że SAA XXI 13 musiał powstać w okresie, kiedy władca Asyrii sprawował bezpośrednią kontrolę nad Babilonią, a więc za panowania Asarhaddona lub po rebelii Šamaš-šumu-ukina.

Pomijając chwilowo bardzo interesującą treść rozkazów, omawiany tekst przynosi jedną, bardzo istotną dla badania Aplai-a z Borsippy informację, której nie zawierają raporty astrologiczne, a mianowicie, iż był on synem Arkat-ilaniego. Jest to fakt o tyle istotny, iż znany jest jeszcze jeden tekst wymieniający Aplai-a (w formie DUMU.UŠ-a), znany jako SAA XVIII 161. Tabliczka ta została już wcześniej omówiona, przy okazji postaci Zakiru, dotyczy ona bowiem prób zawarcia małżeństw przez dzieci Bel-eṭira, również z przedstawicielami rodów babilońskich uczonych. W tym przypadku Aplai-a jest synem Bel-epuša, który był synem Adad-šuma-ereša a być może jednocześnie wróżbitą Asarhaddona, którego datowalne raporty kończą się na roku 676. Kwestia tych postaci zostanie umówiona w dalszej części tego rozdziału, w tym momencie zaś należy wprowadzić oznaczenie dla astrologa z Borsippy, który odtąd będzie określany jako Aplai-a XVII, ponieważ ten właśnie numer nosi w PNA wpis dotyczący jego raportów.

Istnieje jeszcze jeden tekst, który przypisać można Aplai-a XVII. Jest nim SAA X 154 i zawiera on pozdrowienia dla króla i królowej Naqii z inwokacją do bóstw Borsippy- Nabu i Nannai. Można go datować na IV/V 670, kiedy to miała miejsce choroba Asarhaddona. List nie wnosi zbyt wiele do naszej wiedzy na temat Aplai-a, natomiast sam fakt, że adresowany jest do królowej podkreśla jej dobry kontakt z uczonymi.

²²⁸ Mającej miejsce w II 670, LAS, app. K.

Aplaia XII

Informacje na temat syna Bel-epuša są na tyle szczątkowe, że jego funkcjonowanie jako uczonego na dworze w Niniwie uznać można wyłącznie za umiarkowaną udokumentowaną hipotezę. O jego pozycji świadczy przede wszystkim tekst SAA XII 86, wymieniony w PNA przy wpisie Aplaia 12, dlatego tym numerem określany będzie hipotetyczny uczonec, będący synem Bel-epuša. Tekst nosi cechy połączenia inskrypcji królewskiej z zachowaniem struktury typowej dla dokumentów. Rozpoczyna się od opisu pieczęci, na którą pozostawiono wolne miejsce po trójwersowej tytulaturze Senacheryba. Następnie spisano działania tego władcy na rzecz postawienia nowej świątyni dla Aszura wykorzystywanej podczas święta Akitu²²⁹, spis osób z Rašappy, które zostały ofiarowane na jej rzecz oraz listę świadków i datę, według konwencji babilońskiej- 22 rok panowania Senacheryba. Szczególnie ważne są dwa ostatnie elementy bowiem wśród świadków znajdują się wysocy dostojnicy asyryjscy, co przy precyzyjnym umiejscowieniu tekstu w czasie pozwala na ustalenie kto stał na najwyższych w Asyrii stanowiskach pod koniec panowania Senacheryba. Niestety lista ta jest częściowo uszkodzona, przez co nie zawsze możliwe jest proste przypisanie osoby do danej funkcji. Tak jest również w przypadku Aplaii, przy którym zachowały się jedynie znaki LÚGAL. Niemniej biorąc pod uwagę, że występuje on wysoko na liście, pomiędzy szefem skrybów a szefem uzdrowicieli to przyjmuje się, że również przewodził pewnej grupie uczonych. Najprawdopodobniej byli to wróżbici, na liście bowiem nie zachował się taki tytuł, mimo, że brali oni istotny udział w podjęciu decyzji o budowie świątyni, ponadto, przy utożsamieniu Aplaii XII z synem Bel-epuša, nie dziwiłoby, że syn wróżbity również został wróżbitą. Tę tezę potwierdzić by mogła również chronologia. Bel-epuś umiera zapewne w roku 676, przy założeniu, że Aplaia został szefem wróżbitów w wieku 40 lat, to urodzić musiałby się około roku 720, zaś jego ojciec 20 lat wcześniej, czyli około roku 740, w chwili śmierci lub przynajmniej zakończenia kariery miałby więc około 65 lat. Ponadto Aplaia, jeszcze jako uczeń lub młody skryba, mógł znajdować się na liście K241+, która powstała najprawdopodobniej pod koniec rządów Sargona II i została szerzej omówiona w końcowej części niniejszej dysertacji. Taka identyfikacja pozwalałaby również na połączenie Aplaii XII z człowiekiem wymienionym we wspomnianym wcześniej, tekście ND 2456.

Szefa wróżbitów dotyczyć mogą jeszcze dwa inne teksty. List SAA X 289 stanowi skargę Urdu-Guli, reprezentującego również innych uczonych, na innego egzorcystę, którego imię nie zostało wymienione w tekście. Autor zarzuca królowi, że mimo małego zaangażowania owego egzorcysty jego pozycja majątkowa jest niewspółmiernie wysoka. Informuje również, że skargi na niego składali jeszcze Senacherybowi Aplaia oraz Balasi. Wskazuje to na bliską pozostawanie tego ostatniego w dobrych relacjach z szefem wróżbitów. Z kolei w dokumencie sprzedaży winnicy w niezlokalizowanej miejscowości Urruli, oznaczonym jako SAA VI 201,

²²⁹ Co ciekawe decyzja o budowie została podjęta pod wpływem wróżb, które, inaczej niż w czasach Asarhaddona i Aszurbanipala, skierowane były nie tylko do Szamasza, ale również do Adada.

pochodzącym z roku 680, Aplaiia występuje, bez tytułu, na liście świadków. Za identyfikacją go z szefem wróżbitów świadczy wyłącznie chronologia i obecność dwóch osób z pałacu- Šer-uari „mistrza kufków” (L^UGAL-šad-dan-ni) oraz sługi następcy tronu, imieniem Sebeti-ila’i²³⁰.

Aplaiia XVIII

Aplaiia XII prawdopodobnie nie był jednak jedynym wróżbitą Asarhaddona, znane jest bowiem kilka tekstów z lat 672-669, wprost wymieniających człowieka, parającego się tą samą profesją. Jednocześnie nic nie wskazuje by uczony ten wcześniej pełnił poważne funkcje na dworze, zaś część źródeł na jego temat pochodzi z terenów Babilonii. Jedna z tabliczek z tego zbioru została już umówiona w toku niniejszego rozdziału, jest to list Šamaš-šumu-ukina, opublikowany jako SAA XVI 21. Wróżbita imieniem Aplaiia został w nim przedstawiony jako członek babilońskiego spisku kierowanego przez Bel-eṭira i Šamaš-zeru-iqišę. Wydaje się jednak, że udział tego wróżbity w całej sprawie był znacznie bardziej złożony. K. Radner, redagująca w PNA hasło na temat Aplaii, łączy w jednym wpisie, domniemanego spiskowca z uczonym, który według skargi Tabniego (SAA X 182) posiada niekanoniczne tabliczki, zaś tajemnic dotyczących odczytywania przyszłości z wnętrzości zwierząt nie wyuczył się (w przeciwieństwie do autora listu) od swojego ojca²³¹. Wpis omawiający te dwa listy nosi numer 18, stąd i wzmiankowanego w nim Aplaię oznaczać tu będziemy jako XVIII.

Można z całą pewnością stwierdzić, że w okresie 672-669 Aplaiia XVIII był człowiekiem młodym. Znany jest bowiem kolofon, skopiowanego przez niego tekstu, z którego miał korzystać Aszurbanipal jako następca tronu. Sam skryba jest w nim określony jako młodszy (*šehru*), będący synem innego królewskiego skryby, imieniem Keni²³². Szczególną rolę Aplaii XVIII podkreśla fakt, że jego imię nie pojawia się w żadnym z zachowanych zapytań i raportów wróżebnych. Może to prowadzić do scenariusza, w którym młody wróżbita, pracujący przez pewien czas na dworze następcy tronu, został, w sposób pozorowany, wydalony z otoczenia Aszurbanipala, by przeniknąć do kręgów spiskujących przeciwko Asarhaddonowi i królewiczowi mającemu objąć tron asyryjski. Zeznania uczonego, obciążające Bel-eṭira, zmotywowałyby w ten sposób Aszurbanipala do rozprawy ze spiskowcami krótko po przejęciu władzy²³³.

O udziale wróżbity w rozbiciu spisku świadczy jego pozycja po powrocie do Asyrii. W roku 660 Aplaiia

²³⁰ Co ciekawe w tym roku nie był znany żaden oficjalny następca tronu, prawdopodobnie więc człowiek ten był na służbie Asarhaddona przed przejęciem przez niego władzy.

²³¹ Na tabliczce zachował się jedynie komplement fonetyczny *-a*, jednak złamana część tekstu, poprzedzająca ten znak jest na tyle niewielka, że trudno przypuszczać, by zapisano tam imię dłuższe niż ^mA-*a*. List adresowany jest do Aszurbanipala jako następcy tronu.

²³² BAK 345.

²³³ Kwestie tego spisku porusza również AfO XVII 7, jednak część, w którym wymieniony jest Aplaiia oraz jego syn jest uszkodzona.

posiadał ogród w miejscowości Singara, w sąsiedztwie wielkiego wezyra. Świadcami sprzedaży pobliskiej winnicy są między innymi wielki wezyr-Silim-Aššur, szef egzorcystów Marduk-šakin-šumi, czy Issar-šumu-eres²³⁴. Z mniej więcej podobnego okresu pochodzi dokument sprzedaży domu w Nemed-Ištar, sąsiadującego z domem Aplaii²³⁵. Ponadto z okresu post-kanonicznego pochodzi kontrakt sprzedaży domu, również przylegającego do posesji, będącej w posiadaniu wróżbity lub jego imiennika²³⁶.

Z czasów młodości Aplaii, dokładnie zaś z roku 673, pochodzi tekst pożyczki SAA VI 243, w który mógł zostać spisany przez późniejszego wróżbitę. Jego autorstwa może być również słabo zachowana tabliczka SAA XIV 233.

Raši-il

Istnienie dwóch astrologów noszących imię Raši-il potwierdza 35 raportów astrologicznych, które zostały opublikowane jako SAA VIII 380-415. 22 z nich podpisane są przez Raši-ila Starszego (IGI—u, akad. *mahrû*), tytułującego się zwykle jako sługa króla (ĪR šá LUGAL), autorem kolejnych sześciu jest Raši-il, syn Nurzanu, zaś w przypadku pozostałych siedmiu z powodu intencji skryby lud uszkodzenia tabliczki brak jest dodatkowego określenia. Podobnie jak w przypadku Ašaredu raporty obu Raši-ilów posiadają pewne cechy charakterystyczne, które można wykorzystać do ustalenia autorstwa tekstów, pozostających dotychczas problematycznymi. Tabliczki sporządzane przez syna Nurzanu są wyjątkowo krótkie, nie zawierają niczego poza najistotniejszymi cytatami z *Enuma Anu Enlil* oraz podpisem, z kolei jego starszy odpowiednik przytacza zwykle więcej fragmentów astronomicznego kompendium, zdarza się, że uzupełnia je także o komentarze w rodzaju „^{MUL}ŠUDUN ^{MUL}šal-bat-a-nu ^{MUL}šal-bat-a-nu ^{MUL}-^{KUR}MARU.TU^{KI} u NIM.MA^{KI} HUL šá ^{KUR}MARU.TU^{KI} u NIM.MA^{KI} ^{MUL}UDU.IDIM.SAG.UŠ ^{MUL}-^{KUR}URI^{KI} SIG₅ šá LUGAL be-lí-ia”²³⁷. W niektórych tekstach umieszcza również bardziej osobiste adnotacje i porady. Poza wyjątkową zwięzłością wiadomości od Raši-ila syna Nurzanu posiadają jeszcze jeden element, który pozwala odróżnić je od raportów jego imiennika- jest to częste wykorzystanie znaku *ia*, dla oznaczenia sufiksu zaimkowego pierwszej osoby liczby pojedynczej²³⁸. Na podstawie podanej charakterystyki można przyporządkować pozostałe raporty w sposób ujęty w tabeli.

²³⁴ SAA VI 329.

²³⁵ SAA VI 328.

²³⁶ SAA XIV 149.

²³⁷ Jarzmo znaczy „Mars”. Mars jest gwiazdą Zachodu i Elamu, zło dla Zachodu i Elamu. Saturn jest gwiazdą Akadu. Szczęście króla- mojego pana; SAA VIII 383.

²³⁸ Co ciekawe-tego samego znaku na równie szeroką skalę używa również współpracownik syna Nurzanu- Šumu-iddina.

Nr	Autor	Uzasadnienie
SAA VIII 409	Raši-il Starszy	Ślad komentarza na rewersie.
SAA VIII 410	Raši-il Starszy	Zawiera cytaty z SAA VIII 409.
SAA VIII 411	Raši-il Starszy	Tekst stosunkowo długi, jak na opis pełni księżyca.
SAA VIII 412	Raši-il Starszy	Zawiera objaśnienia.
SAA VIII 413	Raši-il syn Nurzanu	Minimalna długość tekstu.
SAA VIII 414	Raši-il Starszy	Ślad komentarza na rewersie.
SAA VIII 415	Raši-il Starszy	Ślad komentarza na rewersie.

Tabela 18

Syn Nurzanu

Fakt, że raporty Raši-ila, syna Nurzanu są wyjątkowo krótkie i nie zawierają żadnych dodatkowych informacji ma swoje bardzo proste wyjaśnienie- wszelkie kwestie pozaastrologiczne uczoney poruszał w listach. Co prawda istnieje tylko jeden tego rodzaju tekst²³⁹, który dokładnie określa który z Raši-ilów jest jego autorem, niemniej kilka innych wykazuje podobne cechy charakterystyczne. SAA X 167 adresowany jest do Aszurbanipala jako następcy tronu, stanowi on dość typową skargę w sprawę zajęcia pola. W tym wypadku prowodyrem miał być Aššur-natkil, dowódca z miasta Adin²⁴⁰. Niestety, nie wydaje się by człowieka tego można było połączyć z innymi wpisami w PNA, zaś ciąg dalszy przedstawionej sprawy nie został ujęty w żadnym ze znanych obecnie tekstów. Można jedynie podejrzewać, że konflikt został rozwiązany po myśli uczonego, bowiem w innym tekście dziękuje on królowi za wielokrotne wstawianie się za nim. Mowa tu o SAA X 166²⁴¹, którego dotychczasowy przekład zawiera kilka mniej i bardziej znaczących błędów, w związku z czym bliższe doskonałości tłumaczenie zostało umieszczone w końcowej części niniejszej dysertacji. Największa omyłka dotyczy właśnie wspomnianego, królewskiego wsparcia i pomocy. Według Hungera miało ono trwać od dzieciństwa astrologa, jednak znak *šu*, błędnie odczytany jako *ku*, wyraźnie sugeruje, że autor listu odnosi się do dzieciństwa nadawcy, nie zaś własnego. Opisywany tu korpus listów stanowi korespondencję z Asarhaddonem i Aszurbanipalem. Obaj byli stosunkowo młodzi w momencie obejmowania tronu²⁴², jednak w wypadku wcześniejszego z Sargonidów trudno zakładać, że w okresie dzieciństwa miał znaczący wpływ na obsadę stanowisk skoro następcą tronu został w wieku około 18

²³⁹ SAA X 167.

²⁴⁰ Autor listu mógł mieć na myśli Adian.

²⁴¹ List nie precyzuje który z Raši-ilów jest jego autorem, za synem Nurzanu przemawia jednak wykorzystywanie znaku *iá*.

²⁴² Asarhaddon był najmłodszym synem Naqii, mającym w chwili objęcia tronu ok. 31 lat, SASS IX s.13. Z kolei Aszurbanipal w momencie śmierci ojca był zapewne jeszcze nastolatkiem.

lat²⁴³, z kolei kontakt uczonego z młodym Aszurbanipalem ukazuje pierwszy z omówionych listów, wynika z tego, że to młody władca był adresatem tekstu. Trudno jest stwierdzić czy prośba Raši-ila została spełniona, zaledwie jeden raport tego astrologa można datować, jednak opisywane w nim zjawiska miały miejsce zarówno w roku 673, jak i 10 lat później.

Pozostała część znanych listów syna Nurzanu została opublikowana w XIII tomie SAA, ze względu na częste wykorzystywanie znaku *iá* należy uznać, że to właśnie opisywany uczoney, nie zaś jego imiennik jest ich autorem. Wynika z nich, że Raši-il został zaangażowany przez Asarhaddona do odbudowy Babilonu, ze szczególnym uwzględnieniem jego świątyń. W bardzo zniszczonym fragmencie listu SAA XIII 183 jest on określony jako ^{LÚ}TU-E (akad. *ērib bīti*) šá ^{d+}E[N], a więc kapłan upoważniony do wejścia do najbardziej niedostępnej części świątyni boga Bela²⁴⁴. Jako, że dalsza część tekstu dotyczy miasta Aszur może to sugerować, że Raši-il był kapłanem tego bóstwa zanim został przydzielony do odbudowy Esagili.

Sprawy, które Raši-il podnosi w korespondencji z Babilonu można podzielić na dwa rodzaje. Po pierwsze są to raporty z przebiegu prac wykończeniowych w świątyniach oraz informacje o zapotrzebowaniu na ludzi i materiały (SAA XIII 174-177). Nadmienić tutaj należy, że autor listów w szerokim stopniu informuje króla o szczegółach prac, świadczy to o profesjonalizmie uczonego i jego obeznaniu w tematyce nad którą sprawował pieczę. Być może nie ograniczał się on wyłącznie do zarządzania robotnikami, ale również osobiście wykonywał pewne czynności. Świadczyłaby o tym również różnorodność form czasownikowych, których uczoney używał, oznajmiając o zakończeniu tworzenia poszczególnych boskich insygniów. „ALAM.MEŠ šá LUGAL U-a iq-ba-a e-te-pu-uš AGA ^da-nim šá LUGAL be-lí-a iq-ba-a DÙ-uš AŠ.ME.MEŠ šá a-na LUGAL aq-bu-ú u a-šá-an-na-nu ep-šú²⁴⁵”. Autor wyraźnie odróżnia tu przedmioty, które zostały wykonane (*epšū*) oraz te, które osobiście wykonał (*ētepuš*), nie należy jednak całkowicie wykluczać możliwości, że jest to wyłącznie zabieg retoryczny.

Šumu-iddina

Znacznie ciekawszym wątkiem jest konflikt personalny między Raši-ilem a innym wysokim urzędnikiem z Babilonii, imieniem Šumu-iddina. Jego zakres władzy wydaje się być większy niż Raši-ila²⁴⁶ i wynikający bardziej z piastowanej funkcji w administracji cywilnej, niżli świątynnej. Imię to pojawiło się już w toku wywodu niniejszej

²⁴³ Budowa Bit reduiti, przypis.

²⁴⁴ Zwykle utożsamianego z Mardukiem.

²⁴⁵ Wyrzeźbiłem posągi, o których król, mój pan mówił. Wykonałem koronę Anu, której król, mój pan, zażądał. Dyski słoneczne, o których mówiłem królowi i symbole są zrobione, SAA XIII 174. Różnorodność zarówno form gramatycznych, jak i wykorzystywanych przez Raši-ila znaków świadczy o jego znacznej erudycji.

²⁴⁶ W liście SAA XIII 181 informuje o konflikcie z chaldejskim wodzem, który zajął miejscowości mające być źródłem finansowania świątyni i odmawia wydania potrzebnych funduszy.

dysertacji przy okazji spisku Šillaii. Nosił je przeciwnik króla i gubernator Nippur, o którego niełojalności donosił Bel-ušezi²⁴⁷, jednocześnie w liście pochodzącym z roku 676 informował, że w przeciągu ostatnich 12 miesięcy trzykrotnie następowały zmiany na najwyższym stanowisku w Nippur. Otwiera to drogę do identyfikacji rywala Raši-ila z gubernatorem, który został stracony w roku 675. Listy tego uczonego ukazują więc losy Šumu-iddiny zanim został awansowany na ostatni w swoim życiu urząd. Istnieje jeszcze jedna, świadcząca za taką identyfikacją przesłanka. Zakiru w liście SAA X 169 zarzuca Šillaii sprzeciwianie się odbudowie Babilonu, podobne oskarżenie wytacza Raši-il w SAA XIII 173. Co prawda w zachowanym tekście nie pada imię adresata zarzutów, jednak dalsza część korespondencji uczonego wskazuje na jego problemy i konflikty właśnie z Šumu-iddiną. Co więcej, możliwe jest, że Raši-il był w tej sprawie jednym z informatorów Bel-ušezi²⁴⁸, w jednym z tekstów używa on bowiem typowego dla kręgu starszych uczonych Senacheryba epitetu „EN KUR.KUR”²⁴⁸.

Znany krąg spiskowców z Babilonu rozszerzają teksty SAA XIII 174 oraz SAA XIII 182. Z pierwszego z nich dowiadujemy się, że Marduk-zeru-ibni zabrał klejnoty ze skrzyni opieczętowanej przez Šumu-iddinę. Człowiek ten był wnukiem Ețiru, będącego *šatammu* i *ērib bīti* Esagili przed jej zniszczeniem²⁴⁹. Co ciekawe, kapłan w swoich staraniach o powrót do Babilonu był wspierany przez innego znacznego urzędnika, jakim był Urdu-Nabu ze świątyni Nabu w Kalhu²⁵⁰. Za Marduk-zeru-ibnim miał stać, według Raši-ila, również Nadinu, niewykluczone, że autor listu miał tu na myśli jednego z głównych wróżbitów Asarhaddona. Z kolei w drugim z listów o udział w spisku Raši-il oskarża burmistrza Babilonu Issar-na’diego oraz przysłanego z Asyrii królewskiego strażnika.²⁵¹ Ten ostatni miał nakazać Raši-ilowi wykonywanie prac *ilku*, kiedy zaś uczonego wyruszył by się tym zając zabrano mu wszystkie rzeczy²⁵² które otrzymał.

Również Šumu-iddina prowadził dość regularną korespondencję z Asarhaddonem. List SAA XIII 178 sprawia wrażenie napisanego względnie wcześnie, w stosunku do pozostałych omawianych w tym podrozdziale tekstów. Urzędnik informuje w nim króla o swojej współpracy z Mar-Issarem²⁵³ oraz sprawie trzech zbiegłych eunuchów, z których jeden został przez Šumu-iddinę schwytany, zaś pozostałych dwóch ma ukrywać się w Borsippie, gdzie nie sięgała jego jurysdykcja. Z kolei w SAA XIII 179 próbuje się on wytłumaczyć ze sprawy

²⁴⁷ SAA X 112.

²⁴⁸ SAA XIII 175. Podobnie zwraca się do króla Šumu-iddina w liście SAA XIII 178.

²⁴⁹ PNA, Ețiru 2.

²⁵⁰ SAA XIII 60.

²⁵¹ Kontekst oraz stylistyka tekstu wskazują, że jego autorem był Raši-il lub Šumu-iddina, niemniej ten drugi w liście SAA XIII 184 prosi o przysłanie królewskiego strażnika (^L*qurbūtu*), wątpliwe więc by w kolejnym liście oskarżał go o zdradę. Przekład „królewski strażnik” zaczerpnięto od S. Cole’a i P. Machinista, którzy w SAA XIII termin ten tłumaczyli jako „royal bodyguard”, mimo, że CAD nie precyzuje jaką funkcję pełniła taka osoba. Z punktu widzenia niniejszej dysertacji nie jest to problem szczególnie istotny.

²⁵² Tekst w tej części nie jest dobrze zachowany, prawdopodobnie chodzi o materiały, które miały posłużyć Raši-ilowi do dalszych prac w świątyni.

²⁵³ Który pod koniec panowania Asarhaddona będzie posiadał bardzo znaczącą władzę na terenie Babilonii.

pieczęci²⁵⁴ oraz informuje, że usłyszał od wysłannika (^{LU}*qīpu*), że ma zaprzestać prac. W zapewne ostatnim liście, SAA XIII 185²⁵⁵ Šumu-iddina sprawia wrażenie zdesperowanego, próbując przekonać króla, że wszelkie oskarżenia wobec autora listu to efekt działań jego osobistych wrogów w pałacu. Jednocześnie skarży się na groźby i pobicia, prosząc króla o przyjazd i interwencję.

Šumu-iddina jest autorem jednego, znanego raportu astrologicznego, opublikowanego jako SAA VIII 500. Nie należy wykluczać, że przesłał ich większą liczbę, niemniej fakt, że omawiany tekst pochodzi z początku IV 675, sugeruje, że mogła być to próba przypodobania się Asarhaddonowi i ocieplenia bardzo nadszarpniętej relacji z władcą. Jednocześnie pozwala to datować wydarzenia z kronik: sprowadzenie do Asyrii i śmierć Šumu-iddiny na czas po spisaniu raportu a więc między drugą połową IV miesiąca a końcem asyryjskiego roku.

Raši-il w dokumentach

Imię Raši-il, pojawia się również w asyryjskich tekstach ekonomicznych. W kontekście obu uczonych rozpatrywać można trzy z nich: AssU4, SAAB IX 77 oraz SAA XIV 205. Pierwsze dwa to dokumenty z Aszur-asyryjski tekst pożyczki, w której Raši-il stanowi patronimicum Sin-na'adię (burmistrza miasta i złotnika Eszarry) oraz kontrakt zakupu niewolnika przez samego Raši-ila. Za identyfikacją burmistrza jako wnuka Nurzanu mógłby świadczyć fakt, że podobnie jak Raši-il „młodszy” parał się on również złotnictwem, co przy dziedziczości zawodów w Mezopotamii stanowi dość silny argument. Drugim mogą być względy chronologiczne- jego aktywność jako burmistrza zaczyna się w latach 60. i trwa, aż do okresu post-kanonicznego, co wydaje się dość racjonalne w sytuacji kiedy aktywność jego potencjalnych ojców-uczonych przypada na lata 70. i 60., a prawdopodobnie ich służba dla króla zaczęła się znacznie wcześniej²⁵⁶. Ponadto Sin-na'di został powołany przez Aszurbanipala²⁵⁷, z którym w bardzo dobrych relacjach pozostawał syn Nurzanu. Należy również dodać, że o związkach Raši-ila z Eszarrą wspomina SAA XIII 183. Z drugiej zaś strony burmistrz, podejrzewany o bycie synem Babilończyka, posługuje się pismem asyryjskim. W przypadku syna Nurzanu nie jest to bardzo silny argument, bowiem całkiem realny wydaje się scenariusz w którym młody Sin-na'di uczy się pisać w świątyni w Aszur, kiedy jego ojciec pracuje przy odbudowie Esagili, o tyle trudno znaleźć argumenty za tym by w ten sposób wpływała młodość synowi Raši-ila Starszego. Mimo to nie można wykluczyć, że on również mieszkał na terenie Aszur i został

²⁵⁴ Zapewne tej samej, o której pisał w SAA XIII 174.

²⁵⁵ Stylistyką i kontekstem pasującym równie dobrze do Raši-ila, jednak autor twierdzi, że ma nikogo bliskiego w pałacu, a taki stan rzeczy przedstawia Šumu-iddina również w SAA XIII 178 i 179.

²⁵⁶ Oprócz użytego przez syna Nurzanu określenia LUGAL KUR.KUR, może świadczyć o tym obecność imienia Raši-il na liście K 241+.

²⁵⁷ SAA XIII 25. Przyjęcie założenia, według którego Raši-il, syn Nurzanu mieszkał w Aszur przed wyjazdem do Babilonu, otwierałoby pole do niezwykle interesujących rozważań dotyczących Aszurbanipala, który, jak wiemy z SAA X 168, wspierał uczonego od dzieciństwa, przypadającego na przełom lat 80. i 70. VII wieku.

dla niego sporządzony dokument SAAB IX 77.

Identyfikacja Sin-na'diego jako wnuka Nurzanu niesie ze sobą daleko idące konsekwencje genealogiczne. Znany jest bowiem dokument BM 122698²⁵⁸, będący podziałem spadku po synu Sin-na'diego, imieniem Nabu-daian, między jego braci-znanych jako Aššur-šarru-ibni, Keni, Qurdi-Gula, Ubrute, Aššur-balassu-iqbi i Lu-balał oraz ich kuzynów Nabu-šarru-ušura²⁵⁹ i Urdu-Aię, synów Sukkaii. Biorąc pod uwagę charakter dokumentu śmiało można założyć, że Sukkaia był młodszym synem Raši-ila. Warto zauważyć, że wszyscy z wnuków Raši-ila wymienieni w tekście posiadali własne pieczęcie, co świadczyło o znacznej pozycji całej rodziny.

Z kolei SAA XIV jest kontraktem zakupu pola w miejscowości Ša-Šillaia, który, ze względu na obecność wśród stron i listy świadków osób związanych z następcą tronu, można datować lata 672-669. Niewykluczone, że ta miejscowość wzięła swoje imię od osoby omawianego wcześniej chaldejskiego dowódcy i spiskowca. W takim przypadku ziemia należąca do niego i jego stronników została zapewne skonfiskowana po rozbiciu spisku i trafiła w ręce stronników króla, co otwierałoby drogę do identyfikacji Raši-ila z Ša-Šillaia z którymś z uczonych, szczególnie realnie myśleć można w tym kontekście o synu Nurzanu, ze względu na udział w transakcji ludzi związanych z Aszurbanipalem jako następcą tronu oraz konfliktem z dowódcą z Adian, leżącym również na wschód Niniwy.

Nergal-eṭir

Nergal-eṭir jest autorem największej liczby raportów znanych nam raportów astrologicznych, które zostały opublikowane jako SAA VIII 244-287. Pochodzą one z lat 674²⁶⁰-667²⁶¹, ich wartość źródłowa nie jest jednak szczególnie wysoka. 17 z nich dotyczy wyłącznie nowiu lub pełni, zaś zaledwie cztery poruszają jakiegokolwiek inne wątki²⁶². Pierwszym z nich jest SAA VIII 266, w którym autor określa się jako DUMU ^mga-hūl-^dTU.TU. Nie ma jednak pewności czy Gahul-Marduk to ojciec astrologa, czy też jego ród. W SAA VIII 280 Nergal-eṭir informuje króla, że interpretację zaćmienia słońca z roku 667 przesłał na oddzielnej, drewnianej tabliczce. Raport SAA VIII 255 cytuje fragment z *Enuma Anu Enlil*, prognozujący wrogość w krajach (*nu-kūr-ti ina KUR. KUR iš-šak-kan*) w przypadku pojawienia się dwóch sierpów (półksiężyców, UD.SAR) zamiast pełni. Autor pisze w nim, że zaobserwował zaledwie jeden taki sierp i radzi poczekać na raport z Aszur (prawdopodobnie od Akkulanu).

²⁵⁸ Opublikowany przez K. Dellera i A. Millarda w *Zwei Rechtsurkunden aus Assur im British Museum*; s. 42-44.

²⁵⁹ Wydaje się, że synowie wymienieni jako pierwsi byli synami pierwotnymi Sin-na'diego i Sukkaii. Człon „šarru” w ich imionach wskazywałby na to, że rodzina pozostawała w dobrych relacjach z Aszurbanipalem.

²⁶⁰ SAA VIII 246.

²⁶¹ SAA VIII 279.

²⁶² Nieco oddzielnym przypadkiem jest tu SAA VIII 287. Tabliczka ma format i strukturę raportu astrologicznego, natomiast jej tematyka jest znacznie bliższa zjawiskom opisanym w *Šumma izbu*, niż *Enuma Anu Enlil*.

Oczekiwanie znaków wieszczących wielki konflikt było zapewne związane z planowaną wyprawą na Egipt, bowiem dalsza część raportu nakazuje datować go na V 669. SAA VIII 250 zawiera sugestię by potajemnie uszkodzić tamy na terenie Babilonii, co miałyby uchronić króla przed zgubnymi skutkami zaćmienia. Z kolei ostatnie wersy SAA VIII 244 zawierają informację o wysłuchaniu przez Marduka i Zarpanitu modlitwy wojsk króla oraz prośbę by z tych wojsk wyasygnować dla astrologa osła, co pozwoliłoby ulżyć jego kontuzjowanej stopie. Mimo to raporty Nergal-eṭira trudno uznać za lakoniczne, cytuje on zwykle kilka fragmentów *Enuma Anu Enlil*, często również bardziej dogłębnie wyjaśnia znaczenie znaków i astrologiczną terminologię.

List Nergal-eṭira

Znacznie więcej informacji, na temat życia i zadań astrologa wnosi jedyny znany spisany przez niego listy, oznaczany SAA X 165. Po pozdrowieniach dla króla z odwołaniem do Nabu i Marduka, autor pisze, iż przez sześć lat zajmował się Aššur-etel-šame-eṣeti-muballissu. Był on młodszym bratem Aszurbanipala, zapewne z tej samej matki, bowiem w przeciwieństwie do ewidentnie starszego Šamaš-metu-uballita²⁶³, jego imię zwykle pojawia się w otoczeniu następców tronu Asyrii i Babilonii oraz Aššur-mukin-pale'i²⁶⁴. Dalej astrolog przedstawia prośbę o zbrojną eskortę przy sprowadzeniu jego brata oraz rodowego dziedzictwa, niestety fragment opisujący przyczyny kłopotów krewnego Nergal-eṭira nie zachował się. Na bocznej krawędzi znajduje się sugestia by król wypytał o sprawę majordomusa, który jest wtajemniczony w całą sprawę.

Wydaje się, że zarówno przedstawienie i poinformowanie o roli w wychowaniu Aššur-etel-šame-eṣeti-muballissu²⁶⁵ oraz powołanie się na majordomusa wskazuje na fakt, że władca nie znał dobrze ani całej sprawy, ani nawet osoby Nergal-eṭira. Adresatem listu musiał więc być Aszurbanipal na początku swojego panowania, ponadto wyprawy po rodowe dziedzictwo może dotyczyć prośba o osła we wspomnianym już, raporcie SAA VIII 244, który spisano w roku 668. Dodatkowo między rokiem 668 a 674, z którego pochodzi najstarszy datowalny raport Nergal-eṭira dzieli dokładnie 6 lat, a więc tyle ile wynosiła opieka nad księciem, o której wróżbita pisze w liście.

Celem wyprawy Nergal-eṭira był zapewne, wspomniany w liście, kraj Jazubu, znajdujący się kilkadziesiąt

²⁶³ Jedyne poza Aszurbanipalem i Šamaš-šumu-ukinem, wymienione w traktacie Naqii, SAA II 6.

²⁶⁴ Np. SAA XIII 56, więcej na ten temat w PNA.

²⁶⁵ Niestety, niemożliwe jest ustalenie od jakiego etapu życia i jakie dokładnie obowiązki Nergal-eṭir pełnił przy księciu, bowiem nie znamy, nawet w przybliżeniu, roku w którym urodził się Aššur-etel-šame-eṣetim-muballissu. Można jedynie zakładać, że był co najmniej cztery lata młodszy od Aszurbanipala, bowiem w międzyczasie urodzić się musiał jeszcze Aššur-mukin-pale'a (którego imię sugeruje narodziny krótko po zdobyciu tronu przez ojca) i Sin-pir'u-ukin. W związku z tym najmłodszy z braci musiał urodzić się między 679 a 674 rokiem. Od swego starszego brata otrzymał stanowisko kapłańskie w świątyni Sina w Harran, jednak inskrypcja, w której Aszurbanipal informuje o losach lojalniejszej części swojego rodzeństwa nie jest datowana, w związku z czym nie pozwala określić, w którym momencie Aššur-etel-šame-eṣetim-muballissu był wystarczająco dorosły by piastować tego rodzaju funkcję. K 891 (RINAP V/2 72)

kilometrów na północ od Der, na pograniczu Elippi²⁶⁶. Region ten został podporządkowany Imperium w trakcie panowania Sargona II, na ciągłość asyryjskiej władzy na tym obszarze wskazuje sam Nergal-eṭir, bowiem odwołuje się do swojej, prawdopodobnie negatywnej, relacji z synem Aḥu-le'i. Człowiek o tym właśnie imieniu wzmiankowany jest w liście dotyczącym opisywanego regionu, spisany najwyraźniej w trakcie wyprawy Sargona II w roku 710²⁶⁷.

Miejsce, w którym pracował i opiekował się młodym księciem Nergal-eṭir nie zostało nigdzie opisane wprost. Niemniej fakt opieki nad jednym z synów króla sugeruje, że było to Aszur, co potwierdza obecność uczonego przy zawieraniu transakcji w tym mieście.

Nergal-eṭir w tekstach gospodarczych

Znane są trzy teksty ekonomiczne, w których może występować uczone imieniem Nergal-eṭir. Pierwszy pochodzi z Niniwy i został sporządzony w roku 676²⁶⁸. Jest to typowy dokument pożyczki, w którym na liście świadków, poza bóstwami, występują Mannu-iqbi, Marduk²⁶⁹, Misu, Nabu-natkil, określony jako ^{LÚ}*qur-bu-[te]* oraz właśnie Nergal-eṭir. Stronami zaś są Dannaya oraz La-qepu. W tym przypadku trudno jednak, na podstawie danych prozopograficznych ustalić na ile osoby te mogły znać późniejszego opiekuna Aššur-etel-šame-eṣetim-muballissu.

Pożyczki dotyczy również drugi dokument, tym razem spisany w Aszur w roku 672²⁷⁰. Remanni-Issar²⁷¹, późniejszy szef piekarzy pożycza w nim bliżej nieznanemu człowiekowi imieniem Kummaiu jedną minę i sześć szekli srebra. Gwarantem transakcji jest Nabu-tariš, który kilka lub kilkanaście lat później będzie sprzedawał nieruchomość w Aszur. Wśród świadków jednak figurują, poza Nergal-eṭirem, również Sukkaia (prawdopodobnie młodszy syn Raši-ila, syna Nurzanu) oraz Balasi, który również zajmował się królewskimi dziećmi. Pozwala to z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić, że współpracował on przy tym z Nergal-eṭirem, zaś uczone ten był jedną z osób obecnych przy sporządzaniu dokumentu.

Trzeci tekst, oznaczony sygnaturą VAT 9864 nie był dostępny autorowi niniejszej dysertacji. Niemniej wiedze na temat osób biorących udział w transakcji można zaczerpnąć w tym przypadku z PNA. Spośród znaczących osób są to Keni, przypuszczalnie skryba i ojciec Aplaii XVIII, Mušezib-Aššur, poświadczony w bardzo wielu dokumentach z Aszur oraz Bel-šarru-ušur, wymiany razem z Balasim w kontekście dworskim w

²⁶⁶ S. Parpola; *Helsinki Atlas of the Near East in the Neo Assyrian Period*; s. 11.

²⁶⁷ SAA XV 116.

²⁶⁸ SAA VI 240.

²⁶⁹ Wbrew brzmieniu jest to imię osoby, dobrze poświadczony w PNA, nie zaś bóstwo.

²⁷⁰ StAT III 68.

²⁷¹ Dane na temat osób pojawiających się w omawianych dokumentach są oparte o PNA.

tekście ABL 875. W tym przypadku kontekst prozopograficzny nie jest na tyle jednoznaczny by dać pewność, że występujący w tekście Nergal-eṭir jest uczonym, nie wydaje się to jednak nierealne.

Ṭabija i Ṭab-ṣil-Marduk

W przypadku tych dwóch imion niewiele jest tekstów, które wymagałyby szerszego omówienia w tej części pracy. Niemniej komentarza wymaga choćby koncepcja autorów PNA, według której Ṭabija miałyby być skróconą formą imienia Ṭab-ṣil-Marduk, a więc obaj astrologowie mieliby być jedną i tą samą osobą. O ile, z lingwistycznego punktu widzenia, założenie to jest całkiem realne, to z perspektywy historycznej brak jest jakichkolwiek innych przesłanek za taką identyfikacją. Raporty Tabiji mieszczą się w „standardowym” przedziale czasowym, od 675 do 667 roku²⁷², z kolei żadnego tekstu Ṭab-ṣil-Marduka nie da się datować w sposób pewny. Ze względu na fakt, że był on synem Bel-upahhira SAA VIII 448 prawdopodobnie spisany został w roku 674, jednak opisane w nim zjawiska miały miejsce również w latach 670 i 664. Podobnie pozdrowienia z SAA VIII 445, w których autor życzy królowi stabilności władzy i długiego panowania, sugerują, że raport powstał krótko po objęciu tronu, jednak nie sposób określić czy adresatem był tu Asarhaddon, czy Aszurbanipal, zwłaszcza, że tekst informuje o pozycji księżyca i słońca w miesiącu IV, zaś potencjalni odbiorcy raportu obejmowali władzę w, kolejno, XII i IX²⁷³. Ponadto, co nie może dziwić ze względu na niemal całkowity brak elementów listowych w raportach obu astrologów, nie sposób znaleźć jakichkolwiek elementów charakterystycznych, które znajdowałyby się w tekstach obu uczonych i tym samym pozwalały by na ich utożsamienie. Jest wręcz odwrotnie, rewers SAA VIII 445 (autorstwa Ṭab-ṣil-Marduka) to niemalże typowy list, składający się z adresata i pozdrowień do niego skierowanych, zaś Ṭabija w SAA VIII 442 rozpoczyna swoją prośbę i skargę już w trzecim wersie awersu, zaraz po cytacie z *Enuma Anu Enlil*, pomijając jakiegokolwiek pozdrowienia.

Problem mógłby zostać wyjaśniony, gdyby kontekst, nakreślony poprzez tekst innego rodzaju, pozwolił połączyć z Tabiją ojca Ṭab-ṣil-Marduka (czyli Bel-upahhira) lub jego brata (imieniem Bel-naṣir). Tego rodzaju tekst rzeczywiście istnieje i jest nim SAA XVII 139. Jest to list opisujący, niesprawiedliwy według autora jakim był Šuma-ukin, podział i dalszy los pewnego majątku. Wymienia on wiele osób o imionach typowych dla uczonych lub osób z nimi powiązanych: Tabiję i jego syna Ašaredu (w dodatku zaraz po Kutejczykach- Ina-qībi-Belu i Nabu-ušallimie), Šillaie, czy Bel-naṣira. Tekst nie jest datowany, jednak opisywana w nim sprawa toczy się już osiem lat, wzmiankowany jest w nim również dwukrotnie drugi rok panowania Merodach-Baladana II²⁷⁴. Zakładając, że

²⁷² SAA VIII 438 pochodzi z I 675, zaś SAA VIII 437 z VI 667. Bardzo możliwe jest przypisanie SAA VIII 442 do roku 666 i porzucenia (tj. niewłączenia w skład zreformowanego kręgu uczony) astrologa przez Aszurbanipala.

²⁷³ ABC 14.

²⁷⁴ Nie należy wykluczać, że wzmiankowany rok był jedynie jednym z ośmiu lat, niekoniecznie zaś pierwszym, w których

podział opisywanych dóbr miał miejsce właśnie w tym czasie to po dodaniu ośmiu lat, jako moment powstania tekstu, otrzymujemy rok 712. Jeżeli więc syn ʾAbijji-Ašaredu miał w tym czasie choćby 15 lat, co pozwalałoby na przekazanie mu znacznej sumy 6 min srebra, to oznaczałoby, że sam ʾAbija miałby w tym czasie ok. 35 lat lub więcej. Teoretycznie mógłby więc napisać swój ostatni raport astrologiczny w roku 667, w wieku 80 lat, jest to jednak mało prawdopodobne²⁷⁵. SAA XVII 139 został tu jednak przywołany w celu utożsamienia ʾAbijji z synem Bel-upahhira, który przy powyższych założeniach, gdyby miał świętować przyjście na świat syna samemu mając choćby 20 lat to musiałby się urodzić około roku 768, a więc na 90 lat przed wysłaniem swojego, prawdopodobnie ostatniego raportu- SAA VIII 502. Tak sędziwy wiek jednego z najważniejszych uczonych Senacheryba raczej zostałby podkreślony w źródłach, zwłaszcza, że powyższe wyliczenia są w tym względzie raczej minimalistyczne. Zaproponowana tu chronologia całkowicie podważa możliwość by odnosił się on do któregoś z wymienionych tu astrologów lub ich rodzin.

Podobnie mało realne wydaje się utożsamienie ʾAb-šil-Marduka z ʾAbiją, znanym z tekstu SAA XVIII 100, opisującego kulisy, omówionego wyżej, niedosłęgo zdemaskowania spisku na życie Senacheryba. ʾAbija został wymieniony wśród ludzi, którzy donieśli o całej sprawie Nabu-aha-erešowi, jednak zostali zignorowani. Wydaje się realne, że syn Bel-upahhira miał całkiem spore szanse by znaleźć się w środku tak poważnej, dworskiej intrygi, niemniej w takim wypadku raczej przekazałby informację o spisku ojcu, dzięki czemu łatwo wieść o zagrożeniu dotarłaby bezpośrednio do króla. Na podstawie powyższych, dość wątplych, argumentów identyfikacja ʾAb-šil-Marduka z ʾAbiją wydaje się być raczej nieuprawniona.

Bel-našir

Imię Bel-našir składa się z dwóch członów- pierwszy, zwykle poprzedzony determinatywem DINGIR oznacza boga Bela i stanowi epitet Marduka. Słowo to pochodzi od, oznaczającego „pana”, prasemickiego *baʿl*, które z czasem ewoluowało do akadyjskiego *bēlu*, by w końcu, co było zjawiskiem typowym dla imion boskich, utracić końcówkę gramatyczną *-u*. Drugi człon zaś jest formą *stativu* czasownika *našāru*, oznaczającego „chronić”. Całość imienia oznacza więc „Bel (Pan) jest obrońcą. O ten sam rdzeń oparte jest imię jeszcze jednego uczonego z czasów Asarhaddona i Asurbanipala, jakim wróżbita Naširu. Jego imię ma strukturę typową dla hipokorystyków, które to nie zawsze funkcjonowały jako skrócone formy imion dwu- i trój-członowych, mogły bowiem być również używane całkowicie niezależnie. Biorąc pod uwagę, że Naširu pojawia się w zaledwie trzech wpisach w PNA i to za każdym razem w kontekście typowym dla uczonych (jako wróżbita, egzorzysta i aresztowany przepisujący

opisywana sprawa miała miejsce, dlatego rok 712 to raczej *terminus ante quem* powstania tekstu.

²⁷⁵ Znacznie mniej realne jest za to, by rok później, na polecenie króla wyrabiał cegły, SAA VIII 442.

teksty) warto zastanowić się, czy w tym przypadku hipokorystyk nie spełnia swej pierwotnej funkcji, tj. czy nie stanowi skrótu od imienia Bel-našir.

Istnieje kilka argumentów świadczących za identyfikacją Naširu z bratem Bel-upahhira. Pierwszy z nich parafrazuje przede wszystkim wróżbiarstwo, chociaż na liście SAA VII 2 wymieniony jest jako egzorcysta. Najprawdopodobniej, podobnie jak sam Bel-upahhir (a więc zapewne również jego brat) służył już na dworze Senacheryba, znajduje się bowiem na liście uczonych²⁷⁶, aresztowanych po zdobyciu Niniwy przez Asarhaddona (nie figuruje na niej za to Bel-našir). Wśród nich znajdował się również Bel-epuš, który pojawia się później zarówno w otoczeniu Naširu²⁷⁷, jak i Bel-našira²⁷⁸. Ponadto znany jest również tekst, w którym Bel-našir wymieniony jest jako wróżbita następcy tronu²⁷⁹. W prawdziwym dokumencie datowanym przez postkanonicznego eponima Bel-iqbiego, umieszczanego na dotychczasowych listach w ostatniej dekadzie istnienia Imperium Asyryjskiego, jednak jest to jeden z tych *limmu*, co do których nie znane są żadne wskazówki, co do czasu ich urzędowania. Dlatego nie można wykluczać, że pełnił swoją funkcję nawet w latach 40. co czyniłoby możliwym powiązanie wróżbity następcy tronu z Naširu i/lub bratem Bel-upahhira. Należy również zauważyć, że Naširu posiadał wiedzę na temat wróżenia w mocno niestandardowych okolicznościach, bowiem nie przekazał mu jej jego ojciec²⁸⁰, mógł więc zdobyć ją czytając *bārūtu* już jako dojrzały uczonec.

O ile jednak realne wydaje się używanie w stosunku do omawianego uczonego zarówno skrótu, jak i pełnego imienia przez jego kolegów, nieco mniej przez niego samego w tekstach różnych gatunków²⁸¹, o tyle jest niemal niemożliwe by w bardzo formalnej korespondencji z królem lub następcą tronu jedna i ta sama osoba określała się jako Naširu (SAA X 180), zaś w innym liście podpisywała się imieniem Bel-našir (SAA X 159²⁸²). W praktyce wyklucza to uznanie astrologa i wróżbity za jedną osobę. Nie zamyka jednak dyskusji na temat wykorzystywania hipokorystyku przez obu z nich zamiennie z pełnym imieniem, tzn. z istnieniem dwóch Bel-naširów, będących uczonymi i używających formy skróconej-Naširu²⁸³.

Podział tekstów między obie osoby w większej części nie nastęrcza jednak trudności. Nie powinno budzić wątpliwości, że wszystkie raporty astrologiczne zostały napisane przez Bel-našira, zaś we wróżbach uczestniczył

²⁷⁶ SAA XI 156.

²⁷⁷ Nie ma co prawda zapytań wróżebnych, w których obaj wróżbici występowali by jednocześnie, jednak jest niemal niemożliwe by uczeni spełniający tę funkcję nie znali się.

²⁷⁸ Obaj byli w gronie dworzan, którzy zostali wymienieni jako znajomi i zapewne podwładni Issar-šumu-ereša (SAA X 9). Ponadto w raporcie SAA VIII 463 Bel-našir pisze do króla o ciężkiej chorobie Bel-epuša i prosi o wysłanie do niego uzdrowiciela.

²⁷⁹ SAA XIV 166.

²⁸⁰ SAA X 182.

²⁸¹ Listach, zapytaniach wróżebnych i raportach astrologicznych. Częściowo podobnie postępował Kišir-Aššur, który swoje imię zapisywał w różny sposób, zależnie od rodzaju przepisywanego tekstu literackiego, T. Arbøl; *Kišir-Aššur's Name and Title in Writing*; s. 80-83.

²⁸² Należy tu jednak zauważyć, że w liście dominuje jednak tematyka astrologiczna..

²⁸³ Dla porządku, w dalszej części niniejszej dysertacji pozostaniemy przy najczęściej pojawiających się wersjach imion obu uczonych, tzn. astrolog będzie określany jako Bel-našir, wróżbita zaś jako Naširu.

Naširu. Na autorów listów jasno wskazuje podpis. Wątpliwości budzą przede wszystkim teksty, w których Bel-našir/Naširu występuje w kontekście typowym dla egzorcysty, nie jest bowiem jasne, który z uczonych posiadał wiedzę z tego zakresu. Więcej wskazuje tu jednak na astrologa, ponieważ znane są przypadki osób, które łączyły obie dyscypliny (np. Bel-ušezi, czy Bel-le'i). Do tekstów z tej grupy należą: SAA VII 2, SAA X 9, SAA X 257, SAA XI 156, SAA XVIII 61. Spis SAA XI 156 dotyczy przede wszystkim byłych uczonych Senacheryba, w związku z czym dość logicznym jest stwierdzenie, że znajdujący się na niej Bel-našir był zapewne bratem Bel-upahhira. Na wspomnianej liście, w tej samej sekcji co Bel-našir znajdował się również Remutu. Wśród jego potencjalnych zastępców Marduk-šakin-šumi w liście SAA X 257 wymienia właśnie Bel-našira, najprawdopodobniej tego samego, który figuruje w SAA XI 156. Te przesłanki sugerują, że to astrolog posiadał wiedzę egzorcystyczną, w związku z tym to jego właśnie wymieniają teksty SA VII 2, SAA X9 i SAA XVIII 61, natomiast nie ma co do tego pewności.

Do omówienia pozostają jeszcze dwa teksty gospodarcze, z czego SAA XIV 166 został już w niniejszym rozdziale wspomniany. Jest mało prawdopodobne by astrolog potrafił przepowiadać przyszłość ze zwierzęcych wnętrzności, w związku z czym wymieniony na liście świadków może być w tym przypadku wyłącznie Naširu lub też imiennik Bel-našira, działający w znacznie późniejszym okresie. Z kolei dokument SAA VI 225 zawiera niemal wyłącznie listę świadków z datacją na rok 677. Ten rok mieści się w okresie aktywności (lub jego okolicach) obu uczonych, jednak wiadomo, że Bel-našir, dzięki pokrewieństwu z Bel-upahhirem w tym czasie był wysoko postawioną postacią, zaś na temat życia Naširu wiemy bardzo niewiele. Fakt, że imię Bel-našir wymieniono jako ostatnie sugeruje, że mógł on być skrybą spisującym transakcję. Pozostali świadkowie nie posiadają jakichkolwiek tytułów, analiza ich imion w PNA nie wskazuje, by byli oni jakimiś znaczącymi osobami. Jest więc bardziej prawdopodobne, że transakcję w celu zarobkowym spisał wróżbita (którego datowalne zapytania wróżebne znane są dopiero z następnego roku), niż by autorem tabliczki miałby być brat głównego astrologa Senacheryba. Oczywiście nie należy wykluczać, że autor tekstu nie był uczniem a zaledwie przeciętnym skrybą spisującym umowy. Wypada tu jeszcze wspomnieć o tekście SAA XI 156, w którym do imienia Bel-našir przyporządkowano muła, jednak trudno tutaj powiedzieć kim jest owa osoba i w jakim celu tekst ten został sporządzony. Podobnie problematyczny jest również raport hemerologiczny SAA VIII 567, w którym w drugiej części tekstu poruszona jest sprawa zamordowania Kudurru, zaś imię Bel-našir pojawia się tam w trudnym do uchwycenia kontekście, być może autor wspominał o jego uwięzieniu za tę sprawę.

List Marduk-šapik-zeriego

Jednym z najdłuższych listów, w całym korpusie asyryjskiej korespondencji, jest liczący niemal 90 wersów

SAA X 160, autorstwa Marduk-šapik-zeriego. Tekst ten jest wyjątkowy nie tylko ze względu na swoją treść i strukturę, ale również na stan zachowania- częściowo uszkodzone są jedynie wersy 17-30 awersu oraz 15-28 rewersu, co jest dość niezwykle, zważywszy na to, że uszkodzeniom ulegają zwykle skrajne części tabliczek, zawierające początek i koniec tekstu.

W początkowej części uczony dokonuje autoprezentacji, której poziom samoponizena przewyższa nawet Bel-ušezi z listu SAA X 109, dalej przedstawia swoją sytuację, którą później określa mianem głodu i niewoli (*ina šib-te-e-ti u bu-bu-tú*). Być może opis przyczyn izolacji uczonego znajdował się w uszkodzonej części tabliczki, niemniej na podstawie datowania oraz pozostałych części tekstu możliwe jest ich ustalenie. Uczony opisując niebo zwraca uwagę na pozycję Jowisza w gwiazdozbiornie Ryb, taka sytuacja miała miejsce jedynie w latach 672-671. Ponadto o części uczniów, wzmiankowanych w dalszej części tekstu, napisał, iż powrócili oni z Elamu. Wszystko to wskazuje na to, iż Marduk-šapik-zeri trafił do elamickiej niewoli, po najeździe na Babilonię w roku 675, w której spędził (ponad) dwa lata (*a-du-ú 2 MU.AN.NA.MEŠ šab-ta-ku-ma*). Nic nie wskazuje na to, by uczony przed tą datą pracował dla Asarhaddona lub jego poprzedników. Z punktu widzenia niniejszej dysertacji okazać się więc on może interesujący jedynie w przypadku, gdyby rzeczywiście został przez władcę uwolniony i przyjęty na służbę. To zaś można ustalić poprzez analizę uczonych, o których sam Marduk-šapik-zeri, pisze że gotów jest ich sprowadzić na dwór królewski po odzyskaniu wolności. Ich zestawienie znajduje się w tabeli poniżej.

Imię	Profesja	Występowanie w tekstach dworskich
Sin-aha-šubši	Egzorcysta	Nie
Marduk-našir	Kapłan lamentacyjny	Nie
Ningišzida-bel-mati	Kapłan lamentacyjny	Nie
Ningišzida-igbi	Kapłan lamentacyjny	Nie
Aqrea	Egzorcysta	Nie wykluczone, że jest to wariant zapisu imienia Aqar-Aia. Znany jest on z kilku zapytań wróżebnych, wszystkie mogły powstać po roku 672.
Kudurru	Wróżbita/astrolog ²⁸⁴	PNA wymienia kilku różnych uczonych o tym imieniu. Niektórzy z nich mogą odpowiadać jednemu lub obu Kudurru z listy Marduk-šapik-zeriego.
Bel-remanni (syn Kudurru)	?	Nie
Nabu-šumu-iddin	?	Nie. Nabu-šumu-iddina VIII i Nabu-šumu-iddina XVI znani

²⁸⁴ Imię to występuje dwa razy.

		są sprzed 672 roku.
Nabu-kudurri-ušur	Kapłan lamentacyjny	Być może związany ze świątynią Nabu w Kalhu ²⁸⁵ za rządów Asarhaddona i/lub Aszurbanipala.
La-baši	Egzorcysta	Nie
Aha-šubši	Uzdrowiciel	Nie

Tabela 19

Jak widać zaledwie czterech z dwunastu uczonych zaproponowanych przez Marduk-šapik-zeriego mogło zostać przyjętych na królewską służbę, a i wobec nich są pewne wątpliwości, nie można bowiem wykluczyć, że dostali się oni w łaski władcy na własną rękę. Ponadto ryzykowne jest utożsamienie egzorcysty Aqrei z wróżbitą o podobnym imieniu, Kuduru było imieniem niezwykle popularnym co może oznaczać przypadkową zbieżność, zaś SAA XIII 130 jest w zasadzie niemożliwy do wydatowania. Wszystko to sprawia, że trudno uznać Marduk-šapik-zeriego i przynajmniej większość z jego uczniów za uczonych na służbie Sargonidów.

²⁸⁵ SAA XIII 130.

Rozdział V: Astrologowie asyryjscy w świetle ich listów i raportów

Dotychczasowi badacze wyróżnili 243 teksty raportów z obserwacji zjawisk na niebie, spisanych pismem asyryjskim przez 15 autorów oraz 153 listy od i do 13 asyryjskich astrologów, przy czym pięciu uczonych znanych jest w charakterze nadawców obu opisywanych tutaj grup tekstów. W mojej opinii niezbędne jest rozszerzenie tego zbioru o 15 kolejnych tabliczek, spisanych przez Issar-duriego, gubernatora Arraphy, który, jak zostanie to zademonstrowane poniżej, również parał się astrologią.

Issar-duri

Issar-duri jako uczoney

Niemalże całość korpusu listów uczonych z okresu Sargonidów pochodzi z okresu panowania Asarhaddona oraz pierwszej połowy rządów Aszurbanipala, przy czym na początku lat 70. dominuje materiał spisany znakami babilońskimi, który stopniowo jest wpierany przez teksty asyryjskie. Z tego też względu szczególnie cenne wydają się listy wysyłane do Sargona II przez Issar-duriego, gubernatora Arraphy. Mimo, iż część tekstów jego autorstwa wydana została już w drugim tomie ABL, człowiek ten dotychczas nie został „dostrzeżony” przez asyriologów jako astrolog mimo, iż jasno wskazuje na to list SAA XV 5, w którym Issar-duri informuje króla, że obserwacje nieba, z powodu zachmurzenia, nie dały zadowalających rezultatów. Interpretacji zjawisk opisanych w serii *Enuma Anu Enlil* dotyczy również tekst SAA XV 6. Wprawdzie nowina na temat ulewy, która rozpoczęła się wieczorem piątego dnia, nieokreślonego miesiąca i trwała przez całą noc i cały kolejny dzień mogłaby być dla króla istotna na przykład z powodu trwającej suszy, to zauważyć należy, że deszcz szóstego dnia miesiąca uznawany był za bardzo istotny znak²⁸⁶. Z drugiej jednak strony obwite deszcze i ich pozytywny wpływ na uprawy wzmiankowany był przez Issar-duriego na końcu listu SAA XV 4. Tekst ten zawiera jednak dwa wątki, właściwe dla człowieka uczonego. Pierwszy dotyczy rekomendacji dwóch uzdrowicieli na dwór Sargona II, jakimi byli Nabu-šumu-iddina i Nabu-eriba. Drugą kwestią była sprawa inskrypcji w odnowionej przez Sargona II świątyni w mieście Der. Tamtejszy urzędnik, Šamaš-belu-ušur, napisał do Issar-duriego

²⁸⁶ E. Gehklen; *Weather Omens of Enūma Anu Enlil Thunderstorms, Wind and Rain*; s. 168-197.

z pytaniem czy na pewno budowla ma być pozbawiona tego rodzaju tekstu. Gubernator Arraphy przesłał te wyrazy wątpliwości władcy, sugerując przy tym by ten zdecydował się na umieszczenie jednej inskrypcji.

Fakt, że sprawa dotyczy świątyni w mieście Der jest bardzo znacząca z jeszcze jednego względu. W roku 720 Sargon II został w bitwie pod tym miastem pokonany przez sprzymierzone wojska elamicko-babilońskie, co w konsekwencji musiało spowodować utratę przez niego kontroli nad tym obszarem. Odzyskał ją dopiero podczas swojej ostatniej wyprawy przeciw Merodach-Baladanowi dziesięć lat później²⁸⁷. Przebudowa świątyni musiała zająć kilka miesięcy, zaś sam władca zmagił się z wodzem Chaldejczyków przez dwa lata, dlatego można założyć, że list spisano najwcześniej w roku 708. Przy proponowanym przez A. Fuchsa i S. Parpolę datowaniu korespondencji Issar-duriego²⁸⁸, można z dużą dozą prawdopodobieństwa stwierdzić, iż całość znanej części jego archiwum pochodzi z ostatnich pięciu lat rządów Sargona II. Biorąc pod uwagę, że w roku 714 uczony był już gubernatorem²⁸⁹ to łatwo zauważyć, że łączył obowiązki urzędnicze z pracą uczonego, co jest nietypowe dla późniejszych okresów. Potwierdzenie spełniania przez Issar-duriego obu funkcji zawiera, wspomniany już, tekst SAA XV 5. Wprawdzie z Arraphy, z powodu chmur, obserwacje nieba nie były możliwe, jednak w dalszej części listu gubernator wspomina o swoim wysłanniku (sum. LÚA.KIN), który znajdował się na dworze Marduk-šarru-ušura²⁹⁰. Dalsza część tabliczki jest ułamana, jednak domyślać się można, że podobne obserwacje prowadzono także w Šingibutu, a więc ośrodku zarządzanym przez Marduk-šarru-ušura²⁹¹, zaś podwładny Issar-duriego poinformował go o wynikach obserwacji. Sam fakt wysyłania przez uczonego ludzi do odległych rejonów Imperium Asyryjskiego wskazuje na piastowanie przez niego w tym samym czasie również funkcji administracyjnych na obszarach odległych od Arraphy.

Z wątków poruszanych w korespondencji Issar-duriego, oraz w pozostałych listach jego dotyczących, możliwe jest wyróżnienie jeszcze dwóch kwestii, z którymi gubernator Arraphy związany był z racji swego wysokiego poziomu wykształcenia. Tekst SAA XV 17 stanowi prośbę od Sin-na'diego do króla o przysłanie skryby, którego autor listu nie zastał na miejscu, do którego został właśnie przydzielony. Jednym z wymienionych przez niego „źródeł” pisarzy, obok Aššur-belu-taqqina z Der, miał być właśnie Issar-duri. Z jednej strony wydaje się, że Arrapha i Der były po prostu najbliższymi dużymi ośrodkami asyryjskimi na wchodzie państwa, zaś Sin-na'di otrzymał w zarząd jakiś obszar na

²⁸⁷ H. Saggs; *Wielkość i upadek Babilonii*; s. 105-109.

²⁸⁸ SAA XV s. XLIII.

²⁸⁹ Wtedy też piastował funkcję *limmu* z tytułem gubernatora Arraphy.

²⁹⁰ Ostatni znak, odpowiadający za czasownik *ušur* jest zatarty, jednak można przychylić się tutaj do rekonstrukcji wydawców SAA XV.

²⁹¹ SAA XV 69. Zarówno toponimia zawarta w tekście, jak i ewidentnie irańskie imię Ašpa-bari (aw. *aspa*-koń) wskazują, że miejscowość ta leżała na terenie Medii lub na jej zachodniej granicy.

terenie zachodniego Zagrosu. Z drugiej zaś jest bardzo prawdopodobne, że obowiązkiem Issar-duriego było kształcenie skrybów, ponadto bardzo naturalnym procesem była nauka tego zawodu młodszych członków swojej rodziny²⁹². Gubernator Arraphy, jak świadczą listy SAA XV 8 i SAA XV 9, otrzymał również od władcy pewne zadania związane z tabliczkami drewnianymi (używanymi głównie do spisywania dzieł literackich), jednak stopień uszkodzenia tekstu uniemożliwia szczegółowe ustalenie na czym obowiązki te miały polegać.

Issar-duri jako urzędnik

Jeśli chodzi o pracę Issar-duriego w charakterze gubernatora to poprzez SAA XV możliwe jest naświetlenie kilku sfer jego działalności. Częściowo, przy okazji sprawy świątyni w Der, zaakcentowane zostały już obowiązki związane z pracami budowlanymi. Tematyka ta poruszona jest jeszcze w kilku innych listach. Końcówka SAA XV 1 dotyczy stanu budowy muru wokół miasta Meturna, leżącego na pograniczu asyryjsko-babilońskim²⁹³, rekonstrukcja, której dokonał wydawca tekstu sugeruje, że Issar-duri osobiście i na miejscu sprawował nadzór nad tym przedsięwzięciem. To zaś wydaje się nad wyraz istotne, biorąc pod uwagę nierozstrzygnięty jeszcze konflikt z Merodach-Baladanem, który teoretycznie, w krótkim czasie mógł przenieść się na asyryjskie terytorium. Co ciekawe, Meturna leżała ponad 150 kilometrów od Arraphy, co mogłoby wskazywać, że Issar-duri dysponował władzą nad całkiem dużym obszarem. Wprawdzie między oboma miastami znajdował się jeszcze jeden, duży ośrodek, znany jako Lahiru, jednak jedyny gubernator tej miejscowości znany jest jako eponim roku 673²⁹⁴. Prawdopodobnie więc, z uwagi na kwestie obronne, po śmierci Issar-duriego Senacheryb podzielił prowincję na dwie mniejsze, z których północna podporządkowana była gubernatorowi Arraphy, zaś południowa-graniczna gubernatorowi Lahiru. Pośrednio z działalnością budowlaną związana jest grupa listów, dotycząca transferu ludności, głównie jeńców do Dur-Šarrukin (SAA XV 12-16 i SAA XV 18-19). W tym przypadku jednak bezpośredni udział Issar-duriego w pracach budowlanych, na drugim krańcu Asyrii jest jednak całkowicie wykluczony. Wydaje się, że tematyka ta jest częsta w korespondencji gubernatora jedynie dlatego, że jego miasto leżało na szlaku wiodącym na północ oraz z racji skali przedsięwzięcia, które wymagało zaangażowania całego kraju. Obowiązkiem Issar-duriego było jednak delegowanie nie tylko dużych grup ludzi. Większa część listu SAA XV 1 dotyczy Nabu-zero-ibniego, eunucha służącego wcześniej na dworze gubernatora Damaszku, którego krewni sprzymierzeni byli z Merodach-

²⁹² Nie jest ona wzmiankowana w żadnym tekście, niemniej mało ryzykownym założeniem jest, że takową posiadał.

²⁹³ S. Parpola, *op. cit.*, s. 10.

²⁹⁴ PNA *šaknu* A.

Baladanem. Issar-duri przesłał eunucha królowi z nadzieją, że możliwe będzie wykorzystanie go przeciw chaldejskiemu władcy. Z kolei SAA XV 2 dotyczy strażnika, najętego przez ludzi króla, który miał wyruszyć z Arraphy, być może by dołączyć do Sargona II w Kraju Nadmorskim.

Typowo-administracyjna działalność Issar-duriego nie ograniczała się oczywiście jedynie do delegowania ludzi, ale również do ich wynagradzania. To zaś mogło mieć różnoraki charakter. Przykładowo, Bel-iqiša na polecenie króla otrzymał od gubernatora nie tylko woły i zboże, ale również ziemię²⁹⁵. Niewykluczone, że w celu lepszego zagospodarowania lub potrzeby obdarowania większej ilości ludzi Issar-duri dokonał nowego podziału pól na podległym sobie terenie²⁹⁶.

Jak podkreślono w poprzednim podrozdziale, Issar-duri wysyłał swoich ludzi na obszary będące formalnie poza jego jurysdykcją, na przykład do Marduk-šarru-ušura, działającego w Medii. Co więcej, list SAA XV 3 jasno wskazuje, że gubernator także osobiście przebywał w tej krainie²⁹⁷. Przyczyną takiego stanu rzeczy mogą być trybuty, głównie z koni, które ściągali z tego terenu asyryjscy władcy. Inaczej jednak niż w przypadku zwasalizowanych państw Syro-Palestyny, zebranie należnej daniny było zadaniem nie władców lokalnych, a asyryjskich „magnatów” (sum. LÚGAL.MEŠ). O takich działaniach zaświadcza nie tylko sam Marduk-šarru-ušur²⁹⁸, ale również zapytania wróżebne z czasów Asarhaddona, dotyczące pomyślnego powrotu urzędników do Asyrii²⁹⁹. Najprawdopodobniej właśnie do takiej grupy należał sam Issar-duri. Potwierdzałoby to ogromny wpływ tego uczonego na asyryjską politykę na Wschodzie.

Potomkowie Issar-duriego

Dokumenty wymieniają trzy osoby, określone jako „syn Issar-duriego”. Są to Nabu-nadin-apli, Ša-la-belet-mannu oraz Šulmu-ahhe. Pierwszy z nich znany jest przede wszystkim z tekstu SAA VII 50. Lista ta, razem z kilkoma innymi³⁰⁰ stanowi spis tekstów literackich z zaznaczonym miejscem ich pochodzenia, którym są zwykle domy osób prywatnych. Datacja SAA VII 50 nie zachowała się, jednak oba podobne teksty³⁰¹ spisano w odstępie kilku miesięcy, za eponimatu Belšunu, w związku z czym SAA VII 50 także musiał powstać mniej więcej w roku 648. S. Parpola wysuwa tezę, iż opisywane

²⁹⁵ SAA XV 11.

²⁹⁶ SAA XV 21.

²⁹⁷ *ma-ši ina mad-a-a a-ni-nu* (kiedy król, mój pan napisał do mnie) byliśmy właśnie w Medii.

²⁹⁸ SAA XV 69.

²⁹⁹ SAA IV 64-72.

³⁰⁰ SAA VI 49-56.

³⁰¹ SAA VII 49, 51.

dokumenty stanowią listę tekstów skonfiskowanych na rzecz tworzenia biblioteki Aszurbanipala³⁰². Bazuje przy tym na fakcie, że zdecydowana większość osób i miejsc wymienionych jako źródła tabliczek ma pochodzenie babilońskie. Jednak jak on sam zauważa w przypadku części osób taka konfiskata byłaby nad wyraz niestosowna, podając tu za przykład brata Aszurbanipala- Aššur-mukin-pale'ę, ustanowionego przez niego kapłanem. O ile z samej wątpliwości dotyczącej siłowej konfiskaty trudno nie podzielać, to argumentowanie przy tym królewskim bratem jest dość niefortunne. Przydzielenie Aššur-mukin-pale'i stanowiska w świątyni potwierdza zaledwie jedna znana inskrypcja królewska³⁰³, jednak stopień jej uszkodzenia uniemożliwia poznanie miasta, w którym jeden z młodszych synów Asarhaddona miał pełnić swój urząd. Nie można przy tym wykluczyć, że leżało ono na terenie Babilonii, co dawałoby mu możliwość dołączenia do rebelii starszego brata i w konsekwencji złupienia jego domu przez Asyryjczyków. Niemniej inne osoby, jak choćby Tabni, skryba szefa eunuchów następcy tronu³⁰⁴ potwierdzałyby ogólny koncept Parpoli. Wydaje się jednak, że możliwe jest zaproponowanie prostszej interpretacji. Opisywane teksty nie stanowiły listy tabliczek „zdobytych” na poczet zbiorów, ale tych, które, niezależnie od przyczyn, do biblioteki wpłynęły.

Taką przyczyną mogła być, co jest całkiem realne w przypadku Nabu-nadin-apliego, naturalna i bezpotomna śmierć. Samo jego imię wskazuje, że najprawdopodobniej był pierworodnym synem Issar-duriego, przy założeniu, że jego ojciec i gubernator Arraphy to ta sama osoba, to nawet gdyby urodził się 10 lat po nadaniu Issar-duriemu eponimatu (a więc bardzo późno) to w roku 648 miałby 66 lat, co czyniłoby go starym, jak na ówczesne czasy, człowiekiem. Sam Nabu-nadin-apli wymieniony jest na liście jako wróżbita. Jak zauważył Parpola, z żadnego źródła w opisywanych spisach biblioteka nie uzyskała tabliczek z serii *barûtu*. Od syna Issar-duriego przejęto teksty medyczne, egzorcyzmy, serie *Šumma Alu* oraz *Enuma Anu Enlil*. Wśród zachowanych fragmentów spisów ostatnia z tych serii pochodzi z ośmiu źródeł, a więc stosunkowo niewielu. Jako, że gubernator Arraphy odwołuje się do niej w swoich listach jest niemal pewne, że posiadał przynajmniej część tabliczek z *Enuma Anu Enlil*. To uwiarygodniałoby Nabu-nadin-apliego jako jego syna.

Wróżbita znany jest jeszcze z jednego dokumentu, jakim jest omówiony w poprzednim rozdziale SAA VII 1. Tam również znajduje się w grupie opisanej jako HAL.MEŠ, na ostatnim miejscu. Tekst ten powstał w roku 671 a więc w trakcie procesu „asyrianizacji” kręgu uczonych Asarhaddona. Fakt, że Nabu-nadin-apli znalazł się na dworze tak późno³⁰⁵ delikatnie sugerowałby jego narodziny w końcówce

³⁰² S. Parpola, *Assyrian Library Records*, s. 1-12.

³⁰³ K 891, tekst zaplanowany do publikacji jako RINAP V 72.

³⁰⁴ SAA VII 50.

³⁰⁵ A przynajmniej brak jest dowodów jakoby był na nim wcześniej.

VIII wieku, a domniemywana tutaj „asyryjskość” bycie potomkiem Issar-duriego.

Jego pozostali potencjalni synowie znani są jedynie jako świadkowie w pojedynczych dokumentach. Ša-la-belet-mannu występuje jako *kurgarrû* ze świątyni Mulissu w Niniwie jako świadek w dokumencie sądowym za post-kanonicznego eponimatu Mušallim-Aššura (lata 30.). Z kolei Šulmu-ahhe jest świadkiem pożyczki również w okresie post-kanonicznym, prawdopodobnie w początkowym jego etapie, jakiej udziela Ahu-duri. W obu jednak przypadkach trudno wskazać jakiegokolwiek poszlaki, które pozwalałyby określić opisywane osoby jako synów gubernatora Arraphy.

Astrologowie z rodu Gabbu-ilani-ereša

Nabu-zeru-lešir

W okresie panowania Aszurbanipala Nabu-zeru-lešir określany jest jako szef skrybów³⁰⁶, mimo to pozostawił po sobie bardzo niewielką ilość tekstów. Jednym z dwóch, które z pewnością zostały spisane przez uczonego jest list SAA XVI 50, stanowiący spis osób (w tym rodziny skryby), którym należy umożliwić wejście do pałacu. Drugą z tabliczek, której autorstwo można przypisać Nabu-zeru-leširovi jest, opisywany w poprzednim rozdziale, SAA X 2, stanowiący relację ze spotkania z królewskim substytutem, który nakazał by przekazać właściwemu władcy informacje na temat spisku Šillaii. Skryba pojawia się w nagłówku jeszcze dwóch innych listów, także dotyczących rytualnej substytucji. SAA X 1 jako nadawców wymienia również Adad-šumu-ušura, Nabu-šumu-iddinę, Urdu-Eę i Issar-šumu-ereša. Z kolei autorami SAA X 3 mieli być sami bracia, synowie Nabu-zuqup-kenu. Biorąc pod uwagę, że Nabu-zeru-lešir w obu z nich figuruje jako pierwszy nadawca oraz jest autorem SAA X 2, a także przy podobieństwie pozdrowień z SAA X 2 i SAA X 3, wydaje się, że uczonego jest autorem również dwóch pozostałych tekstów. S. Parpola, wydając SAA X zasugerował, że również, bardzo uszkodzony, dotyczący osadzenia substytutu na tronie Akadu, list SAA X 4 został spisany przez Nabu-zeru-lešira. Podstawy tej tezy są jednak dość wątpliwe, nic bowiem nie wskazuje na to by uczonego podróżował do Babilonii. Zarówno cele jak i przebieg rytuału substytucji zostały już szeroko opisane, dlatego nie ma potrzeby przytaczania ich w tym miejscu³⁰⁷.

Nabu-zeru-lešir najczęściej występuje w źródłach jako ojciec swoich synów lub brat Adad-šumu-

³⁰⁶ ZA LVI, s. 83; K 2861 (opublikowany w formie kopii w H. Rawlinson; *The Cuneiform Inscriptions of Western Asia; Vol. IV: A Selection from the Miscellaneous Inscriptions of Assyria*; nr 9).

³⁰⁷ LAS, s. XXII-XXXII.

ušura³⁰⁸. Relacje rodzinne potomków Gabbu-ilani-ereša zostały już jednak opisane w rozdziale poświęconym kolofonom. Jedynym wątkiem wartym uzupełnienia jest potomstwo Nabu-zeru-lešira, wymienione w SAA XVI 50. Na te same liście wymieniono dwie córki i trzech synów uczonego. Niestety w chwili obecnej identyfikacja nie tylko córek, ale również trzeciego syna (brata Issar-šumu-ereša i Šumaii) wydaje się niewykonalna.

Nabu-zeru-lešir jest jednym z niewielu uczonych, których śmierć z przyczyn naturalnych można w miarę precyzyjnie wydatować. Jest to możliwe dzięki listowi SAA X 8, spisany przez Issar-šumu-ereša. Przychylić się tu można do koncepcji Parpoli, który pod wyrażeniem LU^UIR šá LUGAL widział właśnie ojca szefa skrybów Aszurbanipala, jednocześnie zaś na podstawie danych astronomicznych datował tekst na przełom lat 672 i 671, zaś śmierć uczonego na lata 673-672³⁰⁹. Z drugiej strony list pisany przez Kudurru po zaćmieniu z IV 671 wymienia uczonego o tym samym imieniu, który jest bratankiem Zakiru. Może to oznaczać, że ojciec Issar-šumu-ereša w istocie umarł później lub w podobnym okresie funkcjonowało dwóch uczonych o tym samym, dość rzadkim imieniu.

O poziomie życia Nabu-zeru-lešira i jego rodziny świadczy znacznie późniejszy list, spisany przez jego bratanka, Urdu-Gulę (SAA X 294). Zostanie on opisany szerzej w dalszej części rozdziału, jednak w tym miejscu warto podkreślić fragment „AD-u-a 6 ANŠE.MEŠ A.ŠÀ TA^{md}PA-NUMUN-GIŠ ŠEŠ-šú ib-ta-at-qa^{310b}”. Jak zauważa M. Luukko nie jest to obszar znaczny w porównaniu z tym, który od Asarhaddona otrzymał Marduk-šumu-ušur (10 immeru³¹¹), można więc wprost określić to gospodarstwo mianem „małe”.

Tak niewiele tekstów pochodzących od szefa skrybów³¹² i głównego uczonego³¹³ nasuwa na myśl pewne wątpliwości. Z drugiej jednak strony pozostali znani szefowie skrybów³¹⁴ i główni uczeni³¹⁵ Sargonidów (oczywiście poza Issar-šumu-erešem) również są bardzo słabo poświadczeni, ponadto Nabu-zeru-lešir zakończył życie jeszcze przed okresem, z którego archiwum uczonych pałacowych jest najsilniej nasycone tekstami (672-669). Niemniej w stosunku do swoich poprzedników wyróżnia się on jednym szczegółem. Wszystkie trzy teksty, które tytułują w ten sposób Nabu-zeru-lešira powstały nie tylko po jego śmierci, ale także dopiero za panowania kolejnego władcy³¹⁶. Przy uwzględnieniu

³⁰⁸ SAA X 110, 257, 291, 371, SAA XVI 50.

³⁰⁹ LAS 13.

³¹⁰ Mój ojciec ze swoim bratem Nabu-zeru-leširem dzieli 6 immeru pola.

³¹¹ SAAB XVI, s. 247, SAA X 173.

³¹² ZA 61 s. 83.

³¹³ SLK.

³¹⁴ M. Luukko, *op. cit.*, s. 253.

³¹⁵ SLK.

³¹⁶ Kolofon BAK 344 został spisany przez Issar-šumu-ereša, tytułującego się szefem skrybów Aszurbanipala. Zaś Synchronistyczna Lista Królów kończy się na Kandalanu.

stosunkowo małego pola, z którego miał wyżywić się Adad-šumu-ušur i jego brat oraz ich rodziny można zaryzykować stwierdzenie, że Nabu-zeru-lešir nigdy nie dostąpił najwyższych urzędów (lub ewentualnie sprawował je bardzo krótko), a „otrzymał” je pośmiertnie od swego syna, który w ten sposób podkreślał potęgę swojego rodu i własną pozycję.

Synchronistyczna Lista Królów³¹⁷

Dokładnie ta sama motywacja musiała stać za skrybą tworzącym Synchronistyczną Listę Królów. Tekst zawiera w sparowanych, odpowiadających sobie chronologicznie kolumnach, kolejnych władców Babilonii i Asyrii oraz, od panowania Adad-Nirariego II, imiona ich głównych uczonych (*ummânu*). O ile w charakterze doradcy przy tym władcy wymieniony został Qalia, o tyle dla jego dwóch następców- Tukulti-Ninurty II i Aszurnaširpala II głównym uczonym był już Gabbu-ilani-ereš, przodek Issar-šumu-ereša, który wieńczy listę jako *ummânu* Asarhaddona i Aszurbanipala. Takie nietypowe zestawienie, władców wraz z ich uczonymi, wprost sugeruje cel powstania tekstu. Nie został on spisany w celach czysto historycznych, jego istotą nie było również ukazanie asyryjskiej dominacji nad Babilonią (mimo, że sytuacje kiedy królem Babilonii był władca Asyrii lub jego namiestnik są jasno zaznaczone), ale podkreślenie pozycji rodu Gabbu-ilani-ereša na przestrzeni ostatnich 200 lat w kontekście państwa istniejącego od półtora tysiąclecia, które dzięki pracy Issar-šumu-ereša stało się najpotężniejszym imperium na świecie.

Mimo, że za powstanie listy odpowiadał szef skrybów Aszurbanipala lub też ktoś z jego krewnych i/lub uczniów to problemem pozostaje kwestia znanych egzemplarzy listy, znalezionych w Aszur³¹⁸. Ród Gabbu-ilani-ereša nie miał żadnych znanych dotychczas powiązań z tym miastem, od czasów swego protoplasty, który zapewne właśnie z Aszur przeniósł się wraz z całym dworem do Kalhu. Kolofony obu fragmentów są mocno uszkodzone, jednak oba zawierają imię Nabu-tuklatsu, prawdopodobnie on był autorem obu kopii, z której ta pierwsza, większa i bardziej znana, powstała u progu jego pisarskiej kariery³¹⁹.

³¹⁷ Niniejszy podrozdział oraz inne dotyczące SLK oparte są o wydanie głównej części listy w artykule *Königslisten und Chroniken* w RLA, autorstwa A. Graysona.

³¹⁸ Znany jest jeszcze niewielki fragment kończący się na Aššur-etel-ilanim (KAV 182).

³¹⁹ Na podstawie kopii E. Weidener; *Die grosse Königsliste aus Assur*; s. 66-77, wydaje się, że ostatnie znaki w zachowanym wersie kolofonu przedstawiają się następująco: [LÚ] ŠAMAN₂-MAL-lú^dAG-NIR-su, co oznaczało by „uczeń (skryby) Nabu-tuklatsu”. Taki zapis jest jednak problematyczny z kilku względów: brakuje w nim determinatywu przed imieniem, unikatowe jest użycie znaku *lú* w charakterze komplementu fonetycznego, ponadto nietypowy jest wygląd znaku MAL, jest to jednak atypowość analogiczna do asyryjskich wariantów innych znaków (np. KAL, por. Labat, *D'Épigraphie Akkadienne*, nr 322). Tego rodzaju błędy w zapisie można jednak tłumaczyć młodym wiekiem autora, którego zadaniem było skopiowanie tekstu, zaś podpis stanowił element własnej inwencji.

Główna część listy (KAV 216) znaleziona została w nieco oddzielonej części archiwum N7 (część C) w Aszur³²⁰, wraz z nią odkryto tam tekst SAA XX 50, stanowiący opis obowiązków poszczególnych osobistości z E.ŠÁR.RA. Zasadnicza większość biblioteki składała się z dwóch części (A i B). W drugiej z nich znaleziono jedynie rozbitą tabliczkę z serii *Šumma Alu*, opatrzoną kolofonem BAK 237. Jej autorem musiał być Mušeżib-Aššur, pierwszy człon tego imienia został zrekonstruowany przez N. Heeßela, który opublikował tekst jako KAL I 11. Za zasugerowanym tu elementem teoforycznym przemawiają względy prozopograficzne (Mušeżib-Aššūr 19 to jedyny post-kanoniczny skryba z Aszur, którego imię pasuje do wzorca). Ponadto końcówkę *aš-š[ur]* sugeruje starsza kopia KAR 386. Z kolei w części A odkryto przede wszystkim teksty literackie, w większości składające się na epos *Enūma Eliš*, a także jedną listę dystrybucji zboża, głównie wśród kapłanów i kowali, zawierającą imię i tytuł późno-post-kanonicznego eponima- Bel-ahu-ušura. Podkreślić należy fakt, że w pobliżu archiwum N7 nie odnaleziono żadnego innego miejsca, w którym składowano teksty literackie. Oznacza to, że całość archiwum (części A, B i C) należy traktować łącznie.

O samym Mušeżib-Aššurze trudno napisać cokolwiek pewnego. Imię to było bardzo popularne w drugiej połowie VII wieku w Aszur, zaś sam autor kolofonu wzmiankowany był jako skryba zaledwie raz³²¹. Należy jednak założyć, że autorzy pozostałych tekstów z archiwum N7 musieli być w ścisłych relacjach z Mušeżib-Aššurem i Nabu-tuklatsu. Kolofon Mušeżib-Aššura wpisuje się w schemat wyróżniony przez Hungera jako BAK 237, jego cechą charakterystyczną jest określenie autora jako „skryby (z) Aszur”, zapisane zostało w mało popularnej formie- DUB.SAR BAL.TIL^{ki}. Takim tytułem określa się również część autorów tekstów zwieńczonych kolofonem BAK 238, a więc tego, z którego znany jest Nabu-tuklatsu.

Oznaczenie Hungera	Tekst	Autor	Ojciec
BAK 238A	BAM I, 30	Nabu-tuklatsu	Nie zachował się
BAK 238B		Babu-aha-iddina	Gula-zero-ibni, kapłan Baby z Aszur (BAL.TII ^{ki})
BAK 238C	KAR 58	Nabu-balliṣu	Brak, wnuk Aplaii.
BAK 238D	KAR 141	DN-šuma-šuklil	DN-bel-ilani

³²⁰ Pedersen II s 83.

³²¹ Rfdn 9.

BAK 238E	KAR 236	DN-x-ta-eriba	Skryba świątyni Aszura
BAK 238F	KAV 182	Nabu-tuklatsu	Nie zachował się

Tabela 20

Powyższa tabela zestawia wszystkie osoby wymienione w kolofonach BAK 238. Niestety, nawet przy wykorzystaniu PNA, nie jest możliwe ustalenie jakie bóstwa stanowiły elementy imion teoforycznych z tekstów BAK 238D i BAK 238E. Nieco więcej można powiedzieć o osobach z kolofonu BAK 238B. Gula-zero-ibni jako kapłan Guli był świadkiem transakcji spisanej na tabliczce SAA VI 59 w roku 683. Wydaje się, że w dalszej części swojego życia trafił do świątyni Babu, wtedy to narodził się jego syn, niebędący pierwotnym dzieckiem (na co wskazuje środkowa część imienia) Babu-aha-iddina, będący autorem opisywanego kolofonu. Imię Gula-zero-ibni jest na tyle rzadkie, że wydaje się możliwe jakoby kapłan ten dożył do okresu post-kanonicznego i był tą samą osobą co świadek transakcji z tabliczki VAT 8232³²². Fakt, że jego imię teoforycznie powiązane było z miejscem pracy sugeruje pewną ciągłość, pozwalającą założyć, że nie był on pierwszym ze swojego rodu, który zajmował się kultem Guli. Z kolei jego syn mógł być wzmiankowany również w tekstach VAT 9875 (adresowany do skrybów) i VAT 20381 (post-kanoniczny)³²³. Biorąc pod uwagę, że z kolofonu BAK 238 korzystano raczej pod koniec istnienia Aszur (o czym świadczą synchronistyczne listy królów) absolutnie syna Gula-zero-ibniego nie należy łączyć ze skrybą z VIII wieku³²⁴. Brak satysfakcjonujących skutków przyniosło również poszukiwanie powiązań osób z kolofonu BAK 238 C. W PNA nie występują osoby imieniem Aplaia, które byłyby skrybami z Aszur i potencjalnymi dziadkami Nabu-ballitsu. On sam zaś posiadał najprawdopodobniej swojego imiennika, mieszkającego w tym samym mieście w drugiej połowie VII wieku, jednak to raczej właśnie do niego odnoszą się pozostałe teksty wymienione w PNA³²⁵.

Egzemplarz KAV 182 znaleziony został na terenie archiwum N4, należącego do archiwum uczonych z rodu Babu-šuma-ibniego. Ilość zgromadzonych tam tekstów nie pozwala jednak na przeprowadzenie podobnej analizy jak w przypadku KAV 216.

W zachowanych kopiach Listy, poza wydłużeniem jednej z nich o Aššur-etel-ilaniego zauważyć można jedną, znaczącą różnicę, którą są *ummānu* Senacheryba. O ile Kalbu i Bel-upahhir powtarzają się w obu egzemplarzach, o tyle KAV 216 wymienia przed nimi (w latach 705-704) Nabu-apla-iddinę, zaś

³²² Tekst znany autorowi dysertacji jedynie z PNA.

³²³ Oba teksty znane autorowi dysertacji jedynie z PNA.

³²⁴ PNA Babū-ahu-iddina 3.

³²⁵ PNA Nabû-ballissu 1-5; Nabû-uballissu.

KAV 182 Nabu-baniego. Istnienie skrybów z Aszur o tym imieniu poświadczane jest w kolofonach³²⁶. Szczególnie ten drugi należał do bardzo rozległego rodu uczonych, pochodzących od Dadiju, choć i w przypadku Nabu-apla-iddiny znana jest kilkustopniowa filiacja. Wśród przodków obu z nich można odnaleźć takich, którzy określani są jako DUB.SAR BAL.TIL^{ki}, podobnie jak Nabu-tuklatsu. Założyć można, że on również należał do jednego z tych dwóch rodów, ze względu na brak w jego kolofonach dłuższej filiacji wydaje się, że bardziej prawdopodobne jest jego pokrewieństwo z Nabu-apla-iddiną, Nabu-bani bowiem posiadał znaczącego przodka, jakim był pałacowy skryba Dadiju. Zapewne więc to Nabu-tuklatsu odpowiada za redakcję KAV 216. Druga, późniejsza wersja tekstu byłaby więc stworzona w opozycji do tej spisanej przez niego, zaś jej autorem mógł być ktoś związany z rodem Dadiju.

Ištar-šumu-ereš

Ze względu na dużą obfitość materiału źródłowego, jakim jest około 80 tabliczek odnoszących się do ostatniego głównego uczonego Asarhaddona, Ištar-šumu-ereš był już przedmiotem badań zaawansowanych badań przeprowadzonych przez M. Luukko³²⁷. Artykuł, będący wynikiem owych studiów, dotyczył jednak roli szefa skrybów oraz skryby pałacu (akad. *tupšar ēkalli*). W całej koncepcji tej pracy zawiera się jednak pewien istotny błąd metodologiczny, polegający na utożsamieniu wszystkich działań Ištar-šumu-ereša³²⁸ z obowiązkami szefa skrybów. Ponadto, fiński uczoney sugeruje, że wcześniejszą funkcją Ištar-šumu-ereša był skryba pałacu. Jedynym argumentem za tym przemawiającym jaki przedstawia współczesny badacz są teksty SAA XVI 78-80, które wskazują na pewną współpracę między Ištar-šumu-erešem, a Kanunayu, tytułowanym jako zastępca (^{LÚ}2-ú). Nawet jeśli przyjąć za koncepcją Luukko, że Kanunayu był zastępcą, wzmiankowanego w SAA XVI 78, skryby pałacu, to wciąż jest to bardzo wątpliwa podstawa by utożsamić go z Ištar-šumu-erešem³²⁹. Niemniej analiza poszczególnych źródeł, przedstawiona w artykule, stoi na bardzo wysokim poziomie, w związku z czym stanowi on dużą wartość i dobry punkt wyjścia dla dalszych badań nad głównym uczonym Asarhaddona i Aszurbanipala.

Biorąc pod uwagę wysoką pozycję głównego uczonego, z pewnością musiał on być również królewskim doradcą. Samego Ištar-šumu-ereša nie może jednak dotyczyć tekst SAA X 119, w którym

³²⁶ Dla Nabu-apla-iddiny BAK 250, dla Nabu-baniego BAK 246.

³²⁷ SAAB XVI s. 227-256.

³²⁸ Będącego jedynym, znanym z imienia, szefem skrybów, który został przeanalizowany w artykule.

³²⁹ Dodatkowo Luukko twierdzi, że listy z SAA XVI, wymieniające szefa skrybów i skrybę pałacu pochodzą z wcześniejszych lat panowania Asarhaddona. W świetle dotychczasowych ustaleń na tak wysokich stanowiskach w tym okresie spodziewać by się można raczej Babilończyków. SAAB XVI s. 229.

Bel-ušeziab sugeruje konsultacje z szefem skrybów w sprawie zatrudnienia nowego skryby. Wyklucza to chronologia, list ten bowiem datować można na lata 677-676. W dalszej części podsekcji 1.1 Luukko porusza kwestie organizacji ceremonii kultowych i dni sprzyjających ich przeprowadzeniu. Wydaje się to jednak łączeniem dwóch odrębnych od siebie sfer, a więc z jednej strony kwestii organizacyjnych poszczególnych uroczystości (nie tylko kultowych), z drugiej zaś hemerologii, a więc dziedziny związanej z wróżbiarstwem.

Jedną z pierwszych spraw, a zarazem jedną z najważniejszych, co do których Issar-šumu-ereš doradzał Asarhaddonowi, była kwestia zaprzysiężenia jego traktatu sukcesyjnego. Z poszczególnymi grupami zawodowymi zawierano go na początku roku 672³³⁰. Według zachowanych listów (SAA X 5-7) uczony odpowiadał przede wszystkim za ustalenie terminu składania przysięgi przez skrybów, wróżbitów, egzorcystów, uzdrowicieli i augurów, jednak wydaje się, że SAA X 5 dotyczy także jakiejś innej grupy. Cała ceremonia miała na celu umocnić, nadszarpniętą porażką w Egipcie, pozycję Asarhaddona, jednocześnie stanowiła też potężne wyzwanie logistyczne, uczestniczyć w niej bowiem miała ogromna ilość ludzi, z których zapewne większość nie mieszkała na co dzień na terenie Niniwy. Jak wskazują F. Fales i J. Postgate innego charakteru źródłami, odnoszącymi się do tego samego wydarzenia, są spisy zakwaterowania oznaczone jako SAA VII 8-12. Biorąc pod uwagę, że, wbrew nadanemu przez nich tytułowi („Lists of Lodgings for Officials”), większość osób znajdujących się na tych listach to strażnicy lub żołnierze, a sporadycznie oficerowie lub urzędnicy średniego i niższego szczebla dworów następcy tronu i królowej matki, to uznać należy, że teksty stanowią raczej spisy ludzi, na co dzień mieszkających w najważniejszych pałacach Niniwy, których tymczasowo przeniesiono do kwater o niższym statusie, by zrobić miejsce dla znaczniejszych gości spoza stolicy.

Hemerologii dotyczą również dwa inne teksty jakimi są SAA X 13-14. Oba należy uznać za interesujące, zawierają bowiem cytaty z nieznanych, królewskich listów do Issar-šumu-ereša, z poleceniem ustalenia właściwego czasu dla, kolejno, umieszczenia w E.HUL.HUL nowych posągów oraz wybudowania kaplicy boga Nusku. W przypadku pierwszego z opisywanych tekstów sam termin zasugerowany przez uczonego nie zachował się, udzielił on jednak precyzyjnych wyjaśnień w kwestii odpowiedniej lokalizacji dla posągów. Z kolei w SAA X 14 uczony podał dwa sprzyjające miesiące (kończący się III i VI) .

Częściowo kwestię dni sprzyjających rytuałom Issar-šumu-ereš poruszył również w SAA X 31, jednak w tym przypadku przyczyna nie leżała raczej w hemerologicznej wiedzy z tabliczek *Šumma Alu*, a w obserwacjach ruchu planety Wenus. Tekst jest jednak zachowany w bardzo szczątkowej formie, w

³³⁰ Traktat zawierany był również przez asyryjskich wasali. Przykład takowego zachował się po dziś dzień i został opublikowany jako SAA II 6.

związku z czym trudno dociekać szczegółów poruszanej w niej sprawy. Innym, słabo zachowanym tekstem, dotyczącym terminu działań króla (lub jego synów) jest SAA X 36. W tym przypadku uczonego zaleca niewychodzenie z pałacu następnego dnia. Ze względu na uszkodzenia trudno jest powiedzieć czy rada ta wynika z problemów zdrowotnych, niekorzystnego dnia, czy jeszcze innego zagrożenia.

Issar-šumu-ereš miał też pewien wpływ na stabilizację asyryjskiego kalendarza kultowego. Teksty SAA X 18-19 dotyczą jednego ze świąt, organizowanego pod koniec IV miesiąca, podczas którego organizowano ceremonię nazywaną *taklimtu*³³¹. Według komentarzy Parpoli pierwsza z tabliczek dotyczy poleceń, wydanych przez króla, mających ustanowić tę samą datę tego święta we wszystkich asyryjskich miastach. Drugi tekst z kolei miałby być adresowany do Aszurbanipala, krótko po objęciu przez niego władzy i wyjaśniałby młodemu królowi zmiany i terminy wprowadzone przez jego ojca rok lub dwa lata wcześniej. Z taką interpretacją można się całkowicie zgodzić. Być może opis przebiegu lub potrzeb organizacyjnych tego samego święta stanowi tabliczka SAA X 20, jednak ze względu na stopień jej uszkodzenia trudno to kategorycznie stwierdzić. Niemal pewne wydaje się jej datowanie na końcówkę rządów Asarhaddona, ze względu na sugerowany udział synów króla w ceremoniach.

Szef skrybów Aszurbanipala odpowiedzialny był również za budowę, renowację i wyposażenie świątyń. Wydaje się jednak, że ta sfera nie należała do jego podstawowych obowiązków. W liście SAA XIII 7 prawdopodobnie sam król nakazuje adresatowi by w sprawie surowców- cedrów, złota, brązu i żelaza, skontaktował się z Marduk-šarru-ušurem, Marduk-eribą, Nergal-šarru-ušurem i samym Issar-šumu-erešem. Taka kolejność sugeruje, że uczonego był w opisywaną sprawę zaangażowany w najmniejszym stopniu, chociaż zauważyć należy, że osoby wymienione wcześniej kojarzone są przede wszystkim z armią³³². Z drugiej jednak strony, tej samej kwestii mógł dotyczyć list szefa skrybów SAA X 21, w którym uczonego raportuje, że odwiedzona przez niego, odnawiana świątynia nie jest ozdabiana w tak bogaty sposób, w jaki było to zaplanowane. Szczególnie istotny był tam niedobór złota, wzmiankowanego również w liście królewskim. SAA X 21 dotyczy którejś ze świątyń w Aszur, pod koniec tekstu wzmiankowane jest sanktuarium Anu i Adada³³³. Informacja z listu SAA XIII 7 o tym, iż Issar-šumu-ereš przybędzie by sprawić wykonanie między innymi „potworów potopu (akad. *abūbu*)” prowadzi do wniosku, że to właśnie świątynia Anu i Adada w Aszur była przedmiotem troski władcy w jego liście, a jednocześnie to o niej pisał szef skrybów w tekście SAA X 21.

³³¹ Termin ten tłumaczyć można jako „ukazanie”, „pokaz” etc. Zwykle dotyczył on wystawienia na widok publiczny ciała zmarłego z rodziny królewskiej, jednak stałe daty, o których mowa w opisywanych listach, wykluczają ten kontekst. LAS 4-6, CAD *taklimtu*.

³³² LAS s. 464.

³³³ É.NÍG.BA.DÙ.A. LAS 19.

Kwestii zasobów, koniecznych do stworzenia wyposażenia świątyni dotyczy jeszcze jeden list Issar-šumu-ereša, oznaczony jako SAA X 27. Zachowana część awersu koncentruje się na kamieniach szlachetnych, służących do wykończenia posągu bóstwa. Zupełnie inną sprawę poruszył autor na rewersie. Tekst zachowany jest jedynie fragmentarycznie, jednak domyślać się można, że jakaś osoba prosiła o audiencję u Aszurbanipala, krótko po objęciu przez niego tronu. Prośba ta została odrzucona ponieważ człowiek ten nie stawiał się nigdy zjawiał się w Pałacu Sukcesji, kiedy to nowy król był jeszcze następcą tronu. Niemożliwym do ustalenia jest obecnie kto prosił o spotkanie z Aszurani-palem, jednak bardzo znaczący jest fakt, że po objęciu tronu forował przede wszystkim ludzi, którzy pracowali dla niego lub przynajmniej starali się zaskarbić jego względy jeszcze za życia ojca.

Informacje na temat aktywności budowlanej Issar-šumu-ereša uzupełnia list SAA XVI 79. Wprawdzie większa część jego treści nie zachowała się, jednak początek, w którym Kanunayu i Mannu-ki-Libaali piszą do władcy o pracach budowlanych w Niniwie, Aszur i Dur-šarrukin jasno wskazuje na tę sferę. W końcówce tekstu autorzy proszą by król wydał szefowi skrybów jakieś, trudne do ustalenia, polecenie. Wydaje się to potwierdzać tezę jakoby urzędnicy zajmujący się budową i przebudową różnych obiektów na rzecz państwa nie byli podlegli bezpośrednio głównemu uczonemu, a jego działania w tej sferze miały charakter incydentalny. Szczególny przypadek, także związany z przebudową świątyni³³⁴, przedstawia SAA X 15. W liście tym uczoney odpowiada na zacytowane pytanie władcy, o to czy tekst inskrypcji fundacyjnej, znaleziony w trakcie trwania prac, zawiera klątwę. Odpowiedź szefa skrybów okazała się w tym przypadku negatywna. Do jego obowiązków należało również tworzenie inskrypcji królewskich po zakończeniu prac budowlanych³³⁵.

Swoistym zwieńczeniem kariery Issar-šumu-ereša u boku Asarhaddona miało stać się przewodniczenie wyprawie mającej zwrócić posąg boga Bela do odbudowanej przez króla świątyni w Babilonie. Całość tego nieudanego przedsięwzięcia została już opisana dokładnie między innymi przez Parpolę³³⁶, nie ma więc powodu by przytaczać tu całość dotychczasowego dyskursu.

W sprawach kultowych Issar-šumu-ereš współpracował również ze swoim zastępcą Nabumušešim oraz bratem- Adad-šumu-ušurem. Świadczy o tym list SAA X 205, dotyczący ofiar dla Isztar z Arbeli, w którym do króla zwraca się cała trójka. Zasadnicza część tekstu jednak nie zachowała się. Zauważyć należy, że właściwym autorem listu musiał być Nabumušeši. Świadczy o tym brak pozdrowień (które występują w listach obu uczonych), a także nietypowa forma zapisu elementu teoforycznego „Adad”, w imieniu głównego egzorcysty. Członkowie rodu Gabbu-ilani-ereša zwykli

³³⁴ LAS 9.

³³⁵ SAA XVI 125.

³³⁶ LAS 29.

zapisywać go poprzez znak IM, w opisywanym liście użyto zamiast tego liczby 10. Ponadto wątpliwe by sam Issar-šumu-ereš zapisał swoje imię na końcu, tuż po imieniu swojego zastępcy.

Zdecydowanie najczęściej poruszaną tematyką w listach szefa skrybów jest jednak astrologia i magia. O ile raporty dotyczące tej pierwszej nie wnoszą zbyt wiele do rozważań na temat asyryjskiego dworu i uczonych, funkcjonujących w jego obrębie³³⁷, to listy dotyczące praktyk rytualnych, czy też doradztwa w zakresie magii, zawierają często liczne interesujące informacje. Teksty te można podzielić na kilka grup. Do pierwszej z nich należą, te które dotyczą chorób w rodzinie królewskiej. W tej sferze Issar-šumu-ereš był nieszczęśliwie aktywny, Asarhaddon (często zmagający się z chorobami podobnie jak jego młodsze dzieci) w tego rodzaju sprawach zwykle korzystał z usług innych uczonych. Kilka tekstów pokazuje jednak wyjątki od tej reguły. Najwcześniejszy z datowalnych tekstów (wyjątkowo w formie raportu astrologicznego) zawiera informację dla władcy, że choroba na którą zapadł on i jego dzieci ma charakter okresowy i niegroźny, zaś większość osób, które na nią zapadła już wyzdrowiała³³⁸. Niemniej wydaje się, że dla uczonego zapadnięcie króla na zdrowiu było czymś większym niż sezonową infekcją. Pociesza on władcę dość nielogicznym cytatem, iż „(Kto) wielce dba o siebie-dni jego krótkie. (Kto) ciągle choruje-dni jego długie”, bez podania źródła. Niestety, pozostałe teksty związane z Issar-šumu-erešem i stanem zdrowia rodziny królewskiej są mocno zniszczone. Należą do nich SAA X 37³³⁹, SAA X 232, autorstwa Akkulanu³⁴⁰, spisanego łącznie z Issar-šumu-erešem, jego bratem oraz Urdu-Ea³⁴¹, a także SAA X 22, w którym poza nagłówkiem zachowało się głównie imię syna króla (Aššur-mukin-pale'i), który wymieniany w opisywanym korpusie jest przede wszystkim ze względu na swoje słabe zdrowie.

Nieco inny charakter mają listy, również częściowo dotyczące chorób, których tematem lub adresatem jest królowa matka. Problematyczna jest ilość tekstów tego typu spisanych przez Issar-šumu-ereša, ponieważ spośród trzech opublikowanych fragmentów, dwa (SAA X 16-17), według Parpoli, stanowią części tej samej tabliczki³⁴². Analizując treść, skalę uszkodzeń oraz zdjęcia z CDLI taka koncepcja wydaje się być bardzo prawdopodobna. Interpretując jednak pierwszy z wydanych przez siebie tekstów pozostaje jednak niekonsekwentny. Z jednej strony, twierdzi on, że tekst został napisany

³³⁷ Wyjątkiem jest rozszerzenie chronologii, która znacząco wykracza poza, typowy dla opisywanego korpusu, okres 672-668. Raporty astrologiczne Issar-šumu-ereša pochodzą przede wszystkim z okresu panowania Aszurbanipala, a najpóźniejszą, możliwą do wydatowania tabliczką jest SAA VIII 8, z roku 656. Nic nie wskazuje by jakiegokolwiek listy Issar-šumu-ereša pochodziły z lat 50. Może to oznaczać, że rola szefa skrybów została w toku panowania Aszurbanipala ograniczona do magii i astrologii.

³³⁸ SAA VIII 1.

³³⁹ Dotyczący choroby *mangu*, na którą król zapadł w roku 670.

³⁴⁰ Ustalenie na podstawie krótkiego pozdrowienia oraz formy zapisu nagłówka.

³⁴¹ Mówiący zapewne o leczeniu tej samej dolegliwości.

³⁴² LAS 21, 230.

SAA X 16	
r5'	HUL ŠA-bi x[xxx]
r6'	a-na LUGAL a-[na DUMU-LUGAL]
r7'	a-na MU šá [AMA-LUGAL]
r8'	lu-ú ta-d[in]

krótko po śmierci Asarhaddona, kiedy to Naqia sprawować miała regencję w państwie. Jednocześnie końcówkę listu rekonstruuje w sposób zamieszczony obok. Jeżeli więc król miał być martwy to dlaczego Mulissu miałyby radość serca zapewnić jemu oraz następcy tronu? Przy połączeniu SAA X 16 i 17 w

jeden tekst nie sposób jednak odejść całkowicie od datacji Parpoli, z drobnym zastrzeżeniem. List powstałby nie krótko po, ale krótko przed śmiercią Asarhaddona lub też w trakcie jakiejś jego dłuższej nieobecności (na przykład wyprawy na Egipt). Tak czy inaczej, wydaje się, że Issar-šumu-ereš raczej wspierał politycznie królową, niż ją zwalczał. Działo się tak pomimo pewnej samodzielności, którą w tym okresie Aszurbanipal już posiadał i, która była przez asyryjskich uczonych wspierana³⁴³, przynajmniej przez pewien czas. Naqia pojawia się bowiem w jeszcze jednym liście szefa skrybów, tym razem skierowanym do Aszurbanipala jako młodego króla (SAA X 28). Jeżeli rekonstrukcja tego tekstu jest poprawna to na pytanie władcy o dalszą rolę jego babci uczoney odpowiada, iż nie została ona uwzględniona w woli Asarhaddona dotyczącej sukcesji.

Udokumentowana dworska kariera Issar-šumu-ereša rozpoczęła się w nocy z 15 na 16 VI, a więc 3. września 674 roku. Wtedy to uczeni w Niniwie zaobserwowali zanik lewego, górnego fragmentu tarczy księżyca, który powiększał się, aż do osiągnięcia całkowitego zaćmienia. Nabu-zeru-lešir zarządził iż w Niniwie i Akadzie należało przeprowadzić rytuał substytucji królewskiej. Od początku w całą sprawę zaangażowani byli synowie Nabu-zeru-lešira, w tym Issar-šumu-ereš³⁴⁴. Podobny rytuał był przez szefa skrybów zarządzany jeszcze kilkukrotnie, w tym w roku 671³⁴⁵.

Nie można jednak wykluczyć, że potomkowie Gabbu-ilani-ereša służyli królowi już wcześniej. List SAA X 9, według komentarza Parpoli³⁴⁶, opisuje przygotowania do pogrzebu kogoś z rodziny królewskiej. Według fińskiego asyriologa zmarłą osobą mogła być królowa lub któreś z chorowitych dzieci Asarhaddona. Zwraca on jednak uwagę na fakt, że władca nakazywał Issar-šumu-erešowi konsultację z Babilończykami. Parpola w przypisie rozważa możliwość by przyczyną takiego stanu rzeczy była śmierć żony króla, pochodzącej z Babilonii. Taka interpretacja nastrocza jednak pewnej sprzeczności chronologicznej. Wyjaśnieniem udziału Babilończyków może być obserwacja z poprzedniego rozdziału niniejszej pracy. Stanowili oni większość kadry uczonych w początkowych

³⁴³ Np. SAA IV 89-90.

³⁴⁴ SAA X 1. Jest to z resztą ważna poszlaka przeciwko teorii, według której Issar-šumu-ereš był wcześniej skrybą pałacu. Była to powiem przede wszystkim funkcja administracyjna, nie zaś związana z przeprowadzaniem rytuałów.

³⁴⁵ SAA X 11-12.

³⁴⁶ LAS 4.

latach rządów Asarhaddona oraz za panowania Senacheryba. Byli więc bardziej kompetentni jeśli chodzi o przygotowanie królewskiego pogrzebu, bowiem w ich obowiązkach leżało zorganizowanie takowego w roku 681. Ich wpływ na tę sprawę sugeruje również, że tekst należy datować względnie wcześnie, niemal na pewno przed rokiem 672, kiedy to dominującą pozycję zajmują już Asyryjczycy. Biorąc pod uwagę, że nadawcą listu jest Issar-šumu-ereš, którego pierwszy list znamy z roku 674 to wydaje się, że SAA X 9 pochodzi z w miarę podobnego okresu, a więc lat 675-673. Przyjmując tę wcześniejszą granicę można znaleźć doskonałego „kandydata” na centralną postać pogrzebu. Jest nim Sin-nadin-apli, najstarszy ze znanych synów Asarhaddona, a jednocześnie zmarły przedwcześnie następca tronu. Taka interpretacja rozwiązuje większość sprzeczności i niejasności związanych z opisywanym listem.

Substytucja królewska nie była oczywiście jedynym sposobem na obronę przed złem zapowiedzianym przez negatywne znaki. Issar-šumu-ereš był również zaangażowany w rytuały oczyszczające³⁴⁷, mające zanegować skutki trzęsienia ziemi³⁴⁸, zalecał przeprowadzenie rytuału apotropaicznego również w jednym ze swoich raportów astrologicznych³⁴⁹. Przykład takiego rytuału, w którym centralnym bóstwem był Szamasz, przesłał w tekście SAA VIII 38.

Astrologia nie była jedynym źródłem, z którego Issar-šumu-ereš korzystał by przewidzieć zagrożenie dla życia króla. Uczony był bowiem nie tylko zaznajomiony, ale również zdolny do zaawansowanej interpretacji zjawisk typowych dla serii *Šumma Alu*. Ilustruje to tekst SAA X 33, stanowiący podsumowanie dyskusji między władcą a szefem skrybów na temat mangusty przebiegającej pod rydwanem. Aszurbanipal³⁵⁰ zastanawiał się, czy takie zjawisko sygnalizuje ten sam efekt (porażenie właściciela rydwanu przez króla lub boga) co przebiegnięcie tego zwierzęcia między nogami człowieka. Ostatecznie Issar-šumu-ereš przyznał władcy rację, co poskutkowało wstrzymaniem planów poskromienia Nabatejczyków, które zostały zrealizowane dopiero po 20 latach³⁵¹.

Prawdopodobnie za rządów Aszurbanipala³⁵² Issar-šumu-ereš powrócił do rodzinnej tradycji. Rewers raportu SAA VIII 19 zajmuje informacja o skopiowaniu przez szefa skrybów i innych uczonych (*ni-iš-tur-u-ni*) poliptyku zawierającego kompletną serię *Enuma Anu Enlil*. Według D. Wisemana znane z Kalhu, złożone i połączone drewniane tabliczki oprawione w kość słoniową o identycznej treści, mogły być autorstwa dziadka szefa skrybów, a więc Nabu-zuqup-kenu³⁵³. W dalszej części tekstu uczony prosi

³⁴⁷ SAA X 29.

³⁴⁸ SAA X 16.

³⁴⁹ SAA VIII 22.

³⁵⁰ Tak zaawansowane rozważania raczej nie były możliwe dla jego ojca.

³⁵¹ Nabatejczycy w rocznikach wzmiankowani są w trakcie IX wyprawy Aszurbanipala, mającej miejsce już po wojnie ze starszym bratem, a jednocześnie w pierwszej połowie lat 40, bowiem tekst datowany jest imieniem Šamaš-da³⁵² inanniego. BM 91026.

³⁵² Jest mniej prawdopodobne by Asarhaddon osobiście zajmował się sprawdzaniem tekstów literackich.

³⁵³ D. Wiseman, *op. cit.*, s.7-9. Uczony mylnie jednak identyfikuje Issar-šumu-ereša jako syna Nabu-zuqup-kenu.

króla o przysłanie innego, akadyjskiego tekstu, który również ma zostać poddany kopiowaniu. Oznacza to, że w okresie panowania Aszurbanipala, Issar-šumu-ereš posiadał zespół, zajmujący się przepisywaniem tekstów, być może na potrzeby powstającej lub planowanej biblioteki.

Tej samej kwestii dotyczy fragment dłuższego listu, oznaczonego jako SAA X 30. Tam również, w drugiej części awersu, znajduje się informacja, że król chciałby skontrolować przepisane teksty, także określone jako *lē'u*, a więc tabliczki niewykonane z gliny, a raczej z drewna lub innego, cennego materiału. List ten jednak jest ciekawszy z innego względu. Stanowi on fragment dyskusji między Aszurbanipalem, krótko po objęciu przez niego władzy, a Issar-šumu-erešem, na temat symboliki krzyża i jego znaczenia jako pewnego rodzaju talizmanu mądrości. Znamienny jest fakt, że władca był w stanie już na początku swoich rządów rozmawiać na tak złożone i wymagające długiej nauki tematy. Jednocześnie warto zauważyć, że większa część tekstu stanowi zbiór pochwał w kierunku Aszurbanipala i jego mądrości i retoryki. Wydaje się, że tego rodzaju dyskusje, czy też prace nad kopiowaniem tekstów bardzo zbliżyły obie te osoby. Należy również odnotować, że list ten nie zawiera nagłówka podobnie jak na przykład SAA X 29, datowany na podobny okres. Można więc uznać, że wraz z upływem czasu na służbie Aszurbanipala korespondencja Issar-šumu-ereša ulegała uproszczeniu, poprzez usuwanie formalnych struktur listu, by w konsekwencji przyjąć formę raportów astrologicznych.

Inaczej kształtowały się relacje uczonego z ojcem Aszurbanipala. W tym przypadku znany jest przynajmniej jeden ich kryzys, poświadczony przez SAA X 8. Uczony cytuje w nim słowa władcy, oskarżające go o zatajanie znaków. Issar-šumu-ereš przysięga, iż takowa sytuacja nigdy nie miała miejsca. Biorąc pod uwagę dalszą karierę szefa skrybów widać, iż musiał on przekonać władcę o swojej niewinności.

Niewiele informacji na temat statusu ekonomicznego szefa skrybów można wyczytać bezpośrednio ze źródeł. Interesujący w tym względzie jest list SAA XVI 89, w którym czytamy, iż „É^{LÚ}A.BA É *qa-lál* [AN]ŠE.NITÁ-*ma ina ŠÀ-bi-šu la e-rab*³⁵⁴”. Nie jest pewne czy autor miał tu na myśli dom Issar-šumu-ereša, czy też któregoś z jego poprzedników³⁵⁵, jednak występuje tu potencjalna spójność ze słowami Urdu-Guli z tekstu SAA X 294, mówiącym o stosunkowo niskiej zamożności jego rodu w czasach wcześniejszych. Szef skrybów obecny jest w dwóch tekstach ekonomicznych dotyczących obrotu nieruchomościami, jednak figuruje on tam jedynie w charakterze świadka.

Jednocześnie zaznacza, że zachowany tekst jest paleograficznie bardzo podobny do tego, którym spisano egzemplarze *Enuma Anu Enlil* z Biblioteki Aszurbanipala. Biorąc pod uwagę pewną „dziedziczność” cech pisma w trakcie pobierania nauki wydaje się całkiem realne, że tego rodzaju teksty ród Gabbu-ilani-ereša kopiował zarówno dla Sargona II, jak i jego prawnuka.

³⁵⁴ Dom szefa skrybów jest domem małym, (nawet) osioł nie wejdzie do środka.

³⁵⁵ Na to ostatnie wskazywałby, zawarty w tym samym tekście, opis domu Aššur-našira, kojarzonego raczej z wcześniejszą częścią rządów Asarhaddona.

Dokumenty te należą do archiwum Remanni-Adada i zostały opublikowane jako SAA VI 314 i SAA VI 329³⁵⁶. Potencjalnie ludzie znajdujący się na liście świadków mogli się tam znaleźć ponieważ posiadali swoje majątki w bliskości transferowanych nieruchomości. W przypadku Issar-šumu-ereša (oraz jego wuja Adad-šumu-ušura) taka sytuacja nie występuje. W SAA VI 314, dotyczącym ziemi w Ispallure, mieszkańcy tego miasta są wprost wymienieni (PAB 7 IGI.ME[Š^{URU}is-pal-lu-ra-a-a]) i Issar-šumu-ereš do nich nie należy. Wątpliwe jest to również w dokumencie SAA VI 329, potwierdzającym zakup winnicy w Singarze. Obecność na listach świadków potomków Gabbu-ilani-ereša tłumaczy F. Fales ich bliską znajomością z nabywcą³⁵⁷. Wydaje się, że możliwe jest podanie bardziej precyzyjnego wyjaśnienia. Znacznie częściej świadkiem transakcji Remanni-Adada jest Bani³⁵⁸, zastępca szefa uzdrowicieli. W jego przypadku uprawnione są rozważania na temat bliskiej znajomości zarówno z właścicielem archiwum, jak i rodem Gabbu-ilani-ereša. Zapewne to za jego sprawą członkowie tej rodziny znaleźli się na liście świadków. Istnieje również inne, niesprzeczne z wyżej opisanym, wytłumaczenie. Otóż Remanni-Adad, jako woźnica rydwanu Aszurbanipala musiał stale przebywać w pałacu, w otoczeniu władcy. Chcąc więc spisać przypieczętować zawarte tam umowy naturalnym było udanie się do miejsc, w którym pracowali nadworni uczeni i skrybowie, a więc dokładnie tam gdzie często możliwe było spotkanie zarówno szefa skrybów, jak i szefa egzorcyistów.

Skład list świadków archiwum Remanni-Adada sygnalizuje konieczność poruszenia jeszcze jednego wątku, jakim jest prozopografia Issar-šumu-ereša. Tę zaś najlepiej jest przedstawić w formie tabeli.

Osoba	Czas	Teksty	Szczegóły
Bel-našir	677-672 ³⁵⁹	SAA X 9	Współpracowali przy organizacji pogrzebu, egzorcyista, służący na dworze prawdopodobnie już czasów Senacheryba. Babilończyk.
Bel-epuš	677-672	SAA X 9	Współpracowali przy organizacji pogrzebu, prawdopodobnie dawny wróżbita Senacheryba, służący również Asarhaddonowi. Babilończyk.

³⁵⁶ Kopia tego tekstu jest SAA VI 330.

³⁵⁷ F. Fales, *Prosopography of the Neo-Assyrian Empire I: The Archive of Remanni-Adad*, s. 112

³⁵⁸ Zauważyć należy, że pełni on w niektórych tekstach rolę „przechowującego tabliczkę”.

³⁵⁹ Myślnik oznacza nieprecyzyjne datowanie tekstów. W przypadku dokładnej datacji lata wymienione są kolejno.

Nabu-zero-lešir	674	SAA X 1	Ojciec Issar-šumu-ereša, współpracowali przy przeprowadzeniu rytuału substytucji króla.
Adad-šumu-ušur	674, 670, 669	SAA VI 316, SAA X 1, 24, 205, 232,	Wuj Issar-šumu-ereša, późniejszy szef egzorcystów współpracowali przy przeprowadzeniu rytuału substytucji króla, leczeniu członków dynastii, transporcie posągu Marduka do Babilonii oraz ofiar dla bogini Šatru.
Nabu-šumu-iddina XVI	674	SAA X 1,	Uczony z Niniwy. Współpracowali przy przeprowadzaniu rytuału substytucji króla.
Urad-Ea	674, 670, 669-667	SAA X 1, 29 232	Szef kapłanów lamentacyjnych. Współpracowali przy przeprowadzaniu rytuału substytucji króla oraz leczeniu i puryfikacji członków dynastii.
Nadin-ahhe	671	SAA VII 1	Egzorcysta, pracujący na dworze od czasów Senacheryba, podwładny Issar-šumu-ereša i/lub Marduk-šakin-šumiego.
Balasi	671	SAA VII 1	Astrolog, podległy Issar-šumu-erešowi.
Bunaya	671	SAA VII 1	Astrolog, podległy Issar-šumu-erešowi.
Kišir-Nabu	671	SAA VII 1	Astrolog, podległy Issar-šumu-erešowi. Prawdopodobnie z Aszur.
Etel-pu	671	SAA VII 1	Astrolog, , podległy Issar-šumu-erešowi, być może tożsamy z Etel-pi-Mardukiem.
Bel-eṭir	671	SAA VII 1	Astrolog, , podległy Issar-šumu-erešowi, późniejszy uczestnik spisku.
Akkulanu	670	SAA X 232	Kapłan i uczony z Aszur, współpracowali w sprawie leczenia członków dynastii.
Nabu-mušeši	670	SAA VIII, 2 SAA X 205	Zastępca Issar-šumu-ereša jako szefa skrybów. W tym przypadku współpracowali w sprawie ofiar dla bogini Šatru ³⁶⁰ .

³⁶⁰ Nie należy mylić go ze świątynnym urzędnikiem z Arbeli, synem Nabu-reši-išši, znanym z listu SAA XIII 145. Zastępca Issar-šumu-ereša za panowania Aszurbanipala stał się „samodzielnym” uczonym i uzyskał stanowisko w É.ŠAR.RA.

Marduk-šakin-šumi	669	SAA VI, 329, 330 SAA X 24	Szef egzorcystów, wspólnie odpowiadali za transport posągu Marduka do Babilonu.
Nergal-šarru-ušur		SAA XIII 7	Być może główny podczaszy, z którym miał wizytować budowaną świątynię.
Marduk-šarru-ušur		SAA XIII 7	Być może wróżbita lub urzędnik, z którym miał wizytować budowaną świątynię.
Marduk-eriba		SAA XIII 7	Urzędnik, kapłan lub wojskowy, z którym miał wizytować budowaną świątynię.
Balasi	668	SAA VIII 83	Astrolog, doniósł władcy o kłótni Issar-šumu-ereša z Nabu-ahhe-eribą na temat Merkurego.
Nabu-ahhe-eribą	668	SAA VIII 83	Współpracownik Issar-šumu-ereša, z którym kłócił się na temat Merkurego.
Mannu-ki-Harran	657	SAA VIII 3	Uczony, pisał do Issar-šumu-ereša w sprawie zaćmienia.
Nabu-mušeši 2	ASB	SAA VIII 2	Skryba świątynny z Aszur.
Šamaš-kettu-iddin	ASB	SAA VIII 2	Skryba, podwładny Issar-šumu-ereša.
Kanunayu		SAA XVI 80	Zastępca skryby pałacowego.
Nergal-šarru-ušur	666	SAA VI 314	„Trzeci”, świadek Remanni-Adada.
Šumma-Aššur	666	SAA VI 314	Gubernator Niniwy lub obszaru zawierającego Ispallure ³⁶¹ , świadek Remanni-Adada
Sasi	666	SAA VI 314	Burmistrz Niniwy, świadek Remanni-Adada
Šumaya VI	666	SAA VI 314	Brat Issar-šumu-ereša, świadek Remanni-Adada
Nabu-nadin-šumi	666	SAA VI 314	Egzorcysta, świadek Remanni-Adada
Issar-nadin-apli	666	SAA VI 314	Skryba, spisujący kontrakty Remanni-Adada, późniejszy szef skrybów z Arbeli.
Nabu-rehtu-ušur	666	SAA VI 314	Skryba lub urzędnik, świadek Remanni-Adada.

³⁶¹ W przypadku dokumentu sprzedaży nieruchomości w Ispallure tylko bezpośrednia administracja tym terenem lub w miejscu spisania umowy dopuszczalaby by gubernator był na liście świadków wyżej niż szef skrybów.

Aššur-isše'a	666	SAA VI 314	Być może „trzeci” z rydwanu boga Aszura.
Ahu-[iddina] ³⁶²	666	SAA VI 314	Skryba aramejski, świadek Remanni-Adada.
Silim-Aššur	660	SAA VI 329, SAA VI 330	Wielki wezyr, świadek Remanni-Adada.
Marduk-zeru-ibni	660	SAA VI 329, SAA VI 330	Skryba, spisujący kontrakty Remanni-Adada.

Tabela 21

W powyższym zestawieniu nie zostały ujęte osoby, których status pozostaje nieustalony oraz te, których relacje z szefem skrybów pozostają wątpliwe (na przykład część świadków Remanni-Adada). Pozostałych ludzi można podzielić na grupy, takie jak: krewni, współpracownicy, podwładni, czy też pozostali członkowie dworu.

Šumaia VI

Drugi z synów Nabu-zeru-lešira pojawia się w źródłach wraz ze śmiercią swego ojca i traktatem sukcesyjnym Asarhaddon. Z tego okresu pochodzą trzy listy, z których dwa są autorstwa Šumaii, trzeci zaś Nabu-nadin-šumiego. Wydaje się, iż ten ostatni (SAA X 273) jest chronologicznie najwcześniejszy, opisuje on bowiem sprawę, która miała miejsce w trakcie składania przysięg na wierność Asarhaddonowi i wyznaczonym przez niego następcom. Egzorcysta opisuje w nim, iż król polecił mu przeprowadzić rytuały na swojej siostrze-Šadditu. Ze względu na konieczność udziału w ceremonii zaprzysiężenia traktatu sukcesyjnego Nabu-nadin-šumi nie mógł dokończyć swojego zadania. List stanowi skargę na zachowanie Šumaii, który przyjechał z Kalhu i dokończył rytuały na siostrze króla, bez pytania wyznaczonego do tego egzorcysty o zdanie oraz, według autora, niezbędnych kompetencji.

Informacje o przebywaniu w Kalhu w roku 672 potwierdza sam Šumaia w liście do Aszurbanipala jako świeżo-wyznaczonego następcy tronu³⁶³. Autor chwali się w nim pracą³⁶⁴ wykonaną w Tarbišu, chcąc jednocześnie podjąć się, trudnych do określenia, zadań, które jego zmarły ojciec otrzymał do wykonania w dawnej stolicy³⁶⁵. List pełen jest poniżających dla Šumaii określeń,

³⁶² Jest to jedyny aramejski skryba z czasów panowania Aszurbanipala, którego imię zaczyna się od „Ahu”. SAA XII 63, PNA V, *tupšarru*.

³⁶³ SAA XVI 34.

³⁶⁴ Akad. *dullu*. Niestety słowo to ma bardzo szerokie znaczenie, w związku z czym trudno ocenić jakiej natury była to praca. Musiała mieć jednak charakter wytwórczy, skoro w dalszej części listu czytamy o jej dostarczeniu

³⁶⁵ Jest to jednocześnie kolejny argument by nie uznawać Nabu-zeru-lešira za szefa skrybów. Gdyby tak było to naturalnym

podobnych do tych, które znane są z wczesnej korespondencji Bel-ušeziaba, jak np. UR.KU ša DUMU-LUGAL *a-na-ku ina as-ku-pe-te ša É-ka [a-du-a]l*³⁶⁶. Ton korespondencji sugeruje, iż uczoney próbował wkupić się w łaski nowo-wyznaczonego następcy tronu i wytłumaczyć swoją czasową nieobecność w Pałacu Sukcesji. Późniejsze źródła potwierdzają, że stosunki między Šumaią i Aszurbanipalem uległy poprawie. List SAA XVI 35 dotyczy długów zaciągniętych przez Nabu-zeru-lešira, z którego spłatą jego syn ma problemy, prawdopodobnie w niezachowanej części tekstu znajdowała się prośba do królewicza by ten uregulował pozostałą część należności. Jest praktycznie nieprawdopodobne by uczoney zwrócił się z taką sprawą do następcy tronu, jeżeli stosunki między nimi były negatywne.

Kolejne listy wzmiankujące Šumaię pochodzą z ostatniego roku panowania Asarhaddona. Dotyczą one zachorowań w Pałacu Sukcesji. SAA X 257 zawiera informację od Nabu-gamila, przekazaną królowi przez Marduk-šakin-šumiego iż ofiarą choroby padł egzorcysta Remutu, zaś w gronie jego potencjalnych zastępców znajdowali się Nabu-riaba-ahu, Urdu-Gula, Nabu-le'uti, Bel-našir oraz właśnie Šumaia. Prawdopodobnie krótko później padł on ofiarą tej samej epidemii, bowiem w liście SA X 291, przypisywanym Urdu-Guli, wyczytać można o chorobie Šumaii na dworze następcy tronu. W tym przypadku zastępować go miał Balasi, jako, że Nabu-gamil oraz Inurta-ahu-iddina mieli inne zajęcia.

Niżej postawiony syn Nabu-zeru-lešira zajmował się również astrologią. Znanych jest sześć jego raportów z obserwacji nieba³⁶⁷, z czego jeden (SAA VIII 175) można precyzyjnie datować na III lub IV miesiąc roku 665. Z kolei SAA VIII 180 musiał być pisany na wcześniejszym etapie kariery uczonego, na co wskazuje pozycja Saturna w gwiazdozbiornie Lwa. Taka sytuacja miała miejsce w latach 676-671³⁶⁸. Oznacza to, że w tej materii uczoney służył zarówno Aszurbanipalowi jak i wcześniej jego ojcu. O działalności na dworze Šumaii w trakcie rządów syna Asarhaddona świadczy również jego obecność na liście świadków Remanni-Adada z dokumentu SAA VI 314.

Istnieje jeszcze jeden tekst, w którym mógł zostać wymieniony syn Nabu-zeru-lešira. Jest to KAV 76³⁶⁹, znaleziony na terenie Pałacu Sukcesji. Stanowi on listę osób, którym przypisano skóry wołowe i owcze (białe) do wykorzystania w celach rytualnych. Na temat jego celu i przebiegu tekst wspomina niewiele, wiadomo jednak, że składał się on z dwóch dwudniowych części. Podział na skóry białe i te w innych kolorach przywodzi na myśl rytuały znane z tekstów SAA 235 (w trakcie którego

byłoby przejęcie jego dotychczasowych zadań przez następcę, a więc Issar-šumu-ereša, a nie jego brata, niepiastującego tak wysokiej funkcji.

³⁶⁶ Jestem psem następcy tronu, szwędającym się u progu twojego domu.

³⁶⁷ SAA VIII 175-180.

³⁶⁸ LAS app. D.

³⁶⁹ Edycja tekstu w końcowej części niniejszej pracy.

król musi ubierać się na białą przez dwa dni) oraz SAA X 87, w którym Akkulanu³⁷⁰ pyta czy również powinien nosić skórzane sandały i białe szaty. KAV X 76 z niemal całkowitą pewnością nie został napisany przez Šumaię³⁷¹, jednak obecność tego imienia w spisie³⁷², podobnie jak na przykład szefa skrybów (a więc drugiego z synów Nabu-zero-lešira) oraz fakt znalezienia tabliczki na terenie Pałacu Sukcesji sugerują, że w tekście rzeczywiście wymieniono brata Issar-šumu-ereša. Według Parpoli rytuały puryfikacyjne wykonano na rodzinie królewskiej w roku 670³⁷³. Oznaczałoby to, iż pobyt Šumaii w Aszur nie był jednorazowym zastępstwem za chorego egzorcystę Remutu, ale, iż spędził on tam dłuższy czas. Šumaia może więc stanowić „brakujące ogniwo” transmisyjne między Issar-šumu-erešem, a skrybami w Aszur, którzy doprowadzili do spisania znanych obecnie egzemplarzy Synchronistycznej Listy Królów.

Balasi

Na początku podrozdziału dotyczącego nauczyciela młodego Aszurbanipala należy zauważyć pewną prawidłowość. Astrolog zawsze podpisuje się formą ^mba-la-si-i³⁷⁴. Z kolei PNA wymienia kilku innych uczonych o imieniu Balas(s)u³⁷⁵. Jeden z nich jest jedynie wspomniany w listach Urad-Guli, drugi figuruje pod jednym z zapytań wróżebnych, trzeci zaś znajduje się na liście personelu jako astrolog. Żaden z nich nie był autorem jakiegokolwiek ze znanych nam tekstów. Taka sytuacja oraz fakt, że Urdu-Gula pisał list SAA X 291 z Aszur, gdzie Balasi miał, zgodnie z sugestią autora, wykonać jakieś zadanie zlecone przez króla, otwiera drogę do stwierdzenia, że uczeni o imieniu Balassu oraz nauczyciel Aszurbanipala to jedna i ta sama osoba.

Kwestia nauk, jakie pobierał u Balasiego młody Aszurbanipal nie była dotychczas poruszana przez uczonych. Sam król wspomina o swojej edukacji w inskrypcjach³⁷⁶, a także w licznych kolofonach³⁷⁷, jednak sam list SAA X 39, w którym Balasi przypomina ten zaszczyt jaki uczynił mu Asarhaddon przeszedł w zasadzie bez echa³⁷⁸. Parpola komentując go skupia się przed wszystkim na kwestiach technicznych („join”³⁷⁹) oraz pierwszej części tekstu, w której władca przyjmuje go na

³⁷⁰ Na co dzień przebywający w Aszur.

³⁷¹ W żadnym ze swoich tekstów uczonego nie podpisuje się z wykorzystaniem sumerogramu.

³⁷² Wnioskując po ilości skór jako głównego odpowiedzialnego za rytuał.

³⁷³ LAS app. K.

³⁷⁴ PNA, Balasī 3.

³⁷⁵ PNA, Balāssu 10, 11, 12.

³⁷⁶ A. Livingstone; *Ashurbanipal: literate or not?*; s. 100.

³⁷⁷ BAK 317-345.

³⁷⁸ Wspomina o nim jedynie Livingstone we wzmiankowanym wyżej artykule.

³⁷⁹ Połączenie dwóch fragmentów tabliczki, które przed uszkodzeniem stanowiły całość.

osobistą służbę (*ina pu-tu-u-a*)³⁸⁰. Tłumaczenie Parpoli „entourage” (otoczenie) wydaje się tu nieco niefortunne, bowiem akadyjskie wyrażenie sugeruje raczej przebywanie przed władcą, nie zaś obok niego i kojarzy się raczej z pozycją umożliwiającą stawianie się przed królem na osobistych audiencjach, a niekoniecznie permanentnym lub nawet częstym przebywaniem u jego boku. Sam list od władcy, na który powołuje się uczoney najprawdopodobniej nie zmieniał wiele w statusie Balasiego. Stanowił raczej formalne pismo do wszystkich uczonych, których król chciał mieć na usługach po powrocie z Egiptu³⁸¹. Wynikało to z ich trafnych prognoz i rad związanych z niedawnym zaćmieniem wieszczącym według nich zwycięstwo nad Taharką, ale również śmierć samego króla Asyrii, przed którą miał ochronić Asarhaddon rytuał substytucji. Treść rewers listu SAA X 39 pozostawił Parpola niemalże bez komentarza. Warte zauważenia wydaje się tutaj retoryczne pytanie uczonego o możliwość zapomnienia przez niego (*an-ti-ši-i*) słów, którymi nakazał mu uczyć następcę tronu. Traktat sukcesyjny sporządzono zaledwie kilkanaście miesięcy wcześniej, a jednocześnie Balasi używa tutaj formy perfectum, ponadto cała wypowiedź brzmi jakby wyznaczenie go na nauczyciela Aszurbanipala miało miejsce w bardziej odległym czasie, jeszcze przed uczynieniem go następcą tronu. Gdyby tak było to należałoby się zastanowić, czy zamysłem Asarhaddona nie było uczynienie trzeciego z synów³⁸² uczonym-doradcą dla Sin-nadin-apliego, który w początkowym zamysle miał rządzić Asyrią.

Mimo dystansu dzielącego zwykle Balasiego i Asarhaddona ich relacja miała szczególny charakter. O ile korespondencja między uczonymi spoza dworu a władcą ograniczała się z jednej strony do regularnych raportów (głównie z obserwacji nieba), a z drugiej do konkretnych poleceń, o tyle listy Balasiego pokazują obraz zupełnie innej sytuacji. Bardzo często astrolog cytuje słowa króla, które otrzymywał za pośrednictwem wysyłanych do Aszur tabliczek. Asarhaddon często konsultował się z Balasim w zakresie między innymi interpretacji różnego rodzaju boskich znaków. Z całą pewnością mentor Aszurbanipala miał weryfikować to co przekazali królowi nadworni uczeni, choć wydaje się, że z czasem również sam władca zyskał pewną wiedzę i wyczucie w tej materii. Pytania, które zadaje Balasiemu wydają się bowiem wykraczać poza tematykę znaną przez całkowitych laików. Wśród zachowanych tekstów posiadamy pięć tabliczek, które mieściłyby się w opisywanej tutaj kategorii. Pierwsza z nich (SAA X 42) dotyczy pola zniszczonego na skutek uderzenia pioruna w miejscowości Harihumba. Balasi rozwiewa wątpliwości króla informując go, że znak dotyczy uprawiającego dane pole, nie zaś władcy, zalecając przeprowadzenie odpowiedniego rytuału apotropaicznego w Harihumbie.

³⁸⁰ LAS 34.

³⁸¹ Identyfikacyjny cytat z listu od władcy znajduje się u Nabu-ahhe-eriby w tekście SAA X 68. Wydaje się, że do takiej samej wiadomości, którą otrzymał jego ojciec nawiązuje Tabni w liście SAA X 182.

³⁸² I nie tylko jego, bowiem literaturę typową dla uczonych posiadał również Aššur-mukin-pale'a, SAA VII 51.

List ten zawiera również odpowiedź na pytanie Asarhaddona o konieczność wprowadzenia miesiąca interkalarnego, w tym przypadku uczoney sugeruje by poczekać i dokonać obserwacji nieba jeszcze przez miesiąc. W podobnym tonie Balasi wypowiada się w liście SAA X 56, w którym król konsultuje sprawę trzęsienia ziemi. Uczoney podkreśla, że jego znaczenie jest zależne od miesiąca, w którym wystąpiło, zaleca ponadto przeprowadzenie odpowiedniego rytuału ochronnego, zaznaczając, że tego rodzaju zjawiska zdarzały się w przeszłości i nie skutkowały niczym niebezpiecznym dla poprzednich władców. Kolejny tekst, SAA X 58, dotyczy ornitomancji. Zacytowane fragmenty z *Šumma Alu* i *Šumma Izbu* sugerują, że do pałacu wleciał kruk i porzucił w środku truchło jakiegoś zwierzęcia. W drugiej części listu Balasi skarży się, iż słudzy, którzy pracowali na jego ziemi zostali zaatakowani przez ludzi Wielkiego Podczaszego, który był jednocześnie gubernatorem prowincji, w której znajdował się majątek Balasiego³⁸³. Zbioru *Šumma Izbu* dotyczy również list SA X 60, w tym przypadku jednak trudno ustalić jaki rodzaj znaku wprowadził Asarhaddona w zaniepokojenie, uczoney informuje jedynie, że całą kwestię wyjaśni władcy osobiście przy okazji następnego spotkania z nim. Podobny problem pojawia się przy tekście SAA X 62, dotyczącym astrologicznego zbioru MUL APIN. W tym przypadku również trudno dociec szczegółów sprawy, którą król chciał z Balasim skonsultować. Najprawdopodobniej dotyczyła ona rzadko widocznego ciała niebieskiego.

Podobną tematykę porusza również kolejna grupa sześciu listów, które jednocześnie jednak wskazują na relacje z innymi uczonymi (za wyjątkiem Nabu-ahhe-eriby, którego kwestia będzie tu poruszona oddzielnie). Listy SAA X 50, 51, 72 i raport SAA VIII 83 pochodzą z roku 669, dokładnie zaś z przełomu 11. i 12 roku panowania Asarhaddona. Oba dotyczą tego samego zdarzenia, jakim jest dyskusja w gronie uczonych nad widoczną o zmierzchu i o świcie³⁸⁴ planetą. Oba teksty opisują tę samą sytuację, a jednocześnie nie odwołują się wzajemnie do siebie. Bez żadnych wątpliwości można przyjąć, że autorem raportu jest Balasi³⁸⁵, przychylić się należy również do zdania Parpoli³⁸⁶, w sprawie autorstwa raportu, które przypisywane jest temu samemu astrologowi. Z kolei nadawcą listu SAA X 72 był Nabu-ahhe-eriba. W takiej sytuacji możliwe jest zrekonstruowanie przebiegu całego sporu. Pod koniec XII Issar-šumu-ereš (wymieniony w raporcie) poinformował władcę, iż na niebie widoczna jest Wenus. Król chcąc potwierdzić tę nowinę wysłał list do Aszur, na który odpowiedzią był tekst SAA X 72, w którym Nabu-ahhe-eriba ostro krytykuje uczonego, który przedstawił królowi informację na temat Wenus, zwracając uwagę, że nie zna on różnicy między tą planetą a Merkurem, podobnie uczynił Balasi,

³⁸³ Niestety nie jest znany obszar będący prowincją zarządzaną przez tego urzędnika, J. Elayi, *Sargon II. King of Assyria*, s. 129.

³⁸⁴ Obserwacja na podstawie programu Stellarium.

³⁸⁵ Jedynie znak BA z podpisu ^mba-la-si-i jest lekko uszkodzony.

³⁸⁶ LAS 66. Imię nadawcy nie zachowało się nawet we fragmencie.

czego dowodem jest list SAA X 51. Issar-šumu-ereš musiał się w tej kwestii kierować osobistą obserwacją nieba, zaś Nabu-ahhe-eriba obliczeniami, które pozwalałyby określić termin w jakim obie planety były możliwe do ujrzenia na niebie. Ponadto za Merkurem opowiadał się bliżej nieokreślony uczony z Babilonu. Możliwość obserwacji przez niego tej planety potwierdzają uczeni z Aszur w tekście SAA X 50. Jak czytamy w raporcie Balasiego cała sprawa została rozwiązana kiedy obaj uczeni wspólnie dokonali obserwacji, a Nabu-ahhe-eriba wyjaśnił szefowi skrybów jego błąd. Przegrana w tym sporze jasno pokazuje, że to uczeni z Aszur dysponowali większą wiedzą astronomiczną, niż Issar-šumu-ereš.

List SAA X 57 dotyczy zaćmienia księżyca z roku 667, jego autorem jest Balasi, jednak w końcówce wspomina on o Akkulanu, który ma przesłać szczegółowy raport na ten temat. Trudno ustalić, czy uczony udał się do króla na polecenie Balasiego, czy też zabrał list przy okazji. Ta pierwsza możliwość sugerowałaby, że Akkulanu znajdował się w tym okresie niżej w hierarchii uczonych, niż Balasi i był mu w jakimś stopniu podporządkowany. Podobny przypadek zaobserwować można w tekście SAA X 276. Dowiadujemy się z niego, iż Nabu-nadin-šumi otrzymał polecenie skonsultowania przebiegu pewnego, trudnego do ustalenia, rytuału z Balasim. Ten ostatni zaś zdecydował, że obaj uczeni przedstawia osobiście królowi przebieg całej procedury.

Balasi wzmiankowany jest dwukrotnie w listach Urdu-Guli. Teksty te zostaną szerzej omówione w kolejnym rozdziale, tutaj ograniczymy się jedynie do podkreślenia, że opisywany uczony służył już Senacherybowi i był blisko związany z Aplaią (SAA X 289) oraz, iż był synem Nabu-ahu-iddiny (SAA X 291). Imię Aplaia pojawia się jeszcze w jednym tekście jednocześnie z Balasim. Jest to list SAA XVI 84, którego nadawcą jest Nabu-šarru-ušur. Obaj uczeni³⁸⁷ odpowiadają za dostawę czerwonej wełny, będącej ważnym elementem rytuałów puryfikacyjnych. Tekst jest trudny do wydatowania, jednak nie można wykluczać, że jest starszy, niż teksty z korpusów SAA VIII i SAA X, pochodzi z czasów panowania Senacheryba a współpracownik Balasiego to w istocie Aplaia XII.

Na osobę Balasiego nałożone były również obowiązki typowe dla wszystkich bliskich doradców Asarhaddona, wywodzących się z kręgów uczonych. Konsultował on proponowane przez władcę terminy wizyt jego synów (SAA X 48, 52-54) oraz podróży samego króla (SAA X 44). Balasi parał się również astrologią. Poza tekstami dotyczącymi tej materii, które zostały opisane wcześniej odnotować należy jeszcze dwa kolejne. Za nietypowe uznać można listy SAA X 45-46, w których uczony pisze, iż nie zaobserwował niczego godnego uwagi. Takie informacje nie pojawiają się w korespondencji innych uczonych. Balasi doradzał władcy także w kwestiach rytualnych, np. sugerując mu zakończenie postu (SAA X 43) lub rekomendując termin na przeprowadzenie „rytuału snu”³⁸⁸. Uczony z Aszur odpowiadał

³⁸⁷ Aplaia z tego listu jest kapłanem z Kurbaile.

³⁸⁸ Termin „*mušutatu*” nie występuje w CAD. Przekład Parpoli jest logicznie uzasadniony jednak ze względu na

również za redakcję królewskich tekstów, czego przykład można zaobserwować w liście SAA X 63. Trudno jednak określić czy Balasi dokonywał tu edycji inskrypcji królewskiej czy np. listu adresowanego dla szerokiego gremium³⁸⁹. Za interesujący uznać można również tekst SAA X 61. W końcu uczonego informuje króla, że na zadane przez niego pytanie udzieli odpowiedzi kolejnego dnia, bowiem ten, w którym otrzymał list od władcy jest dniem „złym” (*la-mi-ni-i*), a więc nieodpowiednim do myślenia o sprawach magicznych. Taka odpowiedź świadczy o wysokiej pozycji Balasiego w oczach władcy, bowiem żaden inny uczonego, jak wynika z zachowanych źródeł, nie ośmielił się zwlekać z odpisaniem królowi. Odnotować również należy, że Balasi brał również udział w rytuale wróżebnym na temat ataku na Šubrię (SAA IV 18).

Służba opisywanego uczonego względem króla dotyczyła przede wszystkim sfer magii, wróżbiarstwa i astronomii. Znany jest jednak pewien wyjątek od tej reguły. Teksty SAA X 40 i 41 dotyczą kamieni szlachetnych, stanowiących typowy element wykończeniowy posągów bogów. O ile pierwszy z tekstów jest mocno uszkodzony i nie zawiera informacji jakiego posągu dotyczy, o tyle rozbudowane pozdrowienia zawierające imię boga Nabu, znajdujące się w środkowej części drugiego listu sugerują, że dotyczył on właśnie posągu tego bóstwa. Ze względu na brak szerszej ewidencji źródłowej, wydaje się, że w przypadku Balasiego oba teksty dotyczą tej samej świątyni. S. Parpola uważa, że była nią Ezida, jednak nie wydaje się to prawdopodobne³⁹⁰. W tekstach Balasiego Babilonia zajmuje marginalną rolę, głównie jako miejsce obserwacji astrologicznych, nie ma więc powodu by uważać, że miał on związek z odbudową tamtejszych świątyń. Dużo bardziej prawdopodobne wydaje się, że nowy posąg miał znaleźć się na terenie sanktuarium Nabu w Aszur, w którym na co dzień przebywał uczonego lub w Kalhu, skąd Balasi zapewne się wywodził (*vide infra*).

Przez pryzmat korespondencji z królem Balasi jawi się jako postać wyjątkowa, ciesząca się szczególnym zaufaniem Asarhaddona. Ich osobistą relację porównać można jedynie z tą, która łączyła króla z Bel-ušeziem. W odróżnieniu od tego ostatniego uczonego z Aszur praktycznie nigdy nie udzielał władcy porad dotyczących polityki, ograniczając się do dziedzin, w którym pozostawał ekspertem.

Imię Balasi w różnych formach pojawia się również w dużej ilości tekstów gospodarczych, które można wykorzystać do zarysowania ram czasowych dla życia uczonego. Wątpliwości nie budzi jedyny tekst z VIII wieku, w którym Balasi został wymieniony. Jest to SAA VI 29, który opisany już został w rozdziale dotyczącym kolofonów, stanowi on dokument pożyczki sporządzony w Kalhu, zapewne przez

jednostkowe wystąpienie tego słowa i słabo zarysowany kontekst nie można go uważać za pewnik, LAS 50.

³⁸⁹ Tego rodzaju listy, pełniące funkcje obwieszczeń, zebrane zostały w SAA XXI. Na uwagę zasługuje fakt, że pośród nich żaden nie jest datowany na rok 663, kiedy to musiałby być wysłany tekst, którego redakcja miała miejsce pod koniec roku 664. Nie jest znana też żadna inskrypcja Asurbanipala datowana na ten rok.

³⁹⁰ LAS 58.

wymienionego jako świadek Nabu-zero-lešira, w roku 710. Narodziny Balasiego można więc w skrajnym przypadku datować najpóźniej na rok 725. Za pochodzeniem uczonego z tego miasta świadczy również prozopografia jego ojca- Nabu-nadin-ahi, który został wymieniony w liście Urdu-Guli³⁹¹. Za nie budzącą wątpliwości uznać można obecność Balasiego w trakcie zawierania transakcji potwierdzonych tekstami SAA VI 296 i StAT III 68. Pierwszy należy do archiwum Remani-Adada, w drugim świadkiem jest między innymi Nergal-ešir, będący również uczonym działającym w Aszur. Bardzo prawdopodobne, także ze względów prozopograficznych, jest, że uczonego został wymieniony również w SAA VI 150 oraz SAA VI 195, w którym powtarza się część osób wymienionych w poprzednim dokumencie. Wydaje się, że z czasem Balasi otrzymał jeden z najważniejszych urzędów na królewskim dworze-majordomusa³⁹². Świadczy o tym tekst SAA XIV 65, w którym uczonego wymieniony jest właśnie z tym tytułem, w towarzystwie między innymi Ša-Nabu-šu. Balasu mógł być ojcem Ešel-pi-Marduka, skryby z Aszur, jest to jednak mało prawdopodobne, ponieważ w spisany zapewne przez niego tekście StAT II 238 imię jego ojca zapisywane jest w formie *^mba-la-su*, zamiast *^mba-la-si-i*, którą to formą posługiwał się sam uczonego. Ponadto fakt, że syn tak znakomitego uczonego miał być w okresie postkanonicznym (eponim Upaqa-ana-Arbail) zwykłym skrybą, również obniża wartość tego rodzaju koncepcji. Wątpliwości pozostają względem tekstów StAT II 283-284, StAT III 2, 33. Nie łączą się one w żaden sposób ze z postaciami z dotychczas ustalonego otoczenia Balasiego, niemniej pochodzą z Aszur z lat 665, 658 i 648. Wśród wymienionych na nich osób są ludzie z kręgów Kišir-Aššura i świątyni Aszura. Egzorcyści byłiby dość naturalnym towarzystwem dla Balasiego, jednak żadne źródło nie łączy ich w sposób mogący być uznany za pewny.

Nabu-ahhe-eriba

Najbliższym ze współpracowników Balasiego był, wspomniany już przy okazji dyskusji uczonych na temat Merkurego i Wenus, Nabu-ahhe-eriba. Obaj często są nadawcami tego samego listu, łączy ich również bardzo podobny styl pisanie, z charakterystycznym nagłówkiem i pozdrowieniami. Wydaje się również, że ich droga do asyryjskich pałaców kształtowała się podobnie. Skryba o tym samym imieniu wzmiankowany jest na końcu listy świadków w dokumentach z czasów Senacheryba³⁹³. Wydaje się, że mógł nim być właśnie późniejszy astrolog, czemu nie zaprzecza sposób zapisu jego

³⁹¹ Raczej Nabu-nadin-ahhe, *vide* PNA wpisy 2-4. SAA X 291.

³⁹² P. Bedford, *Empire and Exploitation; The Neo-Assyrian Empire*, s. 7.

³⁹³ SAA VI 100, 157, SAA XIV 286, StAT II 159, 160.

imienia ^{md}PA-PAB.MEŠ-SU³⁹⁴, która pojawia się również w późniejszych listach i raportach. Najstarszy ze spisanych przez Nabu-ahhe-eribę tekstów datowany jest na rok 698, a więc na 12 lat przed pierwszym pojawieniem się w źródłach Balasiego. Taka różnica czasowa pozwala zakładać, że ten ostatni był mentorem Nabu-ahhe-eriby. Interesujące jest, że uczonego w poprzedza na liście świadków SAA VI 100 Babu-ahhe-iddina. Imię to występuje w PNA jednostkowo, jednak Babu-ahu-iddina jest członkiem znaczącego rodu uczonych z Aszur, a dodanie dodatkowego znaku MEŠ, zmieniającego środkowy człon imienia z *ahu* na *ahhe* stanowi względnie częsty błąd. W tym przypadku mogący być spowodowany faktem, że następne na liście imię skryby również zawierało ten znak. Można tu więc zaobserwować poszlakę, która pozwalałaby łączyć Nabu-ahhe-eribę z rodziną skrybów i kapłanów Guli, która została wzmiankowana już przy okazji podrozdziału, dotyczącego Synchronistycznej Listy Królów. Babu-ahu-iddina mógł więc być starszym, drugim z kolei, bratem Nabu-ahhe-iddiny oraz synem Gula-zeru-ibniego.

Balasi i Nabu-ahhe-eriba wspólnie są nadawcami dziewięciu listów. Dla porównania cały korpus korespondencji (wraz z raportami astrologicznymi) tego ostatniego z Asarhaddonem i Asurbanipalem liczy 68 tekstów. Ponadto w kilku przypadkach znane są paralelne teksty obu uczonych³⁹⁵. Należą do nich listy dotyczące podniesienia pozycji obu uczonych (SAA X 68 dla Nabu-ahhe-eriby i SAA X 39 dla Balasiego), uderzenia pioruna (SAA X 69 i SAA X 42), zaćmień (SAA X 71 i SAA X 46 oraz SAA X 75 i SAA X 57), czy wizyt synów Asarhaddona (SAA X 73-74 i SAA X 48, 52, 54 oraz pisany wspólnie SAA X 53). Do omawianej grupy włączyć również należy opisy dyskusji Nabu-ahhe-eriby i Issar-šumu-ereša, które zostały już omówione we wcześniejszej części rozdziału. Zauważyć należy, że we wszystkich tych przypadkach obaj uczeni z Aszur pozostają zgodni.

Zaledwie dwa listy z czasów panowania Asarhaddona, które zostały spisane przez Nabu-ahhe-eribę nie posiadają swoich odpowiedników w korespondencji Balasiego. Dotyczą one terminu organizacji uczyty kultowej (SAA X 70) oraz zalecenie przeprowadzenia rytuału apotropaicznego z uwagi na koniunkcje Merkurego i Jowisza (SAA X 67). Zupełnie inaczej kształtują się te proporcje po dojściu do władzy Asurbanipala, a więc po roku 669. Z tego okresu znane są cztery listy Nabu-ahhe-eriby (SAA X 75-78), z czego zaledwie jeden (wspomniany już, dotyczący zaćmienia SAA X 75) posiada paralelę z tekstem Balasiego. Wydaje się, że wynika to z rozdzielenia obu uczonych, Balasi otrzymał pozycję majordomusa, zaś Nabu-ahhe-eriba pozostał w Aszur. Zauważyć również należy, że ten ostatni w latach

³⁹⁴ Należy jednak zauważyć, że jest to forma najpopularniejsza, PNA, Nabu-ahhe-eriba.

³⁹⁵ Ilość spraw, o których obaj uczeni indywidualnie i jednocześnie informują króla jest oczywiście większa, ze względu na to, iż zarówno Balasi jak i Nabu-ahhe-eriba przesyłali do Niniwy raporty astrologiczne. Identyczne wyniki obserwacji trudno jednak uznać za coś szczególnego.

60. zaczął doradzać władcy w sferze, o której nigdy nie wspominał Balasi, a więc w sprawach militarnych. List SAA X 77 i końcówka raportu SAA VIII 53 dotyczą mobilizacji wojsk i wpływu Marsa na planowaną wówczas wyprawę Aszurbanipala na Egipt. O ile list jest w zasadniczej części uszkodzony, o tyle w raporcie uczony zaleca z jednej strony szybkie zebranie wojska, z drugiej zaś sugeruje królowi, że nie powinien on zbyt często wychodzić na zewnątrz, w oczekiwaniu na dalsze ruchy Marsa, którego pozycja w Skorpionie była znakiem negatywnym.

Warte odnotowania jest, iż w liście SAA X 82 Nabu-ahhe-eriba proponuje władcy (niestety nie sposób ustalić któremu) by skonsultował się ze skrybą pałacu. Jego personaliów również nie sposób ustalić, jednak najprawdopodobniej pozostawał on w dobrych relacjach z uczonym.

Należy zauważyć, że spośród 45 tekstów z SAA X Balasiego i Nabu-ahhe-eriby 33 stanowią odpowiedź na wiadomość wysłaną przez króla³⁹⁶. Stosunek ten jeszcze bardziej wzrośnie, kiedy uwzględnimy, że SAA X 80-81 to w istocie krótkie raporty astrologiczne, SAA X 57 i SAA X 67 mimo braku odpowiedniej klauzuli nawiązują do spraw poruszanych we wcześniejszej korespondencji. Ostatecznie więc wśród 43 listów obu uczonych 35 z nich odnosi się do wcześniejszego listu od króla, sześć mogło zawierać takie nawiązania, ale ze względu na uszkodzenia nie jest możliwe stwierdzenie takiego faktu, a zaledwie dwa SAA X 43 i SAA X 75 stanowią efekt własnej inicjatywy ich autorów. Pierwszy z tekstów stanowi próbę odwiecenia króla od dalszej głodówki, zaś drugi z nich to zapowiedź raportu astrologicznego, który zostanie wysłany następnego dnia. Oznacza to, że mimo bardzo dużego zaufania jakim Balasi cieszył się u Asarhaddona i Aszurbanipala, ani on, ani Nabu-ahhe-eriba generalnie nie posiadali inicjatywy, jeśli chodzi o listowne zwracanie się do króla. Ich jedynym obowiązkiem było odpowiadanie na pytania władcy oraz przesyłanie raportów, które niemal zawsze pozbawione są dodatkowych informacji. Obu uczonych różni się więc w tym aspekcie od Issar-šumu-ereša, czy Akkulanu, którzy również wysyłali do króla oba gatunki tekstów, jednak ich korespondencja nie stanowi w tak dużym stopniu odpowiedzi na pytania władcy.

Akkulanu

Jak pokazały dotychczasowe rozdziały niniejszej dysertacji, uczeni służący asyryjskim monarchom rekrutowali się zwykle spośród „cywilnych” rodów pisarzy. Do wyjątków należy jednak Akkulanu. Jego kapłański status w É.ŠAR.RA wprost pokazują teksty SAAB V 16 i SAA XXI 28, gdzie

³⁹⁶ Świadczy o tym formuła „*ina UGU...ša LUGAL be-lí iš-pur-an-ni*”.

kolejno określany jest jako LÚTE-É oraz LÚŠANGA³⁹⁷. Postać ta wyjątkowa jest również pod innym względem. Jest to jeden z nielicznych uczonych, których służba na rzecz Asarhaddona i Aszurbanipala udokumentowana jest na przestrzeni ponad ćwierćwiecza (676-650)³⁹⁸. Co więcej, spośród 19 datowalnych tekstów, związanych z obowiązkami Akkulanu wobec władców, jedynie pięć pochodzi z czasów Asarhaddona: SAA X 84, SAA VIII 100, SAA X 148³⁹⁹, SAA VIII 101 i SAA X 232, w tym jedynie trzy ostatnie z lat 672-669. Wszystkie te teksty, z wyjątkiem mocno uszkodzonego SAA X 232⁴⁰⁰, dotyczą astrologii. Wydaje się, że za rządów Asarhaddona uczony był jedynie jednym z astrologów z „siatki” pokrywającej Mezopotamię, pozwalając na obserwację nieba z różnych miejsc i w różnych warunkach atmosferycznych. Status Akkulanu byłby więc podobny do części autorów raportów babilońskich.

Nowy wątek w korespondencji uczonego pojawia się kilka miesięcy po śmierci Asarhaddona. W raporcie SAA VIII 103 ostatni zachowany fragment dotyczy ofiar składanych w intencji zmarłego władcy i jego dwóch następców. Nie jest to jedyny przykład listu, w którym Akkulanu porusza sprawę składania ofiar. Był on częściowo odpowiedziany za organizację, związanego z równonocą wiosenną, święta *kanūnu*. Świadczą o tym teksty SAA X 94-96, 108. Nowe obowiązki były wynikiem najprawdopodobniej awansu w świątyni Aszura, który Akkulanu mógł zawdzięczać znajomością z nowym królem, który wychowywał się w Aszur, oraz jego wychowawcą- Balasim⁴⁰¹.

Jednocześnie uczony nie zanieczywał spraw, do których predestynowany był z racji posiadanego wykształcenia. Znanych jest sześć spisanych przez niego tekstów na temat astrologii, datowalnych na lata 60. i 50. Kolejne dziewięć raportów i listów zawierających nawiązania do *Enuma Anu Enlil* zapewne również pochodzi z tego okresu. Na uwagę zasługuje tabliczka SAA X 100, która zawiera dwie bardzo interesujące informacje. Jak zauważył S. Parpola tekst ten wskazuje, że w roku 657 Asyria utraciła na

³⁹⁷ Akad. *ērib bīti* i *šangū*. Pierwsze z tych określeń oznacza „wchodzącego do domu (boga)”, a więc osobę, mającą dostęp do świątynnego sanktuarium i posągu bóstwa. Drugi termin oznacza „kapłana”, posiadającego jednak również obowiązki administracyjne. Więcej na temat tego ostatniego w okresie nowo-asyryjskim: B. Menzel; *Assyrische Tempel I*; s. 130-133. Funkcje zarządcze Akkulanu potwierdza list SAA XIII 39, w którym określony jest on jako dysponent środków na renowację.

³⁹⁸ Z roku 676 pochodzi list SAA X 84, zaś z roku 650 listy SAA XXI 28 i SAA X 104.

³⁹⁹ Tekst ten jest szczególnie interesujący ze względu zarówno na paleografię, jak i treść. Poszczególne znaki są doskonale zachowane i stosunkowo duże, zauważyć można, że autor wykonywał je wyjątkowo starannie. Nagłówek zapewne ograniczał się do minimalnych pozdrowień i podobnie jak cały tekst nie zawiera określenia „mój pan” w stosunku do władcy. W dalszej części czytamy, iż „^mak-kul-la-nu-šu is-sap-ra ma-a”, po czym następuje właściwa treść informacji na temat zaćmienia, jednak trudno ustalić gdzie (i czy) kończy się cytat z Akkulanu, a zaczyna się dopowiedzenie autora tekstu. Tabliczka została spisana w roku 669. Czy w świetle tych obserwacji jej autorstwo można przypisać Aszurbanipalowi?

⁴⁰⁰ Tekst prawdopodobnie dotyczy kwestii medycznych. Był on pisany wspólnie przez Adad-šumu-ušura, Issar-šumu-ereša, Urad-Eę i Akkulanu.

⁴⁰¹ SAA X 57, świadczy o ich współpracy w roku 657.

rzecz Kimmerów kontrolę nad krajem Amurru⁴⁰². Dla niniejszej dysertacji znacznie ważniejsze jest inne zdanie: „*ina ŠÀ ú-íl-ti ša* ^{md}É.A-*mu-šal-lim ša a-na* ^{md}MES-SUM-PAB.MEŠ EN-šú *iš-pur-u-ni šá-tir*”. Marduk-nadin-ahhe był babilońskim królem z II Dynastii z Isin, panującym na początku XI wieku, zaś Ea-mušallim najpewniej jednym z jego nadwornych uczonych. Akkulanu musiał zapoznać się z tym tekstem w É.ŠAR.RA. Trudno wyrokować, czy tabliczka znalazła się w asyryjskiej świątyni⁴⁰³ za sprawą Tiglat-Pilesera I, który zdobył Babilon za rządów adresata raportu⁴⁰⁴, czy też Senacheryba, który chwalił się, że przywiózł do Asyrii posągi bóstw, które wcześniej wywiózł do Babilonii Marduk-nadin-ahhe⁴⁰⁵. Fakt wykorzystywania „apokryficznych” tekstów wróżebnych sprzed kilku wieków, oraz to, że znajdowały się one w świątyni Aszura jest bardzo znaczący.

Kwestią otwartą pozostaje w jakich okolicznościach Akkulanu znalazł raport Ea-mušallima. Mógł to zrobić w trakcie swego procesu nauki, czy rutynowego przeszukiwania archiwum świątynnego, można jednak wysnuć teorię nieco lepiej popartą źródłowo. W jednym ze wcześniejszych rozdziałów wspomniany został już tekst SAA X 102, zawierający listę kopiowanych w Aszur tekstów. Według S. Parpoli jego autorem jest właśnie Akkulanu⁴⁰⁶. Tę samą tematykę poruszają listy SAA X 101 i SAA X 103. Szczególnie ważny w tym kontekście jest pierwszy z nich. Uczony pyta w nim Aszurbanipala o sposób postępowania ze interpretacjami niekanonicznymi (a taką w istocie była ta przekazana przez Ea-mušallima), proponując dodanie ich do zbioru kanonicznego lub spisanie ich na osobnej tabliczce. Możliwe, że Akkulanu trafił na babiloński raport właśnie przy okazji poszukiwań tekstów niekanonicznych.

Za rządów Aszurbanipala wzrosła pozycja Akkulanu wśród uczonych. O ile w czasach jego poprzednika w obowiązkach kapłana z Aszur leżało głównie informowanie o znakach na niebie i ziemi, o tyle w latach 60. ma już on znacznie więcej do powiedzenia. W liście SAA X 89 krytykuje on brak przeprowadzenia rytuału substytucji, zaś w SAA X 90 przeprowadzenie go bez potrzeby. Trudno znaleźć racjonalną przyczynę, dla której żaden z uczonych w Niniwie nie odradził władcy zbędnego rytuału. Jego powodem było zaćmienie księżyca, które jednak zapowiadało niebezpieczeństwo dla króla Babilonu, którym, w przeciwieństwie do swojego ojca, Aszurbanipal w tym okresie nie był. Z drugiej strony mógł on pamiętać, że w identycznych okolicznościach Asarhaddon nakazywał przeprowadzenie substytucji. Znane są również dwa inne teksty Akkulanu, dotyczące rytuałów. SAA X 93 dotyczy udziału

⁴⁰² LAS 300+110.

⁴⁰³ O. Pedersen w swoim katalogu nie wspomina o tekstach babilońskich na terenie świątyni, jednak podaje informacje o licznych tekstach z czasów współczesnych Tiglat-Pileserowi I i Marduk-nadin-ahhe. Pedersen II s. 12.

⁴⁰⁴ RIMA II, A.0.87.4.

⁴⁰⁵ RINAP III, 024.

⁴⁰⁶ LAS 358.

uczonego w obrzędach puryfikacyjnych w Tarbišu, zaś SAA X 87 rytuałów o podobnym celu z wykorzystaniem białej wełny, tekst ten został jednak już opisany we wcześniejszym podrozdziale.

Wraz z zawodowym awansem wzrastał również status Akkulanu w obrębie É.ŠAR.RA, a także wśród kapłanów z innych świątyń. W związku z tym doradzał on królowi w kwestiach personalnych (SAA X 97), donosił także na temat kradzieży i korupcji w É.ŠAR.RA, o czym świadczy tekst SAA X 107. Sprawa zniknięcia złotej tacy okazała się bardziej złożona, bowiem ze złodziejem współpracował, według Akkulanu, miał Țab-šar-Sin⁴⁰⁷, wysoki funkcjonariusz świątyni, który jak wskazuje SAA XIII 25 miał wraz z gubernatorem Aszur przesłuchiwać sprawcę przestępstwa. Z czasem kapłan z Aszur zaczął być przez władcę wysyłany poza swoją macierzystą świątynię. Tak było w przypadku śledztwa w sprawie morderstw w jednej ze świątyń w Kalhu. Tekst SAA X 109 jest uszkodzony, niewykluczone jednak, że tę samą sprawę opisuje Aššur-rešuwa w tekście SAA XIII 128. Zadaniem, które być może stanowiło zwieńczenie kariery Akkulanu była wyprawa do Kraju Nadmorskiego, w celu odebrania przysięgi wierności od Nabu-ušabšiego- gubernatora Uruk, w trakcie rebelii Šamaš-šumu-ukina. Wspomina o tym sam król w liście SAA XXI 28⁴⁰⁸.

Wysłanie kapłana w tak daleką podróż świadczy o jego dobrej kondycji, co sugeruje, że w roku 650, kiedy miał zostać zawarty traktat, nie był jeszcze uważany za starca. Założyć można, że pisząc do Asarhaddona był stosunkowo młody, a więc, że urodził się około roku 700. Osiągnięcie wieku nieco przekraczającego 50 lat tak by dożyć, do roku 648, kiedy to jego imię Akkulanu wymienione jest w tekście procesowym RA XXII 2 wydaje się bardzo prawdopodobne. Biorąc pod uwagę unikatowość tego imienia realne jest „wydłużenie” życia Akkulanu, aż do lat 30. kiedy to figuruje on jako świadek w trakcie transakcji wymiany pola (AUS I.17). Tekst datowany jest przez eponima postkanonicznego imieniem Zababa-eriba, którego kadencję osadza się właśnie w latach 30. Jest to jedyny postkanoniczny tekst wzmiankujący Akkulanu. Biorąc przy tym pod uwagę naturalny wzrost liczebności archiwów dla ostatnich lat istnienia miasta można zakładać, że AUS I.17 został spisany krótko przed śmiercią kapłana.

Bulluṭu

Informacje na temat Bulluṭu zarówno w jego raportach, jak i w pozostałych źródłach są wyjątkowo skąpe. Jego datowalne teksty pochodzą z lat 669-666 i nie poruszają jakichkolwiek innych wątków niż astrologia. Imię Bulluṭu pojawia się zaledwie w dwóch innych kontekstach, co do których

⁴⁰⁷ Człowiek ten jest wraz z Akkulanu i Marduk-šallim-ahhe współautorem uszkodzonego listu do króla- SAA XIII 16.

⁴⁰⁸ SAA XXI 28.

możliwe są rozważania na temat utożsamienia jego właścicieli z asyryjskim uczonym. Pierwszym takim tekstem jest omówiona w osobnej części niniejszej dysertacji lista K241+. Z drugiej strony Bullutu znany jest jako eponim, któremu urzędowanie przypisuje się w latach 30, wraz z tytułem ^{LÚ}GAL-NAR, który tłumaczyć można jako „szef śpiewaków”. Jak zauważa R. Mattila, wbrew pozorom, musiało być to bardzo wysokie stanowisko⁴⁰⁹, nie należy więc uznawać, że zadaniem tego Bullutu było jedynie zabawianie króla śpiewem. Niestety, zawarta w artykule próba charakterystyki tego urzędu została wykonana bardzo pobieżnie, ograniczając się jedynie do obecności innego szefa śpiewaków- Šulmumati na listach świadków. Lepsze rezultaty przynosi analiza innych tekstów ze zbiorów SAA. Dom szefa śpiewaków służył przez pewien czas za mieszkanie Remanni-Adada, który z czasem zrobił wielką karierę jako woźnica Aszurbanipala⁴¹⁰. W czasach Tukulti-Ninurty II szef śpiewaków wraz z szefem *kurgarrû* otrzymywali równą ilość ciastek co kapłan (ŠANGU, zapewne również reprezentujący całą grupę duchownych) Šarrat-nipha⁴¹¹. W wyliczeniu różnego rodzaju urzędników szef śpiewaków figuruje po szefie uzdrowicieli⁴¹². Śpiewacy mieli również bardzo istotne role w obrzędach ku czci Aszura, w których udział brał również sam król⁴¹³. Ponadto przedstawiciele tej profesji bywali autorami lub kopistami tekstów literackich⁴¹⁴. Opanowanie przez tę grupę wiedzy tajemnej potwierdza w jednej z inskrypcji Asarhaddon: „^{LÚ}i-šip-pi ^{LÚ}KA.PIRIG.MEŠ ^{LÚ}GALA.MEŠ ^{LÚ}NAR.MEŠ ša gi-mir um-manu-tú ha-am-mu uš-ziz”, co tłumaczyć należy jako: „Przed nimi (bóstwami Esagili) ustanowiłem kapłanów puryfikacyjnych, egzorcystów, kapłanów lamentacyjnych i śpiewaków, którzy zebrali wszelką wiedzę⁴¹⁵” Zakwalifikowanie śpiewaków, a przynajmniej ich piśmiennej części, do grupy uczonych otwiera furtkę do utożsamienia Bullutu, jako autora raportów astrologicznych, z postkanonicznym eponimem.

Mar-Issar

Osoba Mar-Issara, uczonego obeznanego z astrologią, rytuałami typowymi dla egzorcystów (substytucja) czy kapłanów lamentacyjnych (bicie w kotły), a także z interpretacją snów stanowi na swój sposób relikwyt typowy raczej dla VIII wieku, niż czasów panowania Asarhaddona. Jak można było

⁴⁰⁹ R. Mattila; *The Chief Singer and the Other Late Eponyms*; s. 165.

⁴¹⁰ SAA VII 9.

⁴¹¹ SAA XII 68.

⁴¹² SAA XII 82.

⁴¹³ SAA XX 7, 16.

⁴¹⁴ C.H. Gordon; *110 Cuneiform Texts Selected from the College Collection*; 18. Tom niedostępny autorowi, informacja zaczerpnięta z CAD, *nâru* c) 10⁷.

⁴¹⁵ RINAP IV, 105. Wiedza jest tu określona terminem *ummânûtu*.

zaobserwować w toku niniejszego oraz poprzedniego rozdziału dysertacji, władca ten znacząco ograniczył wpływy i pozycję uczonych wśród asyryjskiego dworu i administracji. Mar-Issar stanowi tu znaczący wyjątek, został on bowiem wysłany przez króla do Babilonii, gdzie w latach 671-669 zajmował się kontrolowaniem ostatnich etapów prac budowlanych w najważniejszych sanktuariach religijnych⁴¹⁶. Mimo najprawdopodobniej braku typowego, formalnego stanowiska byli mu podporządkowani urzędnicy odpowiedzialni za przebudowy poszczególnych świątyń. Nadzór Mar-Issara nad budowami został już szczegółowo opisany przez E. Hardy w jej nieopublikowanej drukiem, acz powszechnie dostępnej online pracy magisterskiej⁴¹⁷.

Nie można wykluczać, że nazwanie Mar-Issara „reliktem” epoki Sargona II jest bardziej uprawnione, niż mogłoby się początkowo wydawać. Pewną poszlakę ku temu daje sam uczony w liście SAA X 349, gdzie wspomina, iż rozmawiał z królem w Kalhu. Jest to niezwykle ciekawy trop, bowiem miasto to zawiera bardzo wiele wzmianek prozopograficznych, związanych z imieniem Mar-Issar, które w większości datuje się na VIII wiek. Jeden z dokumentów, SAA VI 31 wymienia Mar-Issara jako burmistrza Kalhu, datowany jest na rok 709, a więc na 40 lat przed misją w Babilonii. Założenie, iż uczony był względnie młodym burmistrem, w wieku np. 30 lat, oznaczałoby, iż wyruszając na południe miałby lat 70. Jest to mało prawdopodobne, jednak kompetencje uczonego w zakresie budownictwa i świątyń pasują do obowiązków, z których muszą wywiązywać się miejscy urzędnicy. Możliwe jest wskazanie kilku innych poszlak, które przemawiałyby za tego typu utożsamieniem. Po pierwsze, w okresie panowania Sargonidów do końca panowania Asarhaddona znanych jest bardzo niewielu burmistrzów Kalhu⁴¹⁸. Munepiš-ilu jako piastujący ten urząd wzmiankowany jest w roku 717, co oznacza, iż Mar-Issar nie mógł zostać burmistrem przed tą datą. Pewien problem stanowi człowiek imieniem Naši, występujący jako *hazannu* na liście świadków CTN II 82, którą PNA datuje na czasy Senacheryba, niemniej trudno stwierdzić jaką podstawę miała do tego H. Baker, opracowująca hasło. Jeśli uznamy, że Naši był burmistrem wcześniej (lub nie był nim w Kalhu) to otwierałoby to pole tezie, iż Mar-Issar piastował swój urząd od końcówki rządów Sargona II, przez całe panowanie Senacheryba, aż do czasów jego syna. W tym okresie miasto wypadło nieco z głównego nurtu wewnątrz-asyryjskich intryg, ze względu na przeniesienie stolicy najpierw do Dur-Šarrukin, a później do Niniwy. Z pewnością był to czynnik, który stabilizował hierarchię urzędniczą Kalhu, a miasto miało szansę uniknąć zamętów, spowodowanych na przykład przez zamordowanie Senacheryba i wojnę między jego synami.

⁴¹⁶ O szczegółach polityki budowlanej Asarhaddona w Babilonii: B. Porter; *Images, Power and Politics: Figurative Aspects of Esarhaddon's Babylonian Policy*; s. 41-76.

⁴¹⁷ E. Hardy; *Mar-Issar and the Restoration of Babylonian Sanctuaries*.

⁴¹⁸ PNA IV/1, *hazannu*.

Dodatkowo Mar-Issar znajduje się na liście architektów i skrybów, którą można datować (między innymi przez obecność głównego uczonego Senacheryba-Kalbu) na szeroko pojęty przełom VIII i VII wieku-SAA VII 13.

Jednym z istotnych wątków poruszanych w listach Mar-Issara jest odbudowa i ponowne zaludnienie miasta Akad. Pewne sprzeczności w dotychczasowej interpretacji opisywanej korespondencji zauważył już sam Parpola⁴¹⁹. Z jednej strony, jak pisze sam Mar-Issar w liście SAA 359 to Asarhaddon miał odtworzyć miasto, z drugiej zaś ten sam autor w innym liście (SAA X 368) twierdzi, że ojciec króla ustanowił dla miasta Akad zarządcę kanałów⁴²⁰. Ponadto na pewną ciągłość osadniczą w Akadzie wskazywałby fakt, że syn kapłana z tego miasta był jednym z rytualnych substytutów władcy. Jednocześnie król w żadnej inskrypcji nie przypisuje sobie zasług w ponownym zasiedleniu stolicy Sargona Wielkiego, ani odbudowy tamtejszej świątyni Isztar⁴²¹, zauważyć jednak należy, że wielokrotnie Babilon i Babilonia pozostają w tego rodzaju tekstach utożsamione z Akadem (miastem i krainą). Pewne światło na tę sprawę może rzucić zestawienie tekstów, w których Mar-Issar pisze o mieście Akad oraz tych, w których posługuje się nazwą Babilon.

Tekst	Nazwa	Uwagi
SAA X 347	Akad	Obserwacja zaćmienia w Akadzie, Borsippie i Nippur.
SAA X 348	Babilon	Gubernator i mieszkańcy Babilonu, Borsippy i Kutu.
SAA X 351	Akad	Rytuał substytucji.
SAA X 352	Akad	Rytuał substytucji.
SAA X 353	Akad+Babilon	Rytuał substytucji w Akadzie, Burnaburiasz jako król Babilonu.
SAA X 357	Babilon	Święto w Babilonie.
SAA X 359	Akad	Ofiary dla Isztar Akadyjskiej.
SAA X 360	Babilon	Następca tronu Babilonu, tekst uszkodzony.
SAA X 361	Akad	Belka ma zostać wysłana do Akadu, tekst w tej części uszkodzony.
SAA X 364	Akad	Interpretacja astrologiczna.
SAA X 367	Babilon	Wizyta króla Elamu w Babilonie.
SAA X 368	Akad	Asfalt, cegły i zarządcę kanałów dla Akadu.

Tabela 22

⁴¹⁹ LAS 283.

⁴²⁰ Cała korespondencja Mar-Issara datowana jest na czasy Asarhaddona, w związku z czym ojcem króla miałby być w tym przypadku Senacheryb.

⁴²¹ Mimo, że bogini ta cieszyła się szczególnymi względami Asarhaddona. Odbudowę É.ULMAŠ chwalił się za to Nabonid, jednocześnie zaznaczając, że władcy asyryjscy mimo poszukiwań nie odnaleźli fundamentów świątyni. AOAT CCLXVI 2.14.

Z powyższego zestawienia wynika, iż Mar-Issar używa nazwy Akad w pięciu z ośmiu przypadków w kontekście rytualno-wróźebnym, a kolejnym-szóstym, gdy pisze o kulcie Isztar. Co więcej, nawet jeśli Akad miałby być odbudowywany to pozostawałby miastem o minimalnym znaczeniu, mimo to w SAA X 347 został on wymieniony przed Borsippą i Nippur, wszystko wskazuje więc na to, że przynajmniej w kontekście magicznym Akad należy utożsamiać z Babilonem. Nie należy również wykluczać by kult Isztar z É.ULMAŠ, po odzyskaniu posągu bóstwa został reaktywowany nie w opuszczonym od lat Akadzie, a w odbudowywanym Babilonie, a to otwierałoby pole do całkowitego utożsamienia obu miast w okresie panowania Asarhaddona. Problematiczne pozostają dwa teksty, a więc SAA X 361 i SAA X 368. Ze względu na uszkodzenia trudno o wysoce wiarygodną interpretację pierwszego z nich, być może wspomniana belka była elementem prawdziwej É.ULMAŠ i trafiła do Asyrii w charakterze łupu, a po latach miała posłużyć jako element nowej siedziby Isztar z Akadu. Z kolei niespójność z SAA X 368 można wyjaśnić na dwa sposoby. List mógł być adresowany do Aszurbanipala w początkowym okresie jego panowania, kiedy to projekt odbudowy rzeczywiście funkcjonował, co tłumaczyłoby informację o materiałach budowlanych dla miasta. Jednocześnie wzmianka o mianowaniu zarządcy kanałów Akadu przez ojca króla (którym w takim przypadku byłby Asarhaddon) mogła być podjęta nie ze względu na samo wymarłe miasto, a na okoliczne tereny, z których korzystały wspomniane kanały. Druga teoria zakłada, że w środkowej, niezachowanej części tekstu znajdowały dane z obserwacji astrologicznych, wraz z ich interpretacjami, z którego to względu również w dalszej części listu autor niejako odruchowo korzysta z bardziej mistycznego określenia Babilonu. Na poparcie tej teorii należy zauważyć, że na zachowanym początku tabliczki Mar-Issar opisuje stan prac na terenie odbudowywanej Esagili, co mogłoby oznaczać, że cały tekst dotyczy właśnie Babilonu.

Rozdział VI: Wróżbici, egzorcyści, uzdrowiciele i kapłani lamentacyjni w świetle ich korespondencji

Listy wróżbitów

Marduk-šumu-ušur

Marduk-šumu-ušur jest autorem pięciu listów (SAA X 173-177), z czego współnadawcami dwóch ostatnich z nich byli również Naširu i Aqaraia. Pierwszy z tekstów stanowi skargę na gubernatora Barhalzi⁴²², który siłą przywłaszczył sobie pole, należące do szefa wróżbitów wielkości 10 *immeru*⁴²³. Podobne praktyki nie były niczym szczególnym, w jednym z wcześniejszych rozdziałów podobną skargę, na identyczną sytuację wystosował do króla Raši-il syn Nurzanu. Istotną informacją jaką podaje w tekście Marduk-šumu-ušur jest, iż pole to otrzymał przed 14 laty od ojca aktualnie panującego władcy. Według Parpoli⁴²⁴ ziemia stanowiła dar i zarazem sposób wynagrodzenia, którą uczony lub urzędnik królewski otrzymywał w ramach wynagrodzenia za służbę na rzecz władcy, a Marduk-šumu-ušur miał uzyskać ją u zarania panowania Asarhaddona, kiedy ten kompletował swoją grupę nadwornych uczonych. Nieco światła na sytuację uczonego w tym okresie rzucają teksty gospodarcze. Tabliczka SAA VI 221 stanowi umowę pożyczki między Marduk-šumu-ušurem, a Silim-Aššurem, który z czasem osiągnie stanowisko wielkiego wezyra na dworze Aszurbanipala (być może nawet w końcówce rządów jego ojca), obok uczonego drugim pożyczkobiorcą był Hanṭasanu, zaś przedmiotem umowy było 10 min srebra i 120 litrów jęczmienia. Tekst datowany jest na III 680. Jest całkiem realne, iż celem pożyczki była inwestycja w nowo otrzymane gospodarstwo, w którym trwały właśnie zbiory⁴²⁵ i konieczny był najem dodatkowych robotników⁴²⁶. Marduk-šumu-ušur oczywiście ze względu na obowiązki przy władcy nie miał możliwości osobistego doglądania prac. Sugeruje to rolę Hanṭasanu w całej umowie, to on w imieniu wróżbity miał zajmować się ziemią. Zapewne to on (lub jego syn) jest rolnikiem, który nie

⁴²² Prawdopodobnie był nim Šarru-nuri, *limmu* roku 674 lub, co mniej prawdopodobne, Aššur-duru-ušur, będący eponimem 22 lata później. Nie można również wykluczyć, że w międzyczasie stanowisko to piastowane było przez jeszcze inną osobę.

⁴²³ W imieniu uczonego pole uprawiane było przez rolnika (^{LU}ENGAR), zapewne z zaangażowaniem rodziny.

⁴²⁴ LAS 114.

⁴²⁵ S. Chmielowski, *op. cit.*, s. 50-51.

⁴²⁶ W. Tyborowski, *op. cit.*, s.14.

był w stanie odeprzeć ataku gubernatora Barhalzi. Ponadto w tym samym miesiącu człowiek ten zawarł jeszcze jedną umowę z Silim-Aššurem, tym razem na dwumiesięczną dzierżawę 72 owiec⁴²⁷, które zapewne miały być wypasane na ściernisku⁴²⁸. Obok Hantasanu drugim pożyczkobiorcą jest Marduku. Biorąc pod uwagę kontekst nie ma wątpliwości, że to skrócona forma imienia Marduk-šumu-ušura. Warte uwagi jest, iż mimo bycia piśmiennym to nie wróżbita spisywał umowy, o czym świadczą nietypowe formy zapisu jego imienia. Być może Silim-Aššur nie miał w tym czasie do niego tak wielkiego zaufania, by powierzać mu sporządzenie kontraktów, z czego przynajmniej pierwszy opiewał na bardzo wysoką kwotę. Sytuacja ta zmieniła się po pięciu latach kiedy to Marduk-šumu-ušur spisał umowę zakupu niewolnika przez Silim-Aššura⁴²⁹. Trzy opisane wyżej teksty sugerują, że wróżbita w początkach swojej kariery mógł być protegowanym późniejszego wielkiego wezyra i być może to jemu zawdzięczał przyjęcie na dwór Asarhaddona. Taka koncepcja potwierdzałaby datowanie Parpoli listu SAA X 173.

Do tego samego władcy, oraz, co ciekawe, do boga Aszura, adresowany jest list SAA X 174. Jego główną część stanowi opis sytuacji, mającej charakter wróżby, czy też przepowiedni, która miała się przydarzyć Asarhaddonowi w drodze na Egipt. W świątyni na przedmieściach Harran poświęconej Sinowi i Nusku pierwsze z tych bóstw odziane było w dwie korony, drugi z bogów zaś zdjął je, nałożył królowi na skronie i zapowiedział, że król uda się na skuteczny podbój świata. W przypadku tego tekstu nie można się zgodzić z jego interpretacją poczynioną przez Parpolę⁴³⁰. Twierdzi on, iż tekst powstał za rządów Aszurbanipala, ale jednocześnie przed rebelią w Dolnym Egipcie i w momencie kiedy Egipt był częścią Imperium Asyryjskiego, co stanowi sprzeczność, bowiem powstanie wybuchło jeszcze za rządów poprzedniego władcy, który zmarł w trakcie przygotowań do jego zdławienia. Mimo to przychylić się można do proponowanej przez uczonego daty, a więc roku 667, w przededniu wyprawy Aszurbanipala przeciw buntownikom. List miał zapewne na celu zwrócenie uwagi na to symboliczne wydarzenie, które mogło nie być znane królowi i okazanie wsparcia dla jego zamiarów. Parpola nie zauważa również, że po zakończonej sukcesem wyprawie Asarhaddon żywo zainteresował się kultem Nusku i Sina, konsultując kwestie związane z ich sanktuariami z Issar-šumu-erešem⁴³¹. Szef skrybów doradzał nawet konkretną lokalizację posągów następców Asarhaddona na terenie świątyni w Harran, co sugeruje, że miał okazję być w niej osobiście, co pozwala domniemywać, że zarówno on jak i szef

⁴²⁷ SAA VI 222.

⁴²⁸ Była to więc w istocie umowa wypasu owiec. S. Chmielowski, *op. cit* s. 51-52. Być może celem uczonego było wyhodowanie baranków, które miały zostać z czasem wykorzystane do wróżenia.

⁴²⁹ SAA VI 227.

⁴³⁰ LAS 117.

⁴³¹ SAA X 13-14.

wróźbitów towarzyszyli królowi w wyprawie na Egipt w roku 671.

Kolejny list, SAA X 175, dotyczy już bezpośrednio wróżenia. Marduk-šumu-ušur przypomina władcy, iż powinien przesłuchać człowieka imieniem Arbaiu, któremu król przed rokiem przydzielił wróżbitę⁴³². Nie ulega wątpliwości, że tekst ten dotyczy wątpliwości na temat lojalności tego człowieka, trudno jednak określić kim był i kiedy żył. Zważywszy na chronologiczne ramy aktywności Marduk-šumu-ušura przy wykorzystaniu PNA można wytypować trzech kandydatów: z czasów Asarhaddona gubernatora nieznannej prowincji, burmistrza Aszur i działającego w trakcie rebelii Šamaš-šumu-ukina dowódcy⁴³³. Szef wróżbitów nie był jednym, który zwracał uwagę na tę postać, sugestie na temat jego zdrady król otrzymał także poprzez list SAA XVI 135. Tekst jest w większej części uszkodzony, jednak padają w nim inne imiona potencjalnych spiskowców- Qilti, Ahu-šamši, Eriba-Issar oraz Šil-šarri, jednak nie są oni nigdzie wzmiankowani w podobnym kontekście.

Szef wróżbitów znany jest również jako współautor dwóch innych listów, w których występuje obok Naširu, Tabniego i Aqar-Aii. Pierwszy z nich dotyczy niemożności opuszczenia pałacu lub innego rodzaju kwater w celu przeprowadzenia wróżb z powodu zakazu wydanego przez Sasię, drugi zaś stanowi sugestie wróżbitów co do uaktualnienia serii *bārûtu*, między innymi poprzez dodanie komentarzy i eliminacje archaicznych form zapisu.

Marduk-šumu-ušur wzmiankowany jest w tekstach jeszcze jednego gatunku, jakim są spisy personelu. O ile jego imię na tabliczce SAA VII 7 nie budzi żadnych wątpliwości, o tyle został on pominięty przez dotychczasowych wydawców SAA VII 1, na skutek błędu skryby przepisanej przez kopistę- C. Johnsa, który opublikował tabliczkę w ADD pod numerem 851⁴³⁴. W miejscu, w którym winien być znak MU (składający się w uproszczonej formie z poziomego klina i czterech haków lub wręcz pięciu haków) umieścił on KUR zbudowany z trzech haków. Imię w tej formie brzmiałoby Marduk-matu-ušur i byłoby całkowicie niespotykane, dlatego wydawca SAA VII zaproponował „usunięcie” jednego elementu, by odczytać Marduk-šarru-ušur, gdzie środkowy człon wyrażony byłby sumerogramem MAN. Imiona o tej strukturze były w okresie nowo-asyryjskim popularne, niemniej kontekst, jakim jest spis obecnych wróżbitów nakazuje umieścić w tym miejscu listy Marduk-šumu-ušura. Dodatkowym argumentem za tym przemawiającym jest paleografia kopii SAA VII 1, w której jeden z haków znaku MU, składającym się na imię Issar-šumu-ereša jest ledwie widoczny, co, pomijając poziomy klin, upodabnia symbol do znaku KUR. Właściwe formy wszystkich trzech znaków oraz

⁴³² Sformułowanie *ina IGI m̄ár-ba-a-a pa-qí-du-u-ni* może być interpretowane wieloznacznie, łącznie z tym, iż wróżbita mógł być przydzielony do sprawy Arbaiu, tzn. wróżył w kwestii jego lojalności.

⁴³³ PNA, Arbāiu 5, 6, 7.

⁴³⁴ Zdjęcie tabliczki na którym widać co najmniej dwa haki, bez poziomego klina typowego dla znaku MU znajduje się w K. Radner; *Royal Decision-making: Kings Magnates and Scholars*; s. 367

przykłady zaczerpnięte z ADD 851 przedstawione są w poniżej tabeli.

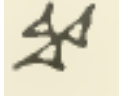

	MU	KUR	MAN
ADD		 435	
Forma właściwa ⁴³⁶			

Tabela 23

Spisek Sasiego

Sprawa spisku i buntu przeciw Asarhaddonowi z roku 670 została już szeroko opisana przez E. Frahma⁴³⁷ i M. Nissinena⁴³⁸, w publikacjach tych w sposób wystarczający zaznaczono rolę wróżbity Kudurru i jego listu SAA X 179, w którym opisuje on królowi jak pod przymusem zmuszony został do przeprowadzenia wróżb w sprawie przejścia tronu przez szefa eunuchów⁴³⁹. Niemniej sama osoba Kudurru nie doczekała się do tej pory poważniejszej analizy.

Z samego listu SAA X 179 można dowiedzieć się na temat Kudurru, iż został on deportowany na rozkaz króla, zapewne do północno-zachodniej Asyrii, bowiem po uwolnieniu przez Nabu-killaniego znalazł się w Harran. Spiskowcy nakazali mu by korzystając z lekanomancji⁴⁴⁰ ustalił, czy szef eunuchów przejmie tron. Uczony zgodził się i przekazał odpowiedź twierdzącą. Kolejnego dnia obiecano mu, iż po udanym zamachu władzy będzie mógł powrócić do domu ojca i otrzyma władzę królewską⁴⁴¹, sugeruje to, że Kudurru pochodził z nadzwyczaj wysokiego rodu i był potomkiem królów babilońskich lub przynajmniej wodzów, któregoś z chaldejskich plemion.

⁴³⁵ Wersja z zapisu imienia Marduk-šumu-ušura, w całym tekście brak innych wystąpień.

⁴³⁶ R. Labat; *Manuel D'Épigraphie Akkadienne*.

⁴³⁷ E. Frahm; *Hochverrat in Assur*; s. 89-139.

⁴³⁸ SAAS VII, s.107-155.

⁴³⁹ W tym miejscu można rozwiać wątpliwości Nissinena na temat szefa eunuchów, który miał dokonać zamachu stanu. Rozważa on kandydatury obu osób, które piastowały ten urząd za rządów Asarhaddona, a więc Ša-Nabu-šu i Aššur-našira. Jako, że opisywany spisek miał miejsce w roku 670 to można z całą pewnością wyeliminować z tej sprawy tego drugiego. Wiemy bowiem, że swoją funkcję Ša-Nabu-šu zaczął pełnić już kilka lat wcześniej, w trakcie konfliktu z Mugallu, SAA IV 9.

⁴⁴⁰ Metoda polegająca na odczytywaniu znaków z oleju wylewanego na powierzchnię wody.

⁴⁴¹ Według ryzykownego uzupełnienia Parpoli nad „całym [Akade]m”.

Znanych jest jeszcze drugi tekst, którego autorem był babiloński uczoney imieniem Kudurru⁴⁴². Zauważyć należy, że w obu tekstach władca określony jest jako LUGAL KUR.KUR, co pozwala uznać, że obie tabliczki spisał ten sam autor. Sam list dotyczy zaćmienia z roku 670 i rośliny będącej składnikiem rytuału przeciwdziałającego skutkom tego astronomicznego zjawiska. Warto zauważyć, że Marduk-šapik-zeri w SAA X 160 poleca królowi wróżbitę imieniem Kudurru, który zna również *Enuma Anu Enlil*. Uczony prawdopodobnie występuje w kilku innych tekstach, tj. SAA IV 18, dokumentującym wróżenie w sprawie Šubrii, omówionym już SAA XI 156⁴⁴³ oraz liście Aszurbanipala do ojca, w którym najpewniej nawiązuje on do rewelacji przekazanych w SAA X 179 oraz cytuje króla, który nakazał przesłuchanie Sasiego.

Listy do następcy tronu

Znane są dwa listy wróżbitów do Aszurbanipala spisane przed tym jak objął on tron. Pierwszy z nich to SAA X 180, autorstwa Naširu oraz SAA X 182, wysłany przez Tabniego. Większość poruszonych w nich kwestii zostanie opisana w biogramach tych uczonych, jednak pewne wątki zasługują na oddzielne wyjaśnienie. Naširu w swoim tekście prosi Aszurbanipala o dom, który pięć dni wcześniej obiecał mu Asarhaddon. Należy się zastanowić dlaczego wróżbita zwraca się więc w tej sprawie do następcy tronu i dlaczego ów dom jest mu tak pilnie potrzebny. Wydaje się, że odpowiedzią na pierwsze pytanie jest nieobecność władcy w stolicy, ze względu na tłumienie buntu Sasiego lub ostatnia, zakończona przedwczesną śmiercią władcy, wyprawa na Egipt. Oznaczałoby to, że Aszurbanipal przejął tym samym władzę, lub przynajmniej jej część, na czas nieobecności ojca, co potwierdzałby również list Tabniego, który świadczy o podejmowaniu przez księcia autonomicznych decyzji, dotyczących składu jego uczonych doradców. Taka regencja sprawowana przez następcę tronu nie byłaby w Asyrii czymś nowym. Dokumentuje ją na przykład szereg listów Senacheryba do Sargona II, pisanych w trakcie jego wypraw wojennych⁴⁴⁴.

Przy założeniu, że SAA X 180 spisano kilka dni po wyruszeniu władcy do Egiptu w roku 669, tekst ten może rzucić pewne światło na okoliczności śmierci Asarhaddona. Sam Naširu twierdzi, że z braku domu „umiera z zimna⁴⁴⁵” oraz, że w domu, który miał otrzymać mógłby wyzdrowieć⁴⁴⁶, oznacza

⁴⁴² SAA X 371.

⁴⁴³ Świadczy to o służbie Kudurru również na rzecz Senacheryba, lub przynajmniej Urdu-Mulissu.

⁴⁴⁴ SAA I 29-40.

⁴⁴⁵ *ina ku-šu a-ma-a-ti*.

⁴⁴⁶ *lu-ub-luṭ-ma*.

to, że wróżbita zapadł na jakąś chorobę, objawiającą się uczuciem zimna. Biorąc pod uwagę, że nie znamy żadnych źródeł, które wymieniają Naşiru za rządów Aszurbanipala całkiem realne jest założenie, że choroba ta okazała się śmiertelna. Wróżbita cieszył się tak dużym zaufaniem Asarhaddona, że wróżył między innymi w kwestii następstwa tronu dla Sin-nadin-apliego, dlatego jest bardzo możliwe, że już przed wyruszeniem na wyprawę wojenną król zaraził się tą samą chorobą od Naşiru, która w konsekwencji doprowadziła ich obu do śmierci.

Listy egzorcystów

Adad-şumu-uşur

Drugi syn Nabu-zuqup-kenu za pośrednictwem swojej korespondencji z królem przybliżył nam przede wszystkim sytuację w Pałacu Sukcesji w latach 672-669. Znany jest on jednak również z trzech listów poprzedzających ten okres, które datować można na rok 674. W pierwszym z nich, SAA X 110, Bel-uşezib porusza kwestię jego zatrudnienia na dworze⁴⁴⁷. W opisywanym fragmencie znajdują się dwa istotne szczegóły. Po pierwsze, wątek ten rozpoczyna się od słów [*a-na UGU*]-*hi tē-e-mu šá*^{md+EN}-[...], a więc „co się tyczy sytuacji Bel-...”. Zakładać można, że skoro Adad-şumu-uşur był przede wszystkim egzorcystą to sprawa miała dotyczyć właśnie przedstawiciela tej profesji. PNA wyróżnia cztery takie osoby, których imię pasowałoby do części zachowanej w liście. Są to sam Bel-uşezib, Bel-naşir, Bel-le’i i Bel-epuş. Pierwszego z nich można z oczywistych względów wykluczyć, kolejni dwaj są aktywni jeszcze w okresie panowania Aszurbanipala, wydaje się, że naturalnym kandydatem do bycia zastąpionym przez Adad-şumu-uşura jest Bel-epuş, którego najpóźniejsze zapytania wróżebne mogą kończyć się na roku 674. Jest on znany również z organizacji ceremonii pogrzebowej Sin-nadin-apliego (SAA X 9) i pracy dla Senacheryba, ponadto Bel-naşir (będący być może jego kolegą-wróżbitą Naşiru) informuje króla o jego poważnej chorobie w swym raporcie SAA VIII 463. Drugą kwestia jest skąd rzeczywiście Adad-şumu-uşur otrzymał poparcie. Według wydawcy tekstu Bel-uşezib miał zaproponować królowi by zapytał o egzorcystę „szefa zespołu (ang. team commander)”, niemniej przekład ten został zaproponowany na podstawie częściowo rekonstruowanego zapisu [^{LÚ}GAL] *ú-ra-tu*, jednak ani słowo *uratu* ani zbitka *rab uratu* nie występuje w CAD, zaś w całym korpusie SAA nie ma

⁴⁴⁷ Dotychczasowy przekład *tah-sis-ti* jako „recommendation” w świetle CAD wydaje się dla Adad-şumu-uşura nieco zbyt pochlebny, zważywszy na to, że termin ten raczej oznaczał „przypomnienie”, niżli „rekomendację”. Sam fakt jednak, że Bel-uşezib porusza sprawę egzorcysty stanowi jednak pewien dowód poparcia.

ani jednego w pełni zachowanego przykładu tych wyrażen⁴⁴⁸. Niestety w chwili obecnej brak jest możliwości zaproponowania innej rekonstrukcji i przekładu. Pozostałe dwa teksty z roku 674 dokumentują już rzeczywistą pracę Adad-šumu-ušura na rzecz króla i dotyczą rytuału substytucji, przy którym egzorcysta współpracował między innymi ze swym bratem⁴⁴⁹.

Dzięki badaniom S. Parpoli i (w skromnym stopniu) autora niniejszej dysertacji udało się ustalić precyzyjną⁴⁵⁰ datację dla 42 listów wymieniających Adad-šumu-ušura jako nadawcę z lat 672-669. Egzorcysta jest autorem większości z nich, za wyjątkiem SAA X 314 (Urdu-Nanaia), SAA X 232 (Akkulanu), SAA X 205 (Nabu-mušeši), SAA X 221, 256, 259 (Marduk-šakin-šumi) i SAA X 24 (Issar-šumu-ereš). Szczególnym przypadkiem jest SAA X 216, jest to bowiem list Asarhaddona, w którym uczony, wraz z szefem egzorcystów są adresatami. Biorąc pod uwagę, że są to niemal wszystkie listy Adad-šumu-ušura z czasów panowania Asarhaddona, których treść się zachowała w przynajmniej przyzwoitym stanie, możliwe jest przedstawienie jego działań w kolejności chronologicznej. Nie posiadamy żadnych tekstów wspominających brata Nabu-zero-lešira z roku 673, można jednak domniemywać, że swoje obowiązki wykonywał na tyle dobrze, że najpóźniej w momencie ogłoszenia zasad sukcesji po Asarhaddonie został wyznaczony do opieki nad zdrowiem następców tronu i ich młodszych braci. Najprawdopodobniej to zadanie wykonywał już od pewnego czasu, bowiem list SAA X 185, spisany II lub III 672, stanowiący prośbę do władcy by zadbał o przyszłość również pozostałych synów, nie zawiera podziękowań za otrzymanie tak zaszczytnej funkcji, czego należałoby oczekiwać, biorąc pod uwagę wyrazy wdzięczności Balasiego za uczynienie go nauczycielem Aszurbanipala⁴⁵¹. Zapewne z bardzo podobnego czasu pochodzi list SAA X 188, w którym egzorcysta opisuje sen następcy tronu⁴⁵², w którym objawiła się mu. zmarła kilka miesięcy wcześniej. matka. W tym samym roku⁴⁵³ książę poważnie zachorował. Dla listów SAA X 191-193 Parpola nie zaproponował dokładnej datacji, jednak z całą pewnością z tego samego okresu pochodzą zapytania wróżebne SAA IV 185-189, które dotyczą sposobu leczenia Aszurbanipala. Rytuały te najpewniej nie przyniosły klarownej odpowiedzi, bowiem sam król nakazał by lekarstwo, będące przedmiotem wróżb potwierdzonych tekstem SAA IV 187, było podane najpierw sługom z Pałacu Sukcesji a dopiero później samemu księciu (SAA X 191). Jak wynika z SAA X 193 najstarszy z żyjących synów Asarhaddona i Ešarry-hamat lepiej znosił chorobę

⁴⁴⁸ Rekonstrukcje występują w SAA IV 139, 144, 145.

⁴⁴⁹ SAA X 1, 3.

⁴⁵⁰ Tj. w najgorszym wypadku z dokładnością do kilku tygodni.

⁴⁵¹ SAA X 39.

⁴⁵² Podobnie jak u większość uczonych tytuł ten w liczbie pojedynczej i bez dodatkowych określeń w dalszej części rozdziału oznaczać będzie Aszurbanipala.

⁴⁵³ Druga połowa roku 672 to jedyna „dziura” chronologiczna Adad-šumu-ušura, w którą można wpasować opisywane zdarzenia, bowiem pierwsza połowa roku 671 skoncentrowana była wokół wyprawy na Egipt.

i wyzdrowiał szybciej, zaś w przypadku Aszurbanipala konieczne było przeprowadzenie rytuału „Substytucji Ereškigal”, podobnego w założeniach do substytucji dokonywanej na rzecz władcy, jednak w tym przypadku zabijano inne dziecko, by syn króla mógł przeżyć. Ostatecznie jednak następca tronu wyzdrowiał, choć SAA X 192 wskazuje, że jeszcze przez pewien czas był osłabiony, w związku z czym nie mógł jeździć konno i strzelać z łuku. Na początku roku 671, w miesiącu XI Aszurbanipal, według zaleceń, mógł już jednak uczestniczyć w wizycie swojego ojca w Aszur⁴⁵⁴.

W kolejnym roku, po powrocie Asarhaddona z Egiptu Adad-šumu-ušur ponownie doradzał w kwestii substytucji królewskiej, która miała rozpocząć się jeszcze przed zaćmieniem⁴⁵⁵, sugerując osadzenie substytutu na tronie w Akadzie i odzianie go w stroje i biżuterię rzeczywiście należące do króla⁴⁵⁶. Co więcej egzorcysta osobiście nadzorował przebieg rytuału w tym mieście, jak wynika z listu Urdu-Nannai, który miał się dowiedzieć, czy zakaz opuszczania Pałacu Sukcesji dla książąt jest wynikiem zaobserwowania przez Adad-šumu-ušura w Babilonii jakiegoś znaku⁴⁵⁷.

Wydarzenia z II-IV 670 i opisujące je teksty SAA X 194, 196-201, 232 zostały już precyzyjnie nakreślone przez Parpolę⁴⁵⁸. Seria listów rozpoczyna się od choroby matki Asarhaddona, w trakcie której na zdrowiu ciężko podupadł również sam władca, odzyskał je jednak w miesiącu III, zaś Naqia krótko później, na przełomie III i IV. W tym czasie na dworze zaczął tworzyć się spisek (być może powiązany ze spiskiem Sasiego), jednak ze względu na uszkodzenia SAA X 199 jego szczegóły pozostają nieznane.

Pod koniec miesiąca IV uwagę Asarhaddona i Adad-šumu-ušura zaprzętała kwestia trzęsienia ziemi i jego konsekwencji wobec planowanej wizyty Aszurbanipala w Niniwie. Warto jednak tutaj zaakcentować kilka detali, które przekazują nam listy SAA X 202-203. W pierwszym z tych tekstów Adad-šumu-ušur tłumaczy się z niewysłania listu obowiązkami przy owcach w pałacu, dostarczonych przez szefa kucharzy, zapewne na potrzeby rytualne. Zaznacza, że tabliczka, z której musiałby skorzystać by odpisać władcy znajdowała się w jego domu, co oznacza, że mieszkał on poza terenem pałacu i, jak zauważa Parpola, siedziba następcy tronu nie posiadała odpowiednio wyposażonej biblioteki. Cztery dni po trzęsieniu ziemi Aszurbanipal otrzymał zgodę na wyjazd na spotkanie z ojcem do Niniwy. Jest bardzo prawdopodobne, że to wtedy właśnie król zdecydował o przydzieleniu mu aktywnej roli w rządzeniu krajem na czas swojej nieobecności w stolicy i jej okolicach.

W miesiącu VI wraz ze swoim bratankiem i jego zastępcą zaangażowani byli w sprawę składania

⁴⁵⁴ SAA X 190.

⁴⁵⁵ SAA X 377.

⁴⁵⁶ SAA X 189.

⁴⁵⁷ SAA X 314.

⁴⁵⁸ Wyjątkiem jest zaliczony przez fińskiego asyriologa do tej grupy SAA X 195, który zostanie omówiony oddzielnie w dalszej części rozdziału.

ofiar dla bogini Šatru, która była już opisywana w poprzednim rozdziale. Trzy miesiące później Adad-šumu-ušur rozpoczął bliższą współpracę z jego, przynajmniej nominalnie, przełożonym, a więc szefem egzorcystów Marduk-šakin-šumim. Powodem było zaćmienie z 17 grudnia 670, wobec którego postanowiono przeprowadzić serię rytuałów ochronnych na członkach rodziny królewskiej. Naturalną była więc kooperacja najważniejszego egzorcysty z Aszur, sprawującego pieczę nad księżętami, oraz Marduk-šakin-šumiego, który był zwierzchnikiem uczonych tego rodzaju na co dzień przebywającym w Niniwie, w tamtym momencie jednak towarzyszącym królowi poza miastem, być może w trakcie tłumienia rebelii, której skutki na początku kolejnego roku znane są z kronik. Na podstawie SAA X 255 wiemy, że Asarhaddon powiedział (*iq-bu-u-ni*, zamiast typowego „napisał”-*iš-pur-an-na-ši-ni*⁴⁵⁹) Marduk-šakin-šumiemu by sprowadził tabliczki z rytuałami z Niniwy, co więcej z odpowiedzi uczonego wynika, że oryginały tych tekstów miały pozostać w Niniwie, zaś do króla i Pałacu Sukcesji zamierzano wysłać kopie, których przepisanie miało trwać dłuższy czas. Wydaje się, że w tym procesie, brał już osobiście udział Adad-šumu-ušur, co potwierdzałyby tekst SAA X 256, podobnie jak w samych rytuałach, co poświadcza SAA X 259. Przełom 670 i 669 roku był dla królewskiego egzorcysty czasem, kiedy przeprowadzał on lub nadzorował działania magiczne mające zapobiec negatywnym skutkom nadzwyczajnego blasku i ruchów Marsa⁴⁶⁰.

Na początku (według kalendarza asyryjskiego) ostatniego roku swoich rządów Asarhaddon postanowił zadbać o swoje życie rodzinne. W tym czasie do Aszur powrócił Šamaš-šumu-ukin, zaś władca skontaktował się z uczonym, pytając o stan swoich synów. W liście SAA X 223 Adad-šumu-ušur określa go w przypadku wszystkich chłopców jako bardzo dobry (*DI-mu a-dan-niš*). W związku z tym Asarhaddon zwrócił się do egzorcysty z pytaniem o właściwy termin wizyty młodszych dzieci- Aššur-mukin-pale'i i Sin-per'u-ukina (Aššur-šame-etel-eršeti-mubalissu był zapewne jeszcze zbyt mały). W odpowiedzi otrzymał informację, że II miesiąc będzie ku temu odpowiedni⁴⁶¹. Powrót następcy tronu Babilonii nie był przypadkowy, nieco wcześniej musiało mieć miejsce ukończenie odbudowy Esagili. List SAA X 24, wysłany przez Adad-šumu-ušura, szefa skrybów i szefa egzorcystów, który został omówiony w poprzednim rozdziale, nie wspomina co prawda o bezpośrednim udziale najstarszego z żywych synów Asarhaddona w nieudanej wyprawie z posągiem Bela do Babilonu, jednak ze względów prestiżowych był on dość oczywisty.

Kolejny miesiąc przyniósł konieczność przeprowadzenia kolejnego rytuału substytucji⁴⁶².

⁴⁵⁹ Dokładnie „napisał do nas”, przykład z SAA X 256.

⁴⁶⁰ SAA X 206.

⁴⁶¹ SAA X 207.

⁴⁶² SAA X 209-212, 219-221. Przed zaćmieniem, acz już w trakcie izolacji Asarhaddon nakazał spisanie listu SAA X 216, w których domaga się od swoich dwóch najważniejszych egzorcystów

Trudno stwierdzić, czy dziewczyna mająca w trakcie izolacji Asarhaddona odwiedzić króla, jak to jest poświadczane w tekście SAA X 209, była jakoś powiązana z samymi obrzędami magicznymi, co więcej powstają wątpliwości czy list spisano w trakcie ostatniego, czy też przedostatniego (z roku 671) rytuału tego rodzaju w życiu króla⁴⁶³. Kiedy na tronie w Niniwie zasiadał przeznaczony na śmierć substytut, w miesiącu III król otrzymał złe wieści z Aszur. Poważnie zachorowali synowie króla, w konsekwencji zaś zmarł Sin-per'u-ukin⁴⁶⁴. Proces leczenia dokumentują teksty SAA X 213-218, SAA X 222, zaś SAA X 187 spisano już po śmierci księcia. Według Parpoli zmarłym dzieckiem miał być syn lub córka Aszurbanipala⁴⁶⁵, jednak jest to bardzo wątpliwe. W kolejnym miesiącu następca tronu odzyskiwał zdrowie⁴⁶⁶, Asarhaddon planował wyprawę przeciw buntownikom w Egipcie, zaś 16 IV 669 substytut kończył swe życie. Około miesiąca VII król udał się wraz z wojskiem na północ, zostawiając kraj pod rządami syna, który wezwał do Niniwy Adad-šumu-ušura. List SAA X 195 stanowi potwierdzenie jego przybycia i jest zarazem ostatnim znanym tekstem egzorcysty z okresu panowania Asarhaddona, który zmarł w miesiącu VIII w drodze do Egiptu.

Po objęciu władzy przez Aszurbanipala ilość listów Adad-šumu-ušura maleje. Przyczyną może być podeszły wiek egzorcysty, ale również bezpośredni dostęp do króla, który wcześniej był ograniczony z racji obowiązków w Aszur. W kolejnych latach Pałac Sukcesji, wraz z dorastaniem braci Aszurbanipala, w naturalny sposób pustoszał, w związku z tym wcześniej czy później (raczej wcześniej) Adad-šumu-ušur został przeniesiony do Niniwy. Z tego okresu znanych jest zaledwie pięć tekstów tego uczonego, z czego jeden jest poświęcony niemal wyłącznie astrologii⁴⁶⁷. Pozostała grupa czterech listów⁴⁶⁸ dotyczy przede wszystkim jednego z synów⁴⁶⁹ - Urdu-Guli. Początkowo, w trakcie formowania swojej grupy uczonych-doradców nowy król nie wziął go pod uwagę, dopiero co najmniej kilkumiesięczne prośby Adad-šumu-ušura pozwoliły na dołączenie do tego grona. Ostatnie z tych tekstów pochodzą z roku 666, jest wielce prawdopodobne, że krótko później uczony zmarł.

Poza korespondencją Urdu-Guli, która zostanie omówiona w kolejnym podrozdziale, jego ojciec wzmiankowany jest jeszcze w jednym liście, autorstwa Nergal-šarraniego, kapłana Nabu z Kalhu. W SAA XIII pisze on o grzybach, które pojawiły się na ścianach świątyni, przeciwko którym odpowiednie

⁴⁶³ Nie można wykluczyć, że kobieta ta była lub z czasem stała się konkubiną króla, a SAA X 293 opisuje trudny poród, w efekcie którego na świat miało przyjść dziecko jej i Asarhaddona. Parpola sugeruje tu raczej syna lub córkę Aszurbanipala lub Šamaš-šumu-ukina, jednak matka nigdzie nie jest określona jako żona następcy tronu. Co więcej informacja o wnuku lub wnuczce króla na pewno znalazłaby się w treści pozdrowień któregoś z listów.

⁴⁶⁴ Książę, w przeciwieństwie do swoich braci, nie pojawia się już w źródłach z czasów panowania Aszurbanipala.

⁴⁶⁵ List SAA X 28 wskazuje, że Libbali-šarrat poślubiła Aszurbanipala zanim został on królem.

⁴⁶⁶ Nie ma pewności czy w ogóle zachorował.

⁴⁶⁷ SAA X 225.

⁴⁶⁸ SAA X 224, 226-228.

⁴⁶⁹ W SAA X 294 Urdu-Gula jasno stwierdza, że ma brata.

rytuały miał przeprowadzić Adad-šumu-ušur. Nadawca tego listu jest wymieniony, wraz ze swoim bratem Nabu-nadin-šumim w liście egzorcysty SAA X 227, który spisany został w I 666. Bardzo możliwe, że ostatni jego fragment nawiązywał właśnie do sytuacji przedstawionej przez Nergal-šarraniego.

Urdu-Gula

Imię Urdu-Gula w interesującym nas kontekście po raz pierwszy pojawia się w źródłach na kilka miesięcy przed zamordowaniem Senacheryba, w roku 681 na dokumencie SAA VI 193, gdzie jest jednym z niewielu zachowanych na liście świadków sprzedaży niewolników. Dodatkowo w tekście widnieje tytuł-zastępca szefa uzdrowicieli. Mimo, że większość źródeł pokazuje Urdu-Gulę jako egzorcystę, wliczając jego własny kolofon BAK 498, to on sam również utożsamiał się profesją uzdrowiciela, o czym świadczy podpis w jego raporcie astrologicznym AfO XXV. Wbrew wcześniejszym obserwacjom oznacza to, że ród Gabbu-ilani-ereša pozostał uprzywilejowanym pod koniec rządów Senacheryba i zmniejszenie jego znaczenia nie było tak znaczące jak wskazywałoby milczenie na ich temat źródeł z początku VII wieku. W tym fakcie upatrywać można również przyczyn nieobecności potomków Nabu-zuqup-kenu na dworze w początkowym latach rządów Asarhaddona. Najprawdopodobniej byli oni związani, również poprzez Urdu-Gulę, z frakcją, która wspierała Urdu-Mulissu.

W źródłach z okresu panowania Asarhaddona Urdu-Gula jawi się głównie jako jeden ze stosunkowo licznych uczonych, trzymających w Aszur pieczę nad królewskimi dziećmi. Co więcej, jego pozycja wśród egzorcystów i uzdrowicieli z Pałacu Sukcesji była stosunkowo niska. List SAA X 289 stanowi skargę na zachowanie, niewymienionego z imienia, uczonego, który mimo poświęcania mniejszej ilości czasu na obowiązki otrzymuje najlepsze szaty i większą wypłatę, niż pozostali, w tym Adad-šumu-ušur i Marduk-šakin-šumi. W końcowej części tekstu zaznacza, że na podobną sytuację w czasie rządów Senacheryba skarżyli się Aplaiia i Balasi. Właściwymi kandydatami do bycia tematem opisywanego listu są Nabu-le'uti i Remutu, obaj wymienieni są wśród personelu Pałacu Sukcesji w liście SAA X 257. Ponadto pierwszy z uczonych znany jest z listy aresztowanych SAA XI 156, zaś drugi w podobnym okresie (672-669) szkolił już swego syna⁴⁷⁰, a sam zaś figuruje na liście K241+.

⁴⁷⁰ SAA X 290, na temat syna uczonego Urdu-Gula również wypowiada się negatywnie, co zwiększa prawdopodobieństwo, że to Nabu-le'utiego dotyczy SAA X 289. Cała trójka uczonych miała zająć się rytuałami regularnie odprawianymi w miesiącu V, a ich przebieg miał być doglądany przez Adad-šumu-ušura.

Przedostatni ze znanych listów Urdu-Guli do Asarhaddona⁴⁷¹ zawiera dwa wątki. Jeden z nich jest podobny do tego znanego z SAA X 257, egzorcysta bowiem proponuje by Balasi zastąpił w obowiązkach innego uczonego. Ciekawsze jest jednak wcześniejsze, napisane przez Urdu-Gulę, zdanie. Przyznaje on, że nie zrozumiał wydanego mu przez władcę polecenia, ze względu na fakt, że nieprawidłowo odczytał treść przysłanego do niego listu. Tego rodzaju problem wskazuje na znaczną niekompetencję uczonego.

Swoją niską pozycję wśród asyryjskich uczonych Urdu-Gula usiłował podnieść poprzez dary dla pałacu w Niniwie⁴⁷². Być może w ten sposób starał się o przeniesienie do stolicy Asarhaddona, nie wydaje się bowiem, że skargi zawarte w SAA X 289-290 przyniosły pozytywny skutek, a raczej narobiły uczonemu wrogów wśród współpracowników.

Wydaje się, że karierę dworską Urdu-Guli ostatecznie pogrzebał nieudany poród, z którego tłumaczył się w liście SAA X 293. Niezależnie od rzeczywistej winy, ze względu na niewysokie kompetencje oraz konflikty personalne, był on doskonałym kozłem ofiarnym. Niewykluczone, że właśnie w tym momencie, nie zaś po objęciu tronu przez Aszurbanipala został on odprawiony ze służby.

W kwestii braku, przynajmniej częściowego, powrotu do łask króla syna Adad-šumu-ušura nie można zgodzić się z Parpolą, postulującym, że wydarzenie to nie miało miejsca, mimo znacznej poprawy relacji między królem a jego egzorcystą krótko przed śmiercią tego drugiego⁴⁷³. Napisany po tym momencie SAA X 294 stanowi ostatnią próbę wzbudzenia litości u władcy, przy wykorzystaniu opisu bardzo złej sytuacji ekonomicznej uczonego. Ostatecznie jednak należy zauważyć, że Urdu-Gula pracował dla Aszurbanipala. Egzorcysta, zapewne z polecenia władcy, przeniósł się do Sippar, skąd prowadził korespondencję z królem, o czym świadczy list, który otrzymał z Niniwy⁴⁷⁴. Wysłanie uczonego do Babilonii mogło stanowić rozwiązanie kompromisowe wobec, z jednej strony próśb Adad-šumu-ušura, z drugiej osobistej niechęci władcy do jego syna.

Marduk-šakin-šumi

Podobnie jak to miało miejsce w przypadku Adad-šumu-ušura również listy szefa egzorcystów zostały precyzyjnie wydatowane, w związku z czym również działalność tego uczonego może zostać przedstawiona chronologicznie. Wcześniej jednak należy rozstrzygnąć sprawę kolofonu BAK 348

⁴⁷¹ SAA X 291.

⁴⁷² SAA X 194.

⁴⁷³ S. Parpola, *The Forlorn Scholar*, s. 270.

⁴⁷⁴ SAA X 285.

podpisanego przez Marduk-šakin-šumiego, określanego jako uczeń skryby. Zwieńczona została w ten sposób kopia inskrypcji z cokołu posągu Bela. Najprawdopodobniej jest to jedna z serii inskrypcji, które oficjalnie miały powstać w pierwszym roku panowania Asarhaddona, jednak opisywane w nich wydarzenia są znacznie późniejsze⁴⁷⁵. Najprostszym wyjaśnieniem jest użycie przez Marduk-šakin-šumiego określenia LÚŠÁMAN.LA TUR w celu archaizacji tekstu. W takim przypadku tabliczka raczej nie była kopią starszej inskrypcji. To oznaczałoby, że zmyślony byłby również autor oryginału, jakim miał być Nabu-zero-iddina⁴⁷⁶ syn Ina-teši-eṭira z rodu Nabu-našira, a każdy z nich określony jest jako skryba. Wszystkie trzy imiona występują w otoczeniu gubernatora Uruk, który pełnił swój urząd w roku 678⁴⁷⁷. Co więcej Marduk-šakin-šumi do określenia filiacji zastosował, na modłę babilońską, znak A zamiast bardziej typowego dla Asyrii i jego samego DUMU⁴⁷⁸. Oznaczałoby to, że autor RINAP IV 45 i szef egzorcystów są tą samą osobą, której zadaniem było stworzenie kopii nigdy nie istniejącej inskrypcji.

W bardziej wiarygodnych źródłach, jakim jest korespondencja, Marduk-šakin-šumi pojawia się XII 673, kiedy to odpowiedzialny był za rytuały związane z pogrzebem Ešarra-hamat⁴⁷⁹. W kolejnym roku uczony zajmował się leczeniem książąt⁴⁸⁰, który to proces został już opisany przy okazji Adad-šumu-ušura oraz uspokajał władcę w sprawie jego drobnej choroby⁴⁸¹. Potem uczony znika ze źródeł na ponad rok, zapewne fakt ten spowodowany był powrotem do Niniwy i służbą królowi osobiście, także podczas wypraw wojennych. Szef egzorcystów pojawia się ponownie pod koniec roku 671, kiedy to przedstawia władcy sposoby, którymi wraz z Urad-Eą planują zwalczyć negatywne skutki zaćmienia⁴⁸². Kolejne cztery listy (SAA X 241-244) dotyczą choroby (lub chorób) na którą zapadł Asarhaddon i jego matka w II 670. W ostatnim z tych tekstów Naqia porównana jest do mędrca z Adapy, w związku z przedstawionym przez nią pomysłem, który zaangażować miał szeroki krąg królewskich uczonych. Kilka tygodni później zaczęto przeprowadzać serię rytuałów ochronnych na całej rodzinie Asarhaddona, poprzedzonych zebraniem odpowiednich tabliczek. Najprawdopodobniej więc królowa zaproponowała te właśnie zabiegi lub stworzenie odpowiedniej biblioteki w Pałacu Sukcesji, której dotychczas nie posiadał. Oba te procesy udokumentowane są również w listach Marduk-šakin-šumiego⁴⁸³. W dalszym

⁴⁷⁵ RINAP IV, s 6.

⁴⁷⁶ Na podstawie zdjęcia z CDLI odczyt [m]PA-NUMUN-AŠ wydaje się być znacznie bardziej uprawniony niż [m]PA-NUMUN-KÀT.

⁴⁷⁷ PNA Ina-teši-eṭir 5.

⁴⁷⁸ SAA X 257.

⁴⁷⁹ SAA X 233-235.

⁴⁸⁰ SAA X 237, 239, 238, w tym ostatnim po raz pierwszy pojawiają się podwładni szefa egzorcystów Nabu-gamil i Urdu-Ea.

⁴⁸¹ SAA X 236.

⁴⁸² SAA X 240.

⁴⁸³ SAA X 245, 246, 270.

okresie, a więc od V lub VI 670 szef egzorcystów odpowiadał za odnowę posągów bóstw- Adada, Šali i Il-Amurru⁴⁸⁴.

Pod koniec miesiąca V poprzez kapłana imieniem Urdu-Nabu wpłynęła do Asarhaddona prośba od babilońskich możnych przebywających w Kalhu by opóźnić święto Tašritu w Babilonie, bowiem nie chcieli by wydarzenie to ich ominęło z powodu składania w podobnym czasie hołdu królowi⁴⁸⁵. Zmiana terminu ceremonii, ustanowionego przed wiekami nie była możliwa, co jednak nie przeszkadzało w przesunięciu go w czasie poprzez wprowadzenie interkalarnego VI. Asarhaddon przychylił się do tego pomysłu, a o jego wykonaniu informował go Marduk-šakin-šumi w liście SAA X 253. Zagadką trudną do rozstrzygnięcia pozostaje dlaczego akurat ten uczony przesłał tego rodzaju wieść. W tym samym tekście szef egzorcystów poleca władcy eunucha imieniem Marduk-šarru-ušur, który zapewne wcześniej służył następcy tronu, a z czasem miał zrobić znaczną karierę⁴⁸⁶. Kolejny list S. Parpola datuje na początek VIII, kiedy to król miał odbywać triumfalny pochód w Arbeli po pokonaniu Kimmerów. Z zachowanych fragmentów tekstu wynika, że uczony proponował Asarhaddonowi kilka terminów na przeprowadzenie rytuałów ochronnych.

Grudzień 670 roku przyniósł kolejne zaćmienie, a więc konieczność przeciwdziałania prognozowanemu przez nie złu. Proces ten został już opisany przy okazji podrozdział na temat Adad-šumu-ušura, z którym Marduk-šakin-šumi oraz przynajmniej kilku innych uczonych⁴⁸⁷ współpracowało w tej kwestii⁴⁸⁸. Obaj najważniejsi egzorcyci byli także zaangażowani w rytuały mające zapobiec złu zapowiadанemu przez szczególną pozycję Marsa w miesiącu I 669 roku⁴⁸⁹. Obaj też, podobnie jak szef skrybów, mieli za zadanie eskortować Šamaš-šumu-ukina wraz z posągiem Marduka do Babilonu, co jednak nie zakończyło się sukcesem⁴⁹⁰, a ponadto, w podobnym czasie, uczeni zostali zaskoczeni przez zaćmienie słońca⁴⁹¹. Proces substytucji królewskiej był kolejną okazją do bliskiej współpracy Marduk-šakin-šumiego i Adad-šumu-ušura, która została już opisana wcześniej. Najwyraźniej pod koniec rytuału obaj uczeni rozdzielili się. Pierwszy z nich pozostał w Niniwie, gdzie nadzorował końcowe etapy procedury⁴⁹², drugi zaś w tym samym czasie udał się do Aszur, by podjąć się leczenia chorującego Sin-per'u-ukina. Księżę z czasem jednak zmarł, być może na krótko przed zgonem usiłowano jeszcze przeprowadzić zwielokrotniony rytuał substytucji, podobny do tego, któremu poddano Aszurbanipala

⁴⁸⁴ SAA X 247, 252, odnośnie ostatniego z bóstw *vide* LAS 188.

⁴⁸⁵ SAA XIII 60.

⁴⁸⁶ PNA Marduk-šarru-ušur 15, 16, 21.

⁴⁸⁷ SAA X 257.

⁴⁸⁸ SAA X 255-261.

⁴⁸⁹ SAA X 262.

⁴⁹⁰ SAA X 24

⁴⁹¹ SAA X 25.

⁴⁹² SAA X 263

trzy lata wcześniej, tym razem jednak zamiast dziecka Marduk-šakin-šumi miał posłużyć się przebranymi czaszkami⁴⁹³. Wydaje się, że próbą pocieszenia władcy po śmierci syna i zmotywowania do podjęcia kolejnej wyprawy przeciw Egipcjanom jest list SAA X 265, będący ostatnim znanym fragmentem korespondencji Asarhaddona ze swoim szefem egzorcystów. Marduk-šakin-šumi wzmiankowany jest jeszcze w liście SAA X 228, w którym znajduje się cytat słów Asurbanipala, sugerujących, że uczony raczej ma być podporządkowany Adad-šumu-ušurovi, niżli odwrotnie⁴⁹⁴, co ma z resztą potwierdzenie w jednej z list świadków z archiwum Remanni-Adada, gdzie to brat Nabu-zeru-lešira posiada określenie LÚGAL [MAŠ.MAŠ]⁴⁹⁵. Po jego śmierci Marduk-šakin-šumi odzyskał jednak tę funkcję⁴⁹⁶.

Nabu-našir

Znanych jest 12 listów egzorcysty Nabu-našira do Asarhaddona (SAA X 296-307). Większość z nich nie posiada szczególnej wartości źródłowej dla niniejszej dysertacji, opisują bowiem głównie rytuały jakie uczony miał wykonywać, opiekując się królewskimi dziećmi i ich matką. Korespondencja ta, w kwestii wydarzeń w Aszur, zazwyczaj dubluje informacje, które znane i dokładnie opisane są w listach Adad-šumu-ušura i Marduk-šakin-šumiego. Niemniej, teksty Nabu-našira pozwalają rozwikłać zagadkę słowa *piqittu*, co do którego interpretacja Parpoli nie wydaje się właściwa. Fiński uczony twierdzi, iż były to nowo narodzone dzieci, powierzone opiece bóstwa (Šarrat-parši) lub umieszczone w wyznaczonej części pałacu, które nie posiadały jeszcze nadanego imienia. W SAA X słowo to zawsze występuje w kontekście medycznym⁴⁹⁷, korzystają z niego jedynie Adad-šumu-ušur, Marduk-šakin-šumi i Nabu-našir. Ten ostatni na ogół wymienia w swoich listach jednak jedynie imię jednego dziecka, a więc Aššur-mukin-pale'i⁴⁹⁸. Całościową listę pacjentów egzorcysty przedstawia poniższa tabela.

Tekst	Pacjenci	Uwagi
SAA X 296	Aššur-mukin-pale'a, Aššur-etel-šame-eršetim-muballissu	
SAA X 297	Naqia	Pisany wraz z Urad-Nanaią. Tabliczka

⁴⁹³ SAA X 264.

⁴⁹⁴ *is-se-ka iz-za-az* dosłownie „będzie stał z tobą (Adad-šumu-ušurem)”.

⁴⁹⁵ SAA VI 314.

⁴⁹⁶ SAA VI 329.

⁴⁹⁷ LAS 123-całościowa analiza i wywód Parpoli na ten temat.

⁴⁹⁸ Jedynym wyjątkiem jest tu Aššur-šame-eršeti-muballissu, który w SAA X 296 jest wymieniony po starszym bracie.

		częściowo uszkodzona, możliwe, że królowa nie była jedyną pacjentką.
SAA X 298	Aššur-mukin-pale'a	
SAA X 299	Aššur-mukin-pale'a	
SAA X 300	Aššur-mukin-pale'a	
SAA X 301	<i>piqittu šarrat parši</i>	
SAA X 302	<i>piqittu šarrat parši</i>	
SAA X 303	?	Uszkodzony, zachowany jedynie nagłówek.
SAA X 304	Nieznany.	Uszkodzony, imię lub określenie pacjenta nie zachowało się.
SAA X 305	<i>piqittu šarrat parši</i>	
SAA X 306	<i>piqittu šarrat parši</i>	Uszkodzony.
SAA X 307	Nieznany.	Uszkodzony, prośba prywatna.

Tabela 24

Tabela pokazuje jasno, że egzorcysta otaczał opieką przede wszystkim Aššur-mukin-pale'ę, a jednocześnie nie pojawia się on ani razu w tekstach, wymieniających *piqittu šarrat parši*, zarówno spisanych przez Nabu-našira, jak i tych, których autorem był Adad-šumu-ušur. Pozwala to wprost utożsamić *piqittu šarrat parši* z Aššur-mukin-pale'ą. Zauważyć należy, że w SAA X słowa *piqittu* używają jedynie egzorcyści i to jedynie w przypadku opisów stanów medycznych. Nie może być to więc bezimienny noworodek, a raczej pacjent, którego imię stanowiło jakiś rodzaj tabu, być może ze względu na przeprowadzany rytuał typu substytucyjnego. *Piqittu* w takim przypadku odpowiadałoby funkcją „rolnikowi” z substytucji królewskiej.

Szczególne opiece jaką otoczony był książę przez Nabu-našira mogła mieć naturę nie tylko medyczną. Aššur-mukin-pale'a był młodszy od Aszurbanipala, acz starszy niż Sin-per'u-ukin⁴⁹⁹. W roku 670, kiedy pojawia się on w listach egzorcysty miał więc około 13 lat, był więc to wiek, w którym chłopiec mógł być już przyuczony do roli, którą mu wyznaczono do pełnienia w przyszłości. Ta, w przypadku Aššur-mukin-pale'i, nie jest do końca jasna, z całą pewnością był on wysoko wykształcony. Wśród tekstów opatrzonych jego imieniem, wpływających do biblioteki Aszurbanipala co najmniej

⁴⁹⁹ W kontekście planowanych wizyt u ojca jest on zawsze wymieniony przed Sin-per'u-ukinem.

sześć z 18 tabliczek opisywało egzorcyzmy⁵⁰⁰, prowadzić to może do wniosku, iż Nabu-našir był nie tylko odpowiedzialnym za leczenie księcia, ale również za jego edukację.

O ile za *piqittu šarrat parši* krył się Aššur-mukin-pale'a, o tyle pozostają do rozwikłania jeszcze tożsamości dwóch innych pacjentów- *piqittu bīt kutalli* oraz *piqittu bīt Urad-Daguna*. Tajemnicą musi pozostać drugi z nich, bowiem wzmiankowany jest w zaledwie jednym tekście- SAA X 202. Inaczej sprawa wygląda jeśli chodzi o *piqittu bīt kutalli*, który wymieniony jest w czterech tekstach SAA X 213, 214, 217, 218, pochodzących z III-IV 669. Data jest tu ważną wskazówką, bowiem krótko po tej serii korespondencji Adad-šumu-ušur wysłał list SAA X 187, nawiązujący do śmierci Sin-per'u-ukina. Należy więc stwierdzić, że w jego przypadku terapia, której elementem było określanie go mianem *piqittu bīt kutalli* nie przyniosły rezultatu.

Listy uzdrowicieli i kapłanów lamentacyjnych

Urdu-Nanaia

W przeciwieństwie do korespondencji egzorcyzistów, listy pisane do Asarhaddona przez uzdrowicieli zostały przez Parpolę omówione znacznie mniej dokładnie, koncentruje się on przede wszystkim na zdiagnozowaniu, na podstawie opisów symptomów i proponowanych terapii, dolegliwości na które cierpiał król. Szczęśliwie większość problemów, dostrzegalnych w trakcie analizy tych tekstów została już opisana i rozwiązana w poprzednim podrozdziale. Kilka wątków pozostaje jednak wartych wyjaśnienia. Pierwszym z nich jest pozycja szefa uzdrowicieli. Fiński asyriolog upatruje piastującego tę funkcję w Ikkaru, który z czasem, około roku 671, miał być zastąpiony przez Urdu-Nanaię. Jednak analizując teksty obu uczonych dostrzec można, że Ikkaru jedynie raz pisze na temat zdrowia władcy⁵⁰¹ i to zaledwie o przesłaniu mu leków. Z kolei Urdu-Nanaia w liście SAA X 315⁵⁰² próbuje wytłumaczyć się z braku diagnozy, a w konsekwencji również leczenia, choroby, na którą zapadł Asarhaddon, wspominając przy tym o osobistych rozmowach z królem. Fragment ten zdaje się przesądzać o tym, że w roku 670 to właśnie Urdu-Nanaia był szefem uzdrowicieli, który jednak na stałe został przeniesiony do Aszur i Pałacu Sukcesji, podobnie jak miało to miejsce w przypadku czołowych egzorcyzistów- Adad-šumu-ušura i Marduk-šakin-šumiego. Z kolei Ikkaru był prawdopodobnie

⁵⁰⁰ SAA VII 51, nie jest jasny charakter większości z pozostałych tekstów.

⁵⁰¹ SAA X 328.

⁵⁰² Innym ciekawym wątkiem, który pojawia się w tym tekście jest sugestia by wróżbici sprawdzili, czy diagnoza podana przez Urdu-Nannaie jest właściwa.

odpowiedzialny za zdrowie książąt już wcześniej, być może będąc przy tym najwyżej w hierarchii uzdrowicieli z Aszur, jednak wątpliwe by był kiedykolwiek szefem uzdrowicieli Asarhaddona.

Bardzo znaczące jest, że mimo, że egzorcyści i uzdrowiciele zajmowali się dokładnie tymi samymi sprawami to w swoich tekstach rzadko wspominają o sobie wzajemnie. Przykładem może być tu współpraca między Urdu-Nanaią i Nabu-naširem. Obaj zajmowali się chorym Aššur-mukin-pale'ą i bólem zęba jednego z książąt⁵⁰³, jednak żaden z tych dwóch uczonych nie informowało władcy o działaniach lub współpracy ze swoim kolegą. Jedynym kontrprzykładem jest tu list informujący króla o wyzdrowieniu jego matki, sygnowany zarówno przez egzorcyستę, jak i uzdrowiciela- SAA X 297. Wskazuje to, zwłaszcza w połączeniu ze wzajemnymi oskarżeniami o udziały w spiskach, iż współpraca między tymi dwiema grupami uczonych nie układała się w Aszur dobrze. Uzdrowiciele w mniejszym lub większym stopniu lekceważyli metody egzorcyستów, co przejawia się również w używanej terminologii. O ile Adad-šumu-ušur, Marduk-šakin-šumi, czy Nabu-našir w stosunku do szczególnie chorych pacjentów używali mającego konotacje mistyczne określenia *piqittu*, o tyle Urdu-Nanaia korzysta w ze znacznie bardziej neutralnego słowa *laku*, oznaczającego po prostu dziecko.

Urdu-Ea

Zupełnie inny obraz relacji między uczonymi z różnych grup przedstawiają listy kapłanów lamentacyjnych⁵⁰⁴. Urdu-Ea jako szef tego rodzaju specjalistów potrafił bezkonfliktowo współpracować z astrologiem Issar-šumu-erešem⁵⁰⁵, czy egzorcyستami Adad-šumu-ušurem, Marduk-šakin-šumim, Nabu-nadin-šumim i Nabu-gamilem⁵⁰⁶. Można przypuszczać, że również jego relacje z uzdrowicielami układały się zgodnie, jednak brak jest tekstów, które są w stanie potwierdzić to założenie. Można je jednak poprzeć trzema innymi argumentami. Po pierwsze, wątpliwe jest by kapłani lamentacyjni włączali się w „spór metodologiczny”, który w naturalny sposób antagonizował uzdrowicieli i egzorcyستów. Wydaje się, że ich działania uzupełniały terapie prowadzone przez skonfliktowane grupy, a ponadto, jak wskazują teksty SAA X 340-342, kapłani lamentacyjni często zajmowali się przede wszystkim zapobieganiem nieszczęściom. Po drugie, sam Urdu-Ea musiał dzielić swój czas między służbę przy królu (i ewentualnie książętach) a obowiązki, które wynikały z jego bardzo wysokiej pozycji

⁵⁰³ SAA X 299-302, 320.

⁵⁰⁴ Generalnie nieznanymi w Asyrii. Więcej na ten temat: U. Gabbay *op. cit.*, s. 115-144.

⁵⁰⁵ SAA X 1.

⁵⁰⁶ SAA X 238, 287.

w świątyni É.HÚL.HÚL⁵⁰⁷, siłą rzeczy ograniczało to jego wpływy i udział w intrygach prowadzonych przez poszczególne koterie uczonych. Po trzecie zaś, sam Marduk-šakin-šumi rekomenduje królowi by Nabu-gamil (a więc podwładny szefa egzorcystów) wykonał rytuał zalecony przez Urdu-Eę⁵⁰⁸.

Zachowane listy Urdu-Ei poruszają zaledwie dwa wątki. Teksty SAA X 338-339 dotyczą procesji kultowych, związanych ze świętem *akitu*, zaś pozostałe- SAA X 340-342 stanowią informację dla króla o przeprowadzaniu rytuałów, których głównym elementem było bicie w kotły, w celu zażegnania zagrożenia zagrożeń zapowiadanych przez ruchy ciał niebieskich. Sama tematyka astrologiczna nie była Urdu-Ei obca, bowiem jest on autorem raportów SAA VIII 181-183. Na uwagę zasługuje jeszcze mocno uszkodzony list SAA X 343, który uczony zwięździł informacją, iż modli się on „dnem i nocą” o zdrowie króla, prawdopodobnie więc sam tekst dotyczył choroby Asarhaddona i zawierał sugestie na temat sposobu jej wyleczenia.

⁵⁰⁷ BAK 500.

⁵⁰⁸ SAA X 238.

Rozdział VII: Uczeń w innych gatunkach tekstów

Teksty gospodarcze

Spora grupa uczonych znana jest przede wszystkim z tekstów gospodarczych. Wynika to z faktu, iż znaczna część z nich działała poza okresem, z którego posiadamy źródła takie jak zapytania, czy raporty z wróżb i obserwacji nieba oraz korespondencję między władcą, a jego najbardziej wyedukowanymi sługami i doradcami, tj. poza latami 681-648. Zwykle w takich przypadkach dominują jednostkowe wzmianki na listach świadków, które zazwyczaj, szczególnie kiedy uczonego nosi popularne imię, uniemożliwiają szersze badania prozopograficzne. W takich, dość prostych, przypadkach poszczególne osoby będą opisywane wyłącznie poprzez biogramy. Podobnie sprawa przedstawiać się będzie w sytuacjach, kiedy dane imię jest bardzo rzadkie, co pozwala zakładać, że wszystkie zbliżone chronologicznie teksty je wzmiankujące dotyczą w istocie jednej osoby.

Nabu'a

Pewnym wyjątkiem jest jednak astrolog z Aszur, znany jako Nabu'a. W prawdzie prowadził on korespondencję z królem, jednak ma ona niemal zerową wartość źródłową. Jego raporty i nad wyraz krótkie listy dotyczące obserwacji Słońca i Księżyca prawie nie zawierają jakichkolwiek informacji spoza tego kontekstu. Jedyne o czym informuje nas korespondencja Nabu'a to fakt, iż działa na terenie Aszur⁵⁰⁹, w którym to 7 IX lis wszedł do miasta i wpadł do studni na terenie ogrodów Aszura⁵¹⁰. W obowiązkach uczonego leżało informowanie władcy o terminie równonocy, co pozwoliło datować teksty SAA VII 140-142 na lata 672-669.

Z tych względów by ustalić cokolwiek na temat tego uczonego należy oprzeć się na innych gatunkach źródeł. W tych imię Nabu'a występuje bardzo licznie, PNA zawiera ponad 100 wpisów pod tym hasłem, dlatego poszukiwania tekstów, które mogą dotyczyć astrologa muszą pozostać nad wyraz ostrożne. Z drugiej strony, naturalnym wydaje się w tej sytuacji odrzucenie wszystkich tabliczek spoza

⁵⁰⁹ Jego raporty są zwieńczone podpisem *ša mna-bu-u-a ša URUŠĀ-URU* (lub *ša mna-bu-ú-a ša URUŠĀ-URU*).

⁵¹⁰ SAA X 127. W pozostałej części korpusu korespondencji z uczonymi brak jest jakichkolwiek wzmianek na temat tego zwierzęcia.

Aszur (za wyjątkiem tych, których data oscylowałaby w okolicach roku 670, kiedy to, o czym świadczy SAA VII 1, Nabu'a przebywał w Niniwie, zapewne w celu kopiowania tekstów (podobnie jak np. Kišir-Aššur) oraz tych pochodzących z czasów następców Aszurbanipala (w skrajnym przypadku, gdyby uczony informował królów o równonocy mając lat 20, co jest mało prawdopodobne, to w chwili objęcia tronu przez Aššur-etel-ilaniego miałby ponad 60 lat).

Najbardziej obiecujące wydają się wpisy w PNA oznaczone nr. 22-26. Teksty, do których się odnoszą pochodzą z drugiej połowy panowania Senacheryba, a ich analiza prozopograficzna wskazuje, że świadkami i/lub uczestnikami transakcji były osoby związane ze świątyniami. Pozwalałoby to wysnuć wniosek, że Nabu'a korespondując z Asarhaddonem na temat równonocy był już człowiekiem w sile wieku, co sugeruje by odrzucić w ogóle wszystkie teksty, wzmiankujące jego imię, z okresu postkanonicznego. Szczegółowe wyniki i dość niepewne wnioski na temat szczegółów dotyczących tego uczonego, przedstawione zostaną w jego biogramie. Nadmienić jednak należy, że ustalenie początków kariery Nabu'a na pierwsze lata VII wieku i stwierdzenie jego bliskich relacji z Kišir-Aššurem, pozwala również na przyjęcie dokumentów z okresu panowania Senacheryba, wzmiankujących obuuczonych, za solidny punkt wyjścia dla szczegółowych badań na temat drugiego zuczonych.

Uczeni cudzoziemscy- SAA VII 1

Dotychczasowe badania nad uczonymi koncentrowały się wokół astrologów, egzorcystów, wróżbitów, uzdrowicieli i kapłanów lamentacyjnych. Było to efektem szerszej dokumentacji źródłowej, do jakich należą przede wszystkim listy. Niemniej spis nadwornych uczonych, jakim jest tekst SAA VII 1 wymienia dziewięć osób, które nie należały do żadnej z wymienionych wyżej profesji. Są to ornitomanci⁵¹¹ oraz dwie grupy Egipcjan, z których jednak określona jest po prostu mianem skrybów z tego kraju, druga zaś jako *hartībē*. Szerokiego omówienia przedstawicieli tych trzech specjalności dokonała K. Radner⁵¹². Do najważniejszych konkluzji z jej artykułu należy zaliczyć utożsamienie *hartibu* egipskim *hry-tp*. Znaczenie tego terminu zmieniało się w czasie, stąd trudno określić, czym ludzie ci zajmowali się po podboju Egiptu w roku 671, kiedy razem z innymi uczonymi z tego kraju trafili na dwór asyryjski. Być może ich dziedziną było przede wszystkim interpretowanie snów⁵¹³. Z całą

⁵¹¹ Znani w literaturze anglojęzycznej jako augurzy. To pochodzące ze starożytnego Rzymu słowo odnosi się jednak do wróżbitów, których kompetencje były szersze, odczytywali bowiem przyszłość i wolę bogów nie tylko z lotu ptaków, ale także ze zjawisk atmosferycznych. W związku tym lepszym przekładem dla *dāgil iššūrē* (dosłownie „patrzący na ptaki”) będzie ornitomanta (gr. wieszczący z ptaków).

⁵¹² K. Radner, *The Assyrian King and his Scholars: The Syro-Anatolian and Egyptian Schools*, s. 221-238.

⁵¹³ Od *hry-tp* pochodzą również hebrajskie i aramejskie terminy określające interpretatorów snów w Biblii np. we

pewnością jednak nie należy ich wprost uznawać za egipskich odpowiedników egzorcystów⁵¹⁴, czy uzdrowicieli⁵¹⁵.

Nie sposób jednak zgodzić się z Radner, jeśli chodzi o jej interpretację A.BA.MEŠ [m]u-*sur-a-a*. Według austriackiej badaczki mieli to być specjaliści od pisma hieroglificznego. Stało to jednak w sprzeczności z koncepcją jakoby spisanie SAA VII 1 stanowiło reakcję na zaćmienie, bowiem osoby parające się głównie pisarstwem raczej nie posiadałyby odpowiednich kompetencji do rozwiązania tego rodzaju problemów. Całkiem realne wydaje się, że ostatnich trzech uczonych wymienionych na SAA VII 1 to w istocie egipscy astrologowie⁵¹⁶.

Z kolei ornitomanci mimo, iż ich profesja wywodziła się przede wszystkim z Syrii i Anatolii, w roku 670 byli już silnie zakorzenieni w środowisku mezopotamskich uczonych, a od IX wieku byli wielokrotnie wzmiankowani w otoczeniu asyryjskich władców, między innymi przy okazji zaprzysięgania traktatu sukcesyjnego Asarhaddona w roku 672⁵¹⁷. Ornitomanci wymienieni w SAA VII 1 posiadają imiona akadyjskie.

Uczeni spoza dworu

Analiza tekstów dostarczonych przez egzorcystów i kapłanów lamentacyjnych pokazała, że w licznych przypadkach byli oni związani ze świątyniami. Ponadto teksty rytuałów i innych praktyk leczniczych były dostępne w dość swobodny sposób dla osób, które potrafiły je czytać i ewentualnie posiadały wystarczającą ilość pieniędzy by zakupić ich kopie. Oznacza to, że w przypadku niektórych profesji, a więc egzorcystów i uzdrowicieli funkcjonować mógł mniej lub bardziej rozbudowany sektor prywatny, spośród którego mogli, acz nie musieli, rekrutować się późniejsi uczeni królewscy. W związku z tym należy ustalić kryteria, które mogłyby pomóc w ustaleniu, czy dana osoba, będąca specjalistą w dziedzinie typowej dla uczonych, spełnia kryteria sformułowane we wstępie do niniejszej dysertacji i czy w konsekwencji pozostaje w orbicie naszych zainteresowań.

Pierwszą cechą pozwalającą na tego rozstrzygnięcie jest profesja danego uczonego. Jak zauważono w jednym ze wcześniejszych rozdziałów wróżbici i astrologowie musieli pozostawać na usługach dworu, nie mogąc przy tym świadczyć swoich usług osobom prywatnym. Oznacza to, że wszyscy uczeni charakteryzowani jako *tuṣṣarru Enūma Anu Enlil* lub *bārû*, muszą być z góry uznani za

fragmencie dotyczącym uczty Baltazara.

⁵¹⁴ Egzorcystów wymienia się jako inną kategorię łupów z Egiptu obok *hartibē*, RINAP IV 9.

⁵¹⁵ Egipskim uzdrowicielem znanym z SAA VII 1 był *Šihuru*.

⁵¹⁶ Astrologowie byli również skrótowo nazywani „skrybami (*Enuma Anu Enlil*)”.

⁵¹⁷ SAA X 7.

związanych z dworem królewskim.

Nie oznacza to jednak, że takie osoby nie mogą być użyteczne w opisywanych tutaj badaniach. Przeciwnie, obecność uczonych królewskich na jednym dokumencie wraz z takimi o niepewnym statusie uwiarygadnia tych drugich, czyniąc ich związki z dworem bardzo prawdopodobnymi.

Wykluczenie wszystkich astrologów z grona potencjalnych uczonych prywatnych pozwala na dodanie kolejnego kryterium, tym razem geograficznego. Grupa ta bowiem była jedyną, która pozostawała użyteczna dla władcy w sytuacji kiedy jej dany przedstawiciel na stałe przebywał z dala od króla. Pozwala to generalnie wykluczyć z rozważań wszystkich uczonych mieszkających poza stolicami, a więc Aszur, Niniwą, Kalhu i Dur-Šarrukin. Wyjątkami w tym przypadku mogą być wysocy funkcjonariusze świątynni (jak np. Urdu-Ea z Harran) oraz ewentualnie wysocy urzędnicy z czasów poprzedzających panowanie Asarhaddona (analogicznie do Issar-duriego).

Poniższa tabela zawiera zestawienie wszystkich uczonych z czasów Sargonidów, co do których są poważne wątpliwości, czy działali na rzecz któregoś z władców, należących do tej dynastii.

Imię	PNA	Teksty	Komentarz
Remmani-ilani	1	SAAB IX 100	Uzdrowiciel z Aszur znany jedynie z dokumentu kupna 2 wołów i ubrań.
Remut-ilani	3	BAK 382	Uczeń szkoły świątynnej w Huzirinie ⁵¹⁸ .
Arrabu	3	SAA VII 49	Egzorcysta z Nippur, znany ze spisu tabliczek, mających wejść w skład Biblioteki Aszurbanipala. Wątpliwe by mieszkając na stałe poza Babilonem służył Šamaš-šumukinowi lub któremuś z królów asyryjskich.
Ahu-ušur	1	StAT II 95	Uzdrowiciel, prawdopodobnie ze świątyni Aszura, o czym świadczą pozostali świadkowie z dokumentu adopcji.
Dadi	-	BATSH VI 108	Uzdrowiciel z Dur-Katlimmu.
Nabu-le'i	21,22, 23	BAK 234, KAV 161, K241+	Uzdrowiciel z É.ŠAR.RA.
Abu-eriba	14	VAT 13619, VAT 13830	Egzorcysta z Aszur, prawdopodobnie ze świątyni Aszura, syn Babu-šumubniiego.

⁵¹⁸ Pozostającej prawdopodobnie powiązana ze świątynią Aszura w Aszur, jednak brak na przykład raportów astrologicznych z tego miasta wyklucza tamtejszych uczonych jako pozostających na służbie królewskiej. O. Gurney, *The Sultantepe Tablets: A Preliminary Note*. s. 25.

Aššur-bessunu	-	AUS I.47	Egzorcysta z Aszur, prawdopodobnie ze świątyni Aszura.
Babu-šumu-ibni	1	Liczne kolofony jego potomków.	Główny egzorcysta świątyni Aszura, założyciel rodu egzorcystów.
Aplaia	29	SAA VII 49	Egzorcysta z Nippur. <i>Vide</i> Arrabu.
Šumu-lešir	7	ZT 12048	Ornitomanta z Tušhan, znany z dokumentów datowanych eponimem Nabu-tapputi-alik.
Itti-Marduk-balaṭu	2	SAA XI 153	Kapłan lamentacyjny z Babilonu, podarowany świątyni Bela przez Nabu-belšunu.
Nabu-epuš	2	SAA XIII 138	Kapłan lamentacyjny z Arbeli, oskarżony o kradzież w świątyni. Prawdopodobnie stał nisko w hierarchii i nie był w żaden sposób związany z królem.

Tabela 25

Rozdział VIII: Uczeni Sargonidów w ujęciu kompleksowym

Profesje i tytuły uczonych

W świetle przeprowadzonych badań pewnej rewizji należy dokonać względem przyjętej dotychczas klasyfikacji mezopotamskich uczonych. Zauważyć należy, że poza listą SAA VII 1 sformułowanie określające astrologa, a więc *tuṣšarru Enūma Anu Enlil* pojawia się w źródłach z opisywanego korpusu zaledwie dwukrotnie⁵¹⁹. Tylko jeden autor raportu astrologicznego sam określa się w ten sposób i jest to Šumaia z Ur w latach 70. Ostatni raz tego sformułowania użył Šamaš-šumu-ukin w SAA XVI 21, meldując ojcu o działaniu spisku z udziałem uczonych. Z drugiej strony znane są liczne przykłady osób, które parały się astrologią, ale zarówno na spisie SAA VII lub też w podpisach swoich raportów są określone jako przedstawiciele innej profesji⁵²⁰. Prowadzi to do konkluzji, iż na terenie Asyrii nie funkcjonowali „zawodowi” astrologi, a dziedzina ta praktykowana była jako uzupełnienie wiedzy z innych gałęzi ówczesnej nauki. Wykorzystywali ją przede wszystkim uzdrowiciele i egzorcyci na wyłączny użytek króla. Być może pod koniec panowania Asarhaddona, za sprawą wpływów Babilońskich doszło do próby zmiany tego stanu rzeczy, jednak nic nie wskazuje na to by była ona trwała.

Powyższa teza, w połączeniu z raportami astrologicznymi, wysyłanymi przez Bulluṭu pozwalają zaproponować uzupełnienie grupy uczonych o śpiewaków, przynajmniej od połowy VII wieku, kiedy to są oni również wymieniani zaczynają być w podobnym kontekście, co egzorcyci i uzdrowiciele. Należy również pamiętać o babilońskich korzeniach kapłanów lamentacyjnych, którzy w Asyrii zyskali na znaczeniu dopiero za panowania Asarhaddona i Aszurbanipala.

W dotychczasowych rozważaniach jedynie w minimalnym stopniu poruszony został temat funkcji jakimi były szef skrybów i główny uczony (*ummānu*). Ze względu na osobę Issar-šumu-ereša uznaje się, że oba te stanowiska były ze sobą blisko związane, jeśli nie tożsame⁵²¹, dodatkowo sprawę komplikowała możliwa identyfikacja szefa skrybów z szefem astrologów. Jednak bliższa analiza osób, które pełniły opisywane funkcje budzi wątpliwości względem tych koncepcji. Zestawienie znanych szefów skrybów i głównych uczonych w poszczególnych okresach rządów Sargonidów przedstawia

⁵¹⁹ Najczęstsze przykłady tego określenia pochodzą z okresu hellenistycznego; BAK 87, 88, 90, 93, 94, 103-105, 117, 118.

⁵²⁰ Np. Bel-le'i, Bel-šuma-iškun.

⁵²¹ M. Luukko, *op. cit.*, s. 232.

tabela poniżej.

Czas	Szef skrybów	<i>ummânu</i>
Sargon II (714)	Nabu-šallimšunu ⁵²²	Nabu-šallimšunu ⁵²³
Sargon II/Senacheryb? ⁵²⁴	Bel-Kundi-ila'i? ⁵²⁵	?
Senacheryb (705-704)	Bel-Kundi-ila'i?	Nabu-apla-iddina ⁵²⁶
Senacheryb (lata 80.)	Aššur-bani ⁵²⁷	Nabu-bani, Kalbu, Bel-upahhir ⁵²⁸
Asarhaddon (I połowa)	Ah-abu ⁵²⁹	?
Asarhaddon (II połowa)	Issar-šumu-ereš	Issar-šumu-ereš
Asurbanipal	Issar-šumu-ereš	Issar-šumu-ereš
Aššur-etel-ilani	?	Brak? ⁵³⁰

Tabela 26

Z powyższego zestawienia jasno wynika, że jedynymi dwoma osobami, które piastowały obie te prestiżowe funkcje był Nabu-šallimšunu i Issar-šumu-ereš. Jest to dowód, iż oba urzędy należy rozgraniczyć, najpewniej *ummânu* odpowiadał za nadzór nad uczonymi, zaś szef skrybów był zwierzchnikiem administracji państwowej i pałacowej.

Interesującym jest, iż mimo, że egzemplarz Synchronistycznej Listy Królów KAV 182 sporządzony został za rządów Aššur-etel-ilaniego, to nie wymienia jego głównego uczonego. Teoretycznie funkcję tę mógłby sprawować jeszcze w wieku ok. 80 lat Issar-šumu-ereš, co usprawiedliwiałoby poniekąd niewymienienie go po raz trzeci (tj. po posiadaniu tego tytułu u boku Asarhaddona i samodzielnie za rządów Asurbanipala), jednakże wcześniejsza wersja listy wymienia Gabbu-ilani-ereša osobno przy imionach Tukulti-Ninurty i Asurnasirpala. Ponadto bardzo często używany jest na niej znak powtórzenia i wykorzystanie go w KAV 182 byłoby bardziej naturalne, niż całkowite pominięcie imienia Issar-šumu-ereša. Znacznie bardziej racjonalna byłaby w tym przypadku inna hipoteza. Otóż jest całkiem realne, iż Asurbanipal zdawał sobie sprawę z tego, jak bardzo w

⁵²² BAK 264.

⁵²³ *Ibid.*

⁵²⁴ Jest to jedyna luka chronologiczna, do której można dopasować pełnienie tej funkcji przez tego uczonego.

⁵²⁵ BAK 252-254.

⁵²⁶ SLK.

⁵²⁷ SAA XII 86.

⁵²⁸ SLK, ten pierwszy występuje jedynie w wersji KAV 182.

⁵²⁹ SAA VI 268.

⁵³⁰ KAV 182 wymienia tego władcę, ale bez głównego uczonego.

sprawowaniu rządów użyteczne jest jego szerokie wykształcenie i postanowił zapewnić je również swoim synom⁵³¹. Aššur-etel-ilani był z pewnością dużo starszy obejmując tron, niż nastoletni ojciec w podobnej sytuacji. Miał więc czas na jeszcze dogłębniejsze poznanie dziedzin zastrzeżonych dla uczonych. Jego wiedza mogła być na tyle rozległa, że nie miał on potrzeby powoływać swojego *ummānu*.

Chronologiczna dystrybucja źródeł

S. Parpola we wstępie do LAS wyróżnia „klastry” chronologiczne, w których lokalizuje czasowo większość opublikowanych przez siebie listów. Uznaje ten fakt jedynie za ciekawy, jednak nie proponuje wyjaśnienia tego stanu rzeczy. W świetle wykonanych badań na rzecz niniejszej dysertacji możliwe jest rozwiązanie tego problemu i wyjaśnienie dlaczego teksty te pochodzą jedynie z lat 674-648 i jaka jest przyczyna ich występowania w klastrach.

Najłatwiejsze wyjaśnienie można podać dla nieobecności w SAA X tekstów z czasów panowania Sargona II⁵³². Stolicą tego władcy było najpierw Kalhu, a pod koniec życia Dur-Šarrukin i to w jednym z tych dwóch miast powinna znajdować się korespondencja uczonych z tym władcą.

Pierwsza połowa panowania Asarhaddona pokryta jest przez, mniej liczne, acz cenne teksty uczonych babilońskich, z których część działała również na dworze Senacheryba. Tabliczki przez nich spisane mogły znajdować się w innym miejscu, niż wzgórze Kuyunjik lub też, co mnie prawdopodobne zostały zniszczone przy okazji wojny domowej między Asarhaddonem a jego braćmi.

Klastry w drugiej połowie panowania tego władcy wyjaśnić można w prosty sposób. Zdecydowana większość korespondencji między władcą a jego uczonymi stanowią dwa rodzaje tekstów. Z jednej strony otrzymywał on wiadomości z Pałacu Sukcesji o stanie zdrowia jego synów⁵³³, z drugiej zaś liczni uczeni rozsiani po całej Mezopotamii raportowali władcy o różnych znaczących zjawiskach na niebie. Widoczne one były na terenie całego Imperium, a więc przez wszystkich, którzy opanowali astrologię⁵³⁴. Ponadto często reakcją na niekorzystne prognozy były rytuały np. typu substytucyjnego, wymagające oddzielenia władcy od jego uczonych. W przypadku rządów Asurbanipala, nie było

⁵³¹ Pewną poszlaką świadczącą za takim działaniem jest tekst SAA III 25, interpretowany jako demonstracja biegłości pisarskiej syna Asurbanipala w formie listu do niego.

⁵³² Za wyjątkiem jednego raportu astrologicznego.

⁵³³ Klastery generowała każda z chorób. Dodatkowo z egzorcystami i uzdrowicielami działającymi w Aszur władca konsultował własne zdrowie.

⁵³⁴ Wzajemne ułożenie względem siebie ciał niebieskich wyglądało niemalże identycznie na terenie całej Mezopotamii. Wyniki obserwacji mogły być zatem zakłócone jedynie przez chmury, których występowanie mogło być różne dla różnych punktów obserwacji.

konieczności zajmowania się zdrowiem władcy w tak intensywny sposób, jednak dalej funkcjonowała (w ograniczonej skali, za sprawą braku bezpośredniej kontroli nad Babilonią) siatka astrologiczna.

Po roku 648 całkowicie i gwałtownie zanika zarówno korespondencja z uczonymi, jak również raporty wróżebne, ale także wszelkie inne listy i dokumenty związane z dworem królewskim. Jednocześnie bardzo maleje ilość inskrypcji królewskich datowanych eponimicznie. Znanych z tego typu teksów jest jedynie czterech *limmu* Aszurbanipala z okresu post-kanonicznego, z czego wiadomo, że dwóch z nich (Nabu-nadin-ahi i Nabu-šar-ahhešu) urzędowało w pierwszej połowie lat 40. Prawdopodobnie krótko później eponimem był Šamaš-daʾinanni⁵³⁵, wyjątek stanowił Sin-šarru-ušur, sprawujący funkcję w latach 30. O ile spadek wyłącznie tekstów uczonych, można by uzasadniać na wiele sposobów, choćby przejściem na tabliczki drewniane lub splądrowaniem archiwum w trakcie upadku Niniwy, o tyle zanik zarówno dokumentów, listów, jak i inskrypcji królewskich i to krótko po dwóch zwycięskich wojnach (z Babilonią i Elamem) wytłumaczyć można tylko w jeden logiczny sposób. Ogromna ilość łupów i bogactw, które król zdobył w trakcie obu wojen musiała zostać spożytkowana w typowy dla asyryjskich władców sposób. Aszurbanipal najwyraźniej w latach 40. musiał wybudować nowy, nieodkryty dotychczas, kompleks pałacowy, w którym do teraz spoczywają teksty datowane przez jego kilkunastu ostatnich eponimów, a prawdopodobnie również tabliczki z czasów rządów jego następców.

Zmiany w funkcjonowaniu uczonych

Wbrew dotychczasowym twierdzeniom okazuje się, iż na przestrzeni całego panowania Sargonidów generalnie wpływy uczonych malały, zamiast rosnać. Nic nie wskazuje na to, by wysoko wykształcony Issar-duri, będący gubernatorem prowincji stanowił wyjątek. Należy zakładać, że za panowania Sargona II uczeni piastowali wysokie stanowiska zarówno na szczeblu centralnym (np. Nabu-šallimšunu będący szefem skrybów), jak i w administracji terenowej. Wydaje się, że taka sytuacja zaczęła ulegać zmianie za panowania Senacheryba, kiedy to, za wyjątkiem siatki astrologów, najbardziej wykształcone osoby w państwie miały pozostawać blisko władcy, choć wpływy na terenie swojego kraju zachowali uczeni babilońscy, którzy przeniknęli również szeroko na dwór w Niniwie. Niektórzy z najbardziej zaufanych ludzi króla otrzymywali jednak zadania, których wykonywanie wymagało opuszczenia stolicy. Swoją grupę uczonych musieli mieć również Aššur-nadin-šumi i Asarhaddon,

⁵³⁵ Wymieniony jest w liście SAA XXI 56, wynika z niego, że był on znany królowi, być może miał swój istotny udział w wojnie z Elamem, za co został nagrodzony eponimatem.

niewiele wiadomo na temat składu grupy stronników Urdu-Mulissu przed zamordowaniem Senacheryba. Władca ten prawdopodobnie posiadał czterech *ummânu*, w trakcie swojego ćwierćwiecznego panowania-więcej niż jakikolwiek inny Sargonida. W połączeniu z informacjami od Bel-ušeziba na temat spisku Kalbu można zakładać, że na dworze Senacheryba dochodziło do częstych zmian w grupie uczonych, którzy stosunkowo często tracili wiarygodność w oczach władcy, uznającego jednak ich usługi za niezbędne.

Uczeni babilońscy stanowili większość wśród tej grupy również w początkowych latach panowania Asarhaddona, który z czasem dopuścił do siebie osoby wcześniej uznawane za stronników Urdu-Mulissu. Utrzymał on funkcjonującą wcześniej siatkę astrologów, którzy mogli posiadać znaczącą władzę na terenie Babilonii, egzorcyci i uzdrowiciele otrzymali bardzo precyzyjne przydziały, w tym do Pałacu Sukcesji i nie posiadali szczególnej autonomii. Szczególnie cenni dla władcy byli wróżbicy, którzy musieli zawsze przebywać blisko króla lub jednego z jego następców, wyjątkiem były te wyprawy wojenne, w których władca nie brał osobistego udziału. Z nieznanых przyczyn z rytuałów wróżebnych całkowicie wyeliminowany został Adad. W ostatnich latach panowania uczeni Asarhaddona podzieleni byli na kilka grup, których skład nie był jednak skryształizowany i możliwy był przepływ niektórych osób między nimi. Należć oni mogli do kręgu związanego z samym władcą, z Aszurbanipalem jako następcą tronu lub też na stałe przebywać na terenie Babilonii, zajmując się między innymi odbudową stolicy tego kraju, prawdopodobnie ze swojej podstawowej działalności zdawali raporty Šamaš-šumu-ukinowi, jeżeli nie przebywał on w danym momencie w Asyrii. Za panowania Asarhaddona po raz pierwszy można obserwować wykorzystywanie zaadaptowanych z Babilonii kapłanów lamentacyjnych oraz szerzej, uczonych świątynnych w ogóle, o których funkcjonowaniu niewiele wiadomo w okresach wcześniejszych. Władca posiadał też kilku najbardziej zaufanych doradców, którzy mogli otrzymywać specjalne zadania jak Balasi, czy Mar-Issar. Po śmierci tego władcy uczeni zostali podzieleni między dwóch jego synów, w dużej mierze w oparciu o kryterium etniczne.

Wydaje się, iż od panowania Aszurbanipala nastąpiło duże rozwarstwienie w szeregach najbardziej wykształconych mieszkańców Imperium. Ich wcześniejszy, bardzo wysoki status, wynikał z faktu, iż dysponowali wiedzą niedostępną dla władców, od której jednocześnie sami rządzący byli zależni. Ten swoisty monopol utracili w momencie, kiedy synowie i wnuki Asarhaddona osiągnęli dojrzałość, bowiem przynajmniej część z członków panującej dynastii posiadała właściwe uczonem wykształcenie. Uniemożliwilo to wywieranie wpływów na nieświadomych władców jak to miało miejsce w czasach Senacheryba. Mimo to personel o tego rodzaju umiejętnościach wciąż był niezbędny na dworze, a także funkcjonował w obszarze świątynnym. Aszurbanipal oparł się przede wszystkim na uczonych z zasłużonych rodów, którzy wcześniej służyli jego ojcu, szybko hermetyzując przy tym grono

swoich doradców. Jednocześnie przykład Issar-nadin-apliego pokazuje, iż po wykazaniu się na dworze, można było zostać przeniesionym na stanowisko prowincjonalne. Trudno stwierdzić, czy obdarzony eponimatem Bulluṭu stanowił jednostkowy, czy też reprezentatywny przykład śpiewaka, który został wprowadzony do grona uczonych lub też odwrotnie- z dworu trafił do świątyni.

O opisywanej sferze po rebelii Šamaš-šumu-ukina wiadomo bardzo niewiele. Na pewno uczeni brali istotny udział w tworzeniu Biblioteki Aszurbanipala, jednak źródła milczą niemal całkowicie na temat kolejnych dekad. Środowisko to z pewnością zostało mocno przetrzebione w trakcie konfliktów sukcesyjnych. Mimo znacznej liczby kolofonów z Aszur, pochodzących również z ostatnich lat istnienia miasta nie sposób znaleźć wśród ich autorów uczonych, ani rodów związanych z królem Sin-šarru-iškunem, co może delikatnie sugerować, że miasto to nie było przychylne temu władcy i w trakcie konfliktu wspierało któregoś z jego rywali.

Pozycja społeczno-ekonomiczna uczonych

Można zakładać, iż za rządów Sargona II uczeni utrzymywali się przede wszystkim ze środków, jakie otrzymywali z racji piastowanych stanowisk urzędniczych. W okresie panowania Senacheryba sytuacja ta musiała ulec przekształceniu. Tego rodzaju personel zaczął otrzymywać stosunkowo niewielkie pola, których uprawą w ich imieniu zajmował się jeden lub też kilku ludzi. Jednocześnie uczeni nadworni pozostawali całkowicie na utrzymaniu pałacu, w zakresie wyżywienia, ale także innych dóbr, takich jak odzież⁵³⁶. Dodatkowe dochody mogli oni uzyskać za sporządzanie dokumentów i innych tekstów. W tym przypadku mogli oni liczyć na bogatą klientelę. Uczeni działający na dworze mimo stosunkowo niewielkiej zamożności posiadali wysoki status społeczny, który umożliwiał im znajomość z najważniejszymi i najbogatszymi osobami w państwie, w tym urzędnikami w rodzaju gubernatorów prowincji, czy wysokimi oficerami wojskowymi. Świadczy o tym między innymi skład list świadków w tekstach z archiwum Remanni-Adada. Alternatywą dla dworu była kariera świątynna, której złożoność zasługuje na całkowicie osobne studium.

Ścieżka kariery

Na służbę królewską w charakterze uczonego można było dostać się na kilka sposobów. Najprostsze było to dla dzieci i w dalszym stopniu innych krewnych osób, które już piastowały tego

⁵³⁶ SAA X 289.

rodzaju funkcje. Dla wróżbitów uczestnictwo w rytuałach dokonywanych na zlecenie władcy stanowiło niezbędną część nauki zawodu. Podobnie egzorcyści, czy uzdrowiciele nierzadko potrzebowali asystentów, których rekrutować mogli spośród swoich potomków. Ci zaś, mimo niekiedy pełnej wiedzy eksperckiej, często podejmowali się również pracy skrybów, dotyczyło to przedstawicieli nawet najpotężniejszych rodów, jak np. Nabu-zeru-lešira.

Oczywiście nie wszyscy uczeni, posiadali tego rodzaju konseksje, mimo, iż na pewnym etapie znajomość odpowiednich osób była niezbędna. Sposobem na uzyskanie takowych była praca regularnego skryby, do którego wcześniej czy później trafiali klienci związani z pałacem. Tego rodzaju relacje prowadzić mogły do służby w administracji. Jednak by awansować potrzebna była jeszcze specjalistyczna wiedza. Tę można było pozyskać na dwa sposoby: zyskując nauczyciela na dworze lub kupując na własny użytek odpowiednie teksty. Człowiekiem, który przeszedł tego rodzaju ścieżkę był np. Marduk-šumu-ušur.

Spisy łupów wskazują uczonych jako jedno z dóbr czerpanych z najeżdżanego lub podbijanego kraju. Dla wysoko wykształconych przegrana wojna z Asyrią mogła stanowić życiową szansę. W ten sposób na służbie Sargonidom znalazł się ród Šumu-libšiego, czy też uczeni egipscy. Z kolei w celu złożenia hołdu Senacherybowi wraz z potężnym transportem złota został wysłany do Niniwy Bel-ušešib, który lojalny Asyrii pozostał przez ponad 30 kolejnych lat. Ostatnią możliwą drogą królewską łaskę i zaszczyty osiągnął Akkulanu, a miało to miejsce za sprawą świątyni Aszura. Sprawę ułatwiał fakt, iż posiadała ona bibliotekę, w której znajdowały się tabliczki, sprowadzone jako łupy z Babilonii, również zawierające teksty niekanoniczne.

Synchronistyczna Lista Królów

Celem powstania SLK było pokazanie wpływu, jaki na rozwój Imperium Asyryjskiego mieli Gabbu-ilani-ereš i jego potomkowie na przestrzeni ponad dwóch stuleci. Pierwszy egzemplarz tekstu powstał prawdopodobnie na terenie Niniwy, niewykluczone, że za sprawą Issar-šumu-ereša, by trafić do Aszur, być może poprzez jego brata-Šumaię lub uczonych, którzy działali w Pałacu Sukcesji w drugiej połowie panowania Aszurbanipala.

Pierwszy ze znanych egzemplarzy z Aszur (KAV 216) powstał między rokiem 648 a 630, jest więc zapewne wierniejszy oryginałowi. Mały fragment wersji z czasów panowania Aššur-etel-ilaniego (KAV 182) różni się w zachowanej części dodatkowym uczonym przy panowaniu Senacheryba nad Asyrią i Babilonią. Kalbu i Bel-upahhira poprzedza tam Nabu-bani. Ten ostatni był przedstawicielem rodu Dadiju, którego tradycje sięgają IX wieku, zamieszkującego najprawdopodobniej dom, zawierający

archiwum N2, leżący tuż obok zigguratu. Z kolofonu BAK 233 wiemy, że przedstawiciel szóstego pokolenia tego rodu był młodym skrybą w roku 701. Co ciekawe, przyjmując między 25 a 30 lat na każde pokolenie można życie protopalsty rodu umiejscowić za panowania Aszurnasirpala II, a więc wtedy, gdy stolica została przeniesiona z Aszur do Kalhu, a głównym uczonym króla był Gabbu-ilani-ereš. Jest niezwykle realne, iż wpłynęło to negatywnie na pozycję Dadiju oraz jego potomków. Będący wówczas skrybą pałacu i świątyni Aszura mógł w ten sposób zostać odsunięty od dworu i politycznych wpływów. Niewykluczone, że dodanie do listy Nabu-baniego, mogącego być przodkiem autora KAV 182 i KAV 216- Nabu-tuklatsu stanowiło próbę wzmocnienia wizerunku rodu. W takim przypadku sam Dadiju i jego krewni mogliby znajdować się w niezachowanej części KAV 182. Z drugiej jednak strony egzemplarz ten znaleziony został w archiwum egzorcystów (N4). Tak czy inaczej, jasnym jest, że Synchronistyczna Lista Królów w znanych kopiach stanowi efekt kilkustopniowej redakcji, dokonanej przez rywalizujące ze sobą rody skrybów.

Aszurbanipal jako następca tronu

Jak wspomnieliśmy, duża część korespondencji uczonych (szczególnie uzdrowicieli i egzorcystów) stanowiła *de facto* przekazywanie informacji między Pałacem Sukcesji a siedzibą króla w Niniwie. Przez większość czasu w latach 672-669 był to przede wszystkim transfer jednostronny, w którym uczeni informowali Asarhaddona o stanie zdrowia jego rodziny. Zdarzały się również listy, których treść stanowiła próbę wkupienia się w łaski następcy tronu. Sytuacja zmienia się w roku 670, kiedy to władca zmagał się z wewnątrzpaństwową rebelią. Cztery listy od uczonych⁵³⁷, a także pięć innych⁵³⁸ jasno wskazują, że Aszurbanipal posiadał realną władzę w zastępstwie króla, kiedy ten tłumił powstanie, a także w trakcie niezrealizowanej wyprawy na Egipt w 669 roku.

Potwierdzeniem tego stanu rzeczy są cztery zapytania wróżebne⁵³⁹, w którym to nie król, a jego następca jest wskazywany jako osoba decyzyjna. Prawdopodobnie dopuszczenie do aktywnego zarządzania państwem również było konsultowane z wróżbitami, o czym świadczą zapytania dotyczące rebelii przeciw następcy tronu. Wydaje się, że Aszurbanipal informację o otrzymaniu kompetencji regenta uzyskał osobiście podczas spotkania z ojcem, którego termin konsultowany był z Adad-šumu-uşurem IV 670.⁵⁴⁰

⁵³⁷ SAA X 167, 180, 182, 195.

⁵³⁸ SAA XIII 78, 154, SAA XVI 69, 124, 148.

⁵³⁹ SAA IV 79, 80, 89, 90.

⁵⁴⁰ SAA X 203.

Uczeni Asarhaddona

S. Parpola we wstępie do LAS i SAA X nakreśla obraz podziału uczonych na dwie grupy, z których tę bliższą Asarhaddonowi i Asurbanipalowi określa mianem „wewnętrznego kręgu”, liczącego 17 uczonych⁵⁴¹. O ile ewidencja źródłowa dla drugiego z tych władców jest zbyt skąpa, by uczynić tego typu klasyfikację uprawnioną, o tyle dla drugiej połowy panownia Asarhaddona możliwa jest rewizja koncepcji Parpoli. Podstawowym kryterium przynależności uczonego do tej grupy była ilość i częstotliwość przesyłanych do króla wiadomości.

Analiza zawartości listów w połączeniu z raportami astrologicznymi umożliwia jednak stworzenie dużo bardziej złożonego, ale jednocześnie bardziej odpowiadającego rzeczywistości modelu. Kluczowe w tym przypadku są nie listy od uczonych do władcy, ani tym bardziej ich ilość, ale tabliczki, których byli oni adresatami. Zachowanych tego rodzaju źródeł pozostaje bardzo niewiele, jednak znaczną ilość takich tekstów można rekonstruować na podstawie przesyłanych na nie odpowiedzi. Drugim kryterium pozwalającym ustalić pozycję w oczach władcy danego uczonego jest charakter jego tekstów adresowanych do króla. Mogły być one sporządzane całkowicie z własnej inicjatywy; regularnie, z racji sprawowanych obowiązków (do tej grupy należą przede wszystkim uczeni parający się astrologią, którzy zobowiązani byli do przesyłania raportów z obserwacji nieba, ale także uzdrowiciele i egzorcyści, którym król powierzał konkretne zadania), lub też w sytuacjach okazjonalnych i wyjątkowych, np. w zastępstwie innej osoby. Kryterium to nie jest jednak bezwzględne, przykładowo listy Urdu-Guli, mimo, że pisane z własnej inicjatywy świadczą, o jego znacznie mniejszym znaczeniu. Istotne są więc również tematy poruszane w takich tekstach.

W ten sposób możliwe jest wyróżnienie pięciu poziomów relacji Asarhaddona z uczonymi. Na najwyższym poziomie możliwe i pożądane przez króla było korespondowanie z nim w wyniku własnej inicjatywy. Do uczonych drugiego poziomu władca wysyłał listy wykraczające poza standardowy zakres ich obowiązków, na przykład z poleceniem wyjaśnienia jakiegoś zjawiska lub weryfikacji informacji pozyskanej z innego źródła. Ludzi pozostających na tych szczeblach można określić jako doradców króla. Osoby z trzeciego poziomu miały obowiązek regularnego raportowania królowi swoich działań, również zleczanych przez władcę krótkoterminowo (jak np. przeprowadzenie rytuału). Poniżej znajdowali się uczeni, których kontakt z Asarhaddonem był okazjonalny, spowodowany koniecznością poinformowania o jakimś nadzwyczajnym wydarzeniu lub działaniem w zastępstwie innego

⁵⁴¹ W LAS pominięty został Bel-ušezi, jako uczoney babiloński nie był bowiem uwzględniony w tym tomie.

przedstawiciela swojej profesji. Na końcu można wyróżnić jeszcze w pełni wykształconych uczonych, ulokowanych nisko w hierarchii, których od władcy dzielił duży dystans (np. wzmiankowany kilkakrotnie Nabu-gamil), a także uczniów i asystentów, którzy są jednak bardzo słabo udokumentowani źródłowo.

W poniższej tabeli znajduje się zestawienie „wewnętrzznego kręgu” Parpoli z uwzględnieniem ich zweryfikowanej przynależności do poszczególnych kategorii w końcowych latach panowania Asarhaddona. Nie uwzględniono Nabu-zeru-lešira i Ikkaru, których teksty są zbyt nieliczne by wysnuwać na ich podstawie wnioski oraz Nabu-zeru-iddiny, który aktywny był prawdopodobnie dopiero za rządów Aszurbanipala.

Poziom	Uczony	Komentarz
I	Issar-šumu-ereš	
I	Adad-šumu-ušur	
I	Marduk-šumu-ušur	Niewielka liczba tekstów szefa wróżbitów wynika ze stałej obecności przy władcy.
I?	Nabu-nadin-šumi	Nie jest pewne jak odbierane były odbierane przez króla listy z donosami pisane przez tego uczonego.
I	Bel-ušezi	
II	Balasi	Mimo bardzo dużego autorytetu, jakim darzył go król, zaledwie jeden list (dotyczący konieczności zaprzestania postu przez Asarhaddona) był pisany przez Balasiego z własnej inicjatywy.
II	Nabu-ahhe-eriba	
II	Marduk-šakin-šumi	
II	Urdu-Nanaia	
II	Mar-Issar	
III	Nabu-našir	
III	Urdu-Ea	
IV	Urdu-Gula	
IV	Akkulanu	Jego rola rośnie dopiero w okresie panowania Aszurbanipala.

Tabela 27

Koterie

Dwór Senacheryba

Wprawdzie nie posiadamy praktycznie żadnych źródeł z tego okresu, niemniej późniejsze teksty i wydarzenia jasno wskazują, że uczeni Senacheryba nie stanowili jednorodnej grupy. Za takim stanem rzeczy przemawia kilka czynników: częste zmiany na stanowisku *ummânu*, rywalizacja między synami króla, a także krótkie wzmianki na ten temat, pochodzące z lat 70.

Łatwo jest przy takim ujęciu sprawy wskazać dwie podstawowe linie podziałów, przynajmniej dla lat 80. Pierwszą z nich jest osoba Asarhaddona jako następcy tronu, drugą zaś postacie głównych uczonych. Nie ma pewności czy Kalbu i Bel-upahhir piastowali te funkcje jednocześnie, jednak z pewnością czas ich pobytu na dworze przynajmniej częściowo się zazębiał. Uczeni mogli więc być zaangażowani po stronie jednego z dwóch głównych uczonych oraz wspierać jednego z dwóch następców tronu. Trudno jest stwierdzić, ile stronnictw wygenerowały te podziały. Nie można całkowicie wykluczać scenariusza, w którym wszyscy stronnicy jednego z synów Senacheryba skupieni byłiby wokół jednego z głównych uczonych i *vice versa*.

Najłatwiejsza do zrekonstruowania jest grupa sprzyjająca Bel-upahhirowi⁵⁴². Zaliczyć można do nich jego syna (Ṭab-šil-Marduka) i brata (Bel-našira). W czasach panowania Asarhaddona z tym ostatnim blisko współpracował Bel-epuš. Ponadto do tego stronnictwa zaliczyć należy Bel-ušezi i jego zaufanego- Dadaię. Większa część tej grupy łatwo zaadaptowała się na dworze Asarhaddona, co sugeruje, że nie byli oni szczególnie gorliwymi stronnikami jego brata. Problemem pozostaje ród Gabbu-ilani-ereša. Z jednej strony udało się ustalić, że Urdu-Gula sprzyjał Urdu-Mulissu, co raczej sytuuje go w opozycji do wcześniej wymienionych uczonych, a jednocześnie sprawiło, że cała rodzina była odsunięta od władzy w pierwszej połowie panowania Asarhaddona. Z drugiej strony to właśnie Bel-ušezi pomógł Adad-šumu-ušurovi w powrocie do pałacu. Sprawa okazuje się jeszcze bardziej złożona, kiedy zwrócimy uwagę na długoletnią znajomość Nabu-zeru-lešira, z Balasim, który niewątpliwie wierny był Asarhaddonowi. Być może w kwestii nastęstwa tronu ród był podzielony. Do innych stronników najmłodszego z synów zaliczyć należy Nabu'a i Šemahu. Z kolei w przeciwnym obozie znajdowali się Šillaia i Remutu.

⁵⁴² Szczegóły dotyczące związków między uczonymi znajdują się w ich biogramach.

Wróżbici

Jak zostało to pokazane w rozdziale dotyczącym zapytań i raportów wróżebnych w środowisku wróżbitów Asarhaddona funkcjonowały dwie, działające zwykle rozłącznie, grupy wróżbitów. W pierwszej z nich znajdowali się Marduk-šumu-ušur, Naširu, Sukinu i Saia, w drugiej Šumaia, Nabu-ušallim i Bel-ušallim. Oba te zespoły składały się z Babilończyków, wyjątkiem jest Marduk-šumu-ušur i być może Saia. Pierwsza z grup w swoich tekstach wykorzystywała klauzulę znaną z tekstów starobabilońskich, co sugeruje obecność dwóch różnych tradycji w zakresie nauki wróżbiarstwa, jednak nie sposób jest ustalić, jakie były przyczyny tego stanu rzeczy.

Inaczej wyglądała sytuacja w drugim „klastrze” korpusu tekstów wróżebnych. Z czasów wojny między synami Asurbanipala posiadamy 14 tekstów, zawierający podpisy obu uczonych wykonujących rytuał. W dziesięciu przypadkach tabliczka zawiera imię Babilończyka Dannaii, który współpracował z Marduk-šumu-ušurem, Aššur-da”in-šarru, Dari-šarru i Zizim. W pozostałych raportach występują Bel-ušallim i Šarrat-same-ila’i, Bel-ušallim i Bani, Marduk-šumu-ušur i Ninuiau oraz Marduk-šumu-ušur i Nergal-šarru-ušur. Nie sposób doszukać się tutaj jakiegokolwiek wzorca, sugerującego podziały w tym środowisku.

Astrologowie

W przypadku astrologów, traktowanych jako osoby udokumentowane przede wszystkim jako autorzy raportów z obserwacji nieba, trudno jest jednoznacznie wskazać istnienie zwalczających się koterii. Wynika to z faktu, że zwykle działali oni indywidualnie⁵⁴³, pracując w oddalonych od siebie ośrodkach na terenie całej Mezopotamii. Naturalną praktyką były jednak próby zdyskredytowania kolegów po fachu, by w ten sposób samemu zyskać znaczenie w oczach władcy. Najbardziej jaskrawym przykładem jest tu konflikt między Ašaredu, a Nabu-iqbim. Załączki pewnej koterii można zauważyć przy okazji opisywanej wcześniej dyskusji na temat planety, która ukazała się nisko nad horyzontem, przez jednych interpretowanej jako Wenus, a przez innych jako Merkury. W tym przypadku mieliśmy okazję zobaczyć jednolity front uczonych z Aszur (Balasiego i Nabu-ahhe-eriby) przeciwko szefowi skrybów- Issar-šumu-erešowi, który z pewnością miał po swojej stronie liczne grono współpracowników.

⁵⁴³ Choć z pewnością większość z nich posiadała pomagających im uczniów nie zmienia to w żaden sposób ogólnej koncepcji.

Egzorcyci i uzdrowiciele

Przyczyną cichego, a momentami otwartego konfliktu między uzdrowicielami, a egzorcystami z Pałacu Sukcesji był spór o charakterze doktrynalno-kompetencyjnym. Obie grupy odpowiedzialne były za dbanie o stan zdrowia rodziny królewskiej, a jednocześnie ich profesje nakazywały wykorzystanie w procesie leczenia różnych, czasami wręcz sprzecznych metod. Jednocześnie w pałacu nie było osoby, która miałaby prawo do ostatecznej decyzji, ponieważ szefowie egzorcystów i uzdrowiciele byli równi statusem. Być może o specjalnych uprawnieniach można by mówić w przypadku Adad-šumu-ušura, jednak posiadał on wiele obowiązków, z których jedynie część mógł sprawować w Aszur. Osobą, która mogła łagodzić spory mógł być Balasi, posiadający zapewne znaczny autorytet, wynikający z wieku, kompetencji i funkcji nauczyciela Aszurbanipala. Podobną rolę, zapewne jednak rzadko bywający w Aszur, odgrywać mógł Urdu-Ea, który posiadał obowiązki również przy królu w Niniwie, jak i w świątyni Sina w Harran.

Wnioski

Uczeni Sargonidów stanowili grupę niezwykle niejednorodną. Rozszerzając ustalenia poczynione w poprzednim rozdziale, na temat tych, którzy służyli Asarhaddonowi na ostatnie dwie dekady VIII i cały VII wiek, królewskich uczonych podzielić można na cztery grupy. Najistotniejszą ich część stanowiły osoby, które na stałe towarzyszyły królowi na dworze w Niniwie, a we wcześniejszych okresach w Kalhu i Dur-Šarrukin. Do drugiej kategorii należeć będą ci, którzy przydzieleni zostali do synów władcy, szczególnie wyróżnić tu należy personel oficjalnego następcy tronu. Trzecia grupa to uczeni rozproszeni, do której przynależeli przede wszystkim astrologowie, mający za cel obserwację nieba na terenie całej Mezopotamii, ale także wysoko wykształceni funkcjonariusze świątynni. Szczególnym przypadkiem była Babilonia, w której zachował się starszy system, dający uczonym dużo większy stopień niezależności i swobody oraz możliwość piastowania wysokich stanowisk w administracji państwowej oraz nadzorowania i wykonywania szczególnych zadań powierzonych im przez władców, przykładem może tu być odbudowa Babilonu i tamtejszych świątyń w latach 70. Należy również dodać, iż tymczasowo wybranymi królewskimi uczonymi dysponować mogli dowódcy wojskowi w trakcie zbrojnych wypraw, szczególnie wyróżnić należy tu wróżbitów, którzy zwykle zastrzeżeni byli wyłącznie dla panującej dynastii.

W okresie panowania Asarhaddona i Aszurbanipala struktura hierarchiczna uczonych istniała jedynie w sposób szczątkowy. Podzieleni byli oni według profesji, przedstawiciele każdej z nich posiadali swojego szefa (oraz jego zastępcę), odpowiadającego przed królem oraz szefem skrybów, będącego najpóźniej od 673 roku utożsamianym z głównym uczonym. Pozostali uczeni formalnie posiadali równy status (wyłączając szefów poszczególnych grup w Pałacu Sukcesji), a ich pozycja w strukturze zależna była od doświadczenia i osobistego autorytetu. Sytuacja, w której równi sobie statusem szefowie nie byli w danej sprawie nadzorowani przez szefa skrybów powodowała częsty problem z podejmowaniem decyzji, np. w kwestii leczenia chorego pacjenta. Być może z tego względu Adad-šumu-ušur otrzymał wyjątkową funkcję jaką był osobisty uzdrowiciel króla, wbrew nazwie jednak w okresie jej pełnienia zajmował się przede wszystkim dbaniem o zdrowie synów Asarhaddona.

Bardziej złożony system hierarchii obowiązywał do zamordowania Senacheryba. Uczeni umocowani byli nie tylko w swojej własnej strukturze, ale też w administracyjnym aparacie państwowym. Niestety nie zachowały się źródła, które pozwalałyby określić, czy w opisywanym okresie mniej kompetentny uczoney-urzędnik stał wyżej, niż jego doświadczony kolega pozbawiony stanowiska.

Wydaje się jednak, że podobnie jak za panowania kolejnych władców sama funkcja uczonego, a nawet szefa danej grupy nie uprawniała do wydawania rozkazów personelowi administracyjnemu, czy też wojskowym. Świadczy o tym fakt, iż uczeni nawet w sprawach pozornie błahych zmuszeni byli kierować prośby o ich załatwienie bezpośrednio do władcy lub jego następcy.

W ogólności stosunki między królami a ich uczonymi ulegały zmianom na przestrzeni panowania Sargonidów. Wydaje się, że znaczny poziomem zaufania cieszyli się oni w trakcie rządów Sargona II, o czym świadczy ich aktywny udział w administracji państwowej oraz podwójna (szef skrybów i główny uczoney) funkcja Nabu-šallimšunu. Epoka Senacheryba przyniosła zmiany na gorsze. Już u zarania swojego panowania wykazał on brak zaufania do wróżbitów, kiedy to, podzieleni na grupy, mieli ustalić przyczynę zguby jego ojca. Niewykluczone, że za jego śmierć winił uczonych, aż do końca swoich rządów, co skutkowało stosunkowo częstymi zmianami na stanowisku *ummânu*, korzystaniem na szeroką skalę z usług Babilończyków (w kontrze do dotychczasowych uczonych asyryjskich) oraz opisywanym przez Bel-ušeziaba spiskiem. Rola ekspertów pochodzących z południowej części Mezopotamii mala wraz z kolejnymi latami rządów Asarhaddona, większość z nich zmarła ze starości lub powrócili w rodzinne strony by służyć Šamaš-šumu-ukinowi. Asurbanipal w pierwszej części swojego panowania, podobnie jak jego ojciec, oparł się o zasłużone rody asyryjskie, których przedstawiciele pozostawali w bliskich relacjach z władcami. W tym okresie doszło do stabilizacji i hermetyzacji środowiska uczonych. Jednocześnie ich możliwości były coraz bardziej ograniczane, ze względu na szeroki zakres kształcenia królewskich synów, co sprawiało, iż uczeni nie byli już tak bardzo niezbędni jak w poprzednich dekadach. Oczywiście również w trakcie rządów Asarhaddona i Asurbanipala wskazywać można indywidualne osoby, których stosunki z władcami układały się szczególnie. Pozytywnym przykładem może być tutaj Balasi, a w późniejszym okresie Akkulanu. Z kolei najlepiej udokumentowanym egzorcystą i uzdrowicielem, który wypadł z królewskich łask był Urdu-Gula.

Pochodną tego stanu rzeczy był wpływ uczonych na asyryjską politykę. Do roku 680 był on bardzo znaczący, ze względu na piastowane przez przedstawicieli tej grupy stanowiska. Od śmierci Senacheryba wpływy uczonych jako grupy malały, jednak wciąż bardzo istotną pozycję osiągały niektóre jednostki, jak na przykład Issar-šumu-ereš, czy Adad-šumu-ušur.

Ekonomiczny status nadwornych uczonych nie był szczególnie wysoki w porównaniu z innymi przedstawicielami asyryjskich elit. Zwykle otrzymywali oni od władcy pole, do którego uprawy wystarczyło kilkoro ludzi, jednocześnie pozostawali przynajmniej częściowo na utrzymaniu pałacu, gdzie zapewniano im stosowny strój oraz żywność. W szczególnych przypadkach bywali też nagradzani przez władców nieruchomościami. Uczeni mieli jednak możliwość dodatkowego zarobku poprzez spisywanie tabliczek dla wysokich urzędników i oficerów wojskowych.

Źródła wskazują na pozostawanie przedstawicieli tych grup w zażyłych relacjach. Najlepszym przykładem jest tu archiwum Remanni-Adada, wskazujące na bliskie związki uczonych z pozostałymi grupami asyryjskich elit. Analogiczną sytuację potwierdzają dokumenty z Aszur.

Teksty

K 241+

Sygnatura muzealna: K 241+.

Kopie: H. Rawlinson, *The Cuneiform Inscriptions of Western Asia* II s. 63-64; ADD app. 1.

Dotychczasowe przekłady: brak.

Poniższa transliteracja wraz z przekładem zostały oparte przede wszystkim o kopię sporządzoną przez C. Johna i opublikowaną w dodatku do ADD. W mniejszym stopniu wykorzystana została również niskiej rozdzielczości fotografia tabliczki zaczerpnięta z CDLI, oraz kopia Rawlinsona, niezawierająca jednak późniejszych „joinsów”. Numeracja wersów jest oparta na wersji oryginalnej, jednakże z powodu uszkodzeń tabliczki nie sposób, w przypadku niektórych kolumn, określić ilości niezachowanych wersów. W takim przypadku przyjmuje się równą ilość wersów w kolumnie i wyrównanie numeracji do pozostałych kolumn. Na rewersie tabliczki kolumny zostały spisane od prawej do lewej strony, tzn. kol. XII następuje po kol. VI.

Kol. I	Kol. I	Kol. II	Kol. II
1 [mdPA]-EN-PAP	[Nabu]-belu-uşur	1 [mdPA-NUN-DINGIR.MEŞ]?	[Nabu-rub-ilani]
2 [mdPA]-PAP-PAP	[Nabu]-ahu-uşur	2 mdPA-N[U]N-DINGIR-ni?	Nabu-rub-ilani
3 [mdPA]-kib-si-PAP	[Nabu]-kibsi-uşur	3 mdPA-bar-hu-DINGIR.MEŞ	Nabu-barhi-ilani
4 mdPA-KA-PAP	Nabu-pija-uşur	4 mdPA-LAL-ana-DINGIR.MEŞ	Nabu-tariş-ana-ilani
5 mdPA-KA-ka-PAP	Nabu-pika-uşur	5 mdPA-NIM-ana-DINGIR.MEŞ	Nabu-şaqu-ana-ilani
6 mdPA ri-ih-tú-PAP	Nabu-rehtu-uşur	6 mdPA-HI.LI-ana-DINGIR.MEŞ-ni	Nabu-kuzub-ilani
7 mdPA-ur-kit-tú-PAP	Nabu-urkittu-uşur	7 mdPA-ba-ní	Nabu-bani
8 mdPA-DUMU-PAP	Nabu-mar'u-uşur	8 mdPA-MU-BA-şá	Nabu-şumu-iqişa
9 mdPA-BĀD-PAP	Nabu-duru-uşur	9 mdPA-NUMUN-BA-şá	Nabu-zeru-iqişa
10 mdPAP-MU-GIN-PAP	Nabu-şum-keni-uşur	10 mdPA-AŞ	Nabu-iddina
11 mdPA-şá-kin7-PAP	Nabu-şakin-ahi	11 mdPA-SUM-na	Nabu-iddina

12 ^{md} PA-SU-PAP	Nabu-tartiba-uşur	12 ^{md} PA-MU-AŞ	Nabu-şumu-iddina
13 ^{md} PA-tar-ti-ba-PAP	Nabu-tartiba-uşur	13 ^{md} PA-NUMUN-AŞ	Nabu-zero-iddina
14 ^{md} PA-ZI-PAP	Nabu-kettu-uşur	14 ^{md} PA-PAB-AŞ	Nabu-ahu-iddina
15 ^{md} PA ket-tú-PAP	Nabu-kettu-uşur	15 ^{md} PA-PAB.MEŞ-AŞ	Nabu-ahhe-iddina
16 ^{md} PA-TAM-MA-PAP	Nabu-talimu-uşur	16 ^{md} PA-A-AŞ	Nabu-aplu-iddina
17 ^{md} PA-ta-li-me-PAP	Nabu-talimu-uşur	17 ^{md} PA-DUMU.UŞ-AŞ	Nabu-aplu-iddina
18 ^{md} PA-AŞ-PAP	Nabu-apla-uşur ⁵⁴⁴	18 ^{md} PA-AŞ-SUM-na	Nabu-aplu-iddina
19 ^{md} PA-PAP-ir	Nabu-naşir	19 ^{md} PA-na-din	Nabu-nadin
20 ^{md} PA-PAN-an-ni	Nabu-uşranni	20 ^{md} PA-SUM-MU	Nabu-nadin-şumi
21 ^{md} PA-KAD-an-n	Nabu-kuşuranni	21 ^{md} PA-SUM-PAB.MEŞ	Nabu-nadin-ahhe
22 ^{md} PA-ku-şur-an-ni	Nabu-kuşuranni	22 ^{md} PA-SUM-DUMU.UŞ	Nabu-nadin-apli
23 ^{md} PA-şal-lim-an-ni	Nabu-şalimanni	23 ^{md} PA-AŞ-GIŞ	Nabu-aplu-leşir
24 ^{md} PA-rém-an-ni	Nabu-remanni	24 ^{md} PA-MU-SI.SÁ	Nabu-şumu-leşir
25 ^{md} PA-re-man-ni	Nabu-remanni	25 ^{md} PA-MU-GIŞ	Nabu-şumu-leşir
26 ^{md} PA-DU-an-ni	Nabu-ka''inanni	26 ^{[md} PA-...]	Nabu-...
27 ^{md} PA-[...]	Nabu-...[anni]	27 ^{[md} PA-...]	Nabu-...
28 ^{[md} PA-...-an-ni]	[Nabu-...anni]	28 ^{[md} PA-...]	Nabu-...
29 ^{[md} PA-...-an-ni]	[Nabu-...anni]	29 ^{[md} PA-...]	Nabu-...
30 ^{md} PA-TI.LA-an-ni	Nabu-baliţanni	30 ^{md} PA-MU-[APIN-eş]	Nabu-şumu-[ereş]
31 ^{md} PA-bal-liţ-an-ni	Nabu-baliţanni	31 ^{md} PA-PAB-APIN-eş	Nabu-ahu-ereş
32 ^{md} PA-şe-zib-an-ni	Nabu-şezibanni	32 ^{md} PA-TIL.LA-APIN-eş	Nabu-balaţu-ereş
33 ^{md} PA-zuq-pa-an-ni	Nabu-zuqpanni	33 ^{md} PA-sa-tam-mu-APIN-eş	Nabu-satammu-ereş
34 ^{md} PA-hu-sa-an-ni	Nabu-husanni	34 ^{md} PA-LAL-APIN-eş	Nabu-tuqunu-ereş
35 ^{md} PA-şam-şá-an-ni	Nabu-şamşanni	35 ^{md} PA-BAD	Nabu-duri
36 ^{md} PA-ka-lim-an-ni	Nabu-kalimanni	36 ^{md} PA-BAD-SIG	Nabu-dur-enşi
37 ^{md} PA-KALAG-in-an-ni	Nabu-da''inanni	37 ^{md} PA-BAD-ma-ki-i	Nabu-dur-maki
38 ^{md} PA-GUR-an-ni	Nabu-tirranni	38 ^{md} PA-BAD-qa-la	Nabu-dur-qalli
39 ^{md} PA-i-da-an-ni	Nabu-idanni	39 ^{md} PA-BAD-URU-şú	Nabu-dur-alişu
40 ^{md} PA-tur-şá-an-ni	Nabu-turşanni	40 ^{md} PA-BAD-IGI-ia	Nabu-dur-panija

⁵⁴⁴ Możliwy jest również odczyt Nabu-nadin-ahi, jednakże ta część tekstu dotyczy niemal wyłącznie osób, których trzeci człon imienia oparty jest o czasownik *naşaru*.

41 ^{md} PA-MAN- <i>an-ni</i>	Nabu-šarranni	41 ^{md} PA-BĀD EN- <i>ia</i>	Nabu-dur-belija
42 ^{md} PA-BA- <i>an-ni</i>	Nabu-qišanni	42 ^{md} PA-BĀD-DU- <i>in</i>	Nabu-duru-ukin
43 ^{md} PA- <i>gi-mil-an-ni</i>	Nabu-gimilanni	43 ^{md} PA-DŪ	Nabu-ibni
44 ^{md} PA-LAL- <i>in-an-ni</i>	Nabu-taqqinanni	44 ^{md} PA- <i>ib-ni</i>	Nabu-ibni
45 ^{md} PA-EN-DINGIR.MEŠ	Nabu-bel-ilani	45 ^{md} PA-MU-DŪ	Nabu-šumu-ibni
46 ^{md} PA-MAN-DINGIR.MEŠ	Nabu-šar-ilani	46 ^{md} PA-NUMUN-DŪ	Nabu-zero-ibni
47 ^{md} PA-AM-DINGIR.MEŠ	Nabu-rim-ilani	47 ^{md} PA- <i>ba-ni</i>	Nabu-bani
48 ^{md} PA- <i>ha-am-me</i> -DINGIR.MEŠ	Nabu-hammu-ilani	48 ^{md} PA-EN-NUMUN	Nabu-bel-zeri
49 ^{md} PA- <i>bal-tú</i> -DINGIR.MEŠ	Nabu-baltu-ilani	49 ^{md} PA-GIN-NUMUN	Nabu-mukin-zeri
50 ^{md} PA-IDIM-DINGIR.MEŠ	Nabu-kabti-ilani	50 ^{md} PA-DUB-NUMUN	Nabu-šapik-zeri
51 ^{md} PA-DUGUD-DINGIR.MEŠ	Nabu-kabti-ilani	51 ^{md} PA-ZU	Nabu-le'i
52 ^{md} PA-MAH-DINGIR.MEŠ	Nabu-šir(i)-ilani	52 ^{md} PA-Ā-GĀL	Nabu-le'i
53 ^{md} PA-ši-ri-DINGIR.MEŠ	Nabu-širi-ilani	53 ^{md} PA-DA	Nabu-le'i
54 ^{md} PA-šar-hi-DINGIR.MEŠ	Nabu-šarhi-ilani	54 ^{md} PA- <i>gab-bu-ZU</i>	Nabu-gabbu-ile''i
		55 ^{md} PA- <i>gab-[bu-GAR]</i>	Nabu-gab[bu-iškun]
		56 ^{md} PA-ZU-šú- <i>nu?</i>	Nabu-le'išunu?
Kol. III	Kol. III	Kol. IV	Kol. IV
1 ^{md} PA-ŠU-GUR.RA	Nabu-gimillu-tere	1 ^{md} PA- <i>haṭ-ṭa-DI</i>	Nabu-haṭṭa-šallim
2 ^{md} PA-ZU- <i>u-ti</i>	Nabu-le'uti	2 ^{md} PA- <i>ú-šal-li</i>	Nabu-ušalli
3 ^{md} PA-ZU-DŪ.A.BI	Nabu-le'i-kalamu	3 ^{md} PA- <i>u-a</i>	Nabu'a
4 ^{md} PA-SU	Nabu-eriba	4 ^{md} PA-AB- <i>ia</i>	Nabu-abu'a
5 ^{md} PA- <i>eri-ba</i>	Nabu-eriba	5 ^{md} PA-GAR-ARHUŠ	Nabu-šakin-remi
6 ^{md} PA-DIL-SU	Nabu-edu-eriba	6 ^{md} PA-ARHuŠ-DIB- <i>su</i>	Nabu-remu-šabassu
7 ^{md} PA-SIG-SU	Nabu-enšu-eriba	7 ^{md} PA-ZALĀG- <i>ka-la-mur</i>	Nabu-nurka-lamur
8 ^{md} PA-GIN-SU	Nabu-kenu-eriba	8 ^{md} PA-KUR- <i>u-ni</i>	Nabu-šadduni
9 ^{md} PA- <i>tuk-te-e-SU</i>	Nabu-tukte-eriba	9 ^{md} PA-ŠU ^{II} - <i>ša-bat</i>	Nabu-qati-šabat
10 ^{md} PA-PAB.MEŠ-SU	Nabu-ahhe-eriba	10 ^{md} PA-DŪ-DUMU.UŠ	Nabu-bani-apli
11 ^{md} PA- <i>bal-liṭ-su</i>	Nabu-balli(t)su	11 ^{md} PA-GAR-NÍG-Ē	Nabu-šakin-liti
12 ^{md} PA-BE- <i>ú-bal-liṭ</i>	Nabu-belu-uballiṭ	12 ^{md} PA-MU-GAR- <i>un</i>	Nabu-šumu-iškun
13 ^{md} PA-GIN- <i>bal-liṭ</i>	Nabu-kenu-balliṭ	13 ^{md} PA-MU- <i>iš-kun</i>	Nabu-šumu-iškun
14 ^{md} PA-PAB.MEŠ- <i>bal-liṭ</i>	Nabu-ahhe-balliṭ	14 ^{md} PA-MU-GAR	Nabu-šakin-šumi

15 ^{md} PA-TIL.LA-su <i>iq-bi</i>	Nabu-balassu-iqbi	15 ^{md} PA-ka-šir	Nabu-kašir
16 ^{md} PA-bal-liṭ	Nabu-balliṭ	16 ^{md} PA-ka-šir	Nabu-kašir
17 ^{md} PA-PAB.MEŠ-lu-mur	Nabu-ahhe-lumur	17 ^{md} PA-GIN-UD.UD	Nabu-kenu-ubbib
18 ^{md} PA-PAB.MEŠ-šal-lim	Nabu-ahhe-šallim	18 ^{md} PA-GIN-ú-bi-ib	Nabu-kenu-ubbib
19 ^{md} PA-šal-lim-PAB.MEŠ	Nabu-šallim-ahhe	19 ^{md} PA-GIN-ZU	Nabu-kenu-ide
20 ^{md} PA-IDIM.PAB.MEŠ-šú	Nabu-kabti-ahhešu	20 ^{md} PA-ú-zu-bu	Nabu-uzzubu
21 ^{md} PA-EN-PAB.MEŠ-šú	Nabu-bel-ahhešu	21 ^{md} PA-za-kir-MU	Nabu-zakir-šumi
22 ^{md} PA-MAN-PAB.MEŠ-šú	Nabu-šar-ahhešu	22 ^{md} PA-za-kir	Nabu-zakir
23 ^{md} PA-DÚ-PAB.MEŠ-šú	Nabu-bani-ahhešu	23 ^{md} PA-za-kíp	Nabu-zakip
24 ^{md} PA-SU--PAB.MEŠ-šú	Nabu-tartiba-ahhešu	24 ^{md} PA-za-kíp-SIG	Nabu-zakip-enši
25 ^{md} PA-GI	Nabu-(u)šallim	25 ^{md} PA-sa-kip	Nab-sakip
26 ^{md} PA-SILIM	Nabu-(u)šallim	26 ^{md} PA-SIG ₅ -ig	Nabu-de'ig
27 ^{md} PA-šal-lim	Nabu-šallim	27 ^{md} PA-hiṣ-na-a-a	Nabu-hiṣnaia
28 ^{md} PA-[x]-GÁL-ši	Nabu-...-ibašši	28 ^{md} PA-TUKUL-ti	Nabu-tukulti
29 [^{md} PA-...]	Nabu-...-	29 ^{md} PA TUKUL-ti-DIL	Nabu-tukulti-edi
30 [^{md} PA-...]	Nabu-...-	30 ^{md} PA-TUKUL-ti-SIG	Nabu-tukulti-enši
31 ^{md} PA-[...]	Nabu-...-	31 ^{md} PA-tuk-lat-u-a	Nabu-tuklatu'a
32 ^{md} PA-ÁG-KALAM.MEŠ-šú	Nabu-ra'im-matatišu	32 ^{md} PA-tah-hi-še-me	Nabu-tahhi-šeme
33 ^{md} PA-ÁG-ZI	Nabu-ra'im-ketti	33 [^{md} PA]-tah-[...]	Nabu-tah...
34 ^{md} PA-KAR-ir	Nabu-eṭir	34 [^{md} PA-...]	Nabu-...
35 ^{md} PA-ŠUR	Nabu-eṭir	35 [^{md} PA-...]	Nabu-...
36 ^{md} PA-KAR-ir-ZI.MEŠ	Nabu-eṭir-napšati	36 [^{md} PA-...]	Nabu-...
37 ^{md} PA-SUH-KAR-ir	Nabu-ina-teši-eṭir	37 [^{md} PA-...]	Nabu-...
38 ^{md} PA-DU	Nabu-ukin	38 [^{md} PA-...]	Nabu-...
39 ^{md} PA-MU-DU	Nabu-šumu-ukin	39 [^{md} PA-...]	Nabu-...
40 ^{md} PA-EN-DU	Nabu-belu-ukin	40 ^{md} PA-KA-a-GAR	Nabu-pija-šukun
41 ^{md} PA-DU-A	Nabu-mukin-apli	41 ^{md} PA KA-a-GAR-an-ni	Nabu-pija-šukunanni
42 ^{md} PA-KI-DIL-a-lik	Nabu-issi-edi-alik	42 ^{md} PA-ŠUB-ZI	Nabu-maqtu-šatbi
43 ^{md} PA-bi-na-GIN	Nabu-bina-ukin	43 ^{md} PA-né-er-TUK-a-a	Nabu-ner-rašaia
44 ^{md} PA-DU-IGI-ia	Nabu-alik-panija	44 ^{md} PA-né-er-ha-da	Nabu-ner-hadaia

45 ^{md} PA-DU-Á- <i>ia</i>	Nabu-alik-idija	45 ^{md} PA- <i>né-er-</i> DUG ₄ .DUG ₄	Nabu-ner-garu'a
46 ^{md} PA- <i>am-ku-ra-</i> <i>ul-ba</i>	Nabu-amkura-ul- aba(š)	46 ^{md} PA-DUG ₄ .DUG ₄ - <i>né-er</i>	Nabu-garu'a-nere
47 ^{md} PA- <i>al-si-ka-ab-</i> <i>luṭ</i>	Nabu-alsika-abluṭ	47 ^{md} PA-tir-[...]	Nabu-...
48 ^{md} PA- <i>al-si-la-nu-</i> <i>ur</i>	Nabu-alsi-la-nur	48 ^{md} PA-PI-TUK- <i>a-a</i>	Nabu-uznu-rišaa
49 ^{md} PA-SAG-ĪL	Nabu-reši-išši	49 ^{md} PA-ana-ališu	Nabu-ana-ališu
50 ^{md} PA-SAG- <i>i-ši</i>	Nabu-reši-išši	50 ^{md} PA-ZALÁG- <i>ir</i>	Nabu-nammir
51 ^{md} PA-AN.DUL	Nabu-šululi	51 ^{md} PA-nam-mir	Nabu-nammir
52 ^{md} PA-Á.TAH- <i>u-a</i>	Nabu-rešuwa	52 ^{md} PA-DI-ni...	Nabu-...
53 ^{md} PA- <i>re-šu-u-a</i>	Nabu-rešuwa	53 ^{md} PA-[...]	Nabu-...
54 ^{md} PA- <i>i-[x]</i>	Nabu-i...	54 ^{md} PA-[...]	Nabu-...
55 ^{md} PA- <i>e-mu-qi-e</i>	Nabu-emuqeja	55 ^{md} PA-[...]	Nabu-...
56 ^{[md} PA-...]	Nabu-...	56 ^{md} PA-[...]	Nabu-...
57 ^{[md} PA-...]	Nabu-...		
58 ^{[md} PA-...]	Nabu-...		
59 ^{[md} PA-...]	Nabu-...		
Kol. V	Kol. V	Kol. VI	Kol. VI
1 ^{md} PA-GIN- <i>du-gul</i>	Nabu-kenu-dugul	1 ^{md} IŠKUR-[...]	Adad...
2 ^{md} PA- <i>de-ni-di-ni</i>	Nabu-deni-dini	2 ^{md} IŠKUR-[...]	Adad...
3 ^{md} PA-SUHUŠ- <i>ia-</i> GIN	Nabu-išdija-ka''in	3 ^{md} IŠKUR- <i>is</i> -[...]	Adad...
4 ^{md} PA-EN- MU.MEŠ	Nabu-bel-šumati	4 ^{md} IŠKUR-SUM-[...]	Adad...
5 ^{md} PA- <i>ha-mat-ia</i>	Nabu-hamatu'a	5 ^{md} IŠKUR- <i>be-</i> [<i>sun</i>]	Adad-bessunu
6 ^{md} PA-TI- <i>ta-ba-ni</i>	Nabu-balaṭu-tabanni	6 ^{md} IŠKUR-ZU	Adad-le'i
7 ^{md} PA- <i>ma-lik</i>	Nabu-mailk	7 >----- >-----	(Przerwa między sekcjami)
8 ^{md} PA-BA	Nabu-iqiša	8 ^{md} UTU-ŠEŠ[.MEŠ- AŠ]	Šamaš-ahh[e-iddina]
9 ^{md} PA- <i>ga-mil</i>	Nabu-gamil	9 ^{md} UTU-BA- <i>šá</i>	Šamaš-iqiša
10 ^{md} PA- <i>gi-mi-li</i>	Nabu-gimili	10 ^{md} UTU- <i>AD-u-a</i>	Šamaš-abu'a
11 ^{md} PA- <i>šu-ši</i>	Nabu-šuši	12 ^{md} UTU-KI- <i>ia</i>	Šamaš-isse'a
12 ^{md} PA <i>iq-bi</i>	Nabu-iqbi	13 ^{md} UTU-SIG	Šamaš-de'iq
13 >----- >-----	(Przerwa między sekcjami)	14 ^{md} UTU-ZI-[AŠ]	Šamaš-kettu-[iddin]
14 ^{md} EN- <i>lih-kim</i>	Bel-lihkim	15 ^{md} UTU-ZU	Šamaš-le'i
15 ^{md} EN- <i>NUMUN</i>	Bel-zeru	16 ^{md} UTU-KAM- <i>eš</i>	Šamaš-ereš
16 ^{md} EN- <i>I</i>	Bel-na'di	17 ^{md} UTU-DU	Šamaš-ibni
17 ^{md} EN- <i>la-mur</i>	Bel-lamur	18 ^{md} UTU-PAB-AŠ	Šamaš-ahu-iddina
18 ^{md} EN- <i>lik-šur</i>	Bel-likšur	19 >----- >-----	(Przerwa między sekcjami)
19 ^{md} EN-KI- <i>i</i>	<i>Bel-isse'a</i>	20 ^{md} U.GUR-PAB-AŠ	Nergal-ahu-iddin
20 ^{md} EN-KALAG- <i>an</i>	Bel-dan	Kilkuwierszowe uszkodzenie tabliczki.	

21 ^m EN-MU-LAL- <i>in</i>	Bel-šumu-taqqin		
22 ^m EN-AD- <i>u-a</i>	Bel-abu'a		
23 ^m EN- <i>mu-šal-lim</i>	Bel-mušallim		
24 >----- >-----	(Przerwa między sekcjami)	^{md} MAŠ-MAŠ[...]	Nergal...
25 ^{md} ŠÚ-SUM-MU	Marduk-šumu-iddin	^{md} MAŠ.MAŠ-PAB	Nergal...
26 ^{md} ŠÚ-DŪ-PAB.MEŠ	Marduk-bani-ahhe	^{md} MAŠ.MAŠ-B[A]?	Nergal...
27 ^{md} ŠÚ-KAM- <i>eš</i>	Marduk-ereš	^{md} MAŠ.MAŠ-MAN-PAB	Nergal-šarru-ušur
28 ^{md} ŠÚ-MU-DU	Marduk-šumu-ukin	>----- >-----	(Przerwa między sekcjami)
29 ^{md} ŠÚ-MU-ú-kin	Marduk-šumu-ukin	^{md} 15-[...]	Issar...
30 ^{md} ŠÚ-[...]- <i>an-ni</i>	Marduk-...anni	Dalsza część kolumny nie zachowała się. Przynajmniej pierwsze kilka kolejnych wersów zawierało imiona z elementem teoforycznym „Isztar”.	
Dalsza część kolumny nie zachowała się. Musiała ona zawierać kolejne imiona rozpoczynające się od „Marduk”, a dalszej części te, w których element teoforyczny stanowił Adad.			
Rev. Kol. VII	Rev. Kol. VII	Rev. Kol. VIII	Rev. Kol. VIII
1 ^m <i>ia-bi-bu</i>	Iabibu	1 ^m PAB- <i>it-tab-ši</i>	Ahu-ittabši
2 ^m <i>ta-lu-su</i>	Talusu	2 ^m PAB- <i>le-‘u-te</i>	Ahu-le’uti
3 ^m <i>man-nu-ki-DINGIR.GAL</i>	Mannu-ki-ilu-rabu	3 ^m <i>am[...]</i>	
4 ^m <i>ku-lu-aš-šur</i>	Kulu-Aššur	4 ^m <i>da-lil-^d15</i>	Dalil-Issar
5 ^m <i>it-tab-ši-GIŠ</i>	Ittabši-lešir	5 ^m <i>gar-ru-šu</i>	Garrušu
6 ^m <i>man-nu-ki-ERIM.MEŠ</i>	Mannu-ki-šabi	6 ^m <i>ga-lul</i>	Gallulu
7 ^m ERIM-MAN	Šab-šarri	7 ^m <i>ka-su-pu</i>	Kassupu
8 ^m <i>pu-ud-ra-nu</i>	Puduranu	8 ^m PAB-BĀD	Ahu-duri
9 ^m PAB- <i>la-rim</i>	Ahi-larim	9 ^m PAB- <i>la-maš-ši</i>	Ahu-la-amašši
10 ^{md} DUG ₄ .DUG ₄ - <i>li-pu-šú</i>	Lidbubu-lipušu	10 ^m <i>šá-kil-ia</i>	Šakilia
11 ^m <i>mu-za-am-me-ri-li-pu-šú</i>	Muzammeri-lipušu	11 ^m BĀD- <i>ma-ki-i-^dIŠKUR</i>	Dur-maki-Adad
12 ^m <i>lid-bu-bu-li-pu-šú</i>	Lidbubu-lipušu	12 ^m IŠKUR-EN-GIN	Adad-belu-kai”in
13 ^m <i>ha-de-e-li-bu-šú</i>	Hadi-libbušu	13 ^m <i>ki-i-[...]</i>	
14 ^m <i>li-bu-šú</i>	Libušu	14 ^m KI- <i>i-la-bar-ši</i>	Isse’a-la-barši
15 ^m <i>da-qa-li-DINGIR-šú</i>	Dagil-ilišu	15 ^m PAB-GĪD- <i>u</i>	Ahu-arku
16 ^m <i>lim-ra-aš-ŠĀ-bi-DINGIR</i>	Limraš-libbi-ili	16 ^m SILIM- <i>mu-hi</i>	Šulmu-ahi
17 ^m mar-MAL- <i>da-la-li</i>	Mar-MAL-dalali	17 ^m <i>šá-du</i>	Šadu
18 ^m <i>la-ta-dar-DINGIR</i>	La-taddar-ilu	18 ^m <i>mar-di-i</i>	Mardi
19 ^m <i>nu-ur-DINGIR</i>	Nur-ili	19 ^m <i>gi-su-su</i>	Gisusu

20 ^m SUHUŠ-[...]	Ubru...	20 ^m NU-PAB.MEŠ	La-ahhe
21 ^m É.KUR-[...]	Ekur...	21 ^m EN-PAB.MEŠ	Bel-ahhe
22 ^m É.KUR-šú-GAL	Ekuršu-rabu	22 ^m ERIN- ^d UTU	Šab-Šamaš
23 ^m gab-bu-IGI.LAL	Gabbu-amur	23 ^m AD BÀD	Abu-duri
24 ^m gab-bu-Á.TAH-DI-an-ni	Gabbu-reši-šallimanni	24 ^m İR-ú-ti	Urduti
25 ^m 15-AŠ-GI.NA	Issar-apla-ukin	25 ^m TI.LA-KAM-eš	Balaštu-ereš
26 ^m 15-É.kal-lu-u-a	Issar-ekallu'a	26 ^m GIN-NUMUN	Mukin-zeri
27 ^m a-ri-me	Arime	27 ^m MU-ši-SILIM	Niši-šalim
28 ^m 15-rad-di-di-muš	Issar-raddimuš	28 ^m mu-si-di??	
29 ^{md} BA.BA ₆ -APIN-eš	Babu-ereš	29 ^m SUHUŠ- ^d IŠKUR	Ubru-Adad
30 ^{md} BA.BA ₆ -PAB-AŠ	Babu-ahu-iddina	30 ^m TA- ^d IŠKUR-PAB-u-tu	Itti-Adad-ahhutu
31 ^m ...-e	...e	31 ^m EN-i-[...]	Bel-i...
32 ^m [...]		32 ^m AD-bi-AŠ	Abi-iddin
33 ^m [...]		33 ^m PAB.AŠ	Ahu-ušur
34 ^m [...]		34 ^m KAL- ^d MAŠ	Dannu-Inurta
35 ^m [...]		35 ^m ba-aṭ-tu	Baṭtu(tu)
36 ^m [...]		36 ^m ŠEŠ-tuk-ši	Ahu-tukši (/šubši)
37 ^m [...]		37 ^m rás-ši-il	Raši-il
38 ^{md} DI-[...]		38 ^m ad-du	Addu
39 ^m EN-ku-um-mu-DINGIR-a-a	Bel-Kumme-ila'i	39 ^m PAB-ši-na	Ahušina
40 ^m hi-ga-zil-É-hi-ra?		40 ^m DINGIR-É-[...]	Ilu...
41 ^m tak-lak-ana-EN	Taklak-ana-Bel	41 ^m šu-lim-ERIN-lim	Šulmu...
42 ^m DINGIR-KI-ia	Ilu-isše'a	42 ^m DINGIR-su	Ilusu
43 ^{md} MAŠ-AŠ	Inurta-iddina	43 ^m im-[...]	
44 ^m [...]			
Rev. Kol. IX	Rev. Kol. IX	Rev. Kol. X	Rev. Kol. X
1 ^m x-DINGIR.MEŠ-ni	...-ilani	1 ^m MAN-lu-dà-ri	Šarru-lu-dari
2 ^m MAŠ-DINGIR	Šumma-ilu	2 ^m dà-ri-MAN	Dari-šarru
3 ^m man-nu-ki-DINGIR.MEŠ	Mannu-ki-ilani	3 ^m MAN-ši-me-an-ni	Šarru-šimeanni
4 ^m AD-la-mur	Abu-lamur	4 ^m aš-ši-id	Aššid
5 ^m hi-qa-bi-ni?		5 ^m EN-MAN-DINGIR	Bel-šar-ili
6 ^m NIGIN-ra-EN	Nashir-Bel	6 ^m DINGIR-KI-ia	Ilu-ittija
7 ^m sa-si-i	Sasi	7 ^m NUMUN-i	Zeri
8 ^m AŠ-PAB	Nadin-ahi	8 ^m šá-15-šu-u	Ša-Issar-šu
9 ^m DUMU.UŠ-i	Apli	9 ^m PAB-SU	Ahu-eriba
10 ^m ba-ni-DINGIR-šú	Bani-ilišu	10 ^m PAB-i-had-da	Ahi-hadda
11 ^m ki-rib-ti-i	Kiribtu	11 ^m URUŠÀ.URU-a-a	Aššuraia
12 ^m lit-UTU	Lit-Šamaš?	12 ^m URUNINA-a-a	Ninuaiu

13 ^m <i>mu-ši-zab-ri-</i> DINGIR	Mušizabri-il?	13 ^m URU LIMMU ₂ - DINGIR- <i>a-a</i>	Arbailaiu
14 DIL-SI.SA	Edi-lešir	14 ^m KA.DINGIR.RA ^{ki} - <i>a-a</i>	Babilaiu
15 ^m DUGUD-	Kabti	15 ^m URU KASKAL- <i>a-a</i>	Harranaiu
16 ^m <i>aš-ši-di</i>		16 ^m <i>hal-zù-a-a</i>	Halzaiu
17 ^m <i>mar-duk</i>	Marduk	17 ^m URI ^{ki} - <i>a-a</i>	Akkadaiu
18 ^m <i>bul-luṭ</i>	Bulluṭu	18 ^m URU <i>kal-ha-a-a</i>	Kalhau
19 ^m <i>ša-kin</i> -MU	Šakin-šumi	19 ^m ITIŠU- <i>a-a</i>	Tamuzaiu
20 ^m <i>ši</i> -[...]		20 ^m ITI KIN- <i>a-a</i>	Ululaiu
21 ^m <i>ki</i> -[...]		21 ^m ITI AB- <i>a-a</i>	Kanunaiu
22 ^m <i>x-ki</i> -[...]		22 ^m UD-4 ^{KAM} - <i>a-a</i>	Arbaiu
23 ^m AD-[...]		23 ^m UD-20 ^{KAM} - <i>a-a</i>	Ešrai
24 ^m NUMUN- <i>ut-ti</i>	Zerutti	24 ^m KUR- <i>il-la-a-a</i>	Kur-la'i
25 ^m NU-MAN- <i>iq-bi</i>	Šalam-šarri-iqbi	25 ^m ŠE.KIN.KUD- <i>a-a</i>	Addaraiu
26 ^m AD- <i>la-maš-ši</i>	Abu-la-amašši	26 ^m <i>sum-a-a</i>	Sumaia
27 ^m SU- <i>a-ti</i>	Ribati	27 ^m [...]	
28 ^m <i>di-tar-i?</i>	Ditari	28 ^m <i>ni-šu-a-a</i>	Nišuia
29 ^m <i>tab-ba-ni-ri</i> DINGIR-MEŠ- <i>ni?</i>	Tabba-niri-ilani	29 ^m <i>gin-na-a-a</i>	Ginnaia
30 ^m EN-DINGIR- <i>ri-</i> <i>bu-ni</i>	Bel-ilu-ribuni	30 ^m <i>su-la-a-a</i>	Sulaia
31 ^m I-DINGIR	Na'id-ilu	31 ^m <i>id-din-a-a</i>	Iddnaia
32 ^m A-EN- <i>ni</i>	Apil-belni	32 ^m <i>ku-na-a-a</i>	Kunaia
33 ^m <i>man-i</i>	Manni	33 ^m <i>A-a-a</i>	Aplaia
34 ^m <i>mil-ki-su?</i>	Milkisu	34 ^m <i>suk-ka-a-a</i>	Sukkaia
35 ^m <i>mil-ki</i> -SIG ₅	Milki-de'iq	35 ^m <i>e-qa-..-a-a</i>	Eqaia?
36 ^m <i>nu-ur-an-ni-</i> DINGIR	Nuranni-Il	36 ^m <i>su-ka-a-a</i>	Sukaia
37 ^m <i>a-ta-mar</i> -SIG ₅ - DINGIR	Atamar-dumuq-ili	37 ^m <i>šu-ma-a-a</i>	Šumaia
38 ^m <i>man-a-ni</i>	Mananu	38 ^m <i>ha-bil</i> -GIN	Habil-kenu
39 ^m PAB- <i>ba-ni</i>	Ahu-bani	39 ^m <i>a-na</i> -GIN-[...]	Ana-keni-[dugul?]
40 ^m <i>ta-kil-šu-na-ud</i>	Takilšu-na''ud	40 ^m <i>ši-an-ka-meš</i>	
41 ^m <i>al-tuk-la-</i> UN.MEŠ	Al-tukla-niše	41 ^m <i>an-pap</i>	
42 ^m SILIM- <i>mu-hal-</i> <i>šum-meš</i>	Šulmu-halšummeš	42 ^m <i>pap-zab</i>	
43 ^m <i>mi-i-nu-la-an-ši</i>	Minu-lamši	43 ^m <i>si-lim</i> -DINGIR	Silim-Ili
44 ^m EN-ni-ri-BAD	Bel-niri-duri	44 ^m SU-PAB.MEŠ	Riba-ahhe
45 ^m <i>x-kit-na-ah</i>		45 ^m DÙ-DINGIR- MEŠ-ni-KAM-eš	Gabbu-ilani-ereš
46 ^m [...]		46 ^m <i>mi-i-nu-ah-ṭi-</i> DINGIR	Minu-aṭi-ilu
		47 ^m MU-AŠ	Šumu-iddina
Rev. Kol. XI	Rev. Kol. XI	Rev. Kol. XII	Rev. Kol. XII

1 ^m [...]		Fragment nie zachował się.	
2 ^m [...]			
3 ^m MAN-[...]			
4	>----- >-----	(Przerwa między sekcjami)	
5 ^m [...]			
6 ^m <i>man-nu</i> [...]	Mannu...		
7	>----- >-----	(Przerwa między sekcjami)	
8 ^m AD-[...]			
9 ^{md} 15-[...]	Issar...		
10 ^m DINGIR- NUMUN- <i>i</i> -[...]			
11 ^m KAR- <i>ir</i> -DINGIR	Eṭir-ilu	11	>----- >----- (Przerwa między sekcjami)
12 ^m <i>lit-an-ni</i> - DINGIR	Litanni-ilu	12 ^{md} <i>gab-bu</i> -[...]	Gabbu...
13 ^m <i>mil-ki</i> -DINGIR	Milki-il	13 ^{md} <i>aš-a</i> -[...]	
14 ^m <i>ri-bi</i> -DINGIR	Ribi-il	14 ^{md} <i>ku-ti</i> -[...]	
15 ^m <i>lit-tam</i> -DINGIR	Littam-Ilu	15 ^m <i>x-mi</i> -DINGIR?	
16 ^m SANGA- DINGIR	Šanag-ili	16 ^m <i>nun</i> -DINGIR?	
17 ^m DINGIR- <i>ka-šur- šu</i>	Ilu-kašuršu	17 ^m <i>lit-tam</i> -DINGIR- [...]	Littam...
18 ^m DI- <i>mu</i> -EN- <i>la- mur</i>	Šulmu-beli-lamur	18 ^m <i>x-me-pa-pab-x</i> ?	
19 ^m DI- <i>mu</i> -EN	Šulmu-beli	19 ^m <i>x-šid</i> -[...]	
20 ^m SUHUŠ- KASKAL	Ubru-harrani	20 ^m <i>x-di</i> -DINGIR- [...]	
21 ^m [...]		Fragment nie zachował się.	
22 ^m <i>gab-bu-ina-ŠU^{II}</i> - DINGIR	Gabbu-ina-qate-ili		
23 ^m <i>ina-ŠU^{II}</i> - DINGIR.MEŠ	Ina-qate-ilani		
24 ^m PAB.DU[...]			
25 ^m [...]			
26 ^m [...]			
27 ^m [...]			
28 ^m [...]			
29 ^m [...]			
30 ^m [...]			
31 ^m [...]			
32 ^m [...]			
33 ^m [...]			
34 ^m <i>he-em</i> -DINGIR	Hem-ili	34	>----- >----- (Przerwa między sekcjami)

35 ^m <i>ni-iq-DINGIR</i>	Niq-Ili	35 ^m <i>šum-ma-[aš-šur]</i>	Šumma-[Aššur]
36 ^m <i>ú-ru-[...]</i>		36 ^m <i>maš-[...]</i>	
37 ^m <i>at-qul-kur?</i>		37 ^m <i>qur-di-[aš-šur]</i>	Qurdi-[Aššur]
38 ^m <i>dan-nu-te?</i>	Dannute	38 ^m <i>BĀD-aš-šur</i>	Duri-Aššur
39 ^m <i>te-x-a-šu?</i>		39 ^m <i>id-ri-^d[aš-šur]</i>	Idri-[Aššur]
40 ^m <i>nu-a-ku?</i>		40 ^m <i>mu-šal-lim-[aš-šur]</i>	Mušallim-[Aššur]
41 ^m <i>ku-šú-a-ku?</i>		41 ^m <i>x-aš-šur-dib-bi</i>	...-Aššur-dibbi
42 ^m <i>É.KUR-šal-lim-an-ni</i>	Ekur-šalimanni	42 ^m <i>IGI-aš-šur-la-mur</i>	Pan-Aššur-lamur
43 ^m <i>É.KUR-šú-GAL</i>	Ekuršu-rabi	43 >----- >-----	(Przerwa między sekcjami)
44 ^m <i>SUHUŠ-É.KUR-ri</i>	Ubru-Ekurri	44 ^m <i>mu-še-zib-^dUTU</i>	Mušežib-Šamaš
45 ^m <i>DUG.GA-PAB.MEŠ</i>	Ṭabu-ahhe	45 ^m <i>x-^dUTU</i>	...-Šamaš
46 ^m <i>ma-ši-be?</i>		46 >----- >-----	(Przerwa między sekcjami)
47 ^m <i>PAB-u-ram-nu?</i>		47 ^m <i>dan-nu-^dU.GUR</i>	Dannu-Nergal
48 ^m <i>šab-za-nu?</i>		48 ^m <i>SUM-na-^dU.GUR</i>	Iddina-Nergal
49 ^m <i>EN-LAL-DINGIR-ma</i>	Bel-tarši-ilumma	Dalsza część tabliczki nie zachowała się.	
50 ^m <i>šum-ma-DINGIR</i>	Šumma-ilu		
51 ^m <i>di-[...]</i>			

Struktura tekstu

Tabliczka podzielona jest na 12 kolumn, po sześć na awersie i rewersie. Kolumny na odwrocie tabliczki spisywane były w odwrotnej kolejności, tzn. po ostatniej (szóstej) kolumnie awersu następną jest kolumna dwunasta znajdująca się po prawej stronie rewersu. W każdej z kolumn znajdowało się około 50 imion rozmieszczonych w sposób częściowo uszeregowany. Ponad 1/3 tabliczki zajmują imiona zaczynające się od „Nabu”. Ta część sama w sobie wykazuje dobrze widoczną klasyfikację wewnętrzną, w której pierwsza grupa imion oparta jest o czasownik *našāru* następnie zapisano imiona z końcówką –anni etc. Następne kolumny zawierają imiona mające w pierwszym członie, kolejno, Bela, Marduka, Szamasza i Nergala. W dalszej części pojawiają się imiona, w których element teoforyczny występuje w innych miejscach niż na początku, imiona zawierające ogólne określenie boga (*ilû*), pochodzące od nazw miast, miesięcy i dni urodzenia poszczególnych osób. Ostatnią grupę stanowią imiona nie posiadające określonego wzorca. Sekcje poświęcone poszczególnym bogom rozdzielane są dwoma poziomymi klinami, przypominając tym samym powiększony znak TAB. Zauważyć jednak należy, że uporządkowanie nie dotyczy absolutnie wszystkich imion, zdarzają się bowiem wyjątki polegające na umiejscowieniu imienia w obrębie grupy lub podgrupy niezgodnej z jego wzorcem oraz imionach

teoforycznych, które znalazły się w obrębie imion nieklasyfikowalnych. Warto dodać, że w tekście nie widać żadnych prób wykorzystania alfabetu aramejskiego do porządkowania całości lub też fragmentów listy.

Geneza i przeznaczenie tekstu

Tekst szkolny lub lista leksykalna

Na pierwszy rzut oka wydawać by się mogło, że omawiana tu tabliczka mogła zostać sporządzona przez młodego skrybę na polecenie nauczyciela w charakterze ćwiczenia pisarskiego. Celem ucznia miałyby być wypisanie wszystkich znanych mu imion lub też wszystkich jakie był w stanie wymyślić. Koncepcja ta jest jednak łatwa do obalenia z kilku względów. Po pierwsze, tego rodzaju teksty powinny zostać wykonane możliwie starannie, w tym zaś przypadku co prawda same znaki są wykonane czytelnie i pokazują pewną biegłość skryby, mimo to w poszczególnych kolumnach szerokość wersów jest bardzo różna, co ujmuje tekstowi walorów staranności wykonania. Po drugie wątpliwości budzi sam dobór imion, jeżeli celem skryby było wygenerowanie ich jak największej ilości, wtedy najprostszym sposobem byłoby przekształcanie imion, zawierających element teoforyczny „Nabu”, poprzez zmianę występującego tam bóstwa na inne. Jeżeli zaś uczeń miał za zadanie wypisać znane sobie imiona to dziwić może brak tych, które były na terenie Asyrii popularne, jak choćby Bel-duri⁵⁴⁵. Po trzecie, zwrócić należy uwagę, na pewną skrótowość zapisu. Standardem zapisu imienia Nabu było wykorzystanie znaku AG, zaś Marduka znaków AMAR.UTU. Mimo to autor tekstu stosuje dla tych bóstw zapis ^dPA oraz ^dŠÚ. Formy te są znacznie mniej złożone, niż te które były najczęściej stosowane, zaś ich wyrycie wymagało znacznie mniejszej ilości czasu. Po czwarte, wbrew pozorom, tabliczka ta nie jest listą imion, a listą ludzi. Niektóre imiona bowiem pojawiają się w tekście kilkakrotnie, zwykle w bezpośrednio następujących po sobie wersach i zmienionej formie zapisu. Przykładem może tu być Nabu-aplu-iddina, zapisywany, kolejno, jako ^{md}PA-A-AŠ, ^{md}PA-DUMU.UŠ-AŠ i ^{md}PA-AŠ-SUM-*na*. Wskazuje to jasno, że autor umieszczające te wersy na liście miał na myśli trzech konkretnych ludzi noszących to samo imię.

Odbiorca tekstu i „sitz im Leben”

Powyższe rozważania jasno wskazują, że sporządzenie tabliczki musiało być wynikiem potrzeby

⁵⁴⁵ 21 wpisów w PNA.

zdecydowanie innej niżli dydaktyczna. Uporządkowanie listy i jej niezbyt staranny sposób wykonania, sugeruje, że z tekstu korzystać miał sam autor lub jego kolega na podobnym lub niższym stopniu w służbowej hierarchii. Wydaje się mało prawdopodobnym by odbiorca mógł osobiście znać wszystkie wymienione na liście osoby. Jednocześnie nie posiadają one w tekście żadnych tytułów, profesji, czy choćby filiacji. Szczególnie te dwa pierwsze określenia byłyby znacznie bardziej naturalnym, dla Asyryjczyka, kluczem do uporządkowania listy, niżli struktura fonetyczna imion, a więc coś bardzo abstrakcyjnego dla człowieka nie znającego alfabetu, czy też podstaw lingwistyki⁵⁴⁶. Wydaje się więc, że ciężar identyfikacji poszczególnych osób spoczywał na nich samych, lista zaś stanowiła sposób weryfikacji. Innymi słowy, człowiek znajdujący się na liście musiał przedstawić się skrybie, który dzięki uporządkowaniu listy mógł szybko upewnić się, że podane imię się na niej znajduje.

W Imperium Asyryjskim są zaledwie dwie instytucje, które mogłyby zaangażować ponad 600 ludzi wymienionych na omawianej liście. Są nimi pałac królewski i świątynia. Niemniej, ze względu na wielkość listy, w przypadku tej drugiej możliwości, rozważać można jedynie kilka najważniejszych placówek, jak É.ŠAR.RA, czy też świątynia Mulissu w Niniwie, czy Nabu w Kalhu. Biorąc pod uwagę jak znaczną część listy stanowią imiona rozpoczynające się od „Nabu” ta ostatnia opcja wydaje się być całkiem realną. Z drugiej zaś strony bóg ten był patronem skrybów, którzy mogli stanowić cenne elementy pałacowej administracji.

Datacja i miejsce powstania tekstu

Miejsce

W ustaleniu czasu i miejsca powstania tekstu pomóc może analiza zawartych w nim imion, przy wykorzystaniu PNA. Dane z niej, a więc wpisy na temat poszczególnych postaci zostaną potraktowane

Miasto	Liczba imion
Aszur	141
Niniwa	141
Kalhu	131
Dur-katlimmu	42
Ma'allanate	28

tutaj jako dane ilościowe, nie zaś jakościowe. W tekście zachowanych jest 228 imion, posiadających swoje hasło w PNA, zawierające co najmniej jeden wpis inny niż traktujący na temat omawianej listy. Tabela nr 28 ilustruje, ile imion znajdujących się w tekście zostało potwierdzone przez PNA w poszczególnych miastach: Aszur, Niniwie, Kalhu,

Tabela 28

⁵⁴⁶ Spisy ludzi, pogrupowane według profesji lub stanowisk zostały opublikowane między innymi w SAA VII 1-26.

Dur-katlimmu i Ma'allanate. Pozostałe miejscowości takie jak Imgur-Enlil, czy Huzirina pojawiają się na tyle rzadko, że dane na ich temat można pominąć.

Jak widać, trzy główne miasta Asyrii zdecydowanie przeważają nad pozostałymi. Wynikać to może jednak z ilości materiału źródłowego uzyskanego ze zlokalizowanych na ich ruinach stanowisk archeologicznych. Statystykę zaburza również fakt, że analiza dotyczyła wszystkich imion zawartych na liście, także tych szczególnie popularnych. Warto więc zawęzić badanie dla imion rzadkich. Mianem takowych określić można na potrzeby niniejszego wywodu te, które posiadają nie więcej niż pięć wpisów (z pominięciem tych dotyczących omawianej tabliczki). Wyniki analizy przedstawia poniższa tabela. Z analiz wykluczaliśmy osoby określane wyłącznie jako Babilończycy oraz wyjątkowo rzadkie miasta Babilonii.

Miasto	Ilość imion mających					Razem
	1	2	3	4	5	
	dodatkowych wystąpień w PNA					
Aszur	9	13	5	11+1 ⁵⁴⁷	8	47
Niniwa	3	8	8	11	7	37
Kalhu	7	4	9	11	5	36
Kiṣirtu	1	0	0	0	0	1
Ma'allanate	1	3	1	1	1	7
Dur-katlimmu	4	1	4	1	1	11
Imgur-Enlil	1	0	0	0	0	1
Raṣappa	0	1	1	0	1	3
Hindanu	0	1	0	0	0	1
Huzirina	0	1	0	0	0	1
Arrapha	0	0	1	0	1	2
Guzana	0	0	1	2	0	3
Harran	0	0	1	0	1	2
Arbela	0	0	0	0	1	1
Razem	26	32	31	38	26	153

Tabela 29

⁵⁴⁷ Wpis na temat Nabu-kibsi-uṣura lokalizuje go na terenie miejscowości Agurina, w pobliżu Aszur.

Jak widać wyniki rozkładają się podobnie, dominują Aszur, Kalhu i Niniwa, z pewną przewagą tego pierwszego, wynikającej zapewne z faktu, że miasto to, w przeciwieństwie do pozostałych dwóch, utrzymywało swój nadzwyczajny status przez cały okres rządów Sargonidów, zaś Kalhu i Niniwa stolicami były wyłącznie czasowo. Zwrócić uwagę należy na stosunkowo duży udział w zestawieniu osób z Dur-katlimmu. Miejsce sporządzenia tekstu pozostaje więc nieustalone, niemniej wydaje się, że na liście znajdują się ludzie z całego obszaru rdzennej Asyrii.

Datowanie

Do problemu datowania omawianego tekstu podejść można w podobny sposób. Poniższa tabela zawiera zestawienie władców, którzy są wymienieni w poszczególnych wpisach w PNA. W przypadku względnie częstych alternatyw w postaci Tiglat-pilesara III lub Sargona II oraz Aszurpanipala lub jego następców w tabeli uwzględniono Sargona i Aszurpanipala. Zestawienie nie zawiera sporadycznych przypadków osób, które są udokumentowane w czasach przed panowaniem Sargonidów.

Władca	Długość rządów (w latach)	Ilość imion mających					Razem
		1	2	3	4	5	
		dodatkowych wystąpień w PNA					
Sargon II	16	7	6	14	16	8	51
Senacheryb	23	2	6	5	4	6	23
Asarhaddon	11	0	5	5	10	3	23
Aszurpanipal	42	12	10	15	22	13	72
Aššur-etel-ilani, Sin-šarru-iškun, Aššur-uballiṭ II	15	5	8	8	12	4	37
Razem	111	26	35	47	54	36	206

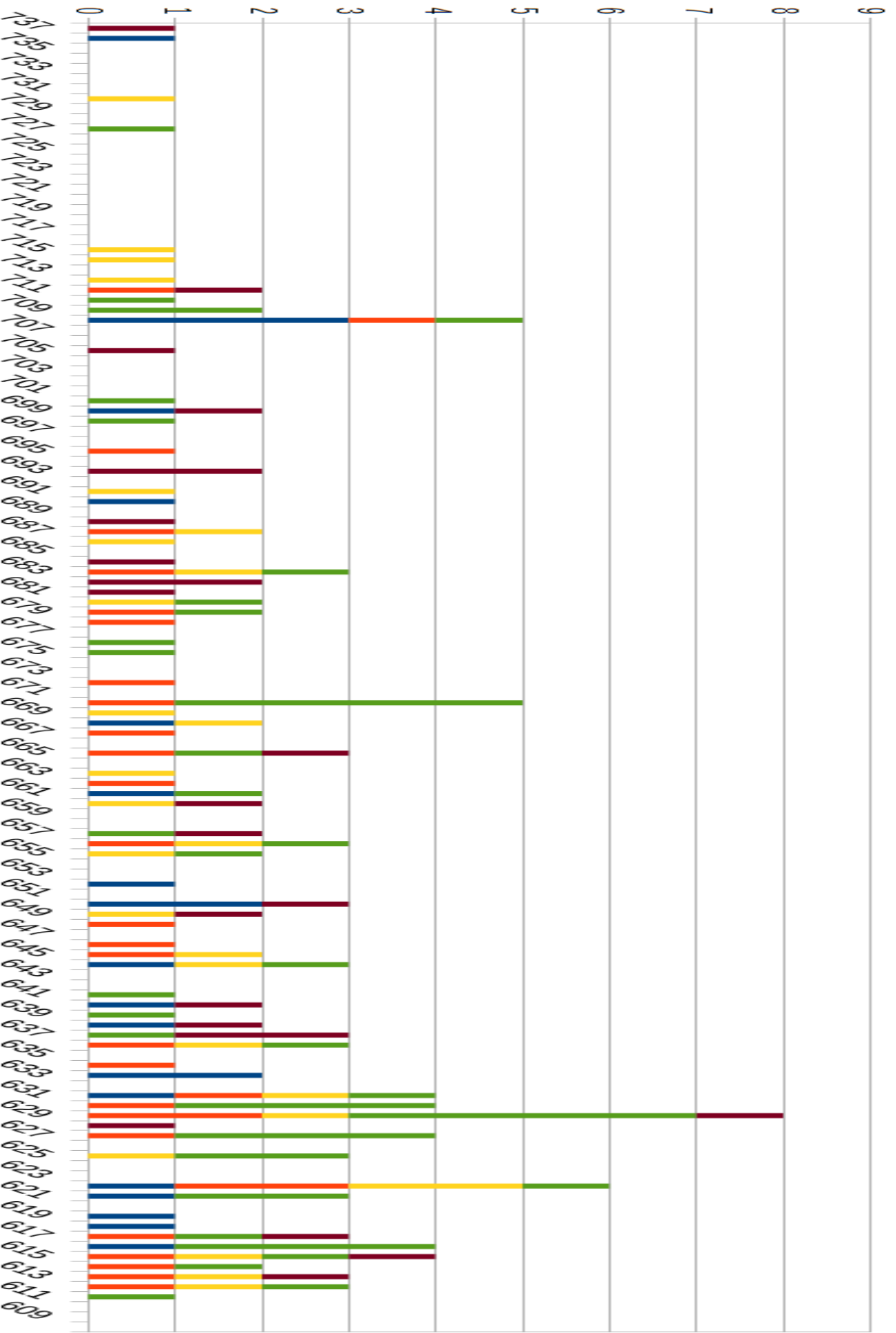
Tabela 30

Nie dziwi w powyższych wynikach, iż największa ilość wystąpień datowana jest na okres rządów

Aszurpanipala, bowiem panowanie tego władcy było wyjątkowo długie. Obiecująca wydaje się statystyka dotycząca rządów Sargona II, niemniej do jej potwierdzenia możliwe jest wykonanie jeszcze jednego zestawienia.

Część wpisów w PNA, kiedy jest to możliwe, podaje, poza panującym władcą, także roczną datę powstania tekstów, wzmiankujących poszczególne osoby. Wydaje się rozsądnym by dokonać ich bardziej szczegółowej analizy. Jej wyniki przedstawione są na wykresie poniżej. Kolor niebieski oznacza wystąpienie tekstu dotyczącego postaci mającej jeden wpis w PNA, czerwony- dwa, żółty- trzy, zielony- cztery, zaś brązowy- pięć. W przypadku kiedy w jednym wpisie umieszczono więcej niż jeden datowany tekst, wtedy na wykresie przedstawiono ich uśredniony rok. Wyjątek stanowi okres post-kanoniczny. Ze względu na fakt, że nie znamy kolejności lat, przypisanych w PNA do eponimów po roku 649, nie jesteśmy w stanie ich uśrednić, dlatego wykres dla tego okresu uwzględnia wszystkie lata, w których potwierdzona jest aktywność poszczególnych osób. Ze względu na niewielką ilość tekstów z VIII i IX wieku pochodzących sprzed roku 737, dane na ich temat nie zostały przedstawione na diagramie.

Wykres obrazuje zwiększoną ilość tekstów, zawierających rzadkie imiona z listy, w kilku okresach. Są to przedziały w latach 711-707, 684-678, 669-666, oraz większość lat datowanych eponimami post-kanonicznymi. Ten ostatni przypadek jednak, to wynik nie tylko innego sposobu wprowadzania danych, ale także faktu, że umieszczanie dat w tekstach stało się pod koniec istnienia państwa asyryjskiego zjawiskiem popularniejszym niż wcześniej. Na lata 669-666 przypada początek panowania Aszurbanipala, skutkujący znacznymi przemianami w sferze asyryjskiego dworu, co siłą rzeczy pociąga za sobą zwiększoną ilość tekstów nie tylko pochodzących z pałacu, ale również natury ekonomicznej, na przykład dokumentów sprzedaży nieruchomości. Nie można jednak wykluczać, że opisywana lista pochodzi właśnie z tego okresu. Podobny przypadek, związany ze zmianami na tronie, a wcześniej osłabieniu władzy Senacheryba, ma miejsce w latach 684-678. Administracja, a zwłaszcza uczeni Asarhaddona i Aszurbanipala są jednak znani znacznie lepiej, niż ich odpowiednicy służący Sargonowi II, na którego rządy przypada trzeci interesujący nas przedział. Jako, że na liście brakuje stosunkowo znanych osób z otoczenia władców z VII wieku to wydaje się najbardziej prawdopodobne, że pochodzi ona z doby założyciela dynastii. Być może tabliczka zawiera imiona osób, które planowano zatrudnić na dworze po przeniesieniu stolicy do Dur-Šarrukin.

Profesje osób o rzadkich imionach

Tę koncepcję częściowo potwierdza analiza profesji osób, które w PNA (wyłączając omawianą listę) pojawiają się w jednym lub dwóch wpisach. Znanych jest 32 pojedynczych właścicieli imion z opisywanej tu tabliczki. Aktywność siedmiu z nich datowana jest na czasy Sargona II. Jednak aż ponad połowa z nich (Iddina-Nergal, Nabu-ahhe-lumur, Nabu-duru-ka²in i Nabu-kabti-ilani) jest nadawcami listów do króla, członkami dworu lub skrybami. Natomiast spośród wszystkich pozostałych osób z tej grupy, których teksty można przynajmniej orientacyjnie datować, jedynie Bel-lihkim ma powiązania z dworem (tekst z okresu post-kanonicznego) zaś Nabu-bani-apli (aktywność w latach 697-686) i Nabu-edu-riba (tekst z roku 661) są skrybami.

W przypadku imion posiadających dwa wpisy w PNA stosunek ten nie jest aż tak drastyczny. Cztery osoby wśród nich są określone jako kapłan, skryba, urzędnik lub sługa królewski w okresie panowania Sargona II (Nabu-dur-maki, Nabu-ballit, Nabu-bel-ahhešu, Akkadaiu), dwóch to uczeni Asarhadona (Nabu-le'uti, Nabu-ina-teši-eṭir) Eqaiu był w latach 663-661 odpowiedzialny przed pałacowy skrybą, Nabu-nadin i Nabu-le'uti byli skrybami w okresie post-kanonicznym, zaś w podobnym czasie Nabu-maqtu-šatbi został oddany do świątyni. Ilość skrybów, kapłanów i urzędników dworskich z czasów Sargona II względem tych z VII wieku wynosi więc 4:6. Oznacza to więc, że spośród omawianej grupy osoby wykształcone w 40% są potwierdzone źródłowo w stosunkowo krótkim okresie panowania Sargona II (16 lat rządów Sargona i 95 pozostałych władców).

Podsumowanie

Przedstawione powyżej analizy sugerują, że omawiana lista stanowi spis dobrze wykształconych osób, w stosunku do których przynajmniej rozważano zatrudnienie na dworze lub w administracji królewskiej. Kwestia datacji tekstu pozostawia pewne wątpliwości, jednak najbardziej prawdopodobnym okresem spisania tabliczki jawi się druga połowa panowania Sargona II i związane z nim przeniesienie stolicy do Dur-Šarrukin, co z pewnością musiało wiązać się z pewnymi zmianami personalnymi. Z punktu widzenia całości dysertacji lista ta stanowi cenne źródło, bowiem wprost pokazuje, że w kontaktach z dworem pozostawali ludzie posiadający jednakowo brzmiące imiona, co należy uwzględnić w toku dalszych prac.

KAV 76

Sygnatura muzealna: VAT 10497.

Kopie: KAV 76.

Dotychczasowe przekłady: brak.

Aw. 1	3 KUŠ GUD 4 UDU BABBAR- <i>e</i>	3 wołowe skóry, 4 białych owiec
2	<i>ina</i> IGI ^{LU} SANGA šá ^d ME.ME	w dyspozycji kapłana Guli.
3	2 KUŠ UDU BABBAR ^{LU} SANGA 15	2 skóry białych owiec- kapłan Isztar.
4	2 KIMIN ^{LU} SANGA GAŠAN.UD <i>nip-ha</i>	2 to samo-kapłan Šarrat-Nipha.
5	2 KIMIN ^{LU} A.BA-URU	2 to samo- skryba miejski.
6	3 KIMIN ^m MU- <i>a-a</i>	3 to samo-Šumaia.
7	31 K[I]MIN 6 KUŠ GUD ^{LU} A.BA-É.DINGIR	31 to samo (i) 6 skór wołowych-skryba świątyni.
8	4 KUŠ GUD ^m MU- <i>a-a</i>	4 skóry wołowe- Šumaia.
9	10 KIMIN ^{LU} GAL.A.BA	10 to samo- szef skrybów.
Rew. 1	1-ME 56 KUŠ UDU BABBAR- <i>e</i>	Pierwszy rytuał. 56 skór białych owiec.
2	36 KUŠ GUD.MEŠ	36 skór wołowych.
3	UD 1 KAM UD 2 KAM	Dzień pierwszy (i) dzień drugi.
4	2 ME 27 KUŠ UDU BABBAR- <i>e</i>	Drugi rytuał-27 skór białych owiec.
5	46 KUŠ.GUD.MEŠ	46 skór wołowych
6	UD 3 KAM UD 4 KAM	Dzień trzeci (i) dzień czwarty.
7	26 KUŠ GUD-NITA ₂ .MEŠ	26 skór wołowych.
8	31 KIMIN <i>ina</i> IGI ^m MU- <i>a-a</i> šá UD 1 KAM UD 2 KAM	31 to samo, w dyspozycji Šumaii. Pierwszy dzień (i) drugi dzień.
9	47 KUŠ.MEŠ UDU BABBAR- <i>e</i> 3 UD	47 skór białych owiec. Trzeci dzień.
10	IGI ^m MU- <i>a-a</i> šá UD 4 KAM	W dyspozycji Šumaii. Czwarty dzień.

Komentarz

Tabliczka ta została znaleziona na terenie Pałacu Sukcesji w Aszur. Dwie istotne poszlaki wskazują na datowanie tego tekstu na rok 670 i pozwala interpretować go jako spis skór użytych do przeprowadzenia rytuałów puryfikacyjnych na rodzinie królewskiej. Po pierwsze- podkreślenie, iż owcze skóry są białe. O tym kolorze w kontekście rytualnym wspominają listy SAA X 87 i SAA X 235. Po drugie, centralną osobą wydaje się być Šumaia, najprawdopodobniej będący synem Nabu-zero-lešira i bratem Issar-šumu-ereša, przydzielony do pracy w Pałacu Sukcesji.

KAV 161

Sygnatura muzealna: VAT 10780.

Kopie: KAV 161.

Dotychczasowe przekłady: brak.

Wers	Aw. kol I	Przekład	Aw. kol II	Przekład
1'	[...]		^{mD} PA-x	Nabu-[x]
2'	^{mD} PA-x	Nabu-[x]	^m <i>aš-šur bal-liṭ</i>	Aššur-balliṭ
3'	^m <i>šá aš-šur a-ni-nu</i>	Ša-Aššur-Anenu	^{mD} PA-PAP.MEŠ-SU	Nabu-ahhe-eriba
4'	^m ina ká kar ad	?	^m AŠ aš-šur	Iddin-Aššur
5'	^m <i>aš-šur-a-nu</i>	Aššuranu	^m AD-[...]	Ab-[...]
6'	^m [...] MU [...]		[...]	
	Rew. kol III		Rew. kol IV	
1	^m [<i>aš-š</i>]ur-a-a	Aššuraia	^m <i>i-ri-šu</i>	Erišu
2	^{mD} PA-ZU	Nabu-le'i	^m <i>aš-šur rém-a-ni</i>	Aššur-remanni
3	^m IM-DINGIR	Adad-ilu ⁵⁴⁸	^m <i>šá-ŠU-aš-šur</i>	Ša-qat-Aššur
4	^{mD} PA-u-a	Nabu'a	^m BÁD <i>aš-šur</i>	Dur(i)-Aššur
5	^m SUHUŠ-É.KUR.RI	Ubru-Ekurri	^m GÍR ^{II} <i>aš-šur</i>	Šep-Aššur
6	^m PAP <i>hi-a-a-te</i>	Ahu-hiate	^m U.GUR-MU-AŠ	Nergal-šumu-iddina
7	^m <i>man-nu-ki-AD</i>	Mannu-ki-abi	^m <i>sa-gib-aš-šur</i>	Sagib-Aššur
8	^m <i>mu-tak-kil-aš-šur</i>	Mutakkil-Aššur	^m ká mu-ud	
9	^m aš-šur MAN-DINGIR.MEŠ	Aššur-šar-ilani	^m <i>mu-tak-kil-x</i>	Mutakkil-[DN]
10	^{mD} DINGIR-šú-DU	Ilušu-epuš	^{mD} PA- <i>rém-a-[ni]</i>	Nabu-remanni
11	^m MU-EN-KUR.KUR	Šumu-bel-matati	^{mD} 15- <i>zé-[ru-AŠ]</i>	Issar-ze[ru-iddina ⁵⁴⁹]
12			^m SILIM- <i>mu-[...]</i>	Šulmu-[?]
13			^{mD} PA-[...]	

Komentarz

Według redaktorów PNA tekst został odnaleziony na terenie świątyni Aszura, jednak nie potwierdza tego katalog sporządzony przez O. Pedersena. Tabliczka zawiera imiona osób pracujących na terenie świątyni, których zapewne wypisano ok 50-60, a więc z pewnością nie był to całościowy spis personelu świątyni.

Analiza prozopograficzna wymienionych osób, zwłaszcza tych o rzadko występujących imionach, sugeruje, że listę sporządzono w okresie post-kanonicznym, najprawdopodobniej w latach 40.

⁵⁴⁸ Zapewne skrótowy zapis imienia Adad-ila'i.

⁵⁴⁹ Jedyne imię poświadczone w Aszur, które pasuje do zachowanych znaków.

KAV 163

Sygnatura muzealna: VAT 11102.

Kopie: KAV 163.

Dotychczasowe przekłady: brak.

Wers	Transliteracja	Przekład
1	[...]	
2	[^m pi]-lah aš-šur	Pilah-Aššur
3	[^m x]-AŠ-PAP	
4	[^m x]-a-a	
5	[^m B]E-a-dúr	Miqtu-adur
6	[^m]d aš-šur-a-a	Aššuraia
7	^{md} PA-mu-še-ši	Nabu-mušeši
8	^{md} LAL-MU-DU	Tašmetu-šumu-ibni
9	^m tu-u-tu	Tutu
10	^m aš-šur-MU-PAP	Aššur-šumu-ušur
11	^{md} PA-rém-šuk-na	Nabu-remu-šukna
12	^{md} PA-KAR-a-n[i]	Nabu-eṭiranni

Komentarz

Tekst odnaleziony został na terenie pałacu Aššur-ili-mubalissu w Aszur. Za wyjątkiem Tutu i Tašmetu-šumu-ibni wszystkie powyższe imiona są znane przede wszystkim z okresu postkanonicznego, stąd Nabu-mušešiego wymienionego w tym tekście nie należy łączyć z zastępcą szefa skrybów i urzędnikiem w świątyni Aszura, a raczej ze złotnikiem wymienionym w PNA pod nr 7 lub handlarzem niewolnikami (nr 8). Z drugiej strony, według katalogu Pedersena (archiwum N5) teksty znalezione w tym pałacu datować można na panowanie Senacheryba, Asarhaddona i pierwszą połowę rządów Aszurbanipala. Protopografia powyższej tabliczki wkracza istotnie poza te ramy chronologiczne. Trudno określić jaki był cel spisania tekstu i kim są wymienione w nim osoby.

SAA X 166

Sygnatura muzealna: K 1303.

Kopie: R. Harper, ABL 500.

Dotychczasowe przekłady: H. Hunger, SAA X 166.

Dotychczasowy przekład poniższego tekstu zawiera pewne błędy, w tym jeden szczególnie istotny (w wersji 6.), powodujący zafałszowanie przekazu, w związku z czym zasadnym wydaje się wykonanie nowej transliteracji i tłumaczenia. Odczyt znaków oparty został o kopię w ABL oraz zdjęcie zaczerpnięte z CDLI, a także dotychczasową transliterację Hungera. Treść tekstu została omówiona w podrozdziale dotyczącym Raši-ila.

Wers	Transliteracja	Przekład
1e	<i>a-na LUGAL EN-ia</i>	Do króla ⁵⁵⁰ , mojego pana,
2	<i>İR-ka^mTUK-ši-DINGIR</i>	twój sługa Raši-il.
3	<i>lu-ú šu-lum a-na LUGAL EN-a</i>	Pokój królowi, mojemu panu.
4	<i>d⁺AG u^dAMAR.UTU a-na LUGAL</i>	Niech Nabu i Marduk błogosławią króla,
5	<i>EN-ia lik-ru-bu</i>	Mojego pana.
6	<i>ul-tu še-eh-re-šu⁵⁵¹</i>	Od swojego dzieciństwa,
7	<i>a-di UGU UD-mu a-ga-a</i>	aż do tego dnia
8	<i>LUGAL EN-a ur-tab-ba-an-ni</i>	król, mój pan, wywyższał ⁵⁵² mnie.
9	<i>ù 10-šú la ŠA-bi^{LU}KÜR.MEŠ</i>	Król, mój pan chwycił moje ręce i 10 razy ocalił mnie od (serc?) wrogów.
10	<i>LUGAL EN-a ŠU^{II}-a</i>	
11	<i>ki-i iṣ-ba-tu</i>	
12	<i>ub-tal-liṭ-an-ni</i>	
13	<i>LUGAL re-ma-nu at-ta</i>	Jesteś łaskawym królem.
14e	<i>a-na kip-pat er-bet-ti</i>	Czterem stronom (świata)
r. 1	<i>ṭa-ab-ti te-te-pu-u[š]</i>	sprawiłeś szczęście
2	<i>ù Ú NAM.TI.LA</i>	i roślinę życia
3	<i>a-n[a na-hi]ri-šú-nu</i>	w ich [nozdr]rza
4	<i>[ta-al-ta-kan] en-na</i>	[włożyłeś].
5	<i>[... id-d]ab-bu</i>	... spiskują
6	<i>[...]ni-šú</i>	... jego ...
7	<i>[...]ak</i>	...
8	<i>LUGAL [EN-a l]a ú-maš-šar-an-ni</i>	Niech król, mój pan, mnie nie opuszcza!
9	<i>la [ŠU^{II}] LUGAL EN-ia</i>	Niech [ręce] króla, mojego pana
10	<i>[l]a el-li</i>	[n]ie porzucają (mnie).

⁵⁵⁰ Hunger, bezpodstawnie, tłumaczy „to the king of the lands”.

⁵⁵¹ Hunger odczytuje ten znak jako *ku*, zaś w tłumaczeniu przyjmuje, że miał tutaj znajdować się sufix zaimkowy pierwszej osoby liczby pojedynczej. Forma znaku *šu* z wydłużonym górnym, poziomym klinem jest jednak dobrze widoczna zarówno na zdjęciu, jak i w kopii.

⁵⁵² Promował, awansowywał.

11	[^L]U ^U IR šá LUGAL	(Jestem) słuǵą króla
12	[...] - <i>ma</i>	...
13	[...] - <i>ni</i>	...mnie.

SAA XVIII 187

Sygnatura muzealna: 1848-07-20, 0119.

Kopie: R. Harper, ABL 1365.

Dotychczasowe przekłady: F. Reynolds, SAA XVIII 187.

Z tabliczki, zawierającej tekst SAA XVIII 187 zachowała się jedynie część środkowa, w sensie wertykalnym. Ponadto odłamany został dolny fragment awersu (prawdopodobnie 2-3 wersy), na której zapisano również pierwsze linijki rewersu. Między innymi z tego względu tabliczka uznawana jest za kontrowersyjną, jej odczyt wymaga bowiem wielu uzupełnień. Problematyczne są również czas i miejsce powstania tekstu. Został on bowiem znaleziony w sali tronowej (lub jej pobliżu) pałacu w Niniwie⁵⁵³, wśród pięciu innych listów, z których cztery zostały spisane w Uruk, zaś piąty adresowany był do Urukejczyków, mieszkających w Niniwie, wszystkie pochodzić miały z czasów Sin-šarru-iškuna. Niemniej SAA XVIII 187 nie do końca pasuje do tego wzorca. K. Akerman, we swoim wpisie dotyczącym Bel-šumu-iškuna w PNA (nr 2) datuje tekst na czasy Asarhaddona i sugeruje (na podstawie bogini Uraš, która znalazła się w pozdrowieniach), że powstał on w Dilbat. Z lokalizacją zgadza się F. Reynolds, przesuwa jednak datowanie na czasy następców Aszurbanipala⁵⁵⁴, jednocześnie jednak zauważa, że jedyne paralelne pozdrowienia pochodzą z Uruk⁵⁵⁵. Pod tym kątem wydawca dokonał uzupełnień tekstu, które w ocenie autora niniejszej dysertacji zostały generalnie wykonane poprawnie, jednak wymagają one szerszych komentarzy, które mogłyby zostać zawarte w zasadniczej części pracy, niemniej wydaje się, że lepszą formą jest edycja całego tekstu. Poniższa transliteracja oparta została w pierwszej kolejności o kopię z ABL, w dalszej o zdjęcie z CDLI i transliterację z SAA XVIII.

Wers	Transliteracja	Przekład
1 aw.	[a-na EN? LU]GAL-a-nu ⁵⁵⁶ EN-ia [IR-ka]	Do... mojego pana, [twój sługa]
2	[^{md} 30-LUGA]L-DU ⁵⁵⁹ UD-mu-ut- ^r su ^r dIB [u	[Sin-šar]ru-ibni. Codziennie modłę się do Uraš [i Belet-ekallim] o zdrowie i

⁵⁵³ S. Parpola; *The Royal Archives in Nineveh*; s. 225.

⁵⁵⁴ SAA XVIII, s. XXXIII.

⁵⁵⁵ Uwaga zawarta w komentarzu do SAA XVIII 187. Paralelnym w tym fragmencie listem jest ABL 1387.

⁵⁵⁶ Reynolds sugeruje, że adresatem jest EN LUGAL- pan królów (czyli król asyryjski). Forma *bēl-šarrānu* nie znajduje gramatycznego uzasadnienia, nawet w obliczu degeneracji języka akadyjskiego w VII wieku. Alternatywnie zapis mógł wyglądać [a-na ^mLU]GAL-a-nu, a więc „do Šarranu”. Co prawda tego rodzaju imię nie występuje w PNA jednak znajduje się w nim Šarrani, jako skrót od imion zawierających *šarru*, szczególnie popularny w Babilonii, z przykładem pochodzącym właśnie z Uruk. Niemniej nie ma możliwości by Šarrani nr 3, był adresatem listu. Mógł nim być jednak Sin-šarru-iškun. Jeszcze jedną, jeszcze mniej prawdopodobną propozycją jest [a-na LU]GAL-a-nu, mające oznaczać „do naszego króla”.

⁵⁵⁹ W PNA znajdują się jedynie dwa imiona o strukturze DN-šarru-ibni, które mogły należeć do autora tekstu. Są to Sin-šarru-ibni oraz Aia-šarru-ibni. Ten drugi jednak znany jest jako eunuch i/lub kapłan z Aszur, co czyni go mniej prawdopodobnym autorem listu. Z kolei imię Sin-šarru-ibni nosili (lub nosił) uczestnik wróżenia w sprawie zdrowia

	NIN.É.GAL ⁵⁶⁰]	wiele długich dni życia oraz umocnienie podstaw tronu i władzy królewskiej ...króla mojego pana.
3	[<i>a-na</i> TIN ZI. ⁵⁶¹]MEŠ GÍD.DA UD- mu.ME[Š <i>ma-du-tu</i>]	
4	[<i>kun-nu</i> SU]HUŠ GIŠ.GU.ZA LUGAL-ú-ti [xxx]	O[d czasów Tiglat]-pilesera, króla A[syrii] moi ojcowie ⁵⁵⁷ byli na służbie ⁵⁵⁸ królów Asyrii.
5	[xxx <i>ša</i> LUG]AL. EN- <i>ia</i> ú- <i>şal-li</i> u[l-tu ŠÀ- bi ⁵⁶²]	
6	[^m GIŠ-TUKUL- <i>ti</i> ⁵⁶³]-DUMU.UŠ- É.ŠÁR.RA LUGAL ^{KUR} <i>a</i> [š- <i>şur</i> ^{KI}]	
7	[AD.MEŠ]- <i>a</i> EN.NUN- <i>ti</i> šá LUGAL.MEŠ šá ^{KUR} [<i>aš-şur</i> ^{KI}]	
8	[xxx ⁵⁶⁴]- <i>ru</i> ^{md} EN-MU-GAR- <i>un</i> A[D AD- <i>ia</i>]	Bel-şumu-işkun, oj[ciec mego ojca],
9	[šá ^{md}]30-ŠEŠ.MEŠ-SU AD- <i>ka</i> [xxx ⁵⁶⁵]	[którego] Senacheryb (i) twój ojciec
10	[xxx]- <i>ti</i> šá <i>ina bat-qi it-ta</i> -[xxx]	... którego z biedy ...
11	[xxx] ^{md} 30-ŠEŠ.MEŠ-SU <i>u</i> ^m <i>a</i> [š- <i>şur</i> ŠEŠ- SUM- <i>na</i> ?]	...Senacheryba i A[sarhaddona?]
12	[xxx <i>iş-ş</i>]u- <i>ru</i> É <i>dam-qu in</i> [<i>a</i> xxx]	... [str]zegł piękny dom w...
13	[<i>i-te-pu</i>]- <i>u</i> š <i>ina nu-kúr-ti</i> šá ^m [xxx ⁵⁶⁶]	[zbudow]ał? W trakcie konfliktu ...
14	[xxx]-A ⁵⁶⁷ MUN.HI <i>ul-li-t</i> [<i>i</i> šá]	przysług tyc[h], które ...
15	[xxx ⁵⁶⁸] <i>i-pu-şu ki-i ih-s</i> [<i>u-us</i>]	wyświadczyli, nie zapomniał.
16	-šú <i>ma-la ba-şu-ú</i> ERIM.[MEŠ]	...jego tyle ile było. Wojska
17	[xxx] šá ^m AN.ŠÁR-DÜ-DUMU.UŠ [xxx]	...które Aszurbanipal...
18	[xxx]	...
Rewers		
1'	[xxx]	...
2'	[xxx] ^{LU} GAL-SA[G xxx]	...sze[f] eunuchów...
3'	[xxx] LUGAL <i>il-tap-ra-an</i> -[<i>ni um-ma</i>]	...król pisał do mn[ie tak:]
4'	[xxx]- <i>ti a-na</i> URU.MEŠ- <i>ia</i> ù [xxx]	...moim miastom i...

Aszurbanipala w roku 651 (SAA IV 317) oraz eunuch, gubernator i uczestnik buntu przeciw Aššur-etel-ilaniemu zainicjowanego przez Nabu-rehtu-uşura (SAA XII 36).

⁵⁶⁰ Druga z bogiń z Dilbat, pojawia się na przykład w SAA XVIII 183.

⁵⁵⁷ Tu w znaczeniu „przodkowie”.

⁵⁵⁸ Rzeczownik maşşartu oznacza również „strzec” oraz „obserwować niebo” (w sensie astrologicznym), CAD, *maşşartu*.

⁵⁶¹ Formuła pozdrowień paralelna z ABL 1387.

⁵⁶² Uzupełnienie za Reynoldsem, niemniej w tym miejscu mogło znajdować się dowolne inne słowo lub wyrażenie odnoszące się do czasów, w których rządził wymieniony niżej władca.

⁵⁶³ Tiglat-pileser III był najbliższy chronologicznie Sargonidom.

⁵⁶⁴ Reynolds sugeruje [*it-ta-aş*]-ru, formę czasownika *naşāru* (chronić).

⁵⁶⁵ Reynolds uzupełnia [*ip-qi-du*] (zatrudnili).

⁵⁶⁶ Reynolds sugeruje tu rebelię Šamaš-şumu-ukina. Jest to chyba najbardziej realna możliwość, jednak absolutnie nie jedyna, szczególnie, że bardzo niewiele wiadomo na temat wydarzeń w Imperium Asyryjskim w okresie post-kanonicznym. Równie dobrze autor mógł pisać tu np. o konflikcie o schedę po Aszurbanipalu.

⁵⁶⁷ Reynolds rekonstruuje tu imię Aszurbanipala, co wydaje się dość logiczne, ale jedynie przy założeniu, że fragment dotyczy konfliktu między nim a jego bratem. Na niekorzyść tego założenia działa jednak fakt, że trzy wersy niżej ostatni człon imienia tego asyryjskiego władcy został zapisany w formie DUMU.UŠ, nie zaś poprzez znak A.

⁵⁶⁸ Reynolds rekonstruuje AD AD-*ia*. Wydaje się, że rzeczywiście uszkodzony fragment odnosił się do osoby (lub raczej osób, na co wskazuje forma czasownika), będącej przodkiem autora.

5'	[xxx] <i>at-ta-di</i> LUGAL EN- <i>a iq-[ta-ba-a]</i>	...rzuciłem ⁵⁶⁹ . Król, mój pan mówił
6'	[<i>um-ma</i> DINGIR ME]Š <i>ina ŠU^{II}-iá ul-tal-li-mu</i> [xxx]	tak: [bogów]ie złożyli powodzenie w moje ręce...
7'	[xxx] DUMU.MEŠ- <i>ka ú-sa-li-k[a mim-ma]</i>	...sprawiłem, że twoi synowie przybyli ⁵⁷⁰ ...
8'	[<i>a-na šú</i>]- <i>mi-ia te-ep-pu-šú lum-nu</i> [xxx]	...cokolwiek czynisz w moim imieniu, zło...
9'	[xxx] <i>še?-e ka-bit um-ma</i> [xxx]	...jest ważne. Tak:...
10'	[<i>ina bu-b⁵⁷¹</i>] <i>a-tum šá</i> NINDA.HI.A <i>a-na-ku</i> [xxx]	Jestem głodny. ...
11'	[xxx ^{LU} š] <i>ak-nu-ti šá</i> ^{URU} <i>pu-q[u-du xxx]</i>	...gubernatorzy Puqudu...
12'	[xxx]- <i>ú É.MEŠ ù A.[ŠÁ.MEŠ xxx]</i>	... domy i p[ola...]
13'	[xxx] TUG.MEŠ <i>ki-na-at-t[i xxx]</i>	...szaty moich współpracowników...
14'	[xxx] <i>sa-a'-di ù</i> [xxx]	...kaleki ⁵⁷² i
15'	[xxx <i>l</i>]- <i>ka a-na gab-b[i tab-ti e-puš?]</i>	...za wszystko [dobre co uczyniłem ⁵⁷³]
16'	[xxx]- <i>is a-na-ku it-ti-šú</i> [xxx]	... jestem. Z nim...
17'	[xxx LUG]AL. ^{KUR} <i>aš-šur^{KI} ma-la a-n[a xxx]</i>	...król Asyrii tyle ile...
18'	[xxx] DINGIR.MEŠ- <i>ka ki-i-ma</i> [xxx]	...twoi bogowie jak...
19'	[xxx] <i>pa-ni šá</i> LUGAL EN- <i>iá am-m[a-ru xxx]</i>	...zobaczę oblicze króla, mojego pana. ...
20'	[xxx]- <i>šú</i> ^{ITI} <i>ZIZ šá al-li-ká[m-ma xxx]</i>	...w XI kiedy przybyłem...
21'	[xxx] <i>ina</i> ^{GIS} <i>NÁ la-na-a[l xxx]</i>	...w łóżku nie leżał...
Dolna krawędź		
1	[<i>ina bu-ba-tu</i>] <i>šá</i> NINDA.HI.A <i>u ina š[u-um-me-e]</i>	[z gł]odu i pragnienia
2	[<i>šá</i> A].MEŠ <i>a-mat IGI</i> ^{LU} <i>UŠ.M[EŠ a-dag-gal]</i>	umieram. Czekam na eskortę.
3	[xxx] <i>li-iš-mu-ú</i> URU <i>gab-bu</i> [xxx]	...niech usłyszą, całe miasto...
4	[xxx]- <i>tu-tu šá</i> ^m <i>pa-an</i> ^d [ŠU?]	...które Pan-Marduk? ⁵⁷⁴ ...
5	[xxx]- <i>tu ina pu-luh-ti</i> [xxx]	...w bojaźni...

Komentarz

PNA wymienia dziesięć imion wpisujących się w strukturę DN-šarru-ibni, zawierają one elementy teoforyczne: Marduk, Aszur, Sin, Adad, Isztar, Ninurta, Szamasz, Nabu, Bel oraz Aia. Jedyne wpisy jakie mogą wskazywać na uczonego z drugiej połowy VII wieku dotyczą kapłana z Aszur- Aia-šarru-ibniego oraz Sin-šarru-ibniego. Z uwagi na babiloński charakter listu pierwsza z wymienionych kandydatur jest bardzo mało prawdopodobna. Z kolei postać Sin-šarru-ibniego pojawia się w źródłach z

⁵⁶⁹ Ze względu na trudny do uchwycenia kontekst w tłumaczeniu użyto podstawowego przekładu czasownika *nadû*.

⁵⁷⁰ Przekład za Reynoldsem, interpretacja tego czasownika jako formy tematu Š od słowa *alāku* nie wyjaśnia jednak zakończenia samogłoską.

⁵⁷¹ Rekonstrukcja na podstawie częściowej paraleli z SAA VIII 474 w. r.6.

⁵⁷² Tłumaczenie niepewne. CAD *sa' du*.

⁵⁷³ Rekonstrukcja na podstawie paraleli ABL 295 w. 7.

⁵⁷⁴ Pan-Marduk to jedyne imię, występujące w PNA, udokumentowane w czasach następców Aszurbanipala z zapisem *pa-an*, w miejsce standardowego IGI.

opisywanego okresu jeszcze dwukrotnie⁵⁷⁵, w bardzo zbliżonym czasie. Pierwszy z tekstów to raport wróżebny, dotyczący choroby Aszurbanipala, datowany na 26 II 651, imię uczonego widnieje w podpisie obok Dannaii, jako jeden z „panów raportu” (sum. EN-UMUŠ), sam rytuał przeprowadzany zaś był przez Marduku-šumu-ušura. Jak zostało to ustalone przy okazji opisu formularza zapytań wróżebnych nie oznacza to, że Sin-šarru-ibni był wróżbitą, mógł bowiem być zaangażowany w całą sprawę jako uzdrowiciel lub egzorcysta. Drugi tekst, w którym pojawia się opisywany uczoney również pochodzi z czasów rebelii Šamaš-šumu-ukina, jest to list do Menanu, będącego asyryjskim stronnikiem w Elamie. Uczony miał być tym, który uzyskał zeznanie od jednego z jeńców, potwierdzające współpracę z przywódcą buntu.

Mimo, że żadne ze źródeł nie mówią wprost o pochodzeniu Sin-šarru-ibniego, to w opisywanym liście znajdują się pewne szczegóły, pozwalające na jego ustalenie. Sam fakt, że został on znaleziony wśród listów związanych z Uruk jest w tym przypadku symptomatyczny. W połączeniu z drugą częścią pozdrowień, paralelną z ABL 1387, spisany w Uruk, założyć można, że Sin-šarru-ibni wywodził się z Kraju Nadmorskiego. Bóstwo lunarne zawarte w imieniu uczonego, mogłoby sugerować, że jego rodzinnym miastem było Ur, jednak jest to jedynie poszlaka.

Wydaje się, że autor listu był we względnie bliskiej relacji z królem. Świadczy o tym kilka czynników. Po pierwsze, nadawca oczekuje na eskortę, która ma zabrać go przed oblicze władcy. Po drugie, prawdopodobna rekonstrukcja piątego i szóstego wersu rewersu tabliczki zawiera formułę wprowadzającą cytaty słów odbiorcy, świadczy to o istnieniu wcześniejszej korespondencji między królem a uczonym. Nie można tu jednak wykluczać, że cytaty odnosi się jednak do „okólniku” jakim bywały królewskie listy. Nie zachowała się żadna korespondencja Sin-šarru-iškuna, niemniej liczne przykłady tego typu tekstów można znaleźć wśród listów Aszurbanipala⁵⁷⁶. Po trzecie, Sin-šarru-ibni, czuwając w trakcie rebelii Šamaš-šumu-ukina nad zdrowiem jego brata mógł mieć możliwość poznania przyszłego władcy, kiedy ten był jeszcze w młodym wieku. Nie wykluczone bowiem, że udział w wyprawie przeciw Babilonowi stanowił część edukacji syna Aszurbanipala.

Sytuacja autora tekstu jest bardzo zła. Znajduje się on daleko od miejsca swojego pochodzenia, najwyraźniej nie pełniąc w Dilbat żadnej istotnej funkcji. W przeciwnym przypadku w początkowej części listu powinna znaleźć się jakaś informacja na temat sytuacji w mieście. Należy pamiętać, że ze względu na kontrolę Nabopolassara nad wieloma obszarami Babilonii sytuacja stronników Asyrii była w tym czasie wyjątkowo niekorzystna, potwierdza to z resztą sam autor listu, pisząc o „umieraniu z głodu”.

⁵⁷⁵ Związek uczonego z urzędnikiem z Aszur, wymienionym w SAA XI 90 jest wątpliwy.

⁵⁷⁶ Np. SAA XXI 3.

SAA XVIII 187 ze względu na swoje znaczne uszkodzenia nie wnosi wiele informacji na temat sytuacji politycznej w utraconej na rzecz Nabopolassara Babilonii, stanowi jednak świadectwo trwającej ponad 100 lat służby na rzecz królów Asyrii, pełnionej przez kilka pokoleń babilońskich uczonych należących do jednego rodu.

Biogramy

Abda

PNA: Abdâ 4, 6.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VI 35, 40, 134.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 700-693.

Był wróżbitą działającym w czasach panowania Senacheryba. Jest bardzo możliwe, że nie pracował bezpośrednio dla władcy, ale dla któregoś z jego wysokich dowódców lub Aššur-nadin-šumiego jako następcy tronu. Potwierdza to obecność Abdy wśród świadków na dokumentach Šumma-ilaniego, będącego bardzo zamożnym woźnicą rydwanu. Ponadto w innym tekście potwierdzona jest znajomość wróżbity z Ah-abu i Daluwą.

Adad-šumu-ušur

PNA: Adad-šumu-ušur 1?, 3?, 5, 9?.

Autor tekstów: CTN IV 45, 74, 78, SAA VIII 160-162, SAA X 185-220, 222-231.

Pozostałe źródła: ADD 709, BAK 498, SAA VI 32, 314, SAA X 1, 3, 24, 110, 205, 216, 221 232, 256, 259, 281, 294, 289, 290, 314, 377, SAA XIII 71.

Źródła niepewne: SAA XIV 153, 472.

Aktywność źródłowa: (707?)/674-666.

Urodził się w Kalhu około 725 roku jako syn Nabu-zuqup-kenu z wpływowego rodu uczonych, wywodzącego się od Gabbu-ilani-ereša. Jego ojciec był jednym z najważniejszych astrologów i doradców Sargona II, w związku z czym Adad-šumu-ušur dorastał wśród stołecznej elity, a prawdopodobnie, o czym świadczą odnalezione tam teksty jego autorstwa, nauki pobierał w tamtejszej świątyni Nabu. Okres panowania Senacheryba stanowi białą plamę w historii uczonego, wiadomo, że w

początkowych latach jego rządów na świat przyszedł jego syn- Urdu-Gula, a być może również jego nieznan z imienia brat. Trudno ustalić, czy w tym czasie przebywał w Dur-šarrukin, gdzie zapewne przeniósł się wraz z ojcem, w Niniwie, będącej stolicą Senacheryba, czy też powrócił do rodzinnego Kalhu, co wydaje się najbardziej prawdopodobne, zważywszy na fakt, że mimo pozycji osobistego uzdrowiciela Asarhaddona pojechał do tamtejszej świątyni by poprzez odpowiedni rytuał zabezpieczyć budynek przed zgubnym wpływem złowróbnego grzyba, który pojawił się na ścianach.

Krótko przed zamordowaniem Senacheryba syn uczonego- Urdu-Gula piastował funkcję zastępcy szefa uzdrowicieli, a kiedy doszło do przewrotu jego przynależność do frakcji wspierającej Urdu-Mulissu zamknęła na kilka lat drogę do dworskiej kariery zarówno dla syna, jak i dla ojca. Żaden z nich nie znajduje się na liście aresztowanych uczonych, w związku z czym wydaje się, że ponownie rodzina zamieszkała w Kalhu.

Sytuacja zmieniła się w połowie lat 70., która przyniosła ze sobą między innymi konieczność przeprowadzenia rytuału substytucji królewskiej. Być może większość uczonych, których Asarhaddon „odziedziczył” po ojcu w tym czasie już nie żyła, w związku z czym konieczne było poszerzenie kadry. Ciekawym jest, że kandydatury Adad-šumu-ušura nie zaproponował jego brat- Nabu-zero-lešir (być może nie posiadał tak dużych wpływów by uczynić to oficjalnie), ale Bel-ušezi, Babilończyk, który na dworze królewskim służył od ćwierćwiecza. Od tego momentu pozycja rodu Gabbu-ilani-ereša ulegała szybkiemu wzrostowi, Issar-šumu-ereš został szefem skrybów, a jego wuj- głównym królewskim egzorcystą.

Wbrew tytułowi Adad-šumu-ušur nie spędzał czasu wyłącznie u boku króla. Rok 672 spędził w dużej mierze w Aszur, gdzie zajmował się leczeniem następców tronów. W kolejnym roku, w III i IV miesiącu zapewne był z Asarhaddonem w trakcie zwycięskiej wyprawy na Egipt, po czym ponownie przeprowadził królewską substytucję w Niniwie (brak jest wzmianek by był odpowiedzialny również za babilońską fazę rytuału).

W roku 670 uczonego starał się wprowadzić do kręgu uczonych Asarhaddona swego syna- Urdu-gulę, co przyniosło skutek, bowiem trafił on do Pałacu Sukcesji w Aszur. Kolejne miesiące przyniosły ciężkie choroby króla oraz jego matki, z którymi musiał się zmagać Adad-šumu-ušur, a gdy zdrowie pacjentów zaczęło się poprawiać uczonego musiał zająć się skutkami trzęsienia ziemi, które nie stanowiło pozytywnego znaku dla rodziny królewskiej. W kolejnych miesiącach, wraz z bratankiem, zajmował się ofiarami dla bogini Šatru, zaś pod koniec roku nastąpiło kolejne, złowróbnne zaćmienie, tym razem jednak ograniczono się do rytuałów ochronnych dla całej rodziny królewskiej. Sam uczonego był w tym czasie zapewne z królem, zajętym pacyfikowaniem buntowników. Z kolei tabliczki zawierające opis planowanych zabiegów magicznych miały zostać skopiowane w Niniwie i dostarczone do króla i Pałacu

Sukcesji, cały proces zaś nadzorowany był przez Adad-šumu-ušura.

Ostatni asyryjski rok panowania Asarhaddona rozpoczął się od obserwacji niekorzystnego położenia Marsa. Uczony był odpowiedzialny za rytuały mające przeciwdziałać złu, które zapowiedziała planeta. W miesiącu II, wraz z między innymi swym bratankiem oraz Marduk-šakin-šumim, Adad-šumu-ušur udał się do Babilonu z posągiem Bela, jednak ich misja, ze względu na niebezpieczeństwo na drogach, zakończyła się niepowodzeniem. W kolejnym miesiącu przeprowadził on ostatni dla Asarhaddona rytuał substytucji, jednocześnie, w trakcie jego trwania, zachorowali synowie króla, a pomimo zabiegów Adad-šumu-ušura zmarł Sin-per'u-ukin.

W trakcie regencji spowodowanej wyjazdem władcy na kolejną wyprawę do Egiptu oraz po śmierci króla uczony był już bliskim doradcą Aszurbanipala, czemu nie należy się dziwić, zważywszy na skuteczne leczenie następcy tronu w roku 672. Z rządów nowego króla sytuacja Adad-šumu-ušura nie była jednoznaczna. Z jednej strony wydaje się, że jego pozycja jeszcze wzrosła i oficjalnie stał on wyżej w hierarchii od Marduk-šakin-šumiego, będącego szefem egzorcystów. Z drugiej strony nie był on w stanie przeforsować u władcy przyjęcia na bezpośrednią służbę Urdu-Guli, o co aktywnie zabiegał. Wydaje się jedynie, że syn uczonego wypełniał dla Aszurbanipala pewne zadania, niemniej nie należał do jego doradców i nie posiadał bezpośredniego dostępu do władcy. Krótco po swoich prośbach, w drugiej połowie 666 roku lub nieco później Adad-šumu-ušur zmarł.

Ah-abu

PNA: Ah-abû 8, 13, 14, 29.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: K241+, ND 2306, SAA VI 134, 268, SAA XII 77.

Źródła niepewne: SAA VI 58 215, SAA VII 29, SAA XI 182, SAA XIV 282.

Aktywność źródłowa: 687-679/676.

Prawdopodobnie skryba pałacowy Senacheryba i pierwszy szef skrybów Asarhaddona, zmarły w początkowych latach panowania tego władcy. Znany jest jedynie z dokumentów, przez co nie jest możliwe opisanie go w szerszym stopniu.

Ahhešaia

PNA: Ahhēšaia 1, 2, 4, 6, 7?.

Autor tekstów: SAA VIII 449-453, SAA XVIII 79.

Pozostałe źródła: A* 3679, ABL 752, BIN I 159, BM 92706, BM 130827, BM 118965, BM 118969, BM 118972, BM 118975, BM 118979, BM 118981, CT LIV 87, MAH 15976, SAA XVIII 56, 79, 125, 180, W 21339.

Źródła niepewne: CT LIV 293, 420, SAA VIII 517, 528.

Aktywność źródłowa: Ok. 678-640.

Wysoki urzędnik babiloński z okresu panowania Asarhaddona i pierwszych lat rządów Šamaš-šumu-ukina, urodził się prawdopodobnie przed rokiem 710⁵⁷⁷ i był synem Nannaia-ušalliego. Najpóźniej w roku 675 objął urząd gubernatora Uruk⁵⁷⁸ (skąd zapewne pochodził), wcześniej zaś pełnił funkcję majordomusa⁵⁷⁹ i współpracował z Nabu-ušallimem z Bit-Dakuri. W przeciwieństwie do poprzednika Ahhešaii, imieniem Hinnumu, pozytywną opinię na jego temat wystawiał Bel-ušezib (SAA XVIII 125). Znanych jest pięć jego raportów astrologicznych z czego SAA VIII 451 datować na rok 673, zaś SAA VIII 452 został spisany 2,5 roku później⁵⁸⁰. Między rokiem 666 a 661 został usunięty ze stanowiska (również dzięki wpływom jego następcy-Nabu-ušabšiego, który oskarżał gubernatora o nastawienie antyasyryjskie w tekście ABL 752). Jego synem był zapewne Nadin-apli, będący świadkiem zakupu domu w Uruk w roku 649 (BM 92706). Ahhešaia zmarł po roku 640, bowiem w tym czasie wzmiankowany jest jeszcze jego dom, w dokumencie podziału pola (BIN I 159).

Ahu-illika

PNA: Ahu-illika 12.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: Rfdn 25.

⁵⁷⁷ Kiedy pojawia się w tekstach po raz pierwszy jest już wysoko postawioną postacią, mało prawdopodobne by urzędy majordomusa czy gubernatora Uruk objął w stosunkowo młodym wieku.

⁵⁷⁸ Jako gubernator potwierdzony jest w datowanych tekstach prawnych (sygnatury A, BM, MAH, W).

⁵⁷⁹ SAA XVIII 56.

⁵⁸⁰ Za identyfikacją astrologa z gubernatorem przemawia fakt, że raporty podpisane są przez Ahhešaię *šá-a* UNUG^{ki}-*a-a* oraz zaledwie 7 wpisów w PNA na temat tego imienia, które dotyczą 2-3 osób. Istnieje jednak niewielkie prawdopodobieństwo, że gubernator nie był astrologiem, który tworzył raporty, a jedynie pośrednikiem w korespondencji z Asyrią.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: PC.

Jeżeli odczyt A. Berlejunga, będącego autorem hasła na temat tego imienia w PNA, jest poprawny (czego nie jest pewien również wydawca tekstu) to Ahu-illika był wróżbitą, który działał na terenie Aszur w ostatnich latach przed upadkiem miasta (eponimat Bel-ahu-ušura).

Akkulanu

PNA: Akkulānu 1, 3, 5?.

Autor tekstów: SAA VIII 100-112, SAA X 84-108.

Pozostałe źródła: AUS I. 17, CT LIV 13, SAA VII 148, SAA X 148, SAA XIII 39, 232 SAA XXI 28, RA XXII 3, SAAB V 16.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 676-PC.

Był asyryjskim astrologiem i kapłanem w świątyni Aszura z Aszur, urodzonym na przełomie VIII i VII wieku. Z nieznanymi względów był już w połowie lat 70. odpowiedzialny za przesyłanie Asarhaddonowi wyników obserwacji astrologicznych. Prawdopodobnie w latach 672-670 poznał bliżej następcę tronu, dzięki czemu już pod koniec lat. 70 blisko współpracował z czołowymi uczonymi królewskimi. Po objęciu władzy przez Aszurbanipala pozycja Akkulanu znacząco wzrosła, zarówno w sferze świątynnej, jak i jako uczonego i doradcy. W roku 666 korespondował z królem w kwestii zbędnego rytuału substytucji, zaś jeszcze wcześniej jego obowiązki powiększyły się o nadzorowanie składania ofiar. Z czasem Akkulanu otrzymał kolejne zadania, było to przeprowadzanie inspekcji w innych świątyniach na terenie Asyrii, np. w Kalhu. Uczony brał też aktywny udział w kodyfikacji tekstów wróżebnych i astrologicznych, wykorzystując do tego zasoby, które dzięki wiekom asyryjskich najazdów na Babilonię, znalazły się w É.ŠAR.RA, zapewne również miał swój wkład w kopiowanie tekstów na użytek biblioteki Aszurbanipala. W trakcie rebelii Šamaš-šumu-ukina był członkiem delegacji, która udała się do gubernatora Uruk, z traktatem, mającym stanowić potwierdzenie wierności Kraju Nadmorskiego względem Asyrii. Zmarł najprawdopodobniej w latach 30.

Ana-Nabu-atkal

PNA: Ana-Nabû-atkal 1.

Autor tekstów: SAA X 309.

Pozostałe źródła:

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa:

Był asyryjskim egzorcyście, który zajmował się leczeniem epilepsji u dzieci. Ze względu na skąpą podstawę źródłową trudno wyrokować czy były one bezpośrednimi potomkami Asarhaddona, Aszurbanipala, czy też innego władcy lub też osoby prywatnej.

Aplaia XII

PNA: Aplāia 5?, 12, 32, 58?, Aplî 6.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VI 201, SAA X 289, SAA XII 86, SAA XVIII 161.

Źródła niepewne: K 241+, SAA XIX 132.

Aktywność źródłowa: 683-680.

Urodzony około roku 725, syn Bel-epuša, był wróżbitą na dworze Senacheryba, a w ostatnich latach jego rządów zajmował stanowisko szefa wróżbitów. W tym okresie współpracował z Balasim. Zmarł najprawdopodobniej z przyczyn naturalnych w roku 680 lub krótko później. Istnieje możliwość, że w młodości pełnił jakieś funkcje administracyjne w strukturach władzy Sargona II.

Aplaia XVII

PNA: Aplāia 17, 19.

Autor tekstów: SAA VIII 356-368, SAA X 154.

Pozostałe źródła: SAA XXI 13.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 676-670.

Syn Arkat-ilaniego, był astrologiem z Borsippy. Ramy chronologiczne jego życia są trudne do uchwycenia. Przesyłał raporty z obserwacji nieba i opisem trzęsienia ziemi Asarhaddonowi. Podlegał Šadunu, wraz z nim oraz Šumaią XVIII i Bel-eṭirem, zajmował się konfiskatą rzadkich tekstów z Ezidy oraz prywatnych bibliotek uczonych z Borsippy. Pozostawał w kontakcie z królową Naqią. Jego datowalne raporty kończą się na roku 670, po tym czasie mógł zostać przydzielony Šamaš-šumu-ukinowi, zginąć jako współpracownik Bel-eṭira lub umrzeć z innych przyczyn.

Aplaia XVIII

PNA: Aplāia 14, 15, 18, 21, 25, 26, Aplī 7.

Autor tekstów: BAK 345, SAA VI 243.

Pozostałe źródła: SAA VI 328, 329, SAA X 182, SAA XIV 149, 233, SAA XVI 21, VAT 4923.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 673-660.

Syn Keniego, urodzony około roku 690, jako młody skryba zarabiał na spisywaniu kontraktów, a następnie trafił na dwór Aszurbanipala, będącego w tym okresie następcą tronu. Tam zajmował się kopiowaniem tekstów literackich. Jednocześnie przyswajał z nich wiedzę, dotyczącą wróżbiarstwa. Pod koniec rządów Asarhaddona został wysłany przez Aszurbanipala do zbadania sprawy spisku uczonych babilońskich, kierowanego przez Bel-eṭira i Šamaš-zeru-iqišę. Dzięki jego wiadomościom, po objęciu tronu, Aszurbanipal zdecydował się na krwawą rozprawę ze spiskowcami, a sam Aplaia został sownie wynagrodzony i przynajmniej w latach 60. jego pozycja społeczna i ekonomiczna była bardzo wysoka. Posiadał między innymi domy w Niniwie i Nemed-Isztar oraz ogród w Singarze.

Aqar-Aia

PNA: Aqarâ 2, Aqar-Aia 2.

Autor tekstów: SAA X 178.

Pozostałe źródła: SAA IV 129, 139, 142, 162, SAA VII 1, SAA X 176.

Źródła niepewne: RA LXXVI 160.

Aktywność źródłowa: 673-669.

Był babilońskim wróżbitą, który w okresie panowania Asarhaddona zajmował się wrózeniem w sprawie potencjalnych buntów, nominacji urzędniczych i, być może, ataku na Egipt (SAA IV 129). Poszukiwał u króla poparcia w sprawie konfliktu prawnego o trudnym do uchwycenia charakterze, niewykluczone, że jego przyczyną było zagarnięcie pola, należącego do Aqar-Aii przez gubernatora prowincji, w której leżało, podobnie jak to miało miejsce w przypadku innych uczonych. Jego los po roku 669 pozostaje nieznany, nie wykluczone, że został przydzielony do służby Šamaš-šumu-ukinowi, gdzie z czasem mógł osiągnąć urząd gubernatora Babilonu.

Asqudu

PNA: Asqūdu 2, 3, 11.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VI 325, SAA VII 1.

Źródła niepewne: SAA XI 228.

Aktywność źródłowa: 670-663.

Był uzdrowicielem, który co najmniej od roku 670 służył Asarhaddonowi. W roku 663, a prawdopodobnie już znacznie wcześniej, przebywał na dworze królowej Naqii w charakterze skryby oraz czuwał nad jej zdrowiem.

Ašaredu Młodszy

PNA: Ašarēdu 2, 4, 5.

Autor tekstów: SAA VIII 337-342, 346-348, 351, 352, 354, SAA X 155-158, SAA XVIII 10-12.

Pozostałe źródła: SAA X 163, 164 SAA XVI 21, SAA XVIII 131, BM 33905.

Źródła niepewne: SAA VIII 343-345, 349-350, 353, 355.

Aktywność źródłowa: 674-656.

Babilończyk, urodził się około roku 700. Prawdopodobnie na początku panowania Asarhaddona trafił do Niniwy gdzie uczoney był astrologii w środowisku starszych uczonych babilońskich. W drugiej połowie rządów tego władcy otrzymał stanowisko gubernatora Kut, pełniąc przy tym podwójną rolę

urzędnika i astrologa. Do jego zadań, poza przesyłaniem raportów z obserwacji nieba, należało dbanie o świątynie oraz uzupełnianie królewskiej biblioteki o teksty, które już w tamtym okresie można było określić mianem „starożytnych”. Pod koniec rządów Asarhaddona popadł w konflikt z innymi przedstawicielami elit babilońskich, również mu podwładnymi, takimi jak Nabu-iqbi, Šamaš-zeru-iqiša, czy Bel-eṭir. Pierwszemu z nich miał zagarnąć dom, na pozostałych zaś doniósł Šamaš-šumu-ukinowi, oskarżając ich o nieinformowanie króla i następcy babilońskiego tronu o wynikach wróżb i obserwacji astrologicznych oraz spiskowanie z ludźmi, którzy wydali Elamitom Aššur-nadin-šumiego. Wykazywał zainteresowanie zdrowiem królowej Naqii, którą prawdopodobnie znał osobiście. Po śmierci Asarhaddona odpowiadał wyłącznie przed królem Babilonii, nie kontaktował się oficjalnie z Aszurbanipalem. Piastował urząd gubernatora co najmniej do roku 656, zmarł ok. dwa lata później.

Ašaredu Starszy

PNA: Ašarēdu 3.

Autor tekstów: SAA VIII 323-336.

Pozostałe źródła:

Źródła niepewne: SAA VIII 343-345, 349-350, 353, 355.

Aktywność źródłowa: 677-666.

Urodzony około 705 roku, potomek Damqa, brat Zakiru, pochodzenia babilońskiego. Źródła nie pozwalają określić z jakich względów rodzina ta znalazła się w Asyrii, jednak umiejętność pisania charakteryzująca jego ród pozwala sądzić, że pochodzili oni raczej z wyżyn społecznych. Na dwór królewski Ašaredu mógł trafić na początku panowania Asarhaddona za sprawą brata, który już za rządów Senacheryba miał znajomości lub wręcz pracował w pałacowej administracji. Ašaredu Starszy znany jest wyłącznie ze swoich raportów, w których z jednym, mocno uszkodzonym wyjątkiem, nie podnosi kwestii innych niż astrologiczne. Jego teksty kończą się na roku 666, co sugeruje, że nie znalazł uznania w oczach Aszurbanipala i został w tym okresie odsunięty od dworu, na który już nie powrócił.

Aššur-da”in-šarru

PNA: Aššūr-da”in-šarru 1, 2.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA IV 280, 281, 283, 324, 327, 337.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 651

Był asyryjskim wróżbitą, który w roku 651 przeprowadzał rytuały mające dać odpowiedź na pytania związane z rebelią Šamaš-šumu-ukina. Współpracował przy tym z Dannaią i Marduk-šumu-ušurem.

Aššur-šarrani

PNA: Aššūr-šarrāni 1?, 4?, 5?, 7?

Autor tekstów: SAA VIII 165-166.

Pozostałe źródła:

Źródła niepewne: BAK 214, SAAB V 42, StAT III 9, VAT 9832.

Aktywność źródłowa: ?

Asyryjski astrolog, był autorem dwóch niemożliwych do wydatowania raportów. Uczony o tym samym imieniu był autorem dwóch tabliczek z inkanatacjami, które zostały później skopiowane przez Kišir-Aššura, nie ma jednak pewności, czy należy utożsamiać obie te osoby. Aššur-šarrani występuje również w trzech dokumentach, jednak ze względu na ich bardzo niepewne datacje, trudno jest domniemywać czy astrolog rzeczywiście był świadkiem wymienionych transakcji lub też był ojcem Luqu-człowieka sprzedającego niewolnicę, poświadczonego przez tabliczkę StAT III 9.

Aššur-našir

PNA: Aššūr-nāšir 12.

Autor tekstów: SAA VIII 164.

Pozostałe źródła:

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa:

Był Asyryjczykiem i autorem zestawienia hemerologicznego, które prawdopodobnie zostało przesłane do Asarhaddona lub Aszurbanipala. Ze względu na brak zachowanych dodatkowych informacji w tekście nie sposób jest łączyć go z którąkolwiek z osób wymienionych w PNA o tym samym imieniu,

które jednak stanowi pewną sugestię jakoby uczony pochodził z Aszur.

Aššur-šumu-iddina

PNA: Aššūr-šumu-iddina 4?, 5?, 6, 8?, 10?, 11?, 14?, 15?, 16?, 19?.

Autor tekstów: SAA VIII 167.

Pozostałe źródła:

Źródła niepewne: AfO XXXV 123, BAK 356, Rfdn 3, SAA VII 13, SAA XI 227, SAA XIV 265, StAT II 54, 55, 238, VAT 8657.

Aktywność źródłowa: ?

Był autorem jednego asyryjskiego raportu astrologicznego, który pozostaje niemożliwy do wydatowania. Z tego względu oraz z racji niemożności ustalenia miasta, w którym ten uczony działał możliwe jest zaproponowanie kilku hipotez na jego temat. Aššur-šumu-iddina mógł za młodu (pod koniec panowania Asarhaddona) kształcić się w Huzirinie, być kapłanem w Kalhu, mieszkać na terenie Aszur, lub należeć do grona skrybów Senacheryba.

Babu-šumu-iddina

PNA: Bābu-šumu-iddina 2.

Autor tekstów: SAA X 134-135

Pozostałe źródła:

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 649.

Był asyryjskim astrologiem z Kalhu, jeden z (SAA X 134) jego autorstwa opisuje zaćmienie z roku 649. Drugi z tekstów (SAA X 135) pozwala stwierdzić, że listy do niego skierowane z poleceniem obserwacji nieba pochodziły bezpośrednio od Aszurbanipala. Brak jest informacji w źródłach na temat innych aspektów życia tego uczonego.

Balasi

PNA: Balasî 1, 3, 4, 5, 8, 9, Balässu 10, 11, 12, Balašî 2.

Autor tekstów: SAA VIII 80-99, SAA X 39, 40, 42-66 .

Pozostałe źródła: SAA IV 18, SAA VI 29, 150, 195, 296, SAA X 41, 276, 289, 291, 385, SAA XVI 84, StAT II 283, 284, StAT III 68.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 710-664.

Urodzony za panowania Aszur-nirario V lub Tiglat-Pilesera III w Kalhu, był asyryjskim astrologiem. Wiadomo, że już w roku 710 znał Nabu-zero-lešira, który spisywał dokument pożyczki, którą zaciągał między innymi Balasi. Na służbę w charakterze uczonego królewskiego trafił za panowania Senacheryba, jednak z tego okresu brak jest dokumentacji źródłowej (być może wyjątkiem jest SAA XVI 84, w którym w obowiązkach uczonego znajduje się zapewnienie zapasów czerwonej wełny do celów rytualnych). Z lat 677-666 pochodzi zbiór raportów astrologicznych, przesyłanych przez Balasiego do Asarhaddona i Aszurbanipala. Uczony miał w oczach obu królów pozycję szczególną, pierwszy z tych władców często wysyłał listy do Balasiego z poleceniem interpretacji zjawisk uznawanych za wróżby oraz weryfikacji słów innych uczonych, ponadto zajmował się on z rozkazu Asarhaddona edukacją młodego Aszurbanipala, najprawdopodobniej również w okresie zanim książę mianowany został następcą tronu. Król konsultował z uczniem także terminy wizyt swoich synów. Bliskim współpracownikiem, a zapewne również i uczniem Balasiego był Nabu-ahhe-eriba, który z czasem mógł zostać zastąpiony przez Bammaię, z którym zajmowali się redagowaniem tekstu królewskiego (listu lub inskrypcji). Uczony należał do grona najwybitniejszych astrologów Asarhaddona, co udowodnił między innymi kiedy wraz z Nabu-ahhe-eribą wytknęli Issar-šumu-erešowi błąd, wskazując, iż szef skrybów zaobserwował na niebie Merkurego, nie zaś Wenus. Posiadał też pewne kompetencje w zakresie egzorcyzmów i wróżb.

Po objęciu władzy przez swojego ucznia-Aszurbanipala, został przeniesiony do Niniwy i otrzymał od niego funkcję majordomusa, którą zapewne piastował do śmierci, a więc najprawdopodobniej do drugiej połowy lat 60.

Bammaia

PNA: Bammāia 1.

Autor tekstów: SAA VIII 168-174, SAA X 63.

Pozostałe źródła:

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 668-664.

Był asyryjskim astrologiem, prawdopodobnie z Aszur, współpracującym z Balasim przy kopiowaniu tekstów lub redagowaniu inskrypcji. Przesyłał raporty z obserwacji nieba Aszurbanipalowi, być może nie służył jego ojcu ze względu na młody wiek. Jego losy po 664 pozostają nieznane.

Banaia

PNA: Bānāia 13.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VII 1.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 670.

Był astrologiem służącym Asarhaddonowi na dworze w Niniwie. Nie występuje w innych źródłach poza spisem uczonych z roku 670.

Bani

PNA: Bānāia 9, 11?, 14, Bānî 4, 5?, 6?, 7, 8, 9?, 11?, 21?.

Autor tekstów: SAA VI 90, 124, SAA X 333.

Pozostałe źródła: SAA IV 139, 157, 285, SAA VI 265, 307, 309, 317, 320, 321, 325, 328, 339.

Źródła niepewne: SAA IV 306, SAA VI 184, 246, 268, SAA XI 175, SAA XIV 292, 316, 477.

Aktywność źródłowa: 698-651.

Był asyryjskim uzdrowicielem i wróżbitą, urodził się prawdopodobnie na początku panowania Sargona II jako syn Bel-šarru-ibniego. Od początku VII wieku znany jest z dokumentów jako skryba, podpisujący się ^m*ba-ni-i*. Taka forma pozwala na identyfikację spisanych przez niego tabliczek i odróżnienie uczonego od jego imiennika, syna Nabu-aplu-iddiny, również będącego skrybą. Nieznane są okoliczności w jakich Bani trafił na służbę królewską. Zapytania wróżebne, pod którymi widnieje imię uczonego zostały sporządzone po ustanowieniu przez Asarhaddona zasad sukcesji, a więc po roku 672, a zarazem przed śmiercią tego władcy w roku 669. Spisuczonych z Niniwy z końcówki roku 670 wymienia go jako wróżbitę, jednakże jedyny znany list tego uczonego dotyczy sporów między egzorcystami, a uzdrowicielami w Pałacu Sukcesji. Sugeruje to, iż w ostatnich miesiąca swego życia Asarhaddon skierował Baniego na służbę Aszurbanipalowi. Po objęciu przez niego władzy uczonego został awansowany na zastępcę szefa uzdrowicieli, jednocześnie pozostawał w bardzo bliskich stosunkach z Remanni-Adadem, o czym świadczy nie tylko jego częsta obecność na listach świadków w dokumentach królewskiego woźnicy, ale także fakt, że sam Remanni-Adad nadał swojemu synowi imię Bani, co potwierdza tekst CTN III 11. Wróżbita i uzdrowiciel mógł być rozważany przez jednego z władców jako kandydat do objęcia funkcji kapłana boga Anu, jednak nie wydaje się, że rzeczywiście objął tę funkcję. Ostatnim znanym tekstem wzmiankującym Baniego jest raport wróżebny, sporządzony w roku 651. Dotyczył on konfliktu z Šamaš-šumu-ukinem. Prawdopodobnie ze względu na podeszły wiek uczonego zmarł krótko później.

Bel-ahhe-eriba

PNA: Bel-ahhē-eriba 2?, 3, 4?, 5?, 7?

Autor tekstów: SAA VIII 454, 455.

Pozostałe źródła:

Źródła niepewne: SAA VII 189, 190, 202, SAA X 118, StAT III 111, VAT 4923.

Aktywność źródłowa: 673.

W przypadku tego babilońskiego autora dwóch raportów astrologicznych (z czego SAA VIII 454 można datować na rok 673) nie posiadamy jakichkolwiek źródeł, które pozwoliłyby na stwierdzenie czegokolwiek na temat jego życia. Z raportu SAA VIII 455 wiadomo jedynie, że był synem La-abaši-ilu. Ze względu na niską popularność tego imienia możliwe jest jednak, że był złotnikiem z Borsippy,

wspieranym w karierze przez Bel-ušeziḫa oraz oskarżonym o udział w spisku Bel-eṭira (SAA X 118, VAT 4923). Alternatywą jest połączenie go z pracownikiem świątyni w Aszur, odpowiedzialnym za ofiary z wołów (SAA VII 189, 190, 202 StAT III 11).

Bel-epuš

PNA: Bēl-ēpuš 5, 6, 11 13?, 14?.

Autor tekstów: SAA IV 14, 30, 108, 150.

Pozostałe źródła: SAA VII 2, SAA VIII 463, SAA X 9, SAA XI 156.

Źródła niepewne: SAA XI 174, SAA XVIII 161.

Aktywność źródłowa: 680-674.

Był babilońskim wróżbitą i egzorcytą. Prawdopodobnie na teren Asyrii trafił w wyniku deportacji zarządzonej przez Senachryba, z czasem zaś, z racji wykształcenia, dostał się również na jego dwór. Po śmierci króla i objęciu tronu przez Asarhaddona został aresztowany, z czasem jednak, otrzymał królewską łaskę i służył nowemu władcy jako wróżbita, zarówno w sprawach wojskowych (konflikty w Medii i Tabalu) jak i personalnych. Pozostawał w bardzo zażyłych relacjach z Bel-naširem/Naširu, który informował króla o chorobie wróżbity. Wydaje się, że miało to miejsce krótko po pogrzebie Sin-nadin-apliego, za którego organizację obaj uczeni byli częściowo odpowiedzialni, Bel-epuš mocno podupadł na zdrowiu, o czym informował władcę Bel-našir. Uczony nie jest wymieniany w późniejszych tekstach, nie ma go w spisie SAA VII 1, stąd należy założyć, że zmarł przed rokiem 672, od którego rozpoczyna się główna część korpusu korespondencji uczonych. Niewykluczone, że wróżbita wymieniony jest w SAA XVIII 161, w takim wypadku byłby on synem Adad-šumu-ereša i ojcem Aplai.

Bel-eṭir

PNA: Bēl-eṭir 9, 19, 22?.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VII 1, SAA XVI 21, SAA XXI 13.

Źródła niepewne: 1881-07-27, 0020.

Aktywność źródłowa: ok. 670.

Był astrologiem z Borsippy, synem lub bratem Šumu-ukina. Źródłowo poświadczony są jedynie trzy momenty jego życia. Między początkiem 672 i początkiem 670 roku został oskarżony przez Ašaredu Młodszeo o spiskowanie z Aplaią XVIII oraz Šamaš-zero-iqišą oraz nieinformowanie króla i/lub Šamaš-šumu-ukina o wynikach obserwacji nieba. Nie wiadomo, czy informacje przekazane przez gubernatora Kutu były prawdziwe, niemniej cała sprawa nie zaszkodziła Bel-eṭirowi, który w roku 670 miał wraz z innymi uczonymi z Borsippy przesłać rzadkie tabliczki z tekstami medycznymi do Asarhaddona. Krótko potem, w grudniu 670 znalazł się na dworze króla. Jego dalszy los jest nieznanu.

Bel-iqiša

PNA: Bēl-iqīša 5.

Autor tekstów:

Pozostale źródła: SAA IV 129.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: ok. 671.

Był wróżbitą na usługach Asarhaddona w ostatnich latach jego panowania. Znany jest z jednego zapytania do Szamasza, które spisano w Pałacu Salmansara w Kalhu. Należy zakładać, że miasto to było stałym miejscem pobytu uczonego.

Bel-Kundi-Ila'i

PNA: Bēl-Kundi-ilā'ī 1.

Autor tekstów:

Pozostale źródła: BAK 252-254, 504.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa:

Urodzony w połowie VIII wieku, zapewne w okolicach miasta Kunda (świadczy o tym jego imię) w prowincji Que. Prawdopodobnie trafił na dwór Sargona II w trakcie jednej z jego wypraw na Północ lub Północny-Zachód. Za rządów tego władcy lub jego następcy (po roku 714) osiągnął godność szefa skrybów. Tak wysokie stanowisko sprawiło, że przez swoich potomków uznany został za założyciela

rodu skrybów z Aszur. Po osiedleniu w tym mieście spłodził syna imieniem Nabu-zer-Aššur-ukin, niemożliwe do ustalenia jest czy drugi z jego synów- Nabu-mušeši był młodszy, czy starszy od brata. Zmarł za rządów Senacheryba, przed rokiem 683.

Bel-le'i

PNA: Bēl-lē'i 7, 9?, 11, 14.

Autor tekstów: SAA VIII 456-461.

Pozostałe źródła: SAA XIII 3, 166.

Źródła niepewne: StAT II 95, Rfdn 2.

Aktywność źródłowa: 677-668(650?).

Babiloński egzorcysta, posiadający również znaczną wiedzę astrologiczną, pochodził z jednego z najbardziej wpływowych rodów Babilonu-Egibi. Przesyłał raporty astrologiczne Asarhaddonowi co najmniej od roku 677⁵⁸¹. W innym tekście, poruszającym kwestię komety oraz położenia Jowisza, autor informuje władcę, że królewska (a więc zapewne ofiarowana uczonemu przez króla) niewolnica zbiegła do Babilonii, egzorcysta prosi by ją sprowadzono⁵⁸². Wynika z tego, że w roku 674 przebywał na terenie Asyrii. Z czasem jednak powrócił do południowej Mezopotamii, bowiem w roku 669 informował o powodziach na tym terenie⁵⁸³. W tym okresie odpowiadał przed Urdu-ahhešu, który rekomendował jego przeniesienie do Aszur⁵⁸⁴, co jak wiemy z listu króla, do bliżej nieokreślonego adresata z tego miasta, rzeczywiście miało miejsce⁵⁸⁵. Niewykluczone, że uczoney przeżył jeszcze 18 lat, bowiem imię to w towarzystwie innych osób powiązanych z É.ŠAR.RA, uzdrowicielem Ahu-ušurem oraz Kišir-Aššurem (bardzo prawdopodobne, że egzorcystą) pojawia się na liście świadków StAT II 95. Wytworzony przez lata związek z Asyrią i Aszurem mógł być dla uczonego tak silny, że mimo babilońskiego pochodzenia nadał synowi imię Sakip-Aššur⁵⁸⁶.

Bel-našir

⁵⁸¹ SAA VIII 459.

⁵⁸² SAA VIII 456.

⁵⁸³ SAA VIII 461.

⁵⁸⁴ SAA XIII 166, tekst ten stanowi listę kwestii, które Urdu-ahhešu planował lub też omówił z królem. Ze względu na poruszony tam również temat „króla Babilonu”, należy datować go na rok 668.

⁵⁸⁵ SAA XIII 3.

⁵⁸⁶ Rfdn 2.

PNA: Bēl-nāšir 9?, 10, 11?, 13?, 14, 22?, Nāširu 2?, 3?.

Autor tekstów: SAA VIII 462-468, SAA X 159, SAA XVI 121.

Pozostałe źródła: SAA VIII 447.

Źródła niepewne: ADD 712, SAA IV 13, 18, 20, 37, 41, 43, 44, 49, 63, 81, 94, 129, 139, 142, 149, 155, 157, 185, 226, 236, SAA VI 225, SAA VII 2, SAA VIII 567, SAA X 9, 176, 177, 180 182, 257, 382, SAA XVIII 61.

Aktywność źródłowa: 681/0- 657.

Babiloński astrolog, był bratem Bel-upahhira, działał na terenie Asyrii. Mimo, iż z tego okresu jego pracy nie zachowały się żadne źródła, to z racji pokrewieństwa z głównym uczonym Senacheryba, musiał rozpocząć karierę już w okresie panowania tego władcy. Najprawdopodobniej po zamordowaniu króla pozostał w Niniwie na służbie Urdu-Mulissu, za co został aresztowany przez Asarhaddona po objęciu przez niego tronu. Pozostawał w dobrych kontaktach z Bel-epušem, próbując wyjednać u króla pomoc dla poważnie chorego wróżbity. Bratankiem Bel-našira był Țab-šil-Marduk.

Dwie, częściowo powiązane ze sobą, kwestie, dotyczące astrologa pozostają w tym momencie niemożliwe do udowodnienia. Mowa tu o korzystaniu przez niego z hipokorystyku Naširu oraz wykształceniu egzorcystycznym. Imię „Naširu” najprawdopodobniej funkcjonowało również w sposób niezależny i było używane przez jednego z wróżbitów. Istnieje kilka tekstów, co do których nie ma pewności czy wymieniony jest w nich lub też zostały spisane przez astrologa i wróżbitę. Większość z nich umiejscawia Bel-našira/Naširu w kontekście typowym dla egzorcysty. Najbardziej prawdopodobnym wariantem jest, iż to Bel-našir, podobnie jak szereg innych babilońskich astrologów, posiadał stosowną wiedzę w tym zakresie. To oznaczałoby, że w świetle dyskusyjnych tekstów, bardzo blisko współpracował z najważniejszymi uczonymi Asarhaddona- Issaar-šumu-erešem i Marduk-šakin-šumim i to w tak ważnych kwestiach jak pogrzeb Sin-nadin-apliego oraz (potencjalnie) przeprowadzanie rytuałów ochronnych dla Aszurbanipala, będącego w tym czasie następcą tronu. Możliwe, że jego uczniem i/lub synem był Nenea. Mniej prawdopodobne warianty to pełna identyfikacja astrologa i wróżbity jako jednej osoby, przypisanie kontrowersyjnych tekstów wróżbicie lub ich podział między obu uczonych oraz istnienie trzeciego uczonego imieniem Bel-našir/Naširu.

Bel-šumu-iškun

PNA: Bēl-šumu-iškun 1, 2.

Autor tekstów: SAA VIII 469-471.

Pozostałe źródła: SAA XVIII 187.

Źródła niepewne: ABL 1204.

Aktywność źródłowa: 674.

Babiloński kapłan lamentacyjny, urodzony około roku 725 w Kraju Nadmorskim, być może w Ur. Jego ojciec, był stronnikiem asyryjskim od czasów Tiglat Pilesera III. Znane są jego trzy raporty astrologiczne wysłane do Asarhaddona, jednak z całą pewnością było ich więcej, prawdopodobnie korespondował także z Senacherybem, być może również z jego wnukiem lub wnukami. O istnieniu co najmniej trzech nieznanymi obecnie tekstów Bel-šumu-iškuna świadczy raport SAA VIII 469, w którym autor wspomina, iż trzykrotnie już pisał królowi o swojej lojalności. Takich wzmianek brak w pozostałych znanych raportach tego uczonego. W samym SAA VIII 469 widać szczerą troskę o władcę, wyrażaną poprzez pytania w jaki sposób dotychczas reagowano na zaćmienie księżyca oraz trzykrotne zasłonięcie przez niego Jowisza. Bel-šumu-iškun stara się również szerzej wyjaśniać opisywane przez niego zjawiska, co nie jest w raportach standardem.

Lojalności Asyrii dochował jego nieznanego imienia syn oraz wnuk- Sin-šarru-ibni.

Bel-upahhir

PNA: Bēl-upahhir 1.

Autor tekstów: SAA VIII 472, 502.

Pozostałe źródła: AfO III 71, SAA VIII 445, 448,

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 678.

Urodził się prawdopodobnie w latach 20. VIII wieku lub nieco później. Był babilońskim astrologiem i głównym uczonym Senacheryba w latach 80. Synchronistyczna Lista Królów wymienia go jako drugiego po Kalbu, z drugiej strony żył on jeszcze w roku 678, a zapewne także cztery lata później. Trudno rozstrzygnąć, czy w związku z tym został on z czasem zastąpiony przez Kalbu, czy też

stanowisko głównego uczonego było pod koniec rządów Senacheryba obsadzone podwójnie. Jeżeli Bel-upahhir stracił wpływy na dworze, to Asarhaddon nie mógł winić go za nieprzewidzenie śmierci ojca, ponadto ani sam astrolog, ani jego brat Bel-našir, ani syn ʾab-šil-Marduk nie znajdują się w spisie aresztowanych w 681 roku uczonych. Jego udział w spisku uczonych Senacheryba pomija Bel-ušeziḫ, obciążając całkowicie Kalbu. Trudno jednak stwierdzić, czy była to prawda, czy też efekt sojuszu lub przyjaźni obu uczonych. Bel-upahhir w swoim raporcie z początku roku 678 polecał bowiem królowi słuchanie rad Bel-ušeziḫa. Obaj byli Babilończykami, służącymi Senacherybowi przez dłuższy czas, być może również trafili na jego dwór w podobnych okolicznościach. Prawdopodobnie Bel-upahhir, przynajmniej w pewnym okresie, pełnił istotne funkcje w strukturach administracyjnych państwa Senacheryba.

Na przełomie VIII i VII urodził się syn uczonego, imieniem ʾab-šil-Marduk, który z czasem został astrologiem Asarhaddona. Wydaje się, że za rządów tego władcy pozycja całego rodu pozostawała bardzo znacząca. ʾab-šil-Marduk jeszcze w roku 674 podpisał się w swoim raporcie (SAA VIII 448) jako syn Bel-upahhira, co może oznaczać, że w tym czasie był on jeszcze żywy. Mimo, iż największa część korpusu listów i raportów astrologicznych pochodzi z lat 672-669, to w tekstach z tego okresu brak jest wzmianek na temat Bel-upahhira, stąd należy zakładać, że zmarł on w 674 lub 673 roku.

Bel-ušallim

PNA: Bēl-ušallim 3, 4.

Autor tekstów: SAA IV 51, 279.

Pozostałe źródła: SAA IV 5, 9, 12, 45, 74, 76, 108, 129, 285, SAA VIII 536.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: ok. 676- 651.

Urodził się zapewne na przełomie VIII i VII wieku. Był babilońskim wróżbitą, służącym na dworze Asarhaddona i Aszurbanipala. Znany jest z dokumentów zapytań wróżebnych, dotyczących wypraw przeciw Mugallu, Kaštaritu z Medii (gdzie zapewne osobiście towarzyszył armii), oraz Elamu i Elippi, a także z dwóch raportów z czasów konfliktu między synami Asarhaddona. Współpracował przede wszystkim z Šumaią i Nabu-ušallimem. Zmarł najprawdopodobniej w latach 40.

Bel-ušezi

PNA: Bēl-ušēzib 1, 2.

Autor tekstów: SAA X 109-121, SAA XVIII 124-127.

Pozostałe źródła: SAA VII 1, SAA VIII 502, SAA XI 156.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: ok. 681- ok 668.

Urodzony ok. 725 roku w środowisku babilońskiej elity z okolic Nippur. Tam też, o czym świadczy rodzaj używanego przez niego pisma, pobierał pierwsze nauki na drodze ku zostaniu skrybą. Około roku 700, na skutek zdławienia przez Senacheryba jednego z buntów na terenie Babilonii, w imieniu lokalnych możnych, złożył hołd królowi Asyrii. Przez kolejne 20 lat jako egzorcysta zyskiwał na znaczeniu wśród nadwornych uczonych Niniwy. Jednocześnie zdobywał wiedzę spoza swojej specjalizacji, z zakresu astrologii, literatury sumeryjskiej, czy interpretacji znaków teratologicznych. Dzięki czemu pod koniec rządów Senacheryba cieszył się uznaniem Dady- szefa egzorcystów, królewskiego *ummanu*- Bel-upahhira oraz matki następcy tronu- Naqi'ii. W tym czasie zdobywał również doświadczenie w sferze polityki oraz uczestniczył w wyprawach wojennych. W obliczu zamachu na władcę nie stanął po stronie Urdu-Mulissu, za co został przez niego skazany na śmierć. Udawało mu się jednak unikać aresztowania, aż do przejęcia władzy przez najmłodszego z królewskich synów.

Mimo to po przejęciu władzy w Niniwie przez Asarhaddona został aresztowany i podczas oczekiwania na decyzję o swoim losie przepisywał teksty literackie. Po ujawnieniu spisku uczonych Senacheryba pod wodzą Kalbu i sugestii, że sytuacja powtarza się został uwolniony w roku 680. Z uwagi na pochodzenie, pod zarządem Bel-ušezi pozostawała przynajmniej część interesujących króla spraw w Babilonii. Uczony donosił władcy na temat rodzących się spisków, ze szczególnym udziałem w nich Sillaii, jednak jego informacje bywały ignorowane, zaś pozycja Bel-ušezi przez pewien czas pozostawała mocno niepewna. Ponadto przekazywał wieści na temat sytuacji i nastrojów wśród lokalnych elit południowej Mezopotamii. W orbicie jego zainteresowań leżała odbudowa tej części Imperium, ze szczególnym uwzględnieniem Nippur. Zajmował się również rekomendowaniem królowi kandydatów na niektóre stanowiska, szczególnie nadwornych uczonych. Fakt, że polecał między innymi Adad-šumu-ušura oraz zajmował się, podobnie jak Zakiru, kwestią odbudowy Babilonii, sugerują, że pozostawał w dobrych kontaktach z rodem Gabbu-ilani-ereša. W przeciwieństwie do większości

uczonych doradzał Asarhaddonowi konkretne rozwiązania w kwestiach militarnych. Silnie zaangażował się w sprawę konfliktu z Manęą, przepowiedział również upadek Sydonu. Brak jest informacji na temat jego bezpośredniego udziału w wyprawach Asarhaddona, wiadomo jednak, że pozostawał w Niniwie w trakcie zaćmienia z X 671.

Udokumentowana aktywność Bel-ušeziaba spada po roku 675, niemniej jego ostatnia datowalna korespondencja pochodzi z początków panowania Aszurbanipala i dotyczy kandydatury na wysokie stanowisko w Borsippie. Prawdopodobnie w tym czasie umiera z przyczyn naturalnych lub ewentualnie zostaje odsunięty od dworu w roku 666.

Bulalu

PNA: Bulālu 2.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA XIV 207.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa:

Jeżeli, zgodnie z sugestią M. Capraro zamieszczoną w PNA przyjmujemy, że tekst SAA XIV 207 pochodzi z Kalhu to Bulalu najprawdopodobniej był uzdrowicielem działającym na dworze Sargona II i/lub Senacheryba.

Bulluṭu

PNA: Bulluṭu 3, 5?, 10?.

Autor tekstów: SAA VIII 113-125.

Pozostałe źródła:

Źródła niepewne: K 241+, Eponim post-kanoniczny⁵⁸⁷.

Aktywność źródłowa: 669-666.

Astrolog asyryjski, autor raportów z końcówki rządów Asarhaddona i pierwszych lat panowania

⁵⁸⁷ *Vide* PNA, Bulluṭu 5.

Aszurbanipala. Dopuszczalne są trzy teorie dotyczące życia tego uczonego. Według pierwszej, był on starym asyryjskim uczonym, który w orbitę służby na rzecz króla trafił już pod koniec rządów Sargona II. Według drugiej, najbardziej prawdopodobnej, Bulluṭu był śpiewakiem kultowym (prawdopodobnie z É.ŠAR.RA lub któregoś z ważnych świątyń w Niniwie), z czasem zaś osiągnął funkcję szefa śpiewaków i został wybrany eponimem, najpewniej w latach 30. Trzecia teoria zakłada, iż identyfikacje uczonego z eponimem oraz osobą z listy K241+ są nieprawidłowe, w związku z czym jakiegokolwiek szczegóły życia Bulluṭu pozostają niemożliwe do ustalenia.

Dadaia

PNA: Dādāia 4?, 6, 9, 10?, Dādī 5?.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA X 109, 229.

Źródła niepewne: SAA I 209, SAA VI 178 SAA XIV 104.

Aktywność źródłowa: 680.

Był egzorcystą, związanym przede wszystkim z dworem Senacheryba. Znany jest jedynie ze wzmianek u innych uczonych, to jemu (i królowej matce) Bel-ušeziḫ powierzył wnioski ze swojej obserwacji nieba w roku objęcia tronu przez Asarhaddona. O możliwość podzielenia losu Dadaia zabiegał, będąc już w podeszłym wieku, Adad-šumu-ušur. Kontekst wypowiedzi wskazuje, że ów los związany był ze znaczną liczbą dzieci, osiągnięciem starości oraz zaszczytnej i zależnej od władcy śmierci. Wydaje się więc, że Dadaia miał za sobą wiele lat kariery, którą na dworze rozpoczął jeszcze w czasach Sargona II lub któregoś z jego poprzedników. Owym nobilitującym zakończeniem życia mogło być wyznaczenie do roli substytutu króla w roku 679. Dadaia mógł być ojcem Nabu-taqqinanniego.

Daluwa

PNA: Dalūwa 1, 2.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: ND 2306, SAA VI 40.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 693-687.

Był uzdrowicielem, prawdopodobnie służącym na dworze Senacheryba lub Asarhaddona jako następcy tronu. Pozostawał w dobrych relacjach z Ah-abu, który zapewne był ostatnim szefem skrybów drugiego z Sargonidów i pierwszym pełniącym tę funkcję w czasie rządów jego następcy.

Dannaia

PNA: Dannāia 7?, 8, 9?.

Autor tekstów: SAA IV 280, 281, 283, 286, 291, 303, 308, 324, 336.

Pozostałe źródła: SAA IV 282, 300, 304, 316, 317, 331, 333.

Źródła niepewne: SAA VI 277, SAA XIV 159.

Aktywność źródłowa: 652-650

Był babilońskim wróżbitą i wiodącą postacią wśród uczonych tej profesji w trakcie pierwszej połowy rebelii Šamaš-šumu-ukina. Przeprowadzał także rytuały, które miały dać odpowiedź na pytania związane ze zdrowiem Aszurbanipala i nominacją urzędników, zarówno cywilnych, jak i świątynnych. Współpracował przy tym z Marduk-šumu-ušurem, Dari-šarru, Aššur-da''in-šarru i Zizim.

Dari-šarru

PNA: Dāri-šarru 4, 5.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA IV 282.

Źródła niepewne: SAA VII 3, 4.

Aktywność źródłowa: 651.

Był wróżbitą, współpracującym z Dannaią w trakcie rytuału mającego dać odpowiedź na pytanie o możliwość ucieczki Šamaš-šumu-ukina do Elamu. Być może był związany z Aszurbanipalem jeszcze przed tym jak objął on tron Asyrii.

Hūru

PNA: Hūru 1.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VII 1.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 670

Był uczonym z Egiptu, który trafił na dwór Asarhaddona po podboju tego kraju w roku 671.

Hur-waši

PNA: Hur-waši 3 4?.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VII 1.

Źródła niepewne: PEF XXXVI 229.

Aktywność źródłowa: 670-652?..

Był uczonym z Egiptu, który trafił na dwór Asarhaddona po podboju tego kraju w roku 671. Być może w okresie panowania Aszurbanipala został mianowany burmistrzem palestyńskiego miasta Gezer.

Ikkaru

PNA: Ikkāru 1?, 2, 5?.

Autor tekstów: SAA X 328-332.

Pozostałe źródła:

Źródła niepewne: SAA VI 147, 328.

Aktywność źródłowa: 672.

Był asyryjskim uzdrowicielem, służącym w Pałacu Sukcesji w Aszur, w trakcie rządów Asarhaddona oraz wcześniej, w trakcie gdy był on oficjalnym następcą tronu. Najdłuższy z wysłanych przez niego do króla listów dotyczy leczenia Šamaš-šumu-ukina z choroby, która znana jest również z

listu Adad-šumu-ušura z roku 672. Księżę wraz z jego bratem, następcą tronu Asyrii, zachorowali w podobnym czasie, ostatecznie Ikkaru był w stanie uzdrowić najstarszego z żyjących synów Asarhaddona, zaś w przypadku Aszurbanipala wymagane były dodatkowe rytuały. Uzdrowiciel stał wysoko w hierarchii uczonych w Aszur, być może był szefem uzdrowicieli następcy tronu. Mógł być właścicielem ziemi w okolicach Nerab, którą w latach 60. sprzedał Remanni-Adadowi.

Ilu-šabtanni

PNA: Ilu-šabtanni 1.

Autor tekstów: SAA IV 334.

Pozostałe źródła: SAA VI 283.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 672-650.

Urodził się prawdopodobnie w latach 90. VII wieku. W roku 672 był już niezwykle majątym eunuchem królewskim, związanym jednak z Aszur i Pałacem Sukcesji. Ilu-šabtanni parał się również wróżbiarstwem, co potwierdza pochodzący z roku 650 raport wróżebny, którego eunuch był autorem. Jego dalszy los pozostaje nieznany.

Inurta-ahu-iddina

PNA: Inūrta-ahu-iddina 6, 7.

Autor tekstów: SAA X 373-374.

Pozostałe źródła: SAA X 291.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 670.

Był uczonym babilońskim, wnioskuje pod tytułaturze w nagłówku jego listów należał do grupy, która służyła na dworze Senacheryba. Niemniej wzmiankowany jest w liście Urdu-Guli jako członek personelu Pałacu Sukcesji, co pozwala datować spisane przez Inurta-ahu-iddinę listy na rok 670. Dotyczyły one kopiowania tekstów z rytuałami na potrzeby tworzonej w Aszur biblioteki. Ramy chronologiczne oraz inne dane na temat tego uczonego pozostają nieznane.

Inurta-ubalissu

PNA: Inūrta-balissu 1, Inūrta-ubalissu 1.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: BAK 313, SAA VII 1-2.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 716-670.

Urodził się w latach 30. VIII wieku w Kalhu jako przedstawiciel asyryjskiego rodu Gabbu-ilani-ereša, zapewne syn lub bratanek Marduk-šuma-iqišy. Jego kolofon wykazuje cechy wspólne (w tym podwójną datację) z tekstami Nabu-zuqup-kenu, co może prowadzić do wniosku, że jako członkowie jednego rodu (a prawdopodobnie bardzo bliscy krewni) znali się i współpracowali ze sobą. W okresie rządów Asarhaddona był nadwornym uzdrowicielem, zapewne z czasem przeniesionym do Pałacu Sukcesji, jednak nigdy nie osiągnął szczególnie eksponowanej pozycji. Zmarł najprawdopodobniej na początku lat 60.

Iqiša

PNA: Iqīšâ 3, 4, 5?.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: ABL 274, 280.

Źródła niepewne: SAA III 22.

Aktywność źródłowa: Ok. 650.

Był uzdrowicielem, aktywnym w trakcie rebelii Šamaš-šumu-ukina. Został wysłany przez Aszurbanipala w celu wyleczenia Kudurru, który po zakończeniu wojny był gubernatorem Uruk. Ponadto w trakcie konfliktu był przydzielony do Bel-ibniego, dla którego działał jako posłaniec i uzdrowiciel. Prawdopodobnie brał też udział w podboju Elamu.

Isputu

PNA: Isputu 2, 6.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VII 1, 11.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 672-670.

Był ornitomantą, który w latach 672-670 służył na dworze Asarhaddona. Być może rok 672 i przybycie na zaprzysiężenie traktatu sukcesyjnego stanowiły początek jego kariery przy królu.

Issar-duri

PNA: Issār-dūri 9, 18.

Autor tekstów: SAA XV 1-9, 11-15.

Pozostałe źródła: SAA VII 50, SAA XV 16-22, eponim roku 714⁵⁸⁸.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 714-706.

Asyryjczyk, urodził się prawdopodobnie na przełomie lat 40. i 30. VIII wieku. Został mianowany gubernatorem Arraphy przez Sargona II najpewniej w pierwszej połowie przedostatniej dekady VII wieku. Obszar jego jurysdykcji sięgał na południe aż po granicę z Babilonią, po jego śmierci, mającej miejsce przed rokiem 673, a zapewne jeszcze w czasach rządów Senacheryba z przygranicznej części jego prowincji wydzieloną nową- ze stolicą w Lahiru. Jako gubernator zajmował się działalnością budowlaną, na przykład nadzorując prace nad fortyfikacjami w nadgranicznym mieście Meturna. Ponadto był jedną z osób odpowiedzialnych za dostarczanie robotników (głównie jeńców) do powstającego Dur-Šarrukin. W roku 710 na jego dworze przebywał przez krótki czas eunuch Nabu-zero-ibni, którego posłał do króla by przekonał swoich braci do porzucenia strony Merodach-Baladana. Zajmował się również wyznaczaniem racji żywnościowych i pól dla królewskich urzędników. Bardzo możliwe, że w trakcie swojego urzędowania dokonał nowego podziału ziem uprawnych w prowincji.

Uprawnienia Issar-duriego sięgały daleko poza prowincję, którą zarządzał. W jego obowiązkach

⁵⁸⁸ *Vide* PNA Issār-dūri 9 a-d.

był nadzór nad włączonym do Asyrii terytorium Medii oraz ściąganie trybutu z koni z ziem leżących głębiej w górach Zagros. Ponadto był zaangażowany w spisanie inskrypcji fundacyjnej w odnowionej świątyni w Der.

Znał przynajmniej podstawy wiedzy astrologicznej, informował bowiem króla o nieudanych obserwacjach, nieprzeprowadzonych z powodu zachmurzenia oraz wymienionych w *Enuma Anu Enlil* zjawiskach atmosferycznych. Rekomendował też Nabu-eribę i Nabu-šumu-iddinę w charakterze uzdrowicieli na dwór Sargona II. W Arraphie zajmował się również szkoleniem skrybów, w tym syna imieniem Nabu-nadin-apli.

Issar-nadin-apli

PNA: Issār-nādin-apli 1, 2, 3, 5.

Autor tekstów: SAA VI SAA X

Pozostałe źródła: SAA VI 254 SAA XVI 59.

Źródła niepewne: SAA VI 312-313.

Aktywność źródłowa: 671-648.

Był asyryjskim astrologiem, urodzonym zapewne na początku VII wieku, na którego karierę wielki wpływ miała znajomość z Remanni-Adadem oraz z Sasim, z którym wspólnie został oskarżony o udział w spisku przez Nabu-rehtu-ušura. Obaj wyszli z oskarżeń obronną ręką, zaś uczoney pojawia się ponownie w roku 666 jako skryba woźnicy Aszurbanipala, a w latach 651-648 jako przewodniczący zgromadzenia 10 skrybów z Arbeli. Jednocześnie wykluczyć należy by funkcję tę objął jeszcze za panowania Asarhaddona, z którego to okresu pochodzą wcześniejsze fragmenty korespondencji z Arbeli, dotyczącej astrologii. Stoją za tym względy chronologiczne (w tym czasie uczoney współpracował z Sasim, a kilka lat później spisywał kontrakty w Niniwie), jak i źródłoznawcze- w nagłówku swoich listów Issar-nadin-apli podkreśla, że przewodzi dziesięciu skrybom (^{LÚ}GAL-10-ti ša ^{LÚ}A.BA.MEŠ ša ^{URU}arba-il), zaś jego poprzednik, będący autorem tekstów SAA X 136-137 pomija profesję członków zgromadzenia (^{LÚ}GAL-10-te ša ^{URU}arba-il), dostrzegalna jest również różnica w komplemencie fonetycznym po liczbie 10 (*ti* zastąpiło wcześniejsze *te*). Los uczonego po roku 648 pozostaje niezany, sytuacja ta najprawdopodobniej wiąże się z chronologicznym końcem archiwum uczonych, acz mogła być również spowodowana naturalną śmiercią Issar-nadin-apiego.

Issar-šumu-ereš

PNA: Issār-šumu-ereš 2, 3, 5

Autor tekstów: SAA VII 1, SAA VIII 1-38, SAA VIII 83, SAA X 5-66, SAA XVI 80.

Pozostałe źródła: BAK 299, KAV 182, 216, SAA VI 314, 329, 330, SAA X 1, 250, 232, 378, SAA XII 7, SAA XVI 79, 89, 125.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 684-656.

Urodzony prawdopodobnie około roku 695, był synem Nabu-zeru-lešira z rodu Gabbu-ilani-ereša. W 684, z okazji pierwszego półtora roku nauki pisania otrzymał od dziadka, Nabu-zuqup-kenu, tabliczkę z serii I.NAM.GIŠ.HUR.AN.KI.A z okolicznościowym kolofonem. Karierę na dworze Asarhaddona z pewnością ułatwił Issar-šumu-erešowi ojciec i wujek, którym młody uczoney pomagał przy rytuale substytucji królewskiej w roku 674, a prawdopodobnie również w organizacji pogrzebu Sinadin-apliego. W tym czasie musiał on znać już również Urdu-Eę oraz Nabu-šumu-iddinę. Prawdopodobnie wtedy również posiadał jakieś, bliżej nieokreślone, stanowisko w administracji pałacowej, według M. Lukko- skryby pałacu, jednak koncepcja ta nie jest wystarczająco potwierdzona źródłowo.

Aktywność Issar-šumu-ereša rośnie po śmierci ojca, a więc od roku 672. Nie wiadomo kiedy otrzymał tytuł szefa skrybów, jednak możliwe, że miało to miejsce po pierwszej połowie roku 671, bowiem w raporcie astrologicznym z 671 V oraz z 672 XI uczoney podpisuje się imieniem, nie zaś, jak to niekiedy miał w zwyczaju, wyłącznie poprzez funkcję (šá^{LÚ}GAL-A.BA).

Wysoka pozycja uczonego ujawnia się ponownie I 672, kiedy to miał za zadanie koordynować zawarcie traktatu sukcesyjnego przez wasali oraz poszczególne sfery asyryjskiego społeczeństwa. W kolejnym roku Issar-šumu-ereš tymczasowo stracił zaufanie króla, został bowiem oskarżony o ukrywanie negatywnych wyników obserwacji nieba. Pozycję uczonego wzmocniły jednak kolejne wydarzenia, podbój Egiptu (Asarhaddon zabrał uczonego przynajmniej do Harran, a zapewne również do samego Kraju Faraonów), po którym król nabawił się, jak zapewniał szef skrybów, niegroźnej i nieprzewlekłej choroby, a także konieczność przeprowadzenia kolejnych dwóch rytuałów substytucji. Kwestie medyczne w tym choroba władcy i jego matki z roku 670 zajmują jednak w korespondencji Issar-šumu-ereša marginalną rolę.

W sferze obowiązków uczonego leżało również dbanie o kult i świątynie, w czym mógł liczyć na

swojego zastępcę, którym za panowania Asarhaddona był Nabu-mušeši. W tym aspekcie potwierdzona jest źródłowo przede wszystkim działalność Issar-šumu-ereša w Harran, Arbeli i Aszur. Najważniejszym z zadań związanych z kultem, które powierzono uczonemu było towarzyszenie posągowi Bela w drodze do Babilonii, wyprawa ta jednak nie zakończyła się sukcesem.

Wiedza i kompetencje uczonego nie ograniczały się do astrologii i substytucji. Posiadał też pewne doświadczenia w przeprowadzaniu rytuałów puryfikacyjnych, znał też serie *Šumma Alu* i *Šumma Izbu*.

W przeciwieństwie do swego wuja- Adad-šumu-ušura, odwołującego się po śmierci Asarhaddona bezpośrednio do następcy tronu, szef skrybów szukał możliwości utrzymania swoich wpływów dzięki wsparciu królowej Naqii, co również okazało się skuteczną taktyką. Uczony szybko zyskał też jednak przychylność nowego króla, zapewne dzięki szerokiej wiedzy, o czym świadczy list stanowiący fragment dyskusji między Aszurbanipalem a Issar-šumu-erešem. Nie bez znaczenia było także wsparcie rodziny oraz królowej. W kolejnych latach obowiązki uczonego nie uległy zmniejszeniu, ponadto, podobnie jak niegdyś jego dziadek, zajmował się on również kopiowaniem tekstów, z których przynajmniej część weszła w skład biblioteki Aszurbanipala. Stosunki z samym władcą układały się wraz z upływem czasu coraz lepiej, na tyle, iż to od Issar-šumu-ereša rozpoczęła się redukcja zbędnych fraz w korespondencji, co w końcu doprowadziło do zastąpienia sporej części listów o tematyce astrologicznej raportami. W latach 50. podobny proces zaobserwować można na przykładzie zapytań wróżebnych, które również uległy znacznemu uproszczeniu. Ponadto jeden z raportów astrologicznych Issar-šumu-ereša stanowi przykład wprowadzenia datowania eponimicznego do korespondencji między królem a uczonymi, co prawdopodobnie stało się standardem pod koniec dekady.

Z racji swoich obowiązków Issar-šumu-ereš musiał współpracować z rozległym gronem osób, w tym innych uczonych, wśród których można wymienić jego zastępcę- Nabu-mušešiego, Adad-šumu-ušura, Balasiego, Marduk-šarru-ušura, Urdu-Eę, czy Kanunaiu. W korespondencji uczonego występują oni jednak epizodycznie, trudno więc ustalić kto z nich współpracował z szefem skrybów na co dzień i w jakich stosunkach z nim pozostawali. Issar-šumu-ereš, podobnie jak kilku innych uczonych, występuje na listach świadków Remanni-Adada.

Datowalne teksty Issar-šumu-ereša kończą się na roku 656, jednak jest to końcowy okres archiwów, zawierających korespondencję Sargonidów z astrologami. Należy więc z dużą dozą prawdopodobieństwa przyjąć, że żył on jeszcze przez dłuższy czas po swoich 40. urodzinach, szczególnie, że jego imię jest ostatnim wymienionym obok władców na Synchronistycznej Liście królów. Po część jednak może być to efektem tego, iż Aszurbanipal, jako świetnie wykształcony, mógł nie mieć potrzeby powoływania następcy Issar-šumu-ereša jako głównego uczonego.

Kalbu

PNA: Kalbu 4.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: KAV 182, 216, SAA X 109.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa:

Był synem Nabu-eṭira i głównym uczonym Senacheryba w latach 80. VII wieku. Według relacji Bel-ušeziaba Kalbu stał za zorganizowaniem spisku wśród królewskich astrologów i wróżbitów, polegającego na przekazywaniu władcy jedynie pozytywnych znaków pojawiających się na niebie i ziemi oraz w owczych wnętrznościach. Z trudnych do wyjaśnienia przyczyn działania te zostały jednak z czasem przerwane. Synchronistyczna Lista Królów nie precyzuje czy Kalbu (wymieniony na niej jako drugi) dzielił swoją funkcję z Bel-upahhirem, czy też zastąpił go na tym stanowisku. Za pierwszą z tych możliwości świadczy fakt, że drugi z uczonych żył jeszcze w okresie panowania Asarhaddona.

Kaširu

PNA: Kāširu 1.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA IV 18.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 673.

Był asyryjskim wróżbitą, znanym z zapytania wróżebnego dotyczącego wojny o Šubrię. Być może był synem Marduk-šumu-ušura lub Naširu, na to ostatnie wskazywałaby konstrukcja imienia.

Kišir-Aššur

PNA: Kišir-Aššur 10, 11, 12, 16, 17?, 18, 26, 27, 28, 31, 32?, 34?, 36?, 38, 39, 43, 46.

Autor tekstów: A 390, 2397, 2743, BAK 197-207, BAM 351, KAR 171, 267, StAT II 14 38, 64.

Pozostałe źródła: RA XXIV 4, Rfdn 30, SAA X 102, SAA XIII 155, SAA XIV 60, 61, SAAB V 7, SAAB IX 122, StAT II 164, 183, 282.

Źródła niepewne: SAAB IX 105, 116 StAT II 1, 38, 146, VAT 9745.

Aktywność źródłowa: 695-658/PC.

Był asyryjskim egzorcystą i kapłanem Aszura z Aszur, urodzonym za panowania Sargona II, jako przedstawiciel rodu Babu-šumu-ibni i syn Nabu-bessunu. W latach 90. kształcił się w profesji egzorcysty, zapewne pod kierunkiem swoich krewnych, którzy również praktykowali tę profesję. Zarówno na tym etapie jak i w toku dalszego życia Kišir-Aššur przepisywał liczne teksty literackie, wieńcząc je kolofonami, ukazującymi aktualny stan jego kariery. Jednocześnie zarabiał jako skryba. W tym okresie pozostawał w dobrych relacjach z innymi osobami, związanymi ze świątynią, a więc Nabu'a, Tarditu-Aššurem, czy Qurdi-Aššurem. W połowie lat 70. na dokumencie kontraktu małżeńskiego łączącego dwa rody Egipcjan posiadał już tytuł wielkiego kapłana (SANGA GAL). Jest to jeden z tekstów, który łączy go ze środowiskiem osób związanych ze świątynią Isztar z Arbeli (ale czczonej w Aszur). Pod koniec lat 70. brał udział w akcji masowego kopiowania tabliczek, o czym wspomina Akkulanu. Jest to jedyny przypadek, by ów astrolog występował na jednym tekście z Kišir-Aššurem, co sugeruje, że stosunki między nimi nie układały się dobrze. Prawdopodobnie w tym samym okresie egzorcysta znał już samego króla, bowiem jak pokazuje list SAA XIII 155 przyjmował rozkazy bezpośrednio od niego, współpracując przy tym między innymi z Dari-šarru i Urdu-Ea (obecność w tekście tego ostatniego sugeruje datowanie listu na końcówkę panowania Asarhaddona lub początek rządów Aszurbanipala). W późnym okresie swojego życia uczony był postacią cieszącą się wielkim szacunkiem w Aszur. Przykładem tego jest dokument sprzedaży domu, potwierdzający transakcję zawartą przez burmistrza Bramy Aššur Sin-na'diego. Osoba tak wysoko postawiona postanowiła uwierzytelnić swój dokument za cztery szekle srebra przy użyciu pieczęci Kišir-Aššura. Z całą pewnością egzorcysta żył jeszcze w roku 658, o czym świadczą zarówno dokumenty, jak i jedyny datowany przez niego kolofon. Niemniej nie należy wykluczać, że dożył lat 40. i eponimatu Nabu-šarru-ušura, o czym świadczyłyby względy prozopograficzne tekstu SAAB IX 105. Uczony był ojcem trzech synów Eriba-Aszura, Qurdi-Aszura oraz Mukin-Aszura, wszystkie te imiona jednak były dość popularne w Aszur, stąd trudne jest ustalenie ich dalszego losu.

Kiṣir-Nabu

PNA: Kiṣir-Nabû 1, 5, 7.

Autor tekstów: A 394, 395 409, 2139, BAK 208-220, SAA III 37.

Pozostałe źródła: SAA VII 1, StAT II 7.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 670.

Był asyryjskim egzorcyście i astrologiem, pochodzącym z Aszur, synem Šamaš-ibniego z rodu Baba-šuma-ibniego. Podobnie jak jego przodkowie był egzorcyście w É.ŠAR.RA, znanym z kolofonów umieszczonych w licznych kopiach tekstów rytualnych i medycznych. W roku 670 został tymczasowo przeniesiony do Niniwy gdzie wraz z innymi uczonymi, z Adad-šumu-ušurem na czele, zajmował się przepisywaniem tamtejszych tekstów, których kopie miały trafić do Asarhaddona, będącego w tym czasie poza stolicą oraz do Pałacu Sukcesji. Jego dalszy los pozostaje nieznany.

Kudurru

PNA: Kudurru 3, 5, 6, 11 14, 15, 31?.

Autor tekstów: SAA X 179, 371.

Pozostałe źródła: SAA IV 18, SAA VIII 551, SAA X 160, SAA XI 156, SAA XVI 17.

Źródła niepewne: K241+.

Aktywność źródłowa: 680-670.

Był babilońskim wróżbitą, urodzonym w VIII wieku, służącym Senacherybowi, Asarhaddonowi, a być może również Sargonowi II, w końcu jego rządów. Pochodził z królewskiego rodu Babilonii lub był przedstawicielem rodziny któregoś z wodzów chaldejskich, nie wiadomo, czy przybył do Asyrii z własnej woli, czy też został do niej ściągnięty pod przymusem po stłumieniu którejś z anty-asyryjskich rebelii za rządów Sargona II lub Senacheryba. Przez pewien czas w latach 70. lub 80. współpracował z Marduk-šapik-zerim. Po objęciu władzy przez Asarhaddona został aresztowany podobnie jak inni uczeni, których miał na dworze jego starszy brat, z czasem jednak został uwolniony. W roku 674 uczestniczył we wróżeniu na temat Šubrii, krótko po tym popadł w niełaskę i został deportowany w północno-zachodnią część Imperium Asyryjskiego, być może na skutek zamieszania z „rośliną życia”, której

kwestię uczony porusza w liście SAA X 371. Jakiś czas później (VII 671) wróżbita został odnaleziony i uwolniony przez szefa podczaszych- Nabu-killaniego, który nakazał mu wykorzystać lekanomancję do ustalenia, czy szef eunuchów (Ša-Nabu-šu) przejmie tron. Kudurru zgodził się i przekazał odpowiedź twierdzącą, jednak jakiś czas później sam poinformował władcę o całej sprawie. Jego los po roku 670 pozostaje nieznany. Miał syna, który przesłał przynajmniej jeden raport astrologiczny dla Asarhaddona lub Aszurbanipala.

Marduk-šumu-ibni

PNA: Marduk-šumu-ibni 1, 5?.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA IV 139.

Źródła niepewne: SAA XI 153.

Aktywność źródłowa: Ok. 670.

Był wróżbitą, znanym z raportu wróżebnego, dotyczącego potencjalnej rebelii przeciwko Asarhaddonowi. Niewykluczone, że do Asyrii trafił w ramach deportacji z Babilonii, w takim przypadku byłby synem Tabnei z rodu Gahal, posiadającym również wiedzę w zakresie egzorcyzmów.

Marduk-šumu-ušur

PNA: Marduk-šarru-ušur 17, Marduk-šumu-ušur 1, 2, 3, Marduku 7.

Autor tekstów: SAA IV 11, 18, 23, 87, 88, 100, 110, 139, 142, 154-157, 159, 163, 168, 186, 188, 204, 213, 227, 233, 266, 317, SAA VI 227, SAA X 113-117.

Pozostałe źródła: ADD 712, SAA IV 2, 13, 35, 44, 49, 81, 94, 124, 129, 148, 185, 226, 227, 236, 305, 306, 308, 318, 323, 324, 334, 336, 340, SAA VI 221-211, 339, SAA VII 1, 7, SAA VIII 476.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 680-650

Urodzony przed rokiem 710, był asyryjskim wróżbitą, w swoich tekstach zawierał archaiczną, babilońską klauzulę *šalimtim kûn*, co sugeruje, iż nie pochodził z rodziny parającej się tą profesją, a był samoukiem lub uczniem Naširu, z którym dzielił indywidualny formularz zapytania wróżebnego (różniło

ich jedynie pismo- Marduk-šumu-ušur posługiwał się wariantem asyryjskim, zaś jego potencjalny mentor-babilońskim). Po dojściu Asarhaddona do władzy otrzymał od niego pole wielkości dziesięciu *immeru*, co wiązało się z przyjęciem na królewską służbę. Taki majątek i pozycję mógł zawdzięczać swojemu protektorowi Silim-Aššurowi, który z czasem osiągnął pozycję wielkiego wezyra. Prawdopodobnie jednak Marduk-šumu-ušur służył Asarhaddonowi jeszcze za życia Senacheryba, jednak trudno określić jaka była w tym czasie jego rola i czy ją również zawdzięczał Silim-Aššurowi, czy też np. potencjalnemu arystokratycznemu pochodzeniu. Gospodarstwo w prowincji Barhalzi wróżbita oddał w zarządzanie człowiekowi imieniem Hanṭasanu, zaś środki przeznaczone na inwestycje pożyczyl od Silim-Aššura, któremu kilka lat później spisał umowę zakupu chłopca, prawdopodobnie nie był to jednostkowy przypadek. W późniejszym okresie gospodarstwo zostało zaatakowane przez tamtejszego gubernatora. W charakterze wróżbity Marduk-šumu-ušur poświadczony jest od roku 676 i wyprawy na Melid. Prawdopodobnie, wraz z Naširu, towarzyszył królowi w wyprawie przeciw Medom oraz w podboju Egiptu. Przeprowadzał też wróżby w sprawie Šubrii, potencjalnych rebelii przeciw Asarhaddonowi, obsady stanowisk na dworze i w administracji oraz kwestii zdrowotnych. W trakcie panowania Asarhaddona uzyskał funkcję szefa wróżbitów, zajmował się również „aktualizacją” serii *bārûtu*. Pod dojściu do władzy jego syna dalej na podstawie wróżb doradzał władcy przede wszystkich w sprawach polityki personalnej. Swoją urzęd pełnił przynajmniej do roku 651 (w raporcie SAA IV 326 „szef wróżbitów” niekoniecznie jest określeniem Ninuai, a drugiej osobą uczestniczącą w rytuale, z drugiej strony Ninuai występuje jedynie w tekstach z Pałacu Sukcesji, mógł być więc być szefem wróżbitów następcy tronu), a prawdopodobnie do śmierci, która nastąpiła po roku 650. W początkowej części swojej kariery współpracował z Nabu-zero-leširem (epizodycznie) ale przede wszystkim z Naširu, do którego z czasem dołączają Aqaraia i Tabni, z kolej w latach 50 jego głównym partnerem był Dannaia.

Marduku

PNA: Marduku 16.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VII 1.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 670.

Był kapłanem lamentacyjnym, który służył Asarhaddonowi w roku 670. Próby identyfikacji tego

uczonego z innymi osobami o tym imieniu znanymi z PNA wydają się być nieuprawnione.

Mar-Issar

PNA: Mār-Issār 10?, 13?, 15?, 17?, 18, 20?, 24.

Autor tekstów: SAA X 347-370.

Pozostałe źródła: SAA VII 13, SAA XIII 178, SAA XVIII 83, 106.

Źródła niepewne: CTN II 44, 197, ND 4325, SAA VI 31.

Aktywność źródłowa: 709(?)/671-669.

Prawdopodobnie urodził się w latach 30. VIII wieku w Kalhu, gdzie w roku 709 piastował już urząd burmistrza. Nie wiadomo, czy kompetencje w zakresie astrologii, interpretacji snów, egzorcyzmów i rytuałów typowych dla kapłanów lamentacyjnych zdobył w trakcie wychowania, czy też dopiero kiedy osiągnął wysoką pozycję w urzędniczej hierarchii. W trakcie rządów Sargona II korespondował z gubernatorem Kalhu, między innymi na temat tłoczcicieli oliwy. Prowadził też pewne interesy związane ze sprzedażą gruntów. W jego obowiązkach musiał leżeć też nadzór nad przebudową świątyń w mieście. W kolejnych dekadach w związku ze zmianami stolic jego pozycja i wpływy jako urzędnika prowincjonalnego zmalały, choć niewykluczone, że Senacherybowi służył w charakterze uczonego. Jako człowiek neutralny i kompetentny, niepowiązany z bieżącymi intrygami został powołany przez Asarhaddona do nadzorowania przebudowy świątyń babilońskich w latach 671-669. W trakcie swojej misji był nieformalnym zwierzchnikiem między innymi Šuma-iddiny, nie posiadał jednak pełnej władzy, niemogąc przykładowo uzyskać natychmiastowego dostępu do skarbcza świątyni Isztar w Uruk. Zajmował się przede wszystkim inspekcjami w Babilonie, Borsippie, Uruk, Nippur i Kucie, ponadto donosił królowi na temat nastrojów wśród ludności Babilonii, nadzorował babilońskie fazy rytuałów substytucyjnych, przesyłał również interpretacje obserwacji astrologicznych oraz innych znaków, na przykład widzianych we śnie. Być może swoją misję kontynuował jeszcze w początkowym okresie rządów Aszurbanipala, niemniej teksty wzmiankujące uczonego kończą się wraz w 669 lub 668 rokiem. Wyjątkiem może być spis tekstów, które miały wejść w skład biblioteki Aszurbanipala, wymieniających przy tabliczkach dotyczących egzorcyzmów DN-šumu-lešira, syna Mar-[Issara]. Prawdopodobnie Mar-Issar zmarł w sposób naturalny w pierwszych latach panowania Aszurbanipala.

Munnabitu

PNA: Munnabitu 3?, 6.

Autor tekstów: SAA VIII 316-322, SAA X 161.

Pozostałe źródła: SAA VIII 309.

Źródła niepewne: SAA XIX 132.

Aktywność źródłowa: ok. 707-674.

Babiloński astrolog, żyjący na terenie Asyrii. Być może zaczynał swoją karierę jeszcze pod koniec rządów Sargona II, służąc któremuś z prowincjonalnych urzędników lub magnatów⁵⁸⁹. Nigdy jednak nie stał się wśród uczonych postacią pierwszoplanową. Jego dwa datowalne raporty astrologiczne przypadają na lata 677⁵⁹⁰- 674⁵⁹¹, najprawdopodobniej właśnie w roku 677 rozpoczął swą służbę bezpośrednio dla władcy. Nieco wcześniej pojawia się jako stronnik Šillaii przeciwko Zakiru⁵⁹². Kilka lat później oskarża jednak syna spiskowca o kłamstwo w sprawie Nabu-apla-iddiny⁵⁹³. Astrolog znika ze źródeł po roku 674, przy założeniu, że jego identyfikacja z Munnabitu z tekstu SAA XIX 132 jest poprawna, można domniemywać, że w drugiej połowie lat 70. umiera z przyczyn naturalnych lub z powodu zaangażowania, w któryś ze spisków.

Nabu'a

PNA: Nabû'a 20?, 22?, 23?, 24, 26?, 36, 37?, 38, 43, 60?, 61?, 96, 103?.

Autor tekstów: SAA VIII 126-142, SAA X 122-127.

Pozostałe źródła: KAV 161, SAA VI 59, SAA VII 1, SAA X 328, SAAB IX 75.

Źródła niepewne: K241+, SAA VI 199, SAAB V 7, SAAB IX 122, StAT II 74, 104, StAT III 55, 111.

Aktywność źródłowa: 690/684-670/658.

Był asyryjskim kapłanem z Aszur, egzorcyستą i astrologiem. Urodził się zapewne w czasach panowania Sargona II lub nieco wcześniej. Co najmniej od połowy lat 80. związany był ze świątynią,

⁵⁸⁹ SAA XIX 132.

⁵⁹⁰ SAA VIII 316.

⁵⁹¹ SAA VIII 317.

⁵⁹² SAA VIII 309.

⁵⁹³ SAA X 161.

É.ŠAR.RA, gdzie prawdopodobnie pozostawał w zażyłych kontaktach z Kišir-Aššurem, Tarditu-Aššurem i innymi osobami z ich kręgu. Jednocześnie, jak twierdził Ikkaru w SAA X 328, zajmował się również leczeniem Asarhaddonem w okresie, kiedy był on następcą tronu. Nie sposób określić, w którym momencie zaczął informować króla o obserwacjach księżyca i słońca, w tym o terminach równonocy (raporty na temat tych ostatnich pochodzą z przełomu lat 70. i 60.), niemniej zarówno wiek, jak i znajomość z Asarhaddonem w latach 80. sugerują, że miało to miejsce już we wczesnych latach jego panowania. Wart uwagi jest fakt, że mimo, że Nabu'a i Akkulanu korespondowali z władcą w częściowo tym samym okresie i pracowali w tej samej świątyni, to nie wspominają wzajemnie o sobie, a także nie są znane teksty, w których obaj występowaliby na liście świadków. Prowadzi to do wniosku, że nie pozostawali oni w dobrych relacjach i rywalizowali o względy władców. W roku 670 Nabu'a przybył do Niniwy w celu przeprowadzenia akcji masowego kopiowania tekstów medycznych. Trudno ustalić, w którym momencie uczony zakończył życie, czy też zakończył współpracę z królewskim dworem. Wymieniać go mogą dwa dokumenty, z lat 665 i 658, jednak być może na listach świadków znajdują się imiennicy kapłana.

Nabu-ahhe-ballit

PNA: Nabû-ahhē-ballit 1, 2, 6?.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: ADD 712, SAA IV 157, 185, SAA VII 1.

Źródła niepewne: K241+

Aktywność źródłowa: 673-670.

Był uzdrowicielem, który w okresie panowania Asarhaddona działał na dworze w Niniwie. Brał udział również w rytuałach wróżebnych, dotyczących sposobu leczenia Asarhaddona, nominacji urzędniczej oraz wojny o Šubrię. Możliwe, że do kręgu nadwornych uczonych należał już pod koniec rządów Sargona II.

Nabu-ahhe-eriba

PNA: Nabû-ahhē-erība 4, 5, 6, 19?

Autor tekstów: SAA VI 100, 157, 303, SAA VIII 39-79 SAA X 67-83, StAT II 159, 160.

Pozostałe źródła: SAA VIII 83, SAA X 40, 43 44, 47, 50, 51, 53, 62, 66, SAA XIV 286.

Źródła niepewne: K241+

Aktywność źródłowa: 694-665.

Prawdopodobnie urodził się około roku 715 jako syn Gula-zero-ibniego, ze znanego rodu skrybów i kapłanów Guli z Aszur. Już w roku 694 spisywał umowę dla Aplaii-trzeciego z rydwanu Urdu-Mulissu, co z pewnością pozytywnie wpłynęło na perspektywę jego dalszej kariery.

Nie wiadomo kiedy uczony trafił na nauki do Balasiego, pierwszy tekst, który poświadcza większe kompetencje Nabu-ahhe-eriby, niż zwykłego skryby jest SAA VIII 39, spisany w latach 676-674. W kolejnych latach przesyłanie raportów astrologicznych przez uczonego do Asarhaddona i Aszurbanipala staje się regułą. Za rządów tego pierwszego władcy niemal wszystkie listy Nabu-ahhe-eriby były pisane wspólnie z Balasim lub też jego tekst stanowi paralelę do wysłanego przez młodszego kolegę i ucznia. Zdecydowana większość korespondencji obu uczonych z tego okresu stanowią odpowiedzi na pytania króla. W roku 671 dotyczyły one korony dla posągu boga Nabu, proponowanego przez uczonych rytuału apotropaicznego oraz potwierdzenia przynależności Balasiego i Nabu-ahhe-eriby do kręgu najbardziej zaufanych uczonych. W kolejnym roku król domagał się wyjaśnienia znaczenia uderzenia pioruna, ustalenia odpowiedniego terminu pielgrzymki i uczty kultowej. W 669 miała miejsce dyskusja między Balasim i Nabu-ahhe-eribą, a Issar-šumu-erešem na temat zaobserwowanej planety, którą według szefa skrybów miała być Wenus, zaś astrologowie z Aszur udowodnili mu, iż był to Merkury. Była to jedyna sytuacja, w której Nabu-ahhe-eriba poświadczony jest źródłowo z uczniem innym niż Balasi. W tym samym roku obaj proponowali królowi odpowiednie terminy do spotkań z synami.

Wydaje się, że po objęciu władzy przez Aszurbanipala uczony osiąga pełną samodzielność, choć z pewnością wpływ na to miało mianowanie Balasiego majordomusem i przeniesienie go do Niniwy. Korespondencja z pierwszej połowy lat 60. koncentruje się przede wszystkim na astrologii, acz zauważyć należy, że, co rzadkie wśród uczonych, Nabu-ahhe-eriba doradzał Aszurbanipalowi również w sprawach wojskowych. Ostatni raport astrologa pochodzi z roku 665, dalsze milczenie źródeł prawdopodobnie należy tłumaczyć naturalną śmiercią uczonego.

Nabu-ahhe-iddina

PNA: Nabû-ahhē-iddina 10, 13?, 15?.

Autor tekstów: SAA VIII 477-483.

Pozostałe źródła:

Źródła niepewne: ABL 963, K241+

Aktywność źródłowa: Ok. 671.

Babiloński astrolog, był autorem kilku raportów dotyczących głównie księżyca. Jeden z nich (SAA VIII 477) można datować na IV 671. Wydaje się, że jego stałym miejscem zamieszkania było Dilbat i to stamtąd przesyłał asyryjskiemu królowi (lub królowi) wiadomości, zawierające interpretacje ruchów ciał niebieskich. Jego imię znajduje się na liście K241+, co może świadczyć, że pozostawał na służbie Asyrii już od czasów Sargona II. Być może jego synem był astrolog Šumaia z Ur.

Nabu-ahhe-šalim

PNA: Nabû-ahhē-šallim 6.

Autor tekstów: SAA X 153.

Pozostałe źródła:

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: ?

Prawdopodobnie był uczonym asyryjskim, będącym autorem listu, w którym rekomenduje odpowiedni dzień na spotkanie jakiejś osoby z królem.

Nabu-ahu-eriba

PNA: Nabû-ahu-erība 2.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA XIV 271.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa:

Był wróżbitą, znanym z dokumentu zakupu studni. Ze względu na zły stan tabliczki niemożliwe jest ustalenie jakichkolwiek szczegółów na jego temat. Posiadał własną pieczęć.

Nabu-aplu-iddina

PNA: Nabû-aplu-iddina 9.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VII 49.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa:

Uczony ten znany jest jedynie ze spisu tabliczek z roku 648, przeznaczonych na potrzeby Biblioteki Aszurbanipala. Na uwagę zasługuje fakt, że Nabu-aplu-iddina był właścicielem aż 342 tekstów, co stanowi, jak na prywatną kolekcję, liczbę wręcz ogromną. Ze względu na specyfikę źródeł wątpliwym jest by obecność tak wyposażonego uczonego na terenie Asyrii w pierwszej połowie VII wieku umknęła uwadze badaczy. W tym samym okresie trudno również wskazać w innych źródłach potencjalnego ojca Nabu-aplu-iddiny, którego imię według SAA VII 49 zaczynać się miało od „Ubru”. W połączeniu z faktem, że spośród trzech innych osób znanych z tego tekstu dwie określone są jako Nippuryjczycy (EN.LÍL^{ki}-a-a), zaś trzecia (wróżbita Šamaš-ibni) w żaden sposób nie jest określona geograficznie, to założyć należy, że Nabu-aplu-iddina był Babilończykiem, być może również mieszkańcem Nippur, a zarazem jednym z najważniejszych uczonych Šamaš-šumu-ukina lub też kluczowym urzędnikiem świątyni Enlila. Druga z tych opcji wydaje się jednak mniej prawdopodobna, bowiem w takim wypadku tabliczki ze spisu określone byłyby raczej jako własność świątyni, nie zaś osoby prywatnej.

Nabu-bani

PNA: Nabû-bani 5, 6.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: BAK 246, KAV 182.

Źródła niepewne: K241+.

Aktywność źródłowa: ?

Był asyryjskim skrybą i uczonym, przedstawicielem rodu Dadiju z Aszur. Według jednej z wersji Synchronistycznej Listy Królów piastował funkcję głównego uczonego Senacheryba przed Kalbu i Bel-

upahhirem.

Nabu-bel-šumati

PNA: Nabû-bēl-šumāti 7, 12?.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VII 1.

Źródła niepewne: K241+.

Aktywność źródłowa: 670.

Był kapłanem lamentacyjnym, który służył Asarhaddonowi w roku 670. Próby identyfikacji tego uczonego z innymi osobami o tym imieniu znanymi z PNA wydają się być nieuprawnione. Potencjalnym wyjątkiem jest tu lista K241+, która może sugerować, że Nabu-bel-šumati pracował na dworze za rządów Senacheryba.

Nabu-eriba

PNA: Nabû-erība 6?, 15? 16, 53?.

Autor tekstów: SAA VIII 484.

Pozostałe źródła:

Źródła niepewne: K241+ , SAA XIII 128, SAA XV 4.

Aktywność źródłowa: ?

Uczony babiloński, był autorem raportu astrologicznego SAA VIII 484, niemożliwego do datowania. Niewykluczona jest jego identyfikacja z uzdrowicielem, rekomendowanym przez Issarduriego (SAA XV, być może również K241+). Według innej wersji mógł być kapłanem lamentacyjnym Ninurty z Kalhu. Nie należy również wykluczać, że był przez pewien czas na służbie Sargona II, zaś po przeniesieniu dworu do Dur-Šarrukin pozostał w świątyni w Kalhu.

Nabu-gamil

PNA: Nabû-gāmil 1, 3, 5, 6?, 7, 8?.

Autor tekstów:**Pozostałe źródła:** SAA VII 1, SAA X 238, 257, 291, SAA XXI 92, StAT II 165.**Źródła niepewne:** SAA XXI 150, VAT 20401**Aktywność źródłowa:** 672-650

Był egzorcystą, najprawdopodobniej babilońskiego pochodzenia, synem Nabu-ušallima. Wiadomym jest, że służył na dworze Asarhaddona, co jakiś czas jednak, głównie jako zastępca innych uczonych, bywał również w Pałacu Sukcesji, gdzie opiekował się królewskimi synami. W roku 670 znalazł się na liście osób podejrzewanych o zdradę, jednak udało mu się przekonać władcę o swojej niewinności. Wydaje się, że w trakcie panowania Asurbanipala został na stałe przeniesiony do Aszur, gdzie być może sprawował pieczę nad braćmi i synami króla.

Nabu-iqbi

PNA: Nabû-iqbi 5.**Autor tekstów:** SAA VIII 416-436, SAA X 162-164, SAA XVIII 131-133.**Pozostałe źródła:****Źródła niepewne:****Aktywność źródłowa:** 675-665.

Babiloński astrolog z Kutu, którego czas życia jest trudny do ustalenia. Od 675 roku przesyłał raporty astrologiczne Asarhaddonowi⁵⁹⁴ Był uczniem i/lub podwładnym Ašaredu Młodszeo, o czym świadczy miasto w którym obaj urzędowali oraz używanie typowych dla gubernatora Kutu tytułów w stosunku do króla: EN LUGAL.MEŠ oraz LUGAL KUR.KUR. Około roku 670 wdał się w konflikt ze swoim przełożonym, oskarżając go o zabór nieruchomości⁵⁹⁵ oraz uczestnictwo w spisku⁵⁹⁶. Tym samym Nabu-iqbi dołączył do antykrólewskiej koterii, której przewodził Sasi. Jego celem nie było jednak obalenie Asarhaddona a podniesienie swojego statusu i pozycji kosztem innych uczonych. Ta potrzeba widoczna jest również w innych listach zawierających donosy⁵⁹⁷ oraz w raportach dublujących informacje od innych uczonych, ale zawierających nietypowe dla tego typu tekstów pozdrowienia⁵⁹⁸.

⁵⁹⁴ SAA VIII 429.

⁵⁹⁵ SAA X 163-164.

⁵⁹⁶ SAA XVIII 131.

⁵⁹⁷ SAA X 162, SAA XVIII 132.

⁵⁹⁸ SAA VIII 421-423.

Nabu-iqbi zrezygnował z raportowania do Aszurbanipala w roku 665, kiedy stało się jasne, że krąg jego najbliższych uczonych ustabilizował się, w związku z czym szanse na dołączenie do niego stały się dla astrologa iluzoryczne. Jego dalsze losy pozostają nieznane.

Nabu-iqiša

PNA: Nabû-iqīša 3, 4, 6.

Autor tekstów: SAA VIII 288-299.

Pozostałe źródła: SAA VI 283, 285.

Źródła niepewne: K241+

Aktywność źródłowa: 678-667.

Babiloński astrolog z Borsippy, przysyłał raporty Asarhaddonowi oraz Aszurbanipalowi. Dwa zachowane teksty ekonomiczne oraz raport SAA VIII 296, wskazują na to, iż przynajmniej w ostatnich latach rządów Asarhaddona mieszkał w Niniwie, mimo to nie został wymieniony w żadnym tekście spisany przez innego uczonego lub inną osobę pełniącą wysoką funkcję na dworze. Astrolog rozgniewał ludzi, z którymi współdzielił, otrzymane od władcy pole, niewykonywaniem prac przymusowych (akad. *ilku*), z których król zwolnił uczonych. W skutek kłótni zginął sługa Nabu-iqišy. Świadczy to o jego niskiej pozycji społecznej. Istnieje możliwość, że pracował dla dworu już pod koniec rządów Sargona II, w takim przypadku kariera uczonego mogła zakończyć się w roku 667 zarówno jego naturalną śmiercią lub też na skutek nieprzyjęcia do kręgu uczonych Aszurbanipala.

Nabu-mušēši

PNA: Nabû-mušēši 1, 2, 3?, 5, 6, 12.

Autor tekstów: SAA VIII 143-159.

Pozostałe źródła: BAK 504, 508, 510, 518 519, SAA VII 13, SAA VIII 2, SAA X 205.

Źródła niepewne: SAA VII 13.

Aktywność źródłowa: 670-663/2.

Był Asyryjczykiem, synem szefa skrybów Sargona II i/lub Senacheryba imieniem Bel-Kundi-Ila'i, pochodzącego zapewne (jak świadczy jego imię) z północno-zachodnich krańców Imperium

Asyryjskiego. Urodził pod koniec VIII wieku, jeżeli to on został wymieniony na liście SAA VII 13 (a nie przedstawiciel świątyni z Arbeli o tym samym imieniu) to pracę na dworze królewskim rozpoczął pod koniec panowania Senacheryba, za rządów Urdu-Mulissu lub krótko po objęciu rządów przez Asarhaddona (za takim datowaniem SAA VII 13 świadczą względy prozopograficzne). Pod koniec lat. 70 współpracował z Issar-šumu-erešem (między innymi w kwestii ofiar dla bogini Šatru), posiadając przy tym tytuł „zastępcy szefa skrybów”, być może nadany jeszcze kiedy jego bezpośrednim przełożonym był Nabu-zero-lešir. Z czasem został skrybą świątyni Aszura, skąd przesyłał raporty astrologiczne Aszurbanipalowi, przynajmniej raz jednak odwiedził ponownie Niniwę. Data jego śmierci pozostaje trudna do ustalenia. Znanych jest jego dwóch synów- Marduk-šallim-ahhe i Aššur-mudammiq. Był bratem Nabu-zer-Aššur-ukina.

Nabu-nadin-šumi

PNA: Nabû-nādin-šumi 2, 3, 5, 6, 7?, 8?.

Autor tekstów: SAA X 273-288.

Pozostałe źródła: SAA VI 314, SAA VII 1, SAA X 184, 227, 228, 333.

Źródła niepewne: ND 3436, 5448⁵⁹⁹, SAA X 381.

Aktywność źródłowa: 672-666/657.

Był asyryjskim egzorcystą, pochodzącym najprawdopodobniej z Kalhu, bratem kapłana z tamtejszej świątyni- Nergal-šarraniego. Na służbie Asarhaddona poświadczony jest od roku 672. Jego zachowana korespondencja koncentruje się przede wszystkim na przeprowadzanych przez niego rytuałach dla władcy, typu *Maqlu*, NAM.BUR.BI, czy substytucji królewskiej. Nabu-nadin-šumi nie był jednak w tych sprawach osobą decyzyjną, niemal wyłącznie wykonywał polecenia króla, które ten wydawał na podstawie sugestii uczonych stojących wyżej w hierarchii jak Marduk-šakin-šumi, czy Adad-šumu-ušur. Istnieje niewielka ilość wzmianek na temat jego współpracy z innymi uczonymi- Šumaią VI, Urad-Eą, czy w okresie panowania Aszurbanipala, z Balasim. Był aktywny w donoszeniu Asarhaddonowi na temat osób uczestniczących w spisku z roku 670, najprawdopodobniej oskarżał o to również czołowych uzdrowiciel- Urdu-Nannaię i Baniego. Ten ostatni nie pozostawał mu dłużny, jednak ostatecznie Nabu-nadin-šumi pozostał na dworze królewskim jeszcze przez przynajmniej kilka lat.

⁵⁹⁹ Oba teksty pochodzą z Kalhu, do którego uczony podróżował co jakiś czas i gdzie posiadał rodzinę, jednak treść tabliczek pozostaje niedostępna dla autora niniejszej dysertacji.

Nabu-nadin-apli

PNA: Nabû-nādin-apli 2, 7?.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VII 1, 50.

Źródła niepewne: K241+

Aktywność źródłowa: 671-648.

Asyryjski wróżbita, syn Issar-duriego, urodził się pod koniec VIII wieku lub, jeżeli został uwzględniony w tekście K241+, około 20 lat wcześniej. W roku 671 pracował na dworze Asarhaddona, na który prawdopodobnie trafił krótko wcześniej. W okolicach roku 648 prawdopodobnie krótko po jego śmierci, część należących do niego tabliczek, głównie astrologicznych, z serii *Šumma alu*, medycznych i egzorcystrycznych została przekazana do biblioteki Asurbanipala.

Nabu-našir

PNA: Nabû-nāšir 12?, 13?, 14?, 16, 17, 22?, 23?, 45?.

Autor tekstów: SAA X 296-307.

Pozostałe źródła: SAA X 278, SAA XVI 69.

Źródła niepewne: K241+, SAA VI 90, 119, 124, 341, 346.

Aktywność źródłowa: Ok. 708-665/ 672-669

Nabu-našir znany jest przede wszystkim jako egzorzysta z szeregu własnych listów dotyczących stanu zdrowia Aššur-mukin-pale'i. W Pałacu Sukcesji zajmował się przede wszystkim przeprowadzaniem rytuałów, mających wyleczyć księcia zarówno z poważnych chorób, jak i lżejszych dolegliwości, takich jak ból zęba. Ponadto najprawdopodobniej był jego osobistym nauczycielem, dzięki któremu Aššur-mukin-pale'a poznał wiedzę dotyczącą egzorcyzmów. Epizodycznie informował Asarhaddona na temat stanu zdrowia jego matki oraz najmłodszego z synów. Dwa listy stanowią pewien wyjątek na tle czysto zawodowej korespondencji egzorzysty. Pierwszy jest uszkodzoną prośbą do władcy, będącą próbą poprawienia wizerunku jakiejś, niewymienionej z imienia, osoby w oczach władcy. Z kolei drugi list, nieznanego autora, wymienia egzorzystę jako informującego o przesłaniu złota do Sasiego przez Sin-balssu-iqbiego.

Imię Nabu-našir jest szeroko poświadczane w tekstach gospodarczych, przez co nie sposób jest przypisać życiu uczonego choćby zarysu ram chronologicznych. Wydaje się jednak, że najbardziej realne jest włączenie egzorcysty, między innymi przez jego funkcję edukatora, do dawnych uczonych Senacheryba i datowanie jego śmierci na pierwsze lata panowania Aszurbanipala. W takim przypadku Nabu-našir wymieniony byłby w charakterze strony w jednym z dokumentów Remanni-Adada, dotyczących sprzedaży niewolnika. Z kolei w innym tekście z tego samego archiwum sprzedawcą winnicy jest Adad-našir, syn Nabu-našira. Oznaczałoby to, że egzorcysta zgromadził spory majątek, który stopniowo został przez niego i jego potomka wyprzedawany. Sam syn zaś nie poszedł w ślady ojca, bowiem określony jest jako skryba Aššur-le'iego, nie był więc dworskim uczonym.

Nabu-šabši

PNA: Nabû-šabši 4, Nabû-ušabši 8.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA IV 185, SAA XVIII 152.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 672-ok. 650.

Był wróżbitą, prawdopodobnie z pochodzenia Babilończykiem, być może synem Naširu. W 672 roku, wraz z Marduk-šumu-ušurem, Tabnim, Nabu-ahhe-balliṭem i swym domniemanym ojcem, brał udział we wróżeniu na temat sposobu leczenia Aszurbanipala. Po objęciu przez niego tronu pozostał w Asyrii, jednak w trakcie rebelii Šamaš-šumu-ukina wraz ze swymi dwoma synami oraz 30 innymi ludźmi przeszedł na stronę starszego z synów Asarhaddona. Prawdopodobnie jako zdrajca zginął w trakcie tego konfliktu.

Nabu-šadduni

PNA: Nabû-šaddûni 1?, 2?, 3.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: StAT II 258.

Źródła niepewne: SAAB IX 136, StAT III 32.

Aktywność źródłowa:

Był kapłanem lamentacyjnym, którego dom w Aszur sąsiadował z Pałacem Sukcesji, co sugeruje, że było to miejsce pracy tego uczonego. Datacja dwóch innych tekstów z Aszur, w których wymieniono imię uczonego wskazują, że księciem, dla którego pracował mógł być Senacheryb. Z drugiej strony jednak prozopografia StAT II 258 sugeruje raczej Aszurbanipala.

Nabu-šakin-šulmi

PNA: Nabû-šākin-šulmi 2?, 3?, 4.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VII 50.

Źródła niepewne: BT 127, SAA VI 160.

Aktywność źródłowa: 648.

Był wróżbitą, posiadającym w swojej kolekcji również teksty dotyczące rytuałów pogrzebowych, egzorcyzmów i oniromancji, które trafiły do biblioteki Aszurbanipala w roku 648. Tabliczki i ich właściciel wzmiankowane są w spisie, w którym figurują zarówno uczeni działający w Asyrii, jak i skryba króla Babilonu, stąd trudno jest ustalić, czy wróżbita służył Aszurbanipalowi, czy też Šamaš-šumu-ukinowi. Za pierwszą z tych możliwości stoją dwa teksty ekonomiczne z lat 80., które wymieniają, stosunkowo rzadkie, imię Nabu-šakin-šulmiego. Z drugiej strony wróżbita o tym imieniu nie jest znany z żadnego zapytania ani raportu wróżebnego.

Nabu-šallim

PNA: Nabû-šallim 3, 4, 6, 7, 8, 17?.

Autor tekstów: BAK 221, 236, 240, SAA IV 158.

Pozostałe źródła: SAA IV 18, 96, 99, 147, SAA XV 1.

Źródła niepewne: K 241+, SAA VI 81, SAA VI 299.

Aktywność źródłowa: 713-ok. 670.

Urodził się około roku 730 w Aszur, gdzie już w młodości zajmował się kopiowaniem tekstów, dotyczących również tematyki wróżebnej, co z czasem, w roku 710 doprowadziło do podjęcia przez

niego służby w pałacu gubernatora Arraphy- Issar-duriego, który również był uczonym. W latach 90. przebywał w Niniwie prawdopodobnie na dworze Senacheryba, gdzie pełnił funkcję wróżbity. Swoją pracę kontynuował za rządów kolejnego władcy, współpracując zapewne z Nabu-ušallimem, a także uczestnicząc w rytuale dotyczącym wojny o Šubrię. Prawdopodobnie zmarł pod koniec lat 70. jednak nie można wykluczać, że wyjechał do Babilonii razem z Šamaš-šumu-ukinem jako woźnica jego rydwanu, choć nie jest to prawdopodobne ze względu na asyryjskie pochodzenie.

Nabu-šallimšunu

PNA: Nabû-šallimšunu 1, 2.

Autor tekstów: BAK 264.

Pozostałe źródła: SAA XX 55.

Źródła niepewne: ND 2084.

Aktywność źródłowa: 714.

Urodził się jako syn królewskiego skryby Harmakkiego, zapewne w pierwszej połowie VIII wieku, zmarł pod koniec panowania Sargona II, którego był głównym uczonym i szefem skrybów, lub krótko później. Miał syna imieniem Nabu-nadin-ahhe.

Nabu-šarrani

PNA: Nabû-šarrani 3, 4, 7.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: BAK 316, SAA VII 1, SAA XVI 143.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: Ok. 670.

Pochodził z Kalhu, z rodu Nabu-šumu-ušura. Był kapłanem lamentacyjnym, służącym Asarhaddonowi pod koniec jego panowania, z którym przebywał między innymi w pałacu w Tarbišu, gdzie brał udział we włączeniu bliżej nieokreślonych osób do kręgu królewskich dworzan.

Nabu-šarru-ušur XXXI

PNA: Nabû-šarru-ušur 31.

Autor tekstów: BAK 343.

Pozostałe źródła:

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa:

Był asyryjskim uczonym, działającym na dworze Aszurbanipala. Znany jest z kolofonu własnego tekstu wróżebnego, który został spisany z polecenia króla, być może do jego biblioteki. Ze względu na uszkodzenie tekstu trudno jest ustalić kryteria porównawcze, które mogłyby prowadzić do utożsamienia go z innymi skrybami znanymi z tego okresu. Wątpliwe jednak jest by z czasem osiągnął stanowisko skryby pałacowego, nie są bowiem znane przykłady by funkcja ta piastowana była przez uczonego.

Nabu-šarru-ušur LII

PNA: Nabû-šarru-ušur 52.

Autor tekstów: A*11240.

Pozostałe źródła:

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa:

W czasie panowania Sin-šarru-iškuna był uzdrowicielem następcy tronu, z którym udał się w odwiedzin do jego krewnego imieniem Nušku-šarru-ušur w Dur-šarrukin, gdzie poświadczał zawarcie pożyczki. Dokument ten nie jest jednak dostępny autorowi niniejszej dysertacji.

Nabu-šumu-iddina VIII

PNA: Nabû-šumu-iddina 8, 16?, 19, 59?

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VII 1, SAA XV 4.

Źródła niepewne: SAA X 1, 128-130, K 241+.

Aktywność źródłowa: ok. 708-671/669

Był uzdrowicielem, który został zarekomendowany Sargonowi II, pod koniec jego rządów, przez Issar-duriego. Obecność tego uczonego na dworze jest potwierdzona jeszcze w roku 671, zaś dalszy los pozostaje nieznany. Wcześniej współpracował z Nabu-zero-leširem przy okazji rytuału substytucji królewskiej w roku 674. Istnieje niewielkie prawdopodobieństwo, że z czasem otrzymał stanowisko Przewodniczącego Zgromadzenia 10 Skrybów z Niniwy, zajmującego się obserwacją nieba, jednak raczej został nim inny uczonego o tym samym imieniu.

Nabu-šumu-iddina XVI

PNA: Nabû-šumu-iddina 16.

Autor tekstów: SAA X 128-130.

Pozostałe źródła:

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 669.

Był asyryjskim astrologiem, pod koniec panowania Asarhaddona pełnił funkcję Przewodniczącego Zgromadzenia 10 Skrybów z Niniwy. Nie należy wykluczać, że jest to ta sama osoba co Nabu-šumu-iddina VIII.

Nabu-šumu-iškun

PNA: Nabû-šumu-iškun 11, 22?, 30?.

Autor tekstów: SAA VIII 369-379.

Pozostałe źródła:

Źródła niepewne: ABL 627, SAA VII 50.

Aktywność źródłowa: 674-672.

Babiloński astrolog, przesyłający raporty i porady hemerologiczne Asarhaddonowi. Jego imię nie było wzmiankowane przez żadnego innego uczonego, ani inną osobę powiązaną z dworem asyryjskim, w związku z czym, przy braku poszlak które mogłyby połączyć go z którymkolwiek skrybą

wymienionym w PNA, należy uznać, że pracował na terenie Babilonii. Jeżeli dożył do tego okresu to po roku 672 lub 669 zapewne podlegał Šamaš-šumu-ukinowi, mógł też być ojcem jego skryby- Mušezib-Nabu, którego osobista biblioteka została skonfiskowana po stłumieniu rebelii w roku 648.

Nabu-šumu-lešir

PNA: Nabû-šumu-lēšir 8?, 9, 10?, 12?, 19?.

Autor tekstów: SAA X 313.

Pozostałe źródła:

Źródła niepewne: K 241+, SAA VI 81, SAA X 371, SAA XVI 41, StAT III 13, 69.

Aktywność źródłowa: ?

Był babilońskim uczonym, prawdopodobnie egzorcystą, zajmował się rytuałami związanymi z zaćmieniem, o czym informował królową Naqię. Pozostałe szczegóły jego życia, pozostają niepewne i trudne do ustalenia, prawdopodobnie był bratankiem Zakiru, jednak nie można wykluczać, że urodził się dużo wcześniej i służył już na dworze Asarhaddona jako następcy tronu (to cofałoby datowanie SAA XVI 41 do czasów Senacheryba, co sugeruje prozopografia pozostałych autorów listu oraz obecność Nabu-šumu-lešira na spisie K 241+). Z drugiej jednak strony w drugiej połowie panowania Aszurbanipala imię to poświadczone jest w charakterze ojca skryby.

Nabu-taklak

PNA: Nabû-taklāk 7.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA XVI 171.

Źródła niepewne: CT LIII 274, 913

Aktywność źródłowa: Ok 670.

Prawdopodobnie był wróżbitą, pochodzącym i działającym na terenie Babilonii, współpracującym z Mar-Issarem.

Nabu-tukulti

PNA: Nabû-tukultī 1.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: BAK 355, 363.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 717-704.

Urodził się mniej więcej w połowie VIII wieku. Był uzdrowicielem za panowania Sargona II, który wyznaczył go do opieki nad Senacherybem. Prawdopodobnie kontynuował przez pewien czas, aż do śmierci, swą służbę także po tym, jak jego dotychczasowy podopieczny objął tron. Znany jest jedynie z kolofonów swego syna, który w latach 717-704 pobierał nauki w Huzirinie.

Nabu-ušallim

PNA: Nabû-ušallim 9, 12, 14, 15?.

Autor tekstów: BAK 503, SAA IV 5, 59, 77.

Pozostałe źródła: SAA IV 74, 108, 137, 152, SAA XXI 92.

Źródła niepewne: K241+.

Aktywność źródłowa: 676-670.

Był babilońskim wróżbitą, urodzonym prawdopodobnie za rządów Sargona II, synem Nabu-pašira. Nie wiadomo kiedy i w jakich okolicznościach trafił na dwór królewski. Znany jest z zapytań wróżebnych dotyczących między innymi konfliktów z Mugallu, Kaštaritu i Elamem. Był ojcem egzorcysty, imieniem Nabu-gamil, służącego Asarhaddonowi w Niniwie i Pałacu Sukcesji, podejrzewanego o zdradę w roku 670. Z tego samego okresu pochodzi najpóźniejsze datowalne zapytanie podpisane przez Nabu-ušallima. Wydaje się być to jednak przypadkiem, bowiem o uznaniu niewinności jego syna świadczy, iż pracował on również dla Aszurbanipala po objęciu przez niego tronu. Być może w latach 60. Nabu-ušallim zmarł z przyczyn naturalnych lub też został przeniesiony na służbę Šamaš-šumu-ukina.

Nabu-zero-iddina

PNA: Nabû-zēru-iddina 11.

Autor tekstów: BAK 499, 500, 524, SAA X 345-346.

Pozostałe źródła: SAA VII 1

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: ?

Był asyryjskim kapłanem lamentacyjnym Sina, pochodzenia babilońskiego z rodu Šumu-libšiego, synem Urdu-Ei. Działał na dworze królewskim w na przełomie panowań Asarhaddona i Aszurbanipala, prawdopodobnie był to początkowy etap jego kariery, jednak brak innych źródeł uniemożliwia potwierdzenie tej tezy. Próby utożsamienia go ze znanymi skrybami asyryjskimi z VII wieku nie przyniosły rezultatu, ze względu na nietypowy zapis imienia przez samego uczonego (trzeci człon zapisywał on za pomocą znaków SUM-na, zamiast bardziej typowego AŠ).

Nabu-zero-lešir

PNA: Nabû-zēru-lešir 1, 2, 4.

Autor tekstów: SAA X 1-4, SAA XVI 50.

Pozostałe źródła: BAK 344, KAV 182, 216, SAA VI 29, 81, SAA X 8, 110, 257, 291, 294, SAA XVI 34, 35.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 710-674.

Był asyryjskim uczonym, synem Nabu-zuqup-kenu z rodu Gabbu-ilani-ereša, urodzonym około roku 735 w Kalhu. Już w roku 710 znał późniejszego nauczyciela Aszurbanipala, a więc Balasiego, z którym wspólnie pobierał pożyczkę od Madayu, pozostałymi pożyczkobiorcami byli Ubru-Adad, Adad-mušeši, Izbu i Ilu-iqbi. W kolejnych latach wspinał się po szczeblach kariery administracyjnej. W roku 694 był miejskim skrybą w Niniwie, być może zyskał dostęp do środowiska królewskich uczonych dzięki znajomości z Šamaš-ahu-iddiną, z którym wspólnie Nabu-zero-lešir znajduje się na liście świadków dokumentu pożyczki, której udzielała zarządczyni haremu, imieniem Addati.

Uczony nie występuje w żadnych źródłach z czasów drugiej połowy rządów Senacheryba i z

pierwszej połowy panowania jego syna. Można jedynie domniemywać, czy brak tekstów Nabu-zeru-lešira z lat 70 spowodowany jest opowiedzeniem się jego bratanka Urdu-Guli po stronie Urdu-Mulissu. Uczony pojawia się ponownie w charakterze wiodącego eksperta od substytucji królewskiej w roku 674. Następnie został przez króla wysłany do Kalhu, jednak trudno jest określić naturę jego zadań w tym mieście. Wkrótce potem, w tym lub następnym roku, umiera, pozostawiając po sobie trzech synów (w tym Issar-šumu-ereša i Šumaię VI) oraz dwie córki. Bliskim współpracownikiem i/lub krewnym uczonego był Nabu-šarhu-ubaša. Ponadto prawdopodobnie pozostawał w dobrych relacjach z Bel-ušešibem i Urdu-Eą.

W późniejszych źródłach Nabu-zeru-lešir jest określony jako szef skrybów i główny uczony Asarhaddona, trudno jednak stwierdzić, czy rzeczywiście przez krótki czas piastował te funkcje, czy też jest to efekt propagandy rodowej prowadzonej przez kolejne pokolenia potomków Gabbu-ilani-ereša. Za drugą z tych koncepcji przemawia niewielkie pole, które posiadał wraz z bratem oraz fakt zaciągnięcia przed śmiercią długów, z którym splatą miał problem jego syn-Šumaia.

Nabu-zuqup-kenu

PNA: Nabû-zuqup-kēnu 1.

Autor tekstów: AAT 43a, BAK 293-311, BM 131656, CT XXVIII 32, CT XXX 28, DT 318, K 2689, K 3067, K 5277, K 10084, K 14971, K 20700+ K20730, Sm 2090.

Pozostałe źródła: CTN IV 45, 74, 78, 89.

Źródła niepewne: BAK 501.

Aktywność źródłowa: 716-684.

Był asyryjskim skrybą z Kalhu, synem Marduk-šumu-iqišy z rodu Gabbu-ilani-ereša, być może bratem Inurta-ubalissu. Urodził się zapewne w połowie VIII wieku. Nie wiadomo kiedy i za rządów którego władcy trafił na stołeczny dwór, niemniej prawdopodobniej był jednym z najbliższych uczonych Sargona II, któremu służył przede wszystkim w charakterze astrologa. Był odpowiedzialny również za stworzenie ekskluzywnych drewnianych kopii *Enuma Anu Enlil* na poczet biblioteki w Dur-Šarrukin. Wiedza uczonego była bardzo szeroka i nie ograniczała się do astrologii. Nabu-zuqup-kenu kopiował również teksty wróżebne, hemerologiczne, numerologiczne a także rytuały i egzorcyzmy. Wyjątkowym przykładem jest 12. tabliczka Eposu o Gilgameszu przetłumaczona z języka sumeryjskiego w reakcji na śmierć i żałobę po Sargonie II. Wydaje się, że za rządów jego syna wpływy Nabu-zuqup-kenu

zmniejszyły się, sam uczony zaś zaczął w większym stopniu poświęcać się rodzinie, a więc synom-Adad-šumu-ušurowi i Nabu-zero-leširowi, których pozycja ekonomiczna w tym czasie nie była jednak zbyt wysoka, a także przynajmniej jednemu z wnuków-Issar-šumu-erešowi. Uczony zmarł w ostatnich latach panowania Senacheryba, prawdopodobnie w roku 683.

Nadinu VIII

PNA: Nādinu 6?, 8.

Autor tekstów: SAA IV 3, 64.

Pozostałe źródła: SAA IV 82, 114, 122, 151, 261.

Źródła niepewne: SAA VI 189.

Aktywność źródłowa: (682/676-ok. 673.

Był babilońskim wróżbitą, służącym na dworze Asarhaddona, a także prawdopodobnie i jego ojca. Ze względu na stan zachowania zapytań wróżebnych sporządzonych i wymieniających Nadinu dostępne informacje na jego temat pozostają niezwykle skąpe. Jedyнным znanym jego współpracownikiem był Tabni, zaś wśród spraw, których dotyczyły przeprowadzane przez tego uczonego wróżby znajdowały się: konflikt z Mugallu, ściąganie trybutu z Medii, zatrudnienie nowej osoby na dworze królowej matki oraz działania wojenne w okolicach miasta Aszekelon, prawdopodobnie w trakcie jednej z wypraw na Egipt. Ze względu na niewielką ilość źródeł wzmiankujących tego uczonego wydaje się, że zmarł on w trakcie lub krótko po pierwszym ataku Asyrii na Egipt.

Nadinu XXIV

PNA: Nādinu 24.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: ND 5403.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa:

Był egzorzystą z Kalhu, synem Nabu-ahu-iddiny, znanym z listy świadków tekstu potwierdzającego przekazania daru świątyni. Dokument ten nie jest jednak dostępny autorowi niniejszej

dysertacji. Być może należy utożsamiać tego uczonego z wróżbitą o tym samym imieniu.

Nāširu

PNA: Bēl-nāšir 9? 10?, 11?, 13?, 17? 22? Nāširu 1, 2, 3.

Autor tekstów: SAA IV 13, 20, 37, 41, 43, 44, 49, 63, 94, 149, SAA X 180.

Pozostałe źródła: ADD 712, SAA IV 18, 81, 129, 139, 142, 155, 157, 185, 226, 236, SAA X 176, 177, 182.

Źródła niepewne: SAA IV 2, 21, 22, 79, SAA VI 225, SAA VII 2, SAA VIII 567, SAA X 9, 257, 382, SAA XIV 116, SAA XVIII 61.

Aktywność źródłowa: 681/0-657.

Był babilońskim wróżbitą, służącym na dworze Senacheryba, Urdu-Mulissu i Asarhaddona. Umiejętność wróżenia posiadał samodzielnie i być może przekazał ją Marduk-šumu-ušurowi. Podobnie jak większość uczonych pracujących dla Urdu-Mulissu po zdobyciu Niniwy został aresztowany. Szybko jednak zaskarbił sobie łaski Asarhaddona, wróżył bowiem w sprawie wyznaczenia Sin-nadin-apliego na następcę tronu, a także w kwestiach konfliktów o Melid, Urartu, Šubrię, Egipt, Elippi, ze Scytami, Medami, małżeństwa córki króla z wodzem Scytów oraz w sprawach medycznych, nominacji urzędniczych oraz buntów przeciwko władcy. W kategorii jego potencjalnych synów rozpatrywać można Kaširu, Marduk-šumu-ibniego, Bel-iqiše, Nabu-ušabšiego, Sukinu i Baniego. Z jego listu SAA X 180 wiadomo, że pod koniec panowania Asarhaddona (być może w trakcie ostatniej, zakończonej śmiercią władcy, wyprawy na Egipt) zachorował i potrzebował domu, w którym mógłby dojść do zdrowia (*ina ŠÀ-bi lu-ub-luṭ-ma*). Być może choroba, na którą w tym czasie zapadł okazała się śmiertelna, bowiem wróżbita nie jest znany ze źródeł z okresu panowania Asurbanipala, z drugiej strony mógł zostać wyznaczony do służby jego bratu w Babilonie. Istnieje możliwość, że Naširu i astrolog Bel-našir, brat Bel-upahhira to jedna i ta sama osoba.

Nergal-eṭir

PNA: Nergal-eṭir 12, 14, 19?, 24.

Autor tekstów: SAA VIII 244-287, SAA X 165, StAT III 38.

Pozostałe źródła: SAA XXI 154.

Źródła niepewne: VAT 9864.

Aktywność źródłowa: 674-667.

Urodził się prawdopodobnie na początku lat 20. w kraju Jaszubu jako potomek Gahal-Marduka. Na skutek wyprawy Sargona II w roku 710 trafił do Asyrii. Nie wiadomo czy to tam pobierał pierwsze nauki z zakresu astrologii, czy też dziedzinę tę poznał już wcześniej. Z całą pewnością w charakterze nadwornego uczonego służył już w pierwszej połowie panowania Asarhaddona. Król był na tyle zadowolony z jego usług, że powierzył w 674 roku Nergal-eṭirowi opiekę i naukę jego najmłodszego syna, Aššur-etel-šame-eršetim-mubalissu. Od przeniesienia się uczonego do Aszur zaczął on wysyłać do Niniwy regularne raporty astrologiczne. W Pałacu Sukcesji pozostawał w przyjaznych relacjach z Balasim.

W roku 668 najprawdopodobniej zmarł ojciec Nergal-eṭira, co zmusiło go do wyprawy do kraju przodków, by sprowadzić z niego brata i rodowy majątek. Przedsięwzięcie to musiało zakończyć się sukcesem, bowiem jeszcze w kolejnym roku uczoney przesłał raport na temat zaćmienia księżyca. Jest to ostatni tekst spisany przez Nergal-eṭira, nie wiadomo czy wkrótce później zmarł, czy też np. został przeniesiony do Babilonii po zakończeniu edukacji najmłodszego z braci Aszurbanipala.

Z listu jego brata- Ibbutu wynika, że uczoney parał się również wróżbiarstwem.

Nergal-šarru-ušur

PNA: Nergal-šarru-ušur 32.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA IV 305.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa:

Był wróżbitą Aszurbanipala, znanym z raportu wróżebnego z roku 650, dotyczącego zatrudnienia Šarru-kenu. Względy chronologiczne nie przemawiają za utożsamieniem go z innymi osobami o tym samym imieniu, poświadczonymi w dokumentach z okresu panowania Aszurbanipala.

Nergal-šumu-iddina

PNA: Nergal-šumu-iddina 4?, 5?, 6, 7?, 11?.

Autor tekstów: SAA X 131-133

Pozostałe źródła: BT 116, KAV 161, StAT 82.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 682-PC.

Był asyryjskim astrologiem, związanym z É.ŠAR.RA. Można zakładać, że raport dotyczący zaćmienia z roku 650 został spisany na późnym etapie jego życia. Za taką hipotezą stoją teksty BT 116, z roku 682, w którym określony jest on jako kapłan z Aszur⁶⁰⁰ oraz StAT II 82 z roku 666⁶⁰¹, w którym imię Nergal-šumu-iddina figuruje na liście świadków. Ponadto uczoney figuruje na liście personelu świątynnego KAV 161, która została spisana prawdopodobnie w drugiej połowie panowania Aszurbanipala.

Nihara'u

PNA: Niharā'u 1.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VII 1.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 670

Był uczonym z Egiptu, który trafił na dwór Asarhaddona po podboju tego kraju w roku 671.

Ninuaiu

PNA: Nīnuāiu 8?, 9, 10, 11?, 19?, 21?.

⁶⁰⁰ Tekst niedostępny autorowi dysertacji, informacja zaczerpnięta z PNA.

⁶⁰¹ Tekst błędnie wydany przez wydawcę, ze względu na zachowane fragmentarycznie imię eponima. W VII wieku funkcjonowało dwóch *limmu*, imieniem Kanunaiu, z których wcześniejszy (dla roku 666) był zarządcą Nowego Pałacu, zaś późniejszy, postkanoniczny, gubernatorem Dur-šarrukin. Wcześniejszą datację StAT 82 potwierdza tekst StAT II 74, spisany w roku 658. Oba dokumenty potwierdzają zawarcie pożyczki, której udzielającym był ten sam człowiek, o imieniu Bibia.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA IV 326, 328, SAA VI 319.

Źródła niepewne: SAA VI 215, SAA XI 76, SAA XIV 15-22.

Aktywność źródłowa: 651. PC?

Był wróżbitą, który w roku 651 dokonywał rytuałów w Pałacu Sukcesji, w którym, przypuszczalnie był szefem wróżbitów następcy tronu. Nie można wykluczać, że należy tego uczonego utożsamiać z właścicielem słynnego wczesno-postkanonicznego archiwum o tym samym imieniu. Świadczyłaby za tym, niewielka, ale jednak, obecność na liście świadków tych dokumentów personelu z Pałacu Sukcesji, z drugiej jednak strony całkowicie brakuje na nich innych uczonych.

Palil-bani-ahhe

PNA: Pāilil-bāni-ahhē 1.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VII 1.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 670.

Był ornitomantą, który w roku 670 służył na dworze Asarhaddona.

Puglu

PNA: Puglu 1.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VII 1-2.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: Ok. 675-670.

Uzdrowiciel, być może Aramejczyk, który jest wzmiankowany na dwóch spisach dworskich uczonych z okresu panowania Asarhaddona.

Pulu

PNA: Pūlu 8, 10.

Autor tekstów: SAA XIII 131-133.

Pozostałe źródła: ND 5480, SAA XII 94, SAA XIII 134.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: ok. 668- ok 635.

Był asyryjskim kapłanem lamentacyjnym ze świątyni Nabu w Kalhu, gdzie odpowiadał za składanie ofiar ze zwierząt. W związku z tym dwukrotnie zwracał się do króla z informacją o anomaliach znalezionych we wnętrznościach, co do których powinni wypowiedzieć się nadworni wróżbici. Korespondencji Pulu nie sposób datować, jednak pewne światło na chronologię jego życia rzuca obszerny list stanowiący próbę oczernienia kapłana w oczach króla, który stosunkowo niedawno objął tron po swoim ojcu. Jego autor pozostaje nieznany, niemniej najprawdopodobniej był on synem człowieka, będącego poprzednikiem Pulu na piastowanym przez niego stanowisku. Być może był nim Nabu-šumu-iddina, po którym jego syn, a więc autor listu „odziedziczył” manierę umieszczania pozdrowień na końcu tekstu. Pulu oskarżany był o nadużywanie uprawnień, poprzez dokonywanie na własną rękę remontów oraz mianowanie, bez konsultacji z władcą, urzędników świątynnych. Wydaje się, że wydźwięk listu sugeruje, iż król nie miał świadomości sposobu funkcjonowania świątyni Nabu, co spowodowane mogło być krótkim czasem bycia następcą tronu i młodym wiekiem, co w największym stopniu pasuje do Aszurbanipala. Za taką chronologią przemawiałyby również dokumenty z lat 30. w których na liście świadków występuje między innymi syn Pulu, imieniem Samidu.

Qurdi-Arbail

PNA: Qurdi-Arbail 1.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VII 1.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 670.

Był uzdrowicielem, pochodzącym zapewne z Arbeli, wzmiankowanym na spisie uczonych z

końcówki panowania Asarhaddona. Nie jest wspominany w korespondencji z Pałacem Sukcesji, w związku z czym należy domniemywać, że pełnił służbę bezpośrednio przy władcy.

Ra'ši

PNA: Ra'ši 1.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VII 1.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 670.

Był uczonym z Egiptu, który trafił na dwór Asarhaddona po podboju tego kraju w roku 671.

Raši-il II (Starszy)

PNA: Rāši-il 2, 6?, 8?, 10?.

Autor tekstów: SAA VIII 380-402, 409-412, 414, 415.

Pozostałe źródła:

Źródła niepewne: SAA XIV 205, SAAB IX 77, K241+.

Aktywność źródłowa: 678-664/3.

Babiloński astrolog, pracował dla Asarhaddona i Aszurbanipala, przypuszczalnie służył również Senacherybowi, a być może znalazł się na dworze jeszcze pod koniec rządów Sargona II. Jego raporty zawierają szerokie komentarze, objaśnienia i porady, również natury hermerologicznej, związane z zaobserwowanymi zjawiskami, co świadczy o wysokim stopniu profesjonalizmu uczonego. Wydaje się, że zmarł z przyczyn naturalnych pod koniec lat 60. VII wieku. Jego pochodzenie i miejsce pracy, podobnie jak i pozostałe szczegóły jego życia nie są możliwe do ustalenia. Niewykluczone, że mieszkał na terenie Aszur lub miejscowości Ša-Šillaia.

Raši-il III (Syn Nurzanu)

PNA: Rāši-il 3, 6?, 7?, 8?, 10?.

Autor tekstów: SAA VIII 403-409, 413, SAA X 166-167, SAA XIII 173-177, 182.

Pozostałe źródła: SAA XIII 183-184.

Źródła niepewne: AssU 4, SAA XIV 205, SAAB IX 77, K241+.

Aktywność źródłowa: Ok. 678- 667 (lub 663).

Babiloński astrolog, kapłan i złotnik, pracował dla Asarhaddona i Aszurbanipala, niewykluczone również, że służył również wcześniejszym władcom. Prawdopodobnie na początku rządów Asarhaddona mieszkał w Aszur, współpracując z Eszarzą, gdzie niewykluczone, że po raz pierwszy spotkał Aszurbanipala, który był jego protektorem od dzieciństwa, aż do, przynajmniej, pierwszych lat swojego panowania. W pierwszej połowie lat 70. Raši-il został wysłany przez Asarhaddona do prac nad odbudową Esagili. Tam popadł w konflikt z Šumu-iddiną, należącym do grupy spiskowców sprzeciwiających się ponownemu zasiedleniu Babilonu. Prawdopodobnie po dokończeniu odbudowy świątyni Marduka powrócił do Asyrii, gdzie posiadał ziemię, którą zajął mu dowódca z Adi(a?)n, imieniem Aššur-natkil, na którego poskarżył się następcy tronu. Po objęciu władzy przez Aszurbanipala prosił go o możliwość dalszej służby, jednak trudno określić, czy jego prośby odniosły skutek (nie posiadamy jego datowalnych raportów z wyjątkiem SAA VIII 403, który jednak mógł powstać w roku 673, jak i 10 lat później). Możliwe, że jego synami byli późniejszy burmistrz Aszur- Sin-na'di oraz jego brat Sukkaia. Nie wykluczone, że otrzymał od króla lub następcy tronu ziemię w miejscowości Ša-Šillaia. Nie posiadamy informacji na temat jego losów po roku 667.

Remutu

PNA: Rēmūtu 5?, 9, 10, 11, 13?, 34?.

Autor tekstów: SAA VIII 489-490.

Pozostałe źródła: SAA VII 1, SAA X 257, SAA XI 156.

Źródła niepewne: K241+, SAA XV 260, SAA XVII 47, 83. 171.

Aktywność źródłowa: 681/680-669.

Babiloński astrolog i egzorcyta, służył Asarhaddonowi i Aszurbanipalowi jako następcy tronu. Zapewne jednak, ze względu na miejsce na liście aresztowanych SAA XI 156 oraz raport astrologiczny z bardzo wczesnego okresu (679/8) zakładać można, że działał również na dworze Urdu-Mulissu i jego ojca. Co więcej, nie należy wykluczać, że pracował już na dworze Sargona II, osoba o tym imieniu posiadała bowiem znaczne uprawnienia na terenie Babilonii, po jej podbiciu przez asyryjskiego władcę.

Niestety, podstawy do identyfikacji uczonego ze wspomnianym urzędnikiem są dość wątpliwe, bowiem należą do nich jedynie: sposób zapisu imienia identyczny jak w przypadku raportów astrologicznych, lista K241+ oraz chronologia. Wydaje się bowiem realne by pod koniec rządów Sargona II uczoney miał nieco ponad 30 lat, co pod koniec panowania Asarhaddona dawałoby mu niecałe 70 lat. Z tego okresu pochodzi list, w którym Marduk-šakin-šumi proponuje królowi kilku kandydatów, mających zastąpić poważnie chorego Remutu w charakterze egzorcysty następcy tronu. Przy założeniu, że owa choroba byłaby powodem śmierci uczonego, stanowiłby on przykład człowieka mającego na swoim koncie bardzo (choć nie niemożliwie) długą karierę.

Saia

PNA: Saiâ 2.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA IV 23, 227.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa:

Był wróżbitą, zapewne w okresie panowania Asarhaddona, który dwukrotnie wzmiankowany jest w zapytaniach wróżebnych we współpracy z Marduk-šumu-ušurem. Jeden z tych tekstów dotyczy hipotetycznego najazdu Scytów na Asyrię przez przełęcz Hubuškia.

Sin-balassu-iqbi

PNA: Sīn-balāssu-iqbi 2.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VII 1.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 670.

Był kapłanem lamentacyjnym, działającym na dworze w Niniwie pod koniec panowania Asarhaddona. Nie wymieniają go żadne inne źródła poza spisem uczonych.

Sin-šarru-ibni

PNA: Sīn-šarru-ibni 2, 3.

Autor tekstów: SAA XVIII 187.

Pozostałe źródła: SAA IV 317, SAA XXI 58.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: Ok. 652- ok 620.

Urodzony około roku 675 w Kraju Nadmorskim, być może w Ur, w rodzinie która od czasów jego pradziadka wiernie służyła Asyrii. Jego dziadkiem był Bel-šumu-iškun. Wspierał Aszurbanipala w trakcie rebelii Šamaš-šumu-ukina, zajmował się między innymi zdrowiem króla, jednak trudno określić, czy robił to w charakterze wróżbity, egzorcyisty, czy uzdrowiciela. W trakcie rządów Nabopolassara znalazł się na terenie Dilbat, skąd napisał rozpaczliwy list do Sin-šarru-iškuna, z prośbą o pomoc w dostaniu się na dwór króla Asyrii. Nie wiadomo na ile jego próba przejścia na tereny kontrolowane przez Asyrię przyniosła skutek. Bardzo prawdopodobna jest jego śmierć z ręki Babilończyków lub Medów jeszcze na terenie Babilonii lub w latach 614-612, w upadającym państwie Sargonidów.

Sin-šarru-ušur

PNA: Sīn-šarru-ušur 6.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VII 1, 2, 151.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: Ok. 675-670.

Był uzdrowicielem, działającym na dworze Asarhaddona w Niniwie. Brak jest przekonujących argumentów za utożsamieniem go z którąkolwiek osobą wymienioną w PNA o tym samym imieniu.

Sukinu

PNA: Sūkinu 1.

Autor tekstów: SAA IV 35.

Pozostałe źródła: SAA IV 18.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 673.

Był babilońskim wróżbitą z grupy Marduk-šumu-ušura i Naširu. Brał udział w rytuałach, które miały dać odpowiedź w sprawie konfliktu ze Scytami i Kimmerami oraz wojny o Šubrię.

Ši-Hu

PNA: Ši-hû 1.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VII 1.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 670.

Był uczonym z Egiptu, który trafił na dwór Asarhaddona po podboju tego kraju w roku 671.

Ši-Huru

PNA: Ši-Huru 1, 2?.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VII 1, 2.

Źródła niepewne: RINAP IV 9.

Aktywność źródłowa: ok. 672-670/668

Był egipskim uzdrowicielem, który trafił na dwór Asarhaddona po podboju Egiptu. Być może po stłumieniu buntów w tym kraju Aszurbanipal osadził tego uczonego jako gubernatora miasta Aššur-massu-urappiš.

Šillaia

PNA: Šillāia 7, 11, Šallāia 8, 9, 10?.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VI 309, SAA XI 156, SAA XXI 118.

Źródła niepewne: ABL 1204, SAA XIV 165.

Aktywność źródłowa: 680-post-kan.?

Urodzony około roku 700, w okresie rządów Urdu-Mullissu pracował na dworze w Niniwie. Musiał w tym okresie posiadać umiejętność pisania, bowiem po przejęciu władzy przez Asarhaddona został aresztowany i recytował tabliczki, które przepisywali inni uczeni. Po uwolnieniu zajmował się sprawami administracyjnymi pałacu, w roku 667 wzmiankowany jest na liście świadków jednej z transakcji Remanni-Adada jako *tamkaru*. W trudnym do uchwycenia momencie trafił jako jeniec do Elamu skąd został uwolniony po zdobyciu tego kraju przez Aszurbanipala. Może być wzmiankowany jeszcze w okresie post-kanonicznym jako świadek transakcji datowanej imieniem Dadi. Prawdopodobnie był ojcem Bel-šumu-iškuna. Jego identyfikacja jako uczonego jest niepewna i oparta wyłącznie o SAA XI 156. Nie należy wykluczać, że wraz z uczonymi znalazł się wyłącznie ze względu na swoją umiejętność czytania, nie zaś z powodu swej przynależności do tej grupy społecznej.

Šadunu

PNA: Šaddûnu 1.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA XXI 13.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: Ok. 670.

W końcowych latach rządów Asarhaddona przebywał w Borsippie. Król adresował do niego list, w którym dał mu za zadanie zebranie, z wykorzystaniem uczonych z miasta, i przesłanie do Asyrii rzadkich tabliczek medycznych. Nie jest pewne czy sam Šadunu należał do tej grupy, czy też po prostu był prowincjonalnym urzędnikiem.

Šapiku

PNA: Šapiku 1.

Autor tekstów: SAA VIII 491-497.

Pozostałe źródła:

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 672-668.

Astrolog z Borsippy, specjalizował się w trzęsieniach ziemi, których dotyczą trzy spośród sześciu jego raportów. Wiadomo, że wysyłał je do Asarhaddona i Aszurbanipala, w początkowym etapie jego panowania. Šapiku nie został wymieniony bezpośrednio wśród ważnych uczonych Borsippy w liście CT XXII 1, mimo, że tekst ten został spisany w okresie jego korespondencji z Niniwą. Świadczyć to może o jego niskiej pozycji wśród tamtejszych uczonych w tym okresie, co mogło wynikać z jego młodego wieku. Może to sugerować, że działał jeszcze przez dłuższy czas po roku 668, jednak adresatem jego raportów był Šamaš-šumu-ukin. Nie można jednak wykluczyć, że uczoney został stracony za udział w spisku Bel-eṭira, do którego należeli również uczeni z Borsippy. Co prawda nie jest znany żaden tekst, w którym w stronę Šapiku padałoby tego typu oskarżenie, jednak może to być skutkiem jego niskiej pozycji w hierarchii uczonych tego miasta.

Šamaš-ahu-iddina

PNA: Šamaš-ahu-iddina 10.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VI 81.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 694.

Był uzdrowicielem, prawdopodobnie związanym z dworem Senacheryba, o czym świadczy jego obecność wraz z Nabu-šallimem i Nabu-zero-leširem przy sporządzaniu umowy pożyczki, udzielanej przez administratorkę haremu.

Šamaš-eriba

PNA: Šamaš-erība 7.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VII 49.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 647.

Jego imię znajduje się na spisie tabliczek sprowadzonych do Biblioteki Aszurbanipala na początku 647 roku. Zarówno data jak i pozostałe osoby znane z tej listy, pochodzące z Nippur, sugerują, że uczony był Babilończykiem, a ze względu na profesję należy go łączyć z dworem Šamaš-šumu-ukina.

Šamaš-zeru-iqiša

PNA: Šamaš-zēru-iqīša 1.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA XVI 21.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: ok. 670.

Babiloński astrolog, zapewne z Babilonu, o jego udziale w spisku Bel-eṭira donosili, poprzez Šamaš-šumu-ukina, Ašaredu Młodszy, Nabu-ahhe-ereš i Bel-iddina. Prawdopodobnie zginął wraz z przywódcą intrygi po interwencji Aszurbanipala w Babilonii w roku 668.

Šarrat-samme-ila’i

PNA: Šarrat-samme-ila’ī 1, 2, 3.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA IV 279, 296, SAA VII 28, 64, SAA X 300.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 669-652.

Był asyryjskim wróżbitą, urodził się zapewne w pierwszej lub drugiej dekadzie VII wieku. W ostatnim roku rządów Asarhaddona jest już poświadczony na jego usługach, kiedy to przesyła wiadomość do Nabu-našira z pytaniem o zdrowie Aššur-mukin-pale'i. W roku 652 przebywał na terenie Nowego Pałacu w Kalhu, gdzie wraz z Bel-ušallimem wróżył na temat pojmania Šamaš-šumu-ukina i wojsk Kimmerów. Šarrat-samme-ila'i był osobą bardzo zamożną, przez pewien czas dzierżawił (lub kontrolował w ramach zastawu) wsie i grunty w prowincji Si'mmme, kilkadziesiąt kilometrów na zachód od Niniwy. W bliżej nieokreślonym momencie powierzono mu (zapewne celem ich naprawy) drogocenne przedmioty ze złota i kości słoniowej.

Šarru-nuri

PNA: Šarru-nūrī 6.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA IV 287.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 651.

Był wróżbitą Aszurbanipala, który działał w trakcie rebelii Šamaš-šumu-ukina i zajmował się wróżeniem na temat taktyki prowadzenia walki z buntownikami. Brak jest przesłanek by identyfikować go z którąkolwiek osób o tym samym imieniu, wymienionych w PNA.

Šemahu

PNA: Šemahu 1.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VI 126.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 697.

W roku 697 był osobistym uzdrowicielem Asarhaddona, zanim stał się on oficjalnym następcą tronu, po uprowadzeniu Aššur-nadin-šumiego. Opieka nad jednym z synów Senacheryba wskazuje, że uczonego posiadał na jego dworze wysoką pozycję, najprawdopodobniej wynikającą również z długiego

stażu, co potwierdzałyby nieobecność Šemahu w późniejszych źródłach. Uzdrowiciel znany jest z jednego dokumentu znalezionej w Niniwie, potwierdzającego zakup przez niego domu, jednak nie jest pewne czy nieruchomość ta rzeczywiście znajdowała się na terenie tego miasta.

Šumaia VI

PNA: Šumāia 6, 25.

Autor tekstów: SAA VIII 175-180, SAA XVI 34, 35.

Pozostałe źródła: KAV 76, SAA VI 314, SAA X 257 273, 291, SAA XVI 50.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 672-665.

Był astrologiem i egzorcystą, synem Nabu-zeru-lešira z rodu Gabbu-ilani-ereša. Urodził się na przełomie VIII i VII wieku. Około połowy lat 70. posiadał już pewne obowiązki, związane z kompetencjami uczonego lub funkcjami administracyjnymi, które sprawował w Tarbišu. Po śmierci ojca chciał kontynuować zadania, które były mu wyznaczone w Kalhu, został jednak w roku 672 przydzielony do Pałacu Sukcesji jako egzorcysta. Wkrótce potem przeprowadzał rytuały ochronne na córce Asarhaddona-Šadittu, czym naraził się Nabu-nadin-šumiemu, który był do tego wyznaczony. Jednocześnie zmagał się z problemem długów pozostawionych przez Nabu-zeru-lešira. Wszystko to na początkowym etapie nie zaskarbiło mu przychylności młodego Aszurbanipala. Wydaje się jednak, że z czasem jego relacje z następcą tronu uległy poprawie. Šumaia jest autorem kilku raportów astrologicznych, z których część kierowana była do Asarhaddona, część zaś do jego następcy. Najpóźniejszy z nich pochodzi z roku 665. Po tym czasie dalszy los uczonego pozostaje nieznan.

Šumaia VIII

PNA: Šumāia 8, 9, 13, 26?.

Autor tekstów: SAA IV 9, 12, 45, 76, 152, SAA VIII 498-499.

Pozostałe źródła: SAA IV 4, 74, 77, 228, SAA X 371.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: Ok. 676-670.

Babilończyk, syn Kabtii, dział na dworze Asarhaddona, a prawdopodobnie również Senacheryba, w charakterze wróżbity. Współpracował przede wszystkim z Bel-ušallimem i Nabu-ušallimem. Wróżył na temat wypraw wojennych przeciwko Melid, Kašaritu, Elippi i Elamowi, a także w sprawie przyjęcia bliżej nieznaney osoby do otoczenia Asarhaddona. Zajmował się również astrologią. Towarzyszył władcy w wyprawie do Ur. W roku 670 otrzymał od Kudurru „roślinę życia”, związaną z rytuałami przeciwdziałającymi skutkom zaćmienia.

Šumaia XVIII

PNA: Šumāia 18.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA XXI 13.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: ok. 671.

Był uczonym z Borsippy, gdzie podlegał Šadunu. Na polecenie Asarhaddona wraz z innymi uczonymi z tego miasta zajmował się zbieraniem tabliczek związanych z medycyną i egzorcyzmami. Wydaje się realnym, że zginął podczas pacyfikacji spisku Bel-eṭira.

Šula

PNA: Šulâ 1.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA XVII 27, 105.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 710-ok. 702.

Był wróżbitą, który w roku 710 służył Sargonowi II na terenie Dur-Šarrukin. Po śmierci władcy zapewne nie znalazł szczególnego uznania w oczach Senacheryba, w związku z czym został wysłany do wicekróla Babilonii Bel-ibniego, którego uczonego dobrze znał zanim objął swój urząd. Pod koniec VIII wieku Šula pracował na terenie Gambulu doradzając i wspierając wróżbami tamtejszego dowódcę wojskowego imieniem Aqar-bel-lumur.

Šumu-iddina

PNA: Šumu-iddina 2, 3, 5, 7?,14?

Autor tekstów: SAA VIII 500, SAA XIII 178, 179, 181, 184, 185.

Pozostałe źródła: ABC 14, SAA X 112, SAA XIII 174, SAA XVIII 15.

Źródła niepewne: K241+, SAA XVIII 39.

Aktywność źródłowa: Ok. 677-675.

Babiloński urzędnik, pod koniec życia gubernator Nippur, był zaangażowany w odbudowę Babilonu, współpracując z Ubaru, Mar-Issarem i Raši-ilem III. Był jednak przeciwny ponownemu zasiedleniu miasta, w związku z czym dołączył do spisku Šillaii, próbując wyeliminować Raši-ila. Kiedy oskarżenia względem niego dotarły do Asarhaddona, starał się przekonać władcę o swojej niewinności i przypodobać mu się różnymi sposobami, na przykład poprzez wysłanie raportu astrologicznego. Wszedł w zмовę ze strażnikiem, który został przysłany przez króla by kontrolować gubernatora. Za udział w spisku został stracony przez Asarhaddona w roku 675. Niewykluczone, że na służbie królów Asyrii był już w końcówce panowania Sargona II.

Tabni

PNA: Tabni 3, 5, 6, 7, 8, 11.

Autor tekstów: SAA X 181, 182.

Pozostałe źródła: ADD 712, RA XXII 145, SAA IV 3, 18, 122, 139, 155, 189, SAA VII 50, SAA X 177, SAA XIV 104, SAA XVI 48.

Źródła niepewne: SAA IV 79, SAA XIV 393.

Aktywność źródłowa: 676-648.

Był Asyryjczykiem, synem Marduk-šumu-ušura, urodził się w latach 90. VII wieku. Od roku 676 i konfliktu o Melid znany jest jako królewski wróżbita. Brał udział również w rytuałach mających dać władcy wiedzę na temat działań króla Rusy, potencjalnych rebelii, sposobu leczenia Asarhaddona i lojalności ludzi, mających zostać urzędnikami. Prawdopodobnie w latach 670-669 został przydzielony Aszurbanipalowi i skarżył mu się na swoją niską pozycję (być może kosztem Balasiego, który został awansowany po objęciu tronu przez nowego króla). Niewykluczone, że Tabni wróżył w sprawie wysłania

przez następcę tronu Ša-Nabu-šu przeciw Elippi. Wydaje się jednak, że z czasem stosunki między wróżbitą a Aszurbanipalem uległy poprawie na tyle, że Tabni najprawdopodobniej na przełomie lat 50. i 40. został przydzielony do szefa eunuchów następcy tronu (zapewne nie do samego księcia gdyż ten był jeszcze zbyt młody) i przeniesiony do Aszur, gdzie poznał bliżej Akkulanu i wychowywał syna imieniem Nabu-taqinanni. Tabni posiadał też pewną wiedzę i tabliczki ze sfer typowych bardziej dla egzorcystów, niż wróżbitów. W bliżej nieokreślonym momencie w liście do skryby pałacowego ujął się za swym przyjacielem Abnim, prosząc by przydzielił mu funkcję związaną z owcami w Niniwie. Los Tabniego po roku 648 pozostaje nieznan.

Ṭabija

PNA: Ṭābīja 2.

Autor tekstów: SAA VIII 437-444.

Pozostałe źródła: SAA VIII 213.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 675-666.

Babiloński astrolog, przysyłał raporty Asarhaddonowi. Po jego śmierci popadł w niełaskę i nie znalazł się wśród nadwornych uczonych Aszurbanipala, jego dalszy los, podobnie jak pochodzenie i wcześniejsze etapy kariery pozostają nieznanne. Pewne jest jedynie, że w bliżej nieokreślonym momencie współpracował z Zakiru.

Ṭab-šil-Marduk

PNA: Ṭāb-šil-Marduk 1.

Autor tekstów: SAA VIII 445-448.

Pozostałe źródła:

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 680?-674?

Babiloński astrolog, był synem Bel-upahhira i bratankiem Bel-našira. Do dnia dzisiejszego zachowały się cztery raporty astrologiczne jego autorstwa, jednak żadnego z nich nie można precyzyjnie

datować. Dla tekstu SAA VIII 445 możliwe są dwie datacje- IV 680 i IV 668, zaś dla raportu SAA VIII 448 lata 674, 670 lub 664. Fakt, że ʿTab-šil-Marduk był synem głównego astrologa Senacheryba, zaś wśród uczonych Aszurbanipala dominowali Asyryjczycy sugeruje jednak, że potomek Bel-upahhira działał raczej w latach 70.

Ubru-Issar

PNA: Ubru-Issār 14.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VII 1.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 670.

Był ornitomantą, który w roku 670 służył na dworze Asarhaddona. Brak jest wiarygodnych przesłanek za utożsamieniem go z jakimkolwiek innym człowiekiem o tym samym imieniu, znanym z dokumentów z Niniwy.

Urdu-Ea

PNA: Urdu-Ea 5.

Autor tekstów: SAA VIII 181-183, SAA X 338-344.

Pozostałe źródła: BAK 499, 500, 524, CTN IV 187, SAA VII 1, SAA X 1, 25, 29, 212, 232, 238, 240, 287, 377, SAA XIII 155.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 674-669.

Był babilońskim kapłanem lamentacyjnym z rodu Šumu-libšiego. Po zniszczeniu Babilonu przez Senacheryba został deportowany do Harran, gdzie trafił do świątyni Sina, w której dzięki szerokiemu wykształceniu (obejmującemu również astrologię i egzorcyzmy) szybko osiągnął znaczącą pozycję, by w konsekwencji objąć funkcję głównego kapłana lamentacyjnego Sina, która dotychczas nie była znana w Asyrii. Okoliczności, w których poznał najważniejszych uczonych Asarhaddona- Adad-šumu-ušura i Nabu-zero-lešira pozostają niejasne, jednak w roku 674 był on wraz z nimi współnadawcą listu do

władcy, dotyczącego zaćmienia i konieczności przeprowadzenia rytuału substytucji. W kolejnych latach Urdu-Ea konsultował i brał udział w rytuałach leczniczych i substytucyjnych, wysyłał do władcy raporty astrologiczne, starając się jednocześnie zapobiec negatywnym wróżbom płynącym z pozycji ciał niebieskich poprzez przeprowadzanie ceremonii w Harran, których głównym elementem było bicie w kotły. Ponadto informował władcę o sytuacji w tym mieście oraz tamtejszej świątyni. Jego ostatnia korespondencja pochodzi z początku panowania Aszurbanipala, należy więc przypuszczać, że zmarł na początku lat 60. a większość jego obowiązków przejął syn Urdu-Ei, imieniem Nabu-zeru-iddina. Drugi z jego potomków- Nabu-le'i nie znalazł uznania w oczach władcy.

Urdu-Nabu

PNA: Urdu-Nabû 14.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA XIV 35, 38.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: PC.

Był uzdrowicielem, prawdopodobnie związanym z następcą tronu pod koniec panowania Aszurbanipala. Znany jest jedynie z dwóch dokumentów z archiwum Kakkulanu, które zostały spisane przez skrybę imieniem Urdu-Nabu, będącego również autorem tekstów z archiwum Inurta-šarru-ušura. Nie można jednak utożsamić skryby z uzdrowicielem.

Urdu-Nanaia

PNA: Urdu-Nanāia 2, 3?, 7?.

Autor tekstów: SAA X 314-327.

Pozostałe źródła: SAA X 283, 297.

Źródła niepewne: SAA VI 255, 341.

Aktywność źródłowa: 678/671-669.

Był asyryjskim uzdrowicielem, który w ostatnich latach panowania Asarhaddona pełnił urząd szefa uzdrowicieli i zapewne utrzymał go również pod rządami Aszurbanipala. Ze względu na fakt, iż

jego korespondencja pochodzi wyłącznie z lat 671-669 trudno jest ustalić ramy chronologiczne jego życia i pracy na królewskim dworze. Pewną wskazówką może być tu dokument związany z dworem królowej Naqi'i z roku 678, w którym [Urdu]-Nanaia występuje w charakterze świadka i skryby, zaś forma zapisu jego imienia zgadza się z tą, której uczonego używa w swoich listach. Oznaczać by to mogło, iż w tym okresie był on jeszcze względnie młody i był dopiero na etapie kształcenia się. Wprost o jego działalności jako dworskiego uzdrowiciela informują dopiero teksty, zawierające jego korespondencję, wysyłaną do Asarhaddona, głównie z Pałacu Sukcesji, kiedy to najprawdopodobniej Urdu-Nanaia był zwierzchnikiem innych uczonych tej samej profesji. Szef uzdrowicieli w Aszur dbał o zdrowie przede wszystkim królowej Naqi'i oraz młodego Aszurbanipala, ale także Aššur-mukin-pale'i oraz Aššur-etel-šame-eršeti-mubalissu. Jednocześnie jeszcze w roku 670 konsultował i proponował terapię dla samego króla, o którego względy rywalizował (podobnie jak podległy mu zespół) z egzorcystami, którzy są niemal nieobecni w tekstach uzdrowicieli, mimo, że obie grupy w równym stopniu odpowiedzialne były za opiekę nad książętami. Świadczy to o silnym konflikcie, który musiał być podsycany również i przez samego Urdu-Nanaię. Wraz z objęciem tronu przez Aszurbanipala kończą się listy pisane przez szefa uzdrowicieli. Wydaje się, że przyczyną tego stanu rzeczy był powrót uczonego do Niniwy, gdzie miał dbać o zdrowie nowego władcy. Pewnym potwierdzeniem byłaby obecność [Urdu-N]anaia na jednym z dokumentów z archiwum Remanni-Adada. Tego rodzaju rekonstrukcja imienia jest wielce prawdopodobna, ponieważ woźnica królewskiego rydwanu wielokrotnie umieszczał wysoko postawionych uczonych na listach świadków swoich transakcji.

Zakiru

PNA: Zākiru 4-6, 8-9, 13, 14, 16?.

Autor tekstów: SAA VIII 300-314, SAA X 168-169.

Pozostałe źródła: CT LIV 118, SAA VII 1, SAA VIII 213, SAA X 371, SAA XIV 347, SAA XVIII 54, 161, SAA XXI 16.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 686-652.

Urodzony około 705 roku, potomek Damqā, brat Ašaredu Starszego, pochodzenia babilońskiego. Źródła nie pozwalają określić z jakich względów rodzina ta znalazła się w Asyrii, jednak umiejętność pisania charakteryzująca synów Damqā pozwala sądzić, że pochodzili oni raczej z wyżyn społecznych.

W roku 686 Zakiru znał już kilku ważnych urzędników z pałacu w Niniwie, prawdopodobnie sam zajmował już pewne stanowisko w administracji. Z czasem został jednak, pod koniec panowania Senacheryba, został kapłanem lamentacyjnym, jednak większość jego udokumentowanej działalności wiąże się z astrologią. Jego raporty poświęcone tej tematyce pochodzą z lat 679-674, niemniej okazjonalnie pozostaje w tej kwestii aktywny również w późniejszym czasie- list SAA X 168 informuje o zaćmieniu z roku 671, zaś raport SAA VIII 213 zawiera datację, która jest typowa od przełomu lat 60. i 50. Na pewnym, trudnym do ustalenia, etapie kariery, współpracował z Tabiją. Zakiru zaangażowany był również w kwestię odbudowy Babilonu, pośrednio donosił również królowi na osobę Šillaii. Wydaje się, że po roku 674 na stałe został przeniesiony do Babilonii, konkretnie zaś do Kuty, jednak jego nieznanego z imienia syn w roku 652 pozostawał na terenie Asyrii. W okresie rebelii Šamaš-šumu-ukina aktywnie wspierał Aszurbanipala doprowadzając do przejścia Kuty na stronę asyryjską.

Zaruti

PNA: Zārūtī 3?, 9, 36?.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VI 271.

Źródła niepewne: K241+, SAA VI 124.

Aktywność źródłowa: (699?-)678.

Był uzdrowicielem i posiadaczem ziemskim, znanym z pierwszych lat panowania Asarhaddona. Posiadany przez niego majątek sugeruje, że zdobył go na służbie królewskiej. Niewykluczone, że należy go identyfikować ze skrybą, znanym z dokumentu z roku 699, możliwe również, że już w VIII wieku znalazł się w orbicie zainteresowań dworu królewskiego.

Zizi

PNA: Zīzī 14.

Autor tekstów:

Pozostałe źródła: SAA VII 1, SAA IV 304, 331.

Źródła niepewne:

Aktywność źródłowa: 670-ok. 650.

Urodził się prawdopodobnie w pierwszej dekadzie VII wieku, w końcu lat 70. pracował na dworze królewskim w charakterze wróżbity. Znany jest również z dwóch raportów wróżebnych, które co prawda nie są datowane, jednak zdecydowana większość tego typu tekstów pochodzi z okresu konfliktu między synami Asarhaddona. W obu udokumentowanych w ten sposób rytuałach współpracował z Babilończykiem Dannaią. Zmarł zapewne w drugiej połowie panowania Aszurbanipala.

Bibliografia

- T. Abusch, D. Schwemer; *Corpus of Mesopotamian Anti-witchcraft Rituals*; Leiden-Boston 2011.
- T. Abusch; *Witchcraft and the Anger of Personal God*; w: *Mesopotamian Magic: Textual, Historical and Interpretational Perspectives*; T. Abusch, K. van der Toorn (red.); s. 81-122; Groningen 1999.
- T. Abusch; *The Witch's Messages: Witchcraft, Omens, and Voodoo-Death in Ancient Mesopotamia*; w: *Studies in Ancient Near Eastern World View and Society: Presented to Marten Stol on the Occasion of his 65th Birthday*; R van der Spek (red.); s. 187-202; Bethesda 2008.
- T. Abusch; *Witchcraft, impotence, and indigestion*; w: *Disease in Babylonia*; I. Finkel, M. Geller (red.); s. 146-159; Leiden-Boston 2007.
- T. Abusch; *Witchcraft Literature in Mesopotamia*; w: *Babylonian World*; G. Leick (red.); s. 273-285; London-New York 2007.
- A. Ahmad; *The Archive of Aššur-mātu-taqqin Found in the New Town of Aššur and Dated Mainly by Post-canonical Eponyms*; w: *Al.-Rāfidān* 17 (1996); Tokio 1996.
- T. Arbøl; *Kišir-Aššur's Name and Title in Writing*; w: *N.A.B.U* 2018/2; s. 80-83.
- H. Baker; *Approaches to Akkadian Name-Giving in First-Millennium BC Mesopotamia*; w: *Mining the Archives: Festschrift for Chrisopher Walker on the Occasion of his 60th Birthday*; C. Wunsch (red.); s. 1-24; Dresden 2002.
- P. Bedford; *Empire and Exploitation; The Neo-Assyrian Empire*; Stanford 2001.
- P. Beaulieu; *The Afterlife of Assyrian Scholarship in Hellenistic Babylonia*; w: *Gazing on the Deep: Ancient Near Eastern and Other Studies in Honor of Tzvi Abusch*; J. Stackert i in. (red.); s. 1-18; Bethesda 2010.
- J. Bilbija; *Interpreting the Interpretation Protasis-Apodosis-Strings in the Physiognomic Omen Series Šumma Alamdimmû*; w: *Studies in Ancient Near Eastern World View and Society: Presented to Marten Stol on the Occasion of his 65th Birthday*; R van der Spek (red.); s. 76-132; Bethesda 2008.
- R. Borger; *Zum Handerhebungsgebet an Nanna-Sin IV R 9*; w: *ZA* 61/1 (1971); s. 81-83.
- L. Brack-Bernsen; *Methods for Understanding and Reconstructing Babylonian Predicting Rules*; w: *Writings of Early Scholars in the Ancient Near East, Egypt, Rome, and Greece*; A. Imhausen, T. Pommerening (red.); s. 277-298; Berlin 2010.
- L. Brack-Bernsen i in.; *When the Old Moon Can be Seen a Day Later*; w: *From the Banks of the Euphrates. Studies in Honor of Alice Louise Slotsky*; M. Ross (red.); s. 1-6; Winona Lake 2008.

- E. Braun-Holzinger; *Apotropaic Figures at Mesopotamian Temples in the Third and Second Millennia*; w: *Mesopotamian Magic: Textual, Historical and Interpretational Perspectives*; T. Abusch, K. van der Toorn (red.); s. 149-173; Groningen 1999.
- British Museum. Dept. of Egyptian and Assyrian Antiquities; *Cuneiform texts from Babylonian tablets, &c. in the British Museum. Part XXVIII*; London 1910.
- British Museum. Dept. of Egyptian and Assyrian Antiquities; *Cuneiform texts from Babylonian tablets, &c. in the British Museum. Part XXX*; London 1911.
- D. Brown; *Mesopotamian Astral Science*; w: *Babylonian World*; G. Leick (red.); s. 460-472; London-New York 2007.
- D. Charpin; *Patron and client: Zimri-Lim and Asqudum the diviner*; w: *The Oxford Handbook of Cuneiform Culture*; K. Radner, E. Robson (red.); s. 248-269; Oxford 2011.
- S. Cole P. Machinist; *Letters from Priests to the Kings Esarhaddon and Assurbanipal*; Helsinki 1998.
- S. Cole; *Nippur in Late Assyrian Times, c. 755-612 BC*; Helsinki 1996.
- J. Craig; *Astrological-Astronomical Texts*; Leipzig 1899.
- S. Dalley, J. Postgate; *The Tablets from Fort Shalmaneser*; London 1984.
- F. Delitzsch; *Vorderasiatische Schriftdenkmäler h. I*; Leipzig 1907.
- K. Deller, F. Fales, J. Rost; *Neo-Assyrian Texts from Assur Private Archives in the Vorderasiatisches Museum of Berlin Part II*; w: SAAB 9 (1995); s 3-137.
- K. Deller, A. Millard; *Zwei Rechtsurkunden aus Assur im British Museum*; AfO 32 (1985); s. 38-52.
- N. De Zorzi; *La serie teratomantica Šumma izbu: testo, tradizione, orizzonti culturali, vol. I*; Padova 2014.
- N. De Zorzi; *La serie teratomantica Šumma izbu: testo, tradizione, orizzonti culturali, vol. II*; Padova 2014.
- N. De Zorzi; *The Omen Series šumma izbu: Internal Structure and Hermeneutic Strategies*; w: *Kaskal* 8 (2011); Firenze 2011.
- M. Dietrich; *Babylonian Correspondence of Sargon and Sennacherib*; Helsinki 2003.
- M. Dietrich; *Neo-Babylonian Letters from the Kuyunjik Collection*; London 1979.
- V. Donbaz, S. Parpola; *Neo-Assyrian Legal Documents in Istanbul*; Wiesbaden 2001.
- V. Donbaz; *Some Selected Neo-Assyrian Texts from Istanbul and Elsewhere*; w: SAAB XII (1998); s. 57-82.
- E. Ebling; *Keilschrifttexte aus Assur religiösen Inhalts I*; Leipzig 1919.
- E. Ebling; *Keilschrifttexte aus Assur religiösen Inhalts II*; Leipzig 1923.
- L. Ebeling; *Literarische Keilschrifttexte aus Assur*; Berlin 1953.

- I. Eph'al.; *Esarhaddon, Egypt, and Shubria: Politics and Propaganda*; w: JCS 57 (2005); s. 99-112.
- B. Faist; *Alltagstexte aus neuassyrischen Archiven und Bibliotheken der Stadt Assur*; Wiesbaden 2007.
- F. Fales; *Aramaic Epigraphs on Clay Tablets of the Neo-Assyrian Period*; Roma 1986.
- F. Fales; *L'ideologo Adad-šumu-ušur*; w: *Rendiconti dell'Accademia Nazionale dei Lincei* 8/29 (1974); s. 453-496; Roma 1974.
- F. Fales J. Postgate; *Imperial Administrative Records, Part I Palace and Temple Administration*; Helsinki 1992.
- F. Fales, J. Postgate; *Imperial Administrative Records, Part II Provincial and Military Administration*; Helsinki 1995.
- F. Fales, J. Rost; *Neo-Assyrian Texts from Assur Private Archives in the Vorderasiatisches Museum of Berlin Part I*; w: SAAB 5 (1991); s 3-157.
- F. Fales; *Studies on Neo-Assyrian Texts II: "Deeds and documents" from the British Museum*; w: ZA 73/2 (1983); s. 232-254.
- F. Fales; *Prosopography of the Neo-Assyrian Empire, 1: The Archive of Remanni-Adad*; w: SAAB 1/2 (1987); s. 93-114.
- F. Fales; *Prosopography of the Neo-Assyrian Empire, 2: the Many Faces Of Nabu-Sarru-Usur*; w: SAAB 2/2 (1998), s. 105-123.
- F. Fales; *Time in Neo-Assyrian Letters*, w: *Time and History in the Ancient Near East Proceedings of the 56th Rencontre Assyriologique Internationale at Barcelona 26–30 July 2010*; L. Feliu i in (red.); s. 91-100; Winona Lake 2013.
- J. Fincke; *Astrologische Omenreporthe aus Assur: Mondfinsternisse im Monat nisannu*; w: *Assur Forschungen: Arbeiten aus der Forschungsstelle "Edition literarischer Keilschrifttexte aus Assur" der Heidelberger Akademie der Wissenschaften*; S. Maul, N. Heeßel (red.); s. 35-64; Wiesbaden 2010.
- J. Fincke; *Der Assur-Katalog der Serie enūma anu enlil (EAE)*; w: *Orientalia* 70/1 (2001); s. 19-39; Roma 2001.
- J. Finkelstein; *Cuneiform Texts from Tell Billa*; JCS 7 (1953); s. 111–176.
- E. Frahm; *Babylonian and Assyrian Text Commentaries: Origins of Interpretation*; Münster 2011.
- E. Frahm; *Hochverrat in Assur*; w: *Assur Forschungen: Arbeiten aus der Forschungsstelle "Edition literarischer Keilschrifttexte aus Assur" der Heidelberger Akademie der Wissenschaften*; S. Maul, N. Heeßel (red.); s. 89-138; Wiesbaden 2010.
- E. Frahm; *Keeping Company With Men of Learning: The King as Scholar*; w: *The Oxford Handbook of Cuneiform Culture*; K. Radner, E. Robson (red.); s. 508-532; Oxford 2011.
- E. Frahm; *Nabu-zuqup-kenu das Gilgameš-Epos und der Tod Sargons II*; w: JCS 51 (1999); s. 73-90.

- E. Frahm; *Royal Hermeneutics: Observations on the Commentaries from Ashurbanipal's Libraries at Nineveh*; w: *Iraq* 66 (2004); Cambridge 2004.
- G. Frame; *Another Babylonian Eponym*; w: *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale* 76/2 (1982), s. 157-166; Paris 1982.
- G. Frame; *Babylonia 689-627. A Political History*; Leiden-Istanbul 1992.
- G. Frame; *The Correspondence of Nabû-ušabši- governor of Uruk*; w: *Cuneiform Archives and Libraries; papers read at the 30e Rencontre Assyriologique Internationale. Leiden, 4-8 July 1983*; K. Veenhof (red.); s. 260-272; Istanbul 1986.
- G. Frame; *The Royal Libraries of Nineveh: New Evidence for King Ashurbanipal's Tablet Collecting*; w: *Iraq* 67/1 (2005); s. 265-284; Cambridge 2005.
- S. Freedman; *The Akkadian Omen Series Šumma Alu ina Mēlê Šakin Volume I: Tablets 1-21*; Philadelphia 1988.
- S. Freedman; *The Akkadian Omen Series Šumma Alu ina Mēlê Šakin Volume II: Tablets 22-40*; Philadelphia 2006.
- S. Freedman; *The Akkadian Omen Serie Šumma Alu ina Mēlê Šakin Volume III: Tablets 41-63*; Winona Lake 2017.
- J. Friedrich i in.; *Die Inschriften von Tell Halaf Keilschrifttexte und aramaische Urkunden aus einer assyrischen Provinzhauptstadt*; Berlin 1940.
- A. Fuchs, S. Parpola; *The Correspondence of Sargon II Part III*; Helsinki 2001.
- U. Gabbay; *The kalû Priest and kalûtu Literature in Assyria*; w: *Orient* 49 (2012); s. 115-144; Tokyo 2018.
- E. Gehklen; *Weather Omens of Enūma Anu Enlil: Thunderstorms, Wind and Rain (Tablets 44-49)*; Leiden-Boston 2012.
- M. Geller; *Akkadian Evil Eye Incantations from Assur*; w: *ZA* 94/1 (2004); s. 52-58.
- M. Geller; *Graeco-Babylonian Utukkū Lemnūtu*; w: *N.A.B.U.* 2008; s. 43-44.
- A. George i in.; *Assyrian Archival Texts in the Schøyen Collection and Other Documents from North Mesopotamia and Syria*; Bethesda 2017.
- A. George; *The Sign of the Flood and the Language of Signs in Babylonian Omen Literature*; w: *Proceedings of the 53e Rencontre Assyriologique Internationale Vol. 1: Language in the Ancient Near East Part I*; L. Kogan i in. (red.); s. 322-335; Winona Lake 2010.
- A. Grayson; *Assyrian and Babylonian Chronicles*; Winona Lake 2000.
- A. Grayson; *Assyrian Rulers of the Early First Millenium BC (1114-859)*; Toronto-Buffalo-London 1991.
- A. Grayson, J. Novotny; *The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria 704-681, Part I*; Winona

Lake 2012.

A. Grayson, J. Novotny; *The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria 704-681, Part II*; Winona Lake 2014.

M. Groß, R. Pirngruber; *On Courtiers in the Neo-Assyrian Empire: ša-rēši and mazzāz pāni*; w: *AoF* 41/2 (2014); s.12-15.

O. Gurney; *The Sultantepe Tablets: A Preliminary Note*; w: *Anatolian Studies* 2 (1952); Ankara 1952.

R. Harper; *Assyrian and Babylonian Letters*; Chicago 1892-1914.

N. Heeßel; *Divinatorische Texte I: Terrestrische, teratologische, physiognomische und oneiromantische Omina*; Wiesbaden 2007.

N. Heeßel; *Divinatorische Texte II: Opferschau-Omina*; Wiesbaden 2012.

H. Hunger; *Astrological Reports to the Assyrian Kings*; Helsinki 1992.

H. Hunger; *Babylonische und assyrische Kolophone*; Neukirchen-Vluyn 1968.

R. Jas; *Neo-Assyrian Judicial Procedures*; Helsinki 1996.

C. Jean; *La Magie Néo-assyrienne en Contexte: recherches sur le métier d'exorciste et le concept d'āšipūtu*; Helsinki 2006.

F. Joannes; *Historia Mezopotamii w I tysiącleciu przed Chrystusem*, Poznań 2007.

C. Johns; *Assyrian Deeds and Documents vol. I*; Cambridge 1898.

C. Johns; *Assyrian Deeds and Documents vol. II*; Cambridge 1901

C. Johns; *Assyrian Deeds and Documents vol. III*; Cambridge 1901.

C. Johns; *The Lost Ten Tribes of Israel*; w: *PSBA* 30 (1908); s. 107-115, 137-141.

L. Kataja, R. Whiting; *Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period*; Helsinki 1995.

K. Kałek; *Aszqudum. Od rządzonego do rządzącego*; w: *Rządzący i rządzeni w świecie starożytnym*; Ł. Bartkowiak i in. (red.); s. 75-89; Poznań 2016.

K. Kałek; *Esarhaddon's Eastern Campaigns*; w: *Palamedes, Journal of Ancient History* 11 (2016); s. 5-13, Warszawa 2016.

K. Kałek; *Wojna o Melid (676-675p.n.e.)*; w: *ΣΧΟΛΗ Παντα ρhei. Pamięć, czas i przemijanie w starożytności*; D. Lewandowska, H. Rajfura (red.); s. 105-113; Warszawa 2017.

C. Keiser; *Letters and Contracts from Erech Written in the Neo-Babylonian Period*; New Haven 1917.

D. Kertai; *The Iconography of the Late Assyrian Crown Prince*, w: *From the Four Corners of the Earth. Studies in the Iconography and Cultures of the Ancient Near East in Honour of F.A.M. Wiggermann*; Kertai, D., O. Nieuwenhuys (red.); s. 111-134; Münster 2017.

E. Klauber; *Politisch-Religiöse Texte aus der Sargonidenzeit*; Leipzig, 1913.

T. Knudsen; *House Omens in Mesopotamia and India*, w: *From the Banks of the Euphrates. Studies in*

- Honor of Alice Louise Slotsky*; M. Ross (red.); s. 121-133; Winona Lake 2008.
- J. Knudtzon; *Assyrische Gebete an den Sonnengott für Staat und königliches Haus aus der Zeit Assahaddons und Asurbanipals*; Leipzig 1893.
- U. Koch; *Bias in Observations of Natural Phenomena Made for Divinatory Purposes*; w: *Divination as Science A Workshop Conducted during the 60th Rencontre Assyriologique Internationale, Warsaw, 2014*; J. Fincke (red.); s. 11-47; Winona Lake 2016.
- U. Koch; *Secrets of Extispicy: The Chapter Multabiltu of the Babylonian Extispicy Series and Nisirti Baruti Texts Mainly from Assurbanipal's Library*; Münster 2005.
- U. Koch; *Sheep and Sky: Systems of Divinatory Interpretation*; w: *The Oxford Handbook of Cuneiform Culture*; K. Radner, E. Robson (red.); s. 447-469; Oxford 2011.
- U. Koch-Westenholz; *Babylonian Liver Omens: The Chapters Manzazu, Padanu and Pan Takalti of the Babylonian Extispicy Series mainly from Assurbanipal's Library*; Copenhagen 2000.
- U. Koch-Westenholz; *Mesopotamian Astrology. An Introduction to Babylonian and Assyrian Celestial Divination*; Copenhagen 1995.
- U. Koch-Westenholz; *The Ashipu - Healer and Diviner*.
- F. Köcher; *Die babylonisch-assyrische Medizin in Texten und Untersuchungen I*; Berlin 1963.
- T. Kwasman, S. Parpola; *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh Part I*; Helsinki 1991.
- G. Lanfranchi, S. Parpola; *The Correspondence of Sargon II, Part II*; Helsinki 1990.
- R. Labat; *Manuel D'Épigraphie Akkadienne*; Paris 1998.
- W. Lambert; *Babylonian Oracle Questions*; Winona Lake 2007.
- W. Lambert; *The Classification of Incantations*; w: *Proceedings of the 51st Rencontre Assyriologique Internationale Held at the Oriental Institute of the University of Chicago, July 18-22 2005. Dedicated to the Memory of Erica Reiner*; R. Biggs i in. (red.); s. 93-97; Chicago 2008.
- B. Landsberger; *Brief des Bischofs von Esagila an König Asarhaddon*; Amsterdam 1965.
- E. Leichty; *The Royal Inscriptions of Esarhaddon, King of Assyria (680-669 BC)*; Winona Lake 2011.
- E. Leichty; *The Omen Series Šumma Izbu*; New York 1970.
- A. Livingstone; *Ashurbanipal: literate or not?*; w: ZA 97/1 (2007); s. 98-118.
- A. Livingstone; *Court Poetry and Literary Miscellanea*; Helsinki 1989.
- S. Lundström; *Concerning the Dead-How to Bury the Assyrian King? Possibilities and Limits of the Archeological and Written Evidence in the Second and First Millenium BC*; w: *(Re-)Constructing Funerary Rituals in the Ancient Near East: Proceedings of the First International Symposium of the Tuebingen Post-Graduate School 'Symbols of the Dead' in May 2009*; P. Pfälzner i in. (red.); s. 271-281; Wiesbaden 2012.

- M. Luukko; *The Administrative Roles of the “Chief Scribe” and the “Palace Scribe” in the Neo-Assyrian Period*; w: SAAB 16 (2007); s. 227-256.
- M. Luukko; *On Standardisation and Variation in the Introductory Formulae of Neo-Assyrian Letters*; w: *Iraq* 74 (2012); s. 97-115; Cambridge 2012.
- M. Luukko; *The Correspondence of Tiglath Pileser III and Sargon II from Calah/Nimrud*; Helsinki 2012.
- M. Luukko G. van Buylaere; *The Political Correspondence of Esarhaddon*; Helsinki 2012.
- P. Mander; *The Mesopotamian Exorcist and His Ego*; w: *Quaderni di Vicino Oriente* 5 (2010); s. 177-196; Roma 2010.
- R. Mattila; *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh Part II*; Helsinki 2002.
- R. Mattila; *The Chief Singer and the Other Late Eponyms*; w: *Studia Orientalia Electronica* 106 (2015); s 159-166.
- R. Mattila; *The King’s Magnates: A Study of the Highest Officials of the Neo-Assyrian Empire*; Helsinki 2000.
- N. May; *Exorcists and Physicians at Assur: More on their Education and Interfamily and Court Connections*; w: ZA 108/1 (2018); s 63-80.
- N. May; *I read the inscriptions from before the flood ... ’Neo-Sumerian influences in Ashurbanipal’s royal self-image*; w: *Time and History in the Ancient Near East Proceedings of the 56th Rencontre Assyriologique Internationale at Barcelona 26–30 July 2010*; L. Feliu i in (red.); s. 199-210; Winona Lake 2013.
- N. May; *The Qersu in Neo-Assyrian Cultic Setting. Its Origin, Identification, Depiction and Evolution*; w: *Proceedings of the 53e Rencontre Assyriologique Internationale Vol. 1: Language in the Ancient Near East Part I*; L. Kogan i in. (red.); s. 441-489; Winona Lake 2010.
- N. May; *The Scholar and Politics: Nabû-zuqap-kēnu, his Colophons and the Ideology of Sargon II*; w: *Proceedings of the International Conference Dedicated to the Centenary of Igor Mikhailovich Diakonoff (1915–1999)*; s. 110-164; St. Petersburg 2018.
- S. Maul; *Die »Tontafelbibliothek« einer assyrischen Gelehrtenfamilie des 7. Jh. v. Chr*; w:., *Bibliotheken im Altertum*; E. Blumenthal, W. Schmitz (red.); s. 10-51; Wiesbaden 2011.
- S. Melville; *The Role of Naqia/Zakutu in Sargonid Politics*; Helsinki 1999.
- B. Menzel; *Assyrische Tempel I*; Rome 1981
- B. Menzel; *Assyrische Tempel II*; Rome 1981.
- P. Miglus i in.; *Ausgrabungen in Assur: Wohnquartiere in der Weststadt Teil I*; Wiesbaden 2016.
- A. Millard; *The Eponyms of the Assyrian Empire 910-612 BC*; Helsinki 1994.
- U, Moortgat-Correns; *Ein Kultbild Ninurtas aus neuassyrischer Zeit*; AfO 35 (1988); s.117-133; Wien

1998.

M. Nissinen; *References to Prophecy in Neo-Assyrian Sources*; Helsinki 1998.

S. Noegel; *Nocturnal Ciphers: The Allusive Language of Dreams in the Ancient Near East*; New Haven 2007.

F. Nötscher; *Die Omen-Serie šumma âlu ina mêle šakin*; w: *Orientalia* 39-42, 51-54; Roma 1929-1930.

J. Novotny, J. Jeffers; *The Royal Inscriptions of Ashurbanipal (668-631 BC), Assur-etal-ilani (630-627 BC), and Sin-sarra-iskun (626-612 BC)*; *Kings of Assyria*; University Park 2018.

J. Oates, D. Oates; *Nimrud. An Assyrian Imperial City Revealed*; London 2001.

A. Oppenheim; *A Babylonian diviner's manual*; w: *JNES* 33/2 (1974); s.197-220.

A. Oppenheim; *Ancient Mesopotamia*; Chicago-London 1977.

A. Oppenheim; *Analysis of an Assyrian Ritual (KAR 139)*; w: *History of Religions* 5 (1966); s. 250-265; Chicago 1966.

A. Oppenheim; *Divination and celestial observations in the last Assyrian Empire*; w: *Centaurus* 14/1 (1969); s. 97-135; New York 1969.

L. Oppenheim, R. Harper; *Notes to the Harper-letters*; w: *JAOS* 64/4 (1944); s. 190-196.

A. Oppenheim; *The Interpretations of Dreams in the Ancient Near East*; w: *Transactions of the American Philosophical Society* 46/3 (1956); s. 179-373, Philadelphia 1956.

M. Ossendrijver; *Science in Action: Networks in Babylonian Astronomy*; w: *Babylon. Wissenskultur in Orient und Okzident/ Science Culture Between Orient and Occident*; E. Cancik-Kirschbaum i in. (red.); s. 213–221; Berlin-Boston 2011.

S. Parpola; *A Letter from Šamaš-šumu-ūkin to Esarhaddon*; w: *Iraq* 34/1 (1972); s. 21-34; Cambridge 1972.

S. Parpola; *Assyrian Library Records*; *JNES* 42 (1983); s. 1-29.

S. Parpola; *Assyrian Royal Rituals and Cultic Texts*; Helsinki 2017.

S. Parpola; *Helsinki Atlas of the Near East in the Neo Assyrian Period*; Helsinki 2001.

S. Parpola; *Letters from Assyrian and Babylonian scholars*; Helsinki 1993.

S. Parpola; *Letters of the Assyrian Scholars to the Kings Esarhaddon and Assurbanipal Part II: Commentary and Appendices*; Neukirchen-Vluyn, 1983.

S. Parpola; *The Magi and the Star*; w: *Bible Review* 17/6 (2001); s. 16-19, 22-23, 52, 54; Washington 2001.

S. Parpola; *Neo-Assyrian Letters from the Kuyunjik Collection*; London 1979.

S. Parpola; *Neo-assyrian ruling class*; w: *Studien zu Ritual und Sozialgeschichte im Alten Orient*; T. Kämmerer (red.); s. 260-264; Berlin-New York 2007.

- S. Parpola, K. Watanabe; *Neo-Assyrian Treaties and Loyal Oaths*; Helsinki 1988.
- S. Parpola; *The Correspondence of Assurbanipal, Part I*; Helsinki 2018.
- S. Parpola; *The Correspondence of Sargon II, Part I*; Helsinki 1987.
- S. Parpola; *The Forlorn Scholar*; w: *Language, Literature, and History: Philological and Historical Studies Presented to Erica Reiner*; F. Rochberg-Halton (ed.); s. 257-278; New Haven 1987.
- S. Parpola; *The Murderer of Sennacherib*; w: *Death in Mesopotamia: Papers read at the XXVIe Rencontre assyriologique internationale*; B. Alster (red.); s. 171-182; Copenhagen 1980.
- O. Pedersen; *Archives and Libraries in the City of Assur A Survey of the Material from the German Excavations Part I*; Uppsala 1985.
- O. Pedersen; *Archives and Libraries in the City of Assur A Survey of the Material from the German Excavations Part II*; Uppsala 1986.
- T. Pinches; *The Fragment of the Assyrian Tablet Found at Gezzer*; w: PEF 36 (1904); s. 229-236.
- S. Ponchia; *Administrators and Administrated in Neo-Assyrian Times*; w: *Organization, Representation, and Symbols of Power in the Ancient Near East Proceedings of the 54th Rencontre Assyriologique Internationale at Würzburg 20–25 July 2008*; G. Wilhelm (red.); s. 213-225; Winona Lake 2012.
- S. Ponchia; *A New Volume on Neo-Assyrian Prosopography*; w: *Orientalia* 88 (2019); Roma 2019.
- B. Porter; *Images, Power and Politics: Figurative Aspects of Esarhaddon's Babylonian Policy*; Philadelphia 1993.
- J. Postgate; *Fifty Neo-Assyrian legal documents*; Warminster 1976.
- J. Postgate; *The Governor's Palace Archive*; London 1973.
- K. Radner; *Ein Neuassyrisches Privatarhiv Der Tempelgoldschmeide von Assur*; Wiesbaden 1999.
- K. Radner; *Revolts in the Assyrian Empire: succession wars, rebellions against a false king and independence movements*; w: *Revolt and Resistance in the Ancient Classical World and the Near East: In the Crucible of Empire*; J. Collins, J. Manning (red.); s. 41-54; Leiden-Boston 2016.
- K. Radner; *Royal Decision-making: Kings, Magnates and Scholars*; w: *The Oxford Handbook of Cuneiform Culture*; K. Radner, E. Robson (red.); s. 258-280; Oxford 2011.
- K. Radner; *The Assyrian King and his Scholars: The Syro-Anatolian and Egyptian Schools*; w: *Of God(s), Trees, Kings, and Scholars: Neo-Assyrian and Related Studies in Honour of Simo Parpola*; M. Luukko in. (red.); s. 221-238; Helsinki 2009.
- K. Radner; *The Trials of Esarhaddon: The Conspiracy of 670 BC*; w: *Isimu: Revista sobre Oriente Próximo y Egipto en la antigüedad* 6 (2003); s. 165-184; Madrid 2003.
- H. Rawlinson; *The Cuneiform Inscriptions of Western Asia Vol. II: A Selection from the Miscellaneous Inscriptions of Assyria*; London 1861.

- H. Rawlinson; *The Cuneiform Inscriptions of Western Asia; Vol. IV: A Selection from the Miscellaneous Inscriptions of Assyria*; London 1875.
- Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie*; B. Meissner i in. (red.); Berlin-Leipzig-New York 1926-.
- E. Reiner, D. Pingree; *Babylonian Planetary Omens Part One Enūma Anu Enlil Tablet 63: The Venus Tablet of Ammišaduqa*; Malibu 1975.
- E. Reiner, D. Pingree; *Babylonian Planetary Omens Part Two Enūma Anu Enlil Tablets 50-51*; Malibu 1981.
- E. Reiner, D. Pingree; *Babylonian Planetary Omens Part Three*; Groningen 1988.
- E. Reiner, D. Pingree; *Babylonian Planetary Omens Part Four*; Leiden-Boston 2005.
- E. Reiner, D. Pingree; *A Neo-Babylonian Report on. Seasonal Hours*; AfO 25 (1975); s. 50-55.
- F. Reynolds; *The Babylonian Correspondence of Esarhaddon*; Helsinki 2003.
- E. Ritter; *Magical expert (=āšipu) and physician (=asû): notes on two complementary professions in Babylonian medicine*; w: *Assyriological Studies* 16 (1965); s. 299-321; Chicago 1965.
- E. Robson; *Empirical Scholarship in the Neo-Assyrian Court*; w: *The Empirical Dimension of Ancient Near East Studies*; G. Selz, K. Waggonsonner (red.); s. 603-629.
- F. Rochberg; *Aspects of Babylonian celestial divination : the lunar eclipse tablets of Enūma Anu Enlil*; Hron 1988.
- F. Rochberg; *Babylonian Horoscopes*; Philadelphia 1988.
- F. Rochberg; *In the path of the moon: Babylonian celestial divination and its legacy*; Leiden-Bosten 2010.
- F. Rochberg; *Observing and Describing the World Through Divination and Astronomy*; w: *The Oxford Handbook of Cuneiform Culture*; K. Radner, E. Robson (red.); s. 618-636; Oxford 2011.
- F. Rochberg; *The Heavenly Writing: Divination, Horoscopy, and Astronomy in Mesopotamian Culture*; Cambridge 2007.
- H. Saggs; *The Nimrud Letters, 1952*; London 2001.
- H. Schaudig; *Die Inschriften Nabonids von Babylon und Kyros' des Großen*; Münster 2001.
- V. Scheil; *Passim*; w: *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale* 22/4 (1925); Paris 1925.
- V. Scheil; *Quelques Contrats Ninivites*; w: *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale* 24/3 (1927); s. 111-121; Paris 1927.
- A. Schott; *Nabû-ahhē-erība, der Astrologe mit den Silbenlesungen*; w: ZA 44 (1938); s. 184-214.
- O. Schroeder; *Keilschrifttexte aus Assur verschiedenen Inhalts*; Leipzig 1920.
- D. Schwemer; *Evil Witches, Apotropaic Plants and the New Moon: Two anti-witchcraft incantations*

- from Babylon (BM 35672 and BM 36584)*; w: *Die Welt des Orients* 41/2 (2011); Göttingen 2011.
- D. Schwemer; *Magic Rituals: Conceptualization and Performance*; w: *The Oxford Handbook of Cuneiform Culture*; K. Radner, E. Robson (red.); s. 418-442; Oxford 2011.
- D. Schwemer; *Forerunners' of Maqlû: A New Maqlû-Related Fragment from Assur*; w: *Gazing on the Deep: Ancient Near Eastern, Biblical, and Jewish Studies in Honor of Tzvi Abusch*; J. Stackert i in. (red.); s. 201-220; Bethesda 2010.
- D. Schwemer; *Rituale und Beschwörungen gegen Schadenzauber*; Wiesbaden 2007.
- D. Schwemer; *The Ritual Tablet of Maqlû: Two New Fragments*; w: *JCS* 63 (2011); s. 105-109.
- D. Schwemer; *Witchcraft and war: The ritual fragment Ki 1904-10-9, 18 (BM 98989)*; w: *Iraq* 69 (2007); Cambridge 2007.
- J. Scurlock; *Physician, Exorcist, Conjurer, Magician: A Tale of Two Healing Professions*; w: *Mesopotamian Magic: Textual, Historical and Interpretational Perspectives*; T. Abusch, K. van der Toorn (red.); s. 69-79; Groningen 1999.
- E. Steiner, C. Nims; *Ashurbanipal and Shamash-shumu-ukin: A Tale of Two Brothers from Aramaic Text in Demotic Script Part I*; w: *Revue Biblique* 92 (1985); s. 60-81; Paris 1985.
- S. Svaard; *Female Agency and Authorship in Mesopotamian Texts*; w: *Kaskal* 10 (2013); 269-280; Firenze 2013.
- I. Starr; *Queries to the Sun-god Divination and Politics in Sargonid Assyria*; Helsinki 1990.
- J. Steele, L. Brack-Bernsen; *A Commentary Text to Enūma Anu Enlil 14*; w: *From the Banks of the Euphrates. Studies in Honor of Alice Louise Slotsky*; M. Ross (red.); s. 232-256; Winona Lake 2008.
- J. Steele; *Remarks on the Sources for the Lunar Latitude Section of Atypical Astronomical Cuneiform Text E*; w: *N.A.B.U.* 2012/3; s. 71-72.
- K. Šašková; *Adad-šumu-ušur and his Family in the Service of Assyrian Kings*; w: *Who Was King? Who Was Not King? The Rulers and the Ruled in the Ancient Near East*; P Charvát, P Maříková Vlčková (red.); s. 113-131; Prague 2010.
- K. Šašková; *"Place in my hands the inexhaustible craft of medicine!": Physicians and healing at the royal court of Esarhaddon*; w: *Chatrešsar* 2018/2; s. 51-73; Prague 2018.
- H. Tadmor; B. Landsberger; S. Parpola; *The Sin of Sargon and Sennacherib's Last Will*; w: *SAAB* 3/1 (1989); s. 3-52.
- The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago*; M. Roth (red.); Chicago 1946-2010.
- The Prosopography of the Assyrian Empire*; K Radner, H Baker (red.); Helsinki 1998-2017.
- R. Thompson; *Assyrian Medical Texts*; London 1923.

- R. Thompson; *The Reports of the Magicians and Astrologers of Nineveh and Babylon*; London 1900.
- W. Tyborowski; *Złoto Mezopotamii. Najem siły roboczej w Babilonii okresu starobabilońskiego (XIX-XVII w. przed Chrystusem)*; Poznań 2015.
- K. Ulanowski; “*Shamash, great lord, whom I am asking, answer me with reliable ‘Yes!’*” *The Influence of Divination on the Result of War*; w: *Divination as Science A Workshop Conducted during the 60th Rencontre Assyriologique Internationale, Warsaw 2014*; J. C. Fincke (red.); s. 47, 79; Winona Lake 2016.
- K. Ulanowski; *Divine Intervention during Esarhaddon and Alexander’s Campaigns in Egypt*; w: *Alexander the Great and Egypt. History, Art, Tradition*; V. Grieb i in. (red.); s. 29-48; Wiesbaden, 2014.
- G. van Buylaere; *The role of the ša-muhhi-āli in the Neo-Assyrian Empire*; w: SAAB 18 (2010); s. 145-163.
- G. van Buylaere; *The Secret Lore of Scholars*; w: *Leggo! Studies Presented to Frederick Mario Fales on the Occasion of His 65th Birthday*; G. Lanfranchi i in. (red.); s. 855; Wiesbaden 2012.
- L. Verderame; *La formazione dell’esperto (ummānu) nel periodo neo-assiro*; w: HISTORIAE 5 (2008); Barcelona 2008.
- L. Verderame; *Le tavole I-VI della serie astrologica Enūma Anu Enlil*; Roma 2003.
- L. Verderame; *Travel and Displacement as Part of the Job: The case of the Neo-Assyrian ummānus*; w: *What’s in a name? Terminology related to work force and job categories in the ancient Near East*; A. Garcia- Ventura (red); s. 397-415; Münster 2018.
- P. Villard; *Kiṣir-Aššur et la bibliothèque de Ninive*; w: N.A.B.U 1998/1; s 19.
- W. von Soden; *Aus einem Ersatzopferitual für den assyrischen Hof*; w: ZA 45 (1939); s. 42-61.
- W. von Soden; *Texte zum assyrischen Begräbnisritual*; w: ZA 43 (1936); s. 253-254.
- N. Wasserman; *From the Notebook of a Professional Exorcist*; w: *Von Göttern und Menschen. Beiträge zu Literatur und Geschichte des Alten Orients*; D. Shehata i in. (red.); s. 329-349; Leiden-Boston 2010.
- L. Waterman; *Royal Correspondence of the Assyrian Empire*; Norwood 1930.
- E. Weidener; *Hochverrat gegen Nebukadnezar II. Ein Grosswürdenträger vor dem Königsgericht*; w: AfO 17 (1956); s. 1-9.
- E. Weidener; *Die grosse Königsliste aus Assur*; w: AfO 3 (1926); s. 66-77.
- B. Westcott, F. Hort; *The New Testament in the original Greek*; New York 1885.
- D. Wiseman, J. Black; *Literary Texts from the Temple of Nabû*; London 1996.
- D. Wiseman; *Assyrian Writing-boards*; w: Iraq 17/1 (1955); s. 3-13; Cambridge 1955.
- S. Zaia; *Adad in Assyria: Royal Authority in the Neo-Assyrian Period*; w: SAAB 24 (2018); s. 235-254.
- S. Zaia; *Kings, Priests, and Power in the Neo-Assyrian Period*; w: *Journal of Ancient Near Eastern*

Religions 19 (2019); s. 152-169; Leiden 2019.

S. Zaia; *Going Native: Šamaš-šuma-ukīn, Assyrian King Of Babylon*; w: *Iraq* 81 (2019); s. 247-268; Cambridge 2019

S. Zamazalova; *The Education of Neo-Assyrian Princes*; w: *The Oxford Handbook of Cuneiform Culture*; K. Radner, E. Robson (red.); s. 313-330; Oxford 2011.

S. Zawadzki; *Das Eponymat von Aššur-gimilli-tirri im Lichte der berliner Eponymen-Liste C*; w: *SAAB* 8 (1993); s. 43-52; Helsinki 1993.

http://cdli.ox.ac.uk/wiki/doku.php?id=list_of_neo_assyrian_limmu_officials, Ostatni dostęp: 6 czerwca 2020.

<https://eclipse.gsfc.nasa.gov/LEcat5/LEcatalog.html>. Ostatni dostęp: 1 maja 2020.

Wykaz skrótów

- A- *siglum* tekstów z Muzeum Archeologicznego w Istambule.
- A*- oznaczenie tekstów z Oriental Institute w Chicago⁶⁰².
- ABC- A. Grayson; *Assyrian and Babylonian Chronicles*; Winona Lake 2000.
- AAT- J. Craig; *Astrological-Astronomical Texts*; Leipzig 1899.
- ABL- R. Harper; *Assyrian and Babylonian Letters*; Chicago 1892-1914.
- ADD- C. Johns; *Assyrian Deeds and Documents vol. I-III*; Cambridge 1898-1901.
- AfO- *Archiv für Orientforschung*; Wien 1926-.
- AfO XVII- E. Weidener; *Hochverrat gegen Nebukadnezar II. Ein Grosswürdenträger vor dem Königsgericht*; w: AfO XVII (1956); s. 1-9.
- AfO XXV- E. Reiner, D. Pingree; *A Neo-Babylonian Report on. Seasonal Hours*; w: AfO 25 (1975); s. 50-55.
- AfO XXXV- U. Moortgat-Correns; *Ein Kultbild Ninurtas aus neuassyrischer Zeit*; AfO 35 (1988); s.117-133; Wien 1998.
- AGS- J. Knudtzon; *Assyrische Gebete an den Sonnengott für Staat und königliches Haus aus der Zeit Assahaddons und Asurbanipals*; Leipzig 1893.
- AMT- R. Thompson; *Assyrian Medical Texts*; London 1923.
- AOAT CCLXVI- H. Schaudig; *Die Inschriften Nabonids von Babylon und Kyros' des Großen*; Münster 2001.
- AoF- *Altorientalische Forschungen*; Berlin 1974-.
- Ass(U)-*siglum* tekstów z wykopalisk w Aszur.
- AUS- P. Miglus i in.; *Ausgrabungen in Assur: Wohnquartiere in der Weststadt Teil I*; Wiesbaden 2016.
- BAK- H. Hunger; *Babylonische und assyrische Kolophone*; Neukirchen-Vluyn; 1968.
- BAM-F. Köcher; *Die babylonisch-assyrische Medizin in Texten und Untersuchungen I*; Berlin 1963.
- BaM- *Baghdader Mitteilungen*.
- BATSH- *siglum* tekstów z wykopalisk w Dur-katlimmu.
- Billa-J. Finkelstein; *Cuneiform Texts from Tell Billa*; JCS 7 (1953); s. 111–176.
- BIN- C. Keiser; *Letters and Contracts from Erech Written in the Neo-Babylonian Period*; New Haven

⁶⁰² * służy odróżnieniu ich od tabliczek z Istambułu.

1917.

BLO- U. Koch-Westenholz; *Babylonian Liver Omens: The Chapters Manzazu, Padanu and Pan Takalti of the Babylonian Extispicy Series mainly from Assurbanipal's Library*; Copenhagen 2000.

BM- *siglum* tekstów z British Museum.

BOQ- W. Lambert; *Babylonian Oracle Questions*; Winona Lake 2007.

BT- *siglum* tekstów z wykopalisk w Imgur-Illil.

CAD- *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago*; M. Roth (red.); Chicago 1946-2010.

CDLI- Cuneiform Digital Library.

CT XVIII- British Museum. Dept. of Egyptian and Assyrian Antiquities; *Cuneiform texts from Babylonian tablets, &c. in the British Museum. Part XXVIII*; London 1910.

CT XXX- British Museum. Dept. of Egyptian and Assyrian Antiquities; *Cuneiform texts from Babylonian tablets, &c. in the British Museum. Part XXX*; London 1911.

CT LIII- S. Parpola; *Neo-Assyrian Letters from the Kuyunjik Collection*; London 1979.

CT LIV- M. Dietrich; *Neo-Babylonian Letters from the Kuyunjik Collection*; London 1979.

CTN II- J. Postgate; *The Governor's Palace Archive*; London 1973.

CTN III- S. Dalley, J. Postgate; *The Tablets from Fort Shalmaneser*; London 1984.

CTN IV- D. Wiseman, J. Black; *Literary Texts from the Temple of Nabû*; London 1996.

CTN V- H. Saggs; *The Nimrud Letters, 1952*; London 2001.

DN-imię bóstwa.

Iraq XXXIV- S. Parpola; *A Letter from Šamaš-šumu-ūkin to Esarhaddon*; w: *Iraq* 34/1 (1972); s. 21-34; Cambridge 1972.

JAOS- *Journal of the American Oriental Society*; New Haven 1843-.

JCS- *Journal of Cuneiform Studies*; Chicago 1947-.

JNES- *Journal of Near Eastern Studies*; Chicago 1884-.

K- *siglum* tekstów z kolekcji Kuyunjik British Museum.

KAL I- N. Heeßel; *Divinatorische Texte I: Terrestrische, teratologische, physiognomische und oneiromantische Omina*; Wiesbaden 2007.

KAL II- D. Schwemer; *Rituale und Beschwörungen gegen Schadenzauber*; Wiesbaden 2007.

KAR- E. Ebling; *Keilschrifttexte aus Assur religiösen Inhalts*; Leipzig 1919, 1923.

KAV- O. Schroeder; *Keilschrifttexte aus Assur verschiedenen Inhalts*; Leipzig 1920.

LAS- S. Parpola; *Letters of the Assyrian Scholars to the Kings Esarhaddon and Assurbanipal Part II: Commentary and Appendices*; Neukirchen-Vluyn 1983.

- LKA- L. Ebeling; *Literarische Keilschrifttexte aus Assur*; Berlin 1953.
- MAH- *siglum* tekstów z Musée d'Art et d'Histoire w Genewie.
- MAss- *siglum* tekstów z niemieckich wykopalisk w Aszur z lat 80. i 90.
- N.A.B.U- *Nouvelles Assyriologiques Brèves et Utilitaires*; Paris 1987-.
- ND- *siglum* tekstów z wykopalisk w Kalhu.
- Pedersen II- O. Pedersen; *Archives and Libraries in the City of Assur A Survey of the Material from the German Excavations Part II*; Uppsala 1986.
- PEF- *Palestine Exploration Fund Quarterly Statement*; London 1869-1934.
- PNA- *The Prosopography of the Assyrian Empire*, K Radner; H Baker (red.); Helsinki 1998-2017.
- PC-post-kanoniczny.
- PRT- E. Klauber; *Politisch-Religiöse Texte aus der Sargonidenzeit*; Leipzig, 1913.
- PSBA- *Proceedings Of The Society Of Biblical Archaeology*; London 1879-1908.
- RA XXII- V. Scheil; *Passim*; w: *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale* 22/4 (1925).
- RA XXIV- V. Scheil; *Quelques Contrats Ninivites*; w: *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale* 24/3 (1927); s. 111-121; Paris 1927.
- RA LXXVI- G. Frame; *Another Babylonian Eponym*; w: *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale* 76/2 (1982); s. 157-166; Paris 1982.
- Rfdn- A. Ahmad; *The Archive of Aššur-mātu-taqqin Found in the New Town of Aššur and Dated Mainly by Post-canonical Eponyms*; w: *Al.-Rāfidān* 17 (1996); Tokio 1996.
- RIMA II- A. Grayson; *Assyrian Rulers of the Early First Millenium BC (1114-859)*; Toronto-Buffalo-London 1991.
- RINAP III- A. Grayson, J. Novotny; *The Royal Inscriptions of Sennacherib, King of Assyria 704-681, Part 1/2*; Winona Lake 2012/2014.
- RINAP IV- E. Leichty; *The Royal Snscriptions of Esarhaddon, King of Assyria (680-669 BC)*; Winona Lake 2011.
- RINAP V- J. Novotny, J. Jeffers; *The Royal Inscriptions of Ashurbanipal (668-631 BC), Assur-etal-ilani (630-627 BC), and Sin-sarra-iskun (626-612 BC), Kings of Assyria*; University Park 2018.
- RLA- *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie*; B. Meissner i in. (red.); Berlin-Leipzig-New York 1926-.
- RMA- R. Thompson; *The Reports of the Magicians and Astrologers of Nineveh and Babylon*; London 1900.
- SAA I- S. Parpola; *The Correspondence of Sargon II, Part I*; Helsinki 1987.
- SAA II- S. Parpola, K. Watanabe; *Neo-Assyrian Treaties and Loyal Oaths*; Helsinki 1988.

- SAA III- A. Livingstone; *Court Poetry and Literary Miscellanea*; Helsinki 1989.
- SAA IV- I. Starr; *Queries to the Sungod Divination and Politics in Sargonid Assyria*; Helsinki 1990.
- SAA V- G. Lanfranchi, S. Parpola; *The Correspondence of Sargon II, Part II*; Helsinki 1990.
- SAA VI- T. Kwasman, S. Parpola; *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh Part I*; Helsinki 1991.
- SAA VII- F. Fales, J. Postgate; *Imperial Administrative Records, Part I Palace and Temple Administration*; Helsinki 1992.
- SAA VIII- H. Hunger; *Astrological Reports to the Assyrian Kings*; Helsinki 1992.
- SAA X- S. Parpola; *Letters from Assyrian and Babylonian scholars*; Helsinki 1993.
- SAA XI- F. Fales, J. Postgate; *Imperial Administrative Records, Part II Provincial and Military Administration*; Helsinki 1995.
- SAA XII- L. Kataja, R. Whiting; *Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period*; Helsinki 1995.
- SAA XIII- S. Cole, P. Machinist; *Letters from Priests to the Kings Esarhaddon and Assurbanipal*; Helsinki 1998.
- SAA XIV- R. Mattila; *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh Part II*; Helsinki 2002.
- SAA XV- A. Fuchs, S. Parpola; *The Correspondence of Sargon II Part III*; Helsinki 2001.
- SAA XVI- M. Luukko, G. van Buylaere; *The Political Correspondence of Esarhaddon*; Helsinki 2012.
- SAA XVII- M. Dietrich; *Babylonian Correspondence of Sargon and Sennacherib*; Helsinki 2003.
- SAA XVIII- F. Reynolds; *The Babylonian Correspondence of Esarhaddon*; Helsinki 2003.
- SAA XIX- M. Luukko; *The Correspondence of Tiglath Pileser III and Sargon II from Calah/Nimrud*; Helsinki 2012.
- SAA XX- S. Parpola; *Assyrian Royal Rituals and Cultic Texts*; Helsinki 2017.
- SAA XXI- S. Parpola; *The Correspondence of Assurbanipal, Part I*; Helsinki 2018.
- SAAB- *State Archives of Assyria Bulletin*; Helsinki 1987-.
- SAAB V- F. Fales, J. Rost; *Neo-Assyrian Texts from Assur Private Archives in the Vorderasiatisches Museum of Berlin Part I*; w: SAAB 5 (1991); s 3-157.
- SAAB VIII- S. Zawadzki; *Das Eponymat von Aššur-gimilli-tirri im Lichte der berliner Eponymen-Liste C*; w: SAAB 8 (1993); s. 43-52.
- SAAB IX- K. Deller, F. Fales, J. Rost; *Neo-Assyrian Texts from Assur Private Archives in the Vorderasiatisches Museum of Berlin*; w: SAAB 9 (1995); s 3-137.
- SAAB XII- V. Donbaz; *Some Selected Neo-Assyrian Texts from Istanbul and Elsewhere*; w: SAAB 12 (1998); s. 57-82.
- SAAB XVI- M. Luukko; *The Administrative Roles of the “Chief Scribe” and the “Palace Scribe” in the*

- Neo-Assyrian Period*; w: SAAB 16 (2007); s. 227-256.
- SAAS II- A. Millard; *The Eponyms of the Assyrian Empire 910-612 BC*; Helsinki 1994.
- SAAS V- R. Jas; *Neo-Assyrian Judicial Procedures*; Helsinki 1996.
- SAAS VII- M. Nissinen; *References to Prophecy in Neo-Assyrian Sources*; Helsinki 1998.
- SAAS IX- S. Melville; *The Role of Naqia/Zakutu in Sargonid Politics*; Helsinki 1999.
- SAAS XI- R. Mattila; *The King's Magnates: A Study of the Highest Officials of the Neo-Assyrian Empire*; Helsinki 2000.
- SAAS XVII- C. Jean; *La Magie Néo-assyrienne en Contexte: recherches sur le métier d'exorciste et le concept d'āšipūtu*; Helsinki 2006.
- SCH- A. George i in.; *Assyrian Archival Texts in the Schøyen Collection and Other Documents from North Mesopotamia and Syria*; Bethesda 2017.
- SH- *siglum* tekstów z wykopalisk z Dur-katlimmu.
- SLK-Synchronistyczna Lista Królów.
- StAT I- K. Radner; *Ein Neuassyrisches Privatarhiv Der Tempelgoldschmeide von Assur*; Wiesbaden 1999.
- StAT II- V. Donbaz, S. Parpola; *Neo-Assyrian Legal Documents in Istanbul*; Wiesbaden 2001.
- StAT III- B. Faist; *Alltagstexte aus neuassyrischen Archiven und Bibliotheken der Stadt Assur*; Wiesbaden 2007.
- TCL- *siglum* tekstów z muzeum w Luwrze.
- TH- J. Friedrich i in.; *Die Inschriften von Tell Halaf Keilschrifttexte und aramaische Urkunden aus einer assyrischen Provinzhauptstadt*; Berlin 1940.
- VA- *siglum* tekstów ze zbiorów Vorderasiatisches Museum w Berlinie.
- VAT- *siglum* tabliczek klinowych ze zbiorów Vorderasiatisches Museum w Berlinie.
- VS I- F. Delitzsch; *Vorderasiatische Schriftdenkmäler h. I*; Leipzig 1907.
- W- *siglum* tabliczek z wykopalisk w Warce.
- ZA- *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie*; Berlin, 1886-.
- ZA LXXIII- F. Fales; *Studies on Neo-Assyrian Texts II: "Deeds and documents" from the British Museum*; ZA 73/2 (1983); s. 232-254.
- ZA LVI- R. Borger; *Zum Handerhebungsgebet an Nanna-Sin IV R 9*; ZA 61/1 (1971); s. 81-83.
- ZT- *siglum* tekstów z wykopalisk w Ziyaret-Tepe.